

MILAN OLEJNÍK

OD ANŠLUSU PO MNÍCHOV.

**AGRESIA NACISTICKÉHO NEMECKA VOČI ČESKOSLOVENSKU V SPRÁVACH
A KOMENTÁROCH SLOVENSKEJ SÚDOBEJ TLAČE**

Spoločenskovedný ústav SAV

Košice 2014

Recenzenti: Prof. Paedr. Štefan Šutaj, DrSc.
PhDr. Helena Nosková, CSc.

Publikačný výstup je súčasťou riešenia grantovej úlohy VEGA MŠVVaU a SAV
2/0117/09 Československá republika a maďarská menšina na Slovensku 1030 – 1938.
Vydal: Spoločenskovedný ústav SAV, Košice

Vytlačila: Tlačiareň Multiprint, s.r.o

ISBN 978 – 80 – 89524 – 14 - 3

Obsah

Úvod	6
I. Anšlus Rakúska – priama hrozba Československu	7
II. Dôsledky anexie Rakúska na politickú, hospodársku a bezpečnostnú situáciu Československa	19
III. Reakcie európskych mocností na anšlus Rakúska	26
IV. Politický vývoj v komunite sudetských Nemcov	34
1. Kríza nemeckých aktivistických strán	34
2. Zjazd Sudetonemeckej strany v Karlových Varoch – reakcie doma a v zahraničí	38
V. Medzníky v politickom vývoji Československa po zjazde Sudetonemeckej strany	44
1. Prvomájové oslavy	44
2. „Malá“ mobilizácia československej armády v máji 1938	47
3. Voľby do obecných zastupiteľstiev	50
VI. Povolebné aktivity čelných predstaviteľov štátu na vnútro politickej scéne	57
VII. Pobyt delegácie Slovenskej ligy v Spojených štátoch amerických na Slovensku	65
VIII. Národnostný štatút	79
IX. Politický vývoj v európskych štátoch po anšluse Rakúska	91
1. Francúzsko a Veľká Británia	91
2. Rumunsko, Juhoslávia a Sovietsky zväz	101
3. Poľsko, Maďarsko a Nemecko	108
X. Runcimanova misia	127
XI. Berchtesgaden	141

XII.	Bad Godesberg	151
XIII.	Mníchov	161
	Záver	172
	Pramene	174
	Literatúra	175
	Menný register	177

Novinami berie národ účasť vo veciach pospolitých, krajiny, vlasti, nimi sa dozvedá aj o všetkom tom, čo sa pamätihodného vo svete, v ľudstve stáva.
Ľudovít Štúr

Úvod

Tlač i dnes, v dobe satelitnej televízie a internetu, dotvára významnou mierou paletu prostriedkov umožňujúcich prístup k informáciám. V tridsiatych rokoch XX. storočia bol podiel tlače na sprostredkovaní informácii z domova i zahraničia dominantný.

Charakteristickým znakom periodík v medzivojnovom období bola ich vyhranená politická orientácia. Každá politická strana mala vlastný denník, významné politické subjekty disponovali viacerými novinami rôzneho zamerania. Konzekventne, dianie, či už na vnútro politickej scéne alebo v zahraničí, interpretovali jednotlivé periodiká v závislosti na ideologickej orientácii strán ktorým patrili.

Možnosti periodickej tlače v rokoch prvej Československej republiky (ČSR) informovať podľa vlastného uváženia, obzvlášť v prípade opozičných denníkov, obmedzovala cenzúra, zameraná proti šíreniu protištátnej propagandy, spochybňujúcej demokratický charakter republiky a uverejňovaniu článkov, ktoré boli štátnymi orgánmi vnímané ako ohrozujúce bezpečnosť ČSR. V zápolení politických strán bola sloboda tlače rešpektovaná prakticky bez obmedzení. Vzhľadom na intenzitu stranického boja, obzvlášť v predvolebných obdobiach, však dochádzalo k osobným invektívam, ktoré sa stávali predmetom súdnych konaní. V zahraničnopolitickej oblasti neboli tolerované informácie a komentáre nepriateľské spojeneckým štátom – Francúzsku, Rumunsku a Juhoslávii. Pokiaľ sa nejednalo o znevažujúce útoky, cenzúra spravidla nezasahovala voči kritike Sovietskeho zväzu.

Dramatický vývoj v ČSR a za hranicami republiky sa v závere tridsiatych rokov podpísal na obsahu a forme informácií a komentárov prinášaných slovenskými periodikami. Hrozba zo strany nacistického Nemecka, ktorá nadobúdala čoraz hrozivejšie kontúry, pôsobila ako zjednocujúci faktor. Obzvlášť tlač sociálnych demokratov a komunistov, ktorým v prípade rozbitia republiky hrozilo najväčšie nebezpečenstvo, akcentovala nutnosť jednoty. Avšak i periodiká opozičných strán odmietali ohrozenie suverenity a územnej celistvosti štátu. I keď opakovane deklarovali vernosť ČSR, nezriedka ostro kriticky komentovali situáciu a postup vlády noviny opozičnej Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS). Vďaka pluralite periodickej tlače, ktorá pôsobila v demokratických podmienkach, mohol slovenský čitateľ, i napriek obmedzeniam cenzúry, vyberať z množstva informácií často protikladného obsahu.

I. Anšlus Rakúska – priama hrozba Československu

Rok 1938 začal v znamení rastu napätia v Európe. V Španielsku kulminovala občianska vojna, Francúzsko – hlavný garant európskej stability, sa zmietalo v permanentnej politickej kríze a príklon k autoritatívnym režimom naberal na sile v rastúcom počte európskych štátov. Primárnym zdrojom ohrozenia mieru však bolo nacistické Nemecko, kde Adolf Hitler proklamoval odhodlanie zmeniť mapu Európy. Stratégiou v úsilí o legitimizáciu expanzie sa stala požiadavka zjednotenia všetkých Nemcov v Tretej ríši, bez ohľadu na teritoriálnu integritu štátov, v ktorých jednotlivé nemecké komunity žili.

Začiatkom roka 1938 nadobudol tento zámer konkrétnu formu. Hitler pozval rakúskeho kancelára Kurta von Schuschnigga do Nemecka¹ a predložil kancelárovi viacero kategoricky formulovaných požiadaviek, ktoré by v prípade ich implementácie výraznou mierou obmedzili suverenitu Rakúska. Požiadavky, členené do siedmych bodov, mali v podstate podobu ultimáta.²

I keď detaily návštevy neboli v tom čase známe,³ v napätej situácii podnietenej rastúcim tlakom Nemecka na Rakúsku republiku, vzbudila vynútená Schuschniggova cesta záujem vo všetkých európskych štátoch, vrátane Československa. Dohady o priebehu stretnutia sa stali predmetom úvah aj slovenskej tlače. *Slovenský denník*⁴ predpokladal, že „rozhovor medzi Hitlerom a Schuschniggom deje sa po dohode s Itáliou a za jej prostredníctvom.“ Keďže Taliansko bolo vnímané ako garant rakúskej nezávislosti, nemala Schuschniggova návšteva v Nemecku znamenať ohrozenie suverenity Rakúska.⁵ Keď však začali prenikať správy o výsledku stretnutia, *Slovenský denník* revidoval hodnotenie Schuschniggovej návštevy.⁶ S obavami vnímali udalosť *Robotnícke noviny*,⁷ podľa ktorých

¹ K. Schuschnigg pozvaniu vyhovel a 12. februára 1938 pricestoval do Hitlerovho sídla v Berghofe, kde sa stal terčom hrozieb. Hitler varoval – ak Rakúsko neupraví vzťahy s Nemeckom, bude okupované. Schuschniggov argument, že invázia by znamenala vojnu Hitler odmietol. Prehlásil, že „Rakúsko nemôže rátať s pomocou žiadneho európskeho štátu.“ LUKES, Igor. *Czechoslovakia between Stalin and Hitler. The Diplomacy of Edvard Beneš in the 1930s*. Oxford University Press, 1996, s. 121.

² Rakúska vláda mala, okrem iného, bez odkladu menovať prominentného rakúskeho nacistu Arthura Seyss-Inquarta ministrom bezpečnosti s právomocou, amnestovať všetkých väznených exponentov nacizmu a umožniť nehatenú propagáciu nacistickej ideológie v Rakúsku. VEBER, Václav. *Dějiny Rakouska*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 528 – 529.

³ Na rozdiel od zákulisnej politiky a nezriedka nemorálneho konania vysokých štátnych predstaviteľov Sovietskeho zväzu, Francúzska, Veľkej Británie, i ČSR, ktoré z časti ostávajú do dnešných dní utajené, postup nacistického vedenia na čele s A. Hitlerom je detailne známy. V chaose posledných dní Tretej ríše, nedošlo k zničeniu dokumentov, ktoré umožnili bezprecedentnú hĺbku poznania činnosti štátnych orgánov v nacistickom Nemecku. Podľa Williama L. Shirera, „Rýchly kolaps Tretej ríše na jar roku 1945 mal za následok nielen zachovanie veľkého množstva tajných dokumentov, ale tiež neoceniteľných písomných materiálov, ako sú súkromné denníky, tajné prejavy, správy z konferencií, korešpondencia a prepisy telefónnych rozhovorov nacistických hodnostárov, zaznamenaných špeciálnym úradom zriadeným Hermannom Göringom na ministerstve letectva.“ SHIRER, William L. *The Rise and Fall of the Third Reich*. New York : Simon and Schuster, 1960, ix.

⁴ Tlačový orgán Republikánskej strany zemedelského a maloroľníckeho ľudu (agrárnej strany). V názve periodika bola použitá forma „denník“.

⁵ *Slovenský denník*, 13.II.1938. *Schödzka kancelára dr. Schuschnigga s Hitlerom v Berchtesgadene*.

⁶ Hitler nástojil na prehĺbení spolupráce Rakúska s Berlínom, zastavení monarchistickej agitácie a vyhlásení amnestie pre odsúdených nacistov *Slovenský denník*, 15.II.1938. *Po Schuschniggovej návšteve u Hitlera*.

⁷ Tlačový orgán Československej sociálno demokratickej strany robotníckej.

Schuschniggova cesta „prekvapila svojou náhlostou a vzbudila na mnohých miestach nervozitu.“⁸ Podstatne zlovestnejší vývoj však očakával *Slovenský deník*, tvrdiac, že Rakúsko sa tak či onak dostane pod kontrolu Nemecka.⁹ Tiež *Slovák*¹⁰ pripustil zasahovanie Nemecka do rakúskych vnútorných záležitostí, pretože „Nie je vylúčené, že nový minister vnútra v Rakúsku z radov národných socialistov vymenovaný bude ešte dnes.“¹¹ Orgán Slovenskej roľníckej jednoty,¹² týždenník *Slovenská vlasť*, hodnotil Schuschniggovú návštevu a jej dôsledky ako „čiastočné“ prevedenie anšlusu, pričom poukázal na bezmocnosť európskych štátov.¹³

Schuschniggove ústupky mali za následok zmenu mocenských pomerov v Rakúsku už po niekoľkých dňoch. Rakúska vláda amnestovala všetkých exponentov nacistického hnutia, odsúdených za porušenie rakúskych zákonov a tolerovala šírenie nastickej propagandy. Tlač na Slovensku, v závislosti na politickej orientácii, komentovala vývoj v Rakúsku s odstupňovanou dávkou kriticismu. V ostrom proti nemeckom tóne informovali o ohrození nezávislosti Rakúska komunistické *Slovenské zvesti*.¹⁴ Hitlerovú ingerenciu do rakúskych záležitostí odsúdili *Robotnícke noviny*.¹⁵ Podľa redakcie, vynútené zmeny v rakúskej vláde diktovalo Nemecko.¹⁶ *Robotnícke noviny* poukázali na prekvapujúco súhlasný postoj talianskej vlády, keďže Taliansko vystupovalo ako garant rakúskej nezávislosti: „Oficiálne miesta italské schvaľujú úplne všetky opatrenia, ktoré boli na základe spoločnej dohody urobené Nemeckom a Rakúskom.“ Negatívnym dôsledkom rastu nemeckého vplyvu malo byť oslabenie spolupráce krajín v strednej Európe, pretože „vývoj udalostí v Rakúsku robí prakticky koniec rokovaniu o zblíženie stredoeurópskych štátov, ktoré sa v poslednom čase tak úspešne rozvíjalo.“¹⁷ *A-Zet*¹⁸ však predbežne nevidel dôvody na vážne obavy.¹⁹ Ako hrozivú, nevnímal situáciu ani *Slovenský deník*, pretože považoval Schuschnigga za garanta obrany nezávislosti Rakúska.²⁰ *Slovák* naproti tomu charakterizoval zmeny v Rakúsku za „prvý krok k anšlusu“.²¹ Obavy z vývoja situácie vyjadrila aj *Slovenská politika*,²² ktorá

⁸ *Robotnícke noviny*, 15.II.1938. Odolal Schuschnigg Hitlerovi?

⁹ „Je ľahostajné, či bude pripojené Rakúsko k panpruskému Nemecku v podobe 'Anschlussu' - čo nie je mysliteľné bez ohrozenia európskeho mieru - alebo či bude pripojené diplomaticky k známej osi Berlín - Rím.“ *Slovenský deník*, 15.II.1938. Berchtesgadenská senzácia.

¹⁰ Denník *Slovák* bol oficiálnym tlačovým orgánom Hlinkovej slovenskej ľudovej strany.

¹¹ *Slovák*, 16.II.1938. Vnútropolitický pokoj v Rakúsku?

¹² Slovenská roľnícka jednota bola jednou z organizácií agrárnej strany.

¹³ „Ako teda vidieť, Hitler si robí čo chce, svoj program, ktorý vyslovil v knihe 'Môj boj' dôsledne uskutočňuje a nik nemá odvahy mu v tom zabráňovať.“ *Slovenská vlasť*, 25.II.1938. Strach z novej vojny.

¹⁴ „Hitler zase ukázal svoju pravú tvár. Hitlerovský fašizmus vyceril svoje vlčie zuby - teraz na Rakúsko. Je jasné, že za týchto okolností je ohrozená sama nezávislosť Rakúska: privtelenie Rakúska k Tretej ríši sa stalo bezprostredným nebezpečenstvom.“ *Slovenské zvesti*, 17.II.1938. Nezávislosť Rakúska je ohrozená.

¹⁵ *Robotnícke noviny* a *Slovenské zvesti* patrili k vyhraneným kritikom nacistického Nemecka.

¹⁶ *Robotnícke noviny*, 17.II.1938. Rakúsko v tóni Hitlerovej.

¹⁷ *Robotnícke noviny*, 17.II.1938. Hitlerov tlak na Rakúsko porastie.

¹⁸ Tlačový orgán Národne socialistickej strany. Periodikum publikovalo články v slovenskom i českom jazyku.

¹⁹ „Podľa rôznych správ je vliv nacistů v nové vládě omezený. Francie a Británie neposuzují situaci zatím příliš pesimisticky.“ *A-Zet*, 17.II.1938. Rakousko zůstane čím je.

²⁰ „Silná osobnosť kancelára Schuschnigga je zárukou, že aj v novom kabinete bude pokračovať v snahách o zachovanie rakúskej samostatnosti.“ *Slovenský deník*, 17.II.1938. Otáznik nad Rakúskom.

²¹ „Nielen stredná Európa, ale Európa celá, ba celá svetová verejnosť postavená bola pred neodškriepiteľný fakt: Hitler ponúkol dohodu Rakúsku, ale súčasne podarilo sa mu dosiahnuť to, že v rakúskej vláde bude sedieť jeho zástupca.“ *Slovák*, 17.II.1938. Európa na prahu významných udalostí.

²² Slovenská politika patrila do skupiny periodík agrárnej strany.

hodnotila menovanie Seyss-Inquarta do kľúčového silového rezortu ako úspech rakúskych nacistov.²³

V súvislosti s návštevou Schuschnigga, Francúzsko a Veľká Británia prejavili záujem o výsledky rokovaní rakúskeho kancelára s Hitlerom. Francúzsky vyslanec v Berlíne Francois Poncet a britský Neville Henderson sa na nemeckom ministerstve zahraničných vecí, dožadovali informácie o obsahu Schuschniggovej návštevy. Vyslanci zároveň deklarovali záujem oboch veľmocí na rakúskej nezávislosti.²⁴

Bezprostredne po svojom menovaní,²⁵ minister vnútra Seyss-Inquart odcestoval do Nemecka. Návšteva vzbudila dohady i obavy. A-Zet citoval anglický denník *Daily Telegraph*, ktorý označil jeho cestu do Berlína necelý deň po nástupe do funkcie za potvrdenie hrozivého vývoja v Rakúsku.²⁶ Ako prípravu anšlusu komentovali účel Seyss-Inquartovej návštevy *Slovenské zvesti*.²⁷

V Rakúsku, obzvlášť vo Viedni, vládla neistota. Plní obáv boli predovšetkým viedenský Židia, ktorí tvorili značnú časť obyvateľov mesta. Proti zmenám vo vláde demonštrovali robotníci.²⁸ Podľa nepotvrdených správ mali byť postupne odstránené clá medzi Nemeckom a Rakúskom, zavedená spoločná mena, Rakúsko malo zosúladiť svoju zahraničnú politiku s Nemeckom a exponenti nacistov získať ešte významnejšie pozície vo vláde.²⁹ V úvahe *Čo sa stane?*, kládla *Slovenská politika* otázku ďalšieho vývoja a nakoľko bude Schuschnigg schopný uhájiť nezávislosť Rakúska.³⁰

Zásah Nemecka do rakúskych vnútorných záležitostí ohrozoval tiež bezpečnosť Československa. *Slovenský deník* videl hrozbu republiky v skutočnosti, „že sa tu prvý raz aplikovala v medzinárodných vzťahoch teória o nemeckej 'Volksgemeinschaft', ohlásená pred dvoma rokmi na norimberskom zjazde národno-socialistickej strany. Nárok nacizmu, môcť zasahovať do pomerov Nemectva, bol tentoraz uplatnený len proti štátu, ktorý sám sa vyhlásil za nemecký, ale prípad Rakúska je veľmi prejudiciálny aj pre štáty zo silnými nemeckými menšinami.“³¹ *Slovák týždenník*³² predpokladal, že vývoj rakúsko nemeckých vzťahov významnou mierou ovplyvní celú európsku politiku, pretože nacisti získali významný post v rakúskej vláde.³³

Na nedeľu 20. februára bol ohlásený prejav Hitlera v Reichstagu. Mal byť venovaný, okrem iného, aj vzťahu Nemecka k Rakúsku. Európska verejnosť očakávala prejav s mimoriadnou pozornosťou. Po otvorení zasadnutia ríšskeho snemu Hermannom Göringom,

²³ „Hlavný záujem sa sústreďuje na osobu nového ministra vnútra Seyss-Inquarta. V jeho menovaní sa vidí ústupok národným socialistom.“ *Slovenská politika*, 17.II.1938. Rekonštrukcia vlády v Rakúsku.

²⁴ *Slovenský deník*, 18.II.1938. Veľvyslanci žiadajú vysvetlenie.

²⁵ 17. februára.

²⁶ A-Zet, 18.II.1938. Tajemná cesta nového ministra do Berlína.

²⁷ „Seyss-Inquart, dosadený na nátlak Hitlerov do rakúskej vlády ako minister vnútra, v stredu večer náhle odcestoval do Berlína... O čom jedná Hitler so svojim rakúskym ministrom? Akiste o ďalších opatreniach, ktoré majú napokon úplne previesť Rakúsko do tábora Tretej ríše a majú vyvrcholiť anšlusom (pripojením Rakúska k Nemecku).“ *Slovenské zvesti*, 18.II.1938. Hitler chce viac: celé Rakúsko. (Zvýraznené časti sú uvádzané v pôvodných textoch.)

²⁸ A-Zet, 19.II.1938. Demonstrácie viedenského dělnictva.

²⁹ *Robotnícke noviny*, 19.II.1938. Čo bude Hitler ešte žiadať od Rakúska?

³⁰ *Slovenská politika*, 19.II.1938.

³¹ *Slovenský deník*, ref. 24.

³² *Slovák týždenník* bol jedným z periodík vydávaných Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou.

³³ *Slovák týždenník*, 20.II.1938. Európa na prahu významných udalostí.

rečnil Hitler. V úvode zhodnotil vývoj zahranično-politickej situácie, ktorý bol údajne pre Nemecko priaznivý a vyzdvihol zahraničné i vnútroštátne úspechy Nemecka. V ďalšej časti prejavu venoval pozornosť postoju Nemecka k Rakúsku a postaveniu nemeckej minority v Československu. Vyhlásil, že v štátoch susediacich s Nemeckom žije vyše 10 miliónov Nemcov, ktorým bolo znemožnené spolužitie s Nemeckom a „*Pre svetovú moc, ktorá má nejaké sebavedomie, je trvale neznesiteľné dívať sa na príslušníkov svojho národa, na ktorých je ustavične páchané najvážnejšie príkorie pre ich sympatie, alebo pre ich spojitosť s materským národom, s jeho osudom a s jeho svetovým názorom.*“³⁴

Vodca Nemecka nepovažoval Spoločnosť národov za „*inštitúciu práva*“, ale nástroj utvorený „*pre obranu versailleskej krivdy*“, čím zdôvodnil vystúpenie Nemecka z tejto medzinárodnej organizácie. Varovne znelo i Hitlerovo vyhlásenie, že ak kedykoľvek a kedykoľvek budú nemecké záujmy ohrozené, Nemecko zasiahne bez súhlasu Spoločnosti národov.³⁵ A-Zet venoval pozornosť Hitlerovej interpretácii návštevy Schuschnigga v Berchtesgadene. Nemecký diktátor videl účel návštevy v zaručení práv rakúskych nacistov, ktorým „*budou dána v rámci jinak platných zákonů stejná práva, jaká mají i jiní státní občané.*“³⁶ Slovenská politika citovala časť prejavu v ktorej vyjadril Schuschniggovi vďaka za jeho príspevok k „*upevneniu mieru v Európe*“.³⁷ Pre Slovenské zvesti bol Hitlerov prejav dôkazom, že „*Pod heslom 'ochrany Nemcov' chce ďalej zasahovať do cudzích štátov...V tejto súvislosti Hitler sa netajil, že nemá na mysli iba Rakúsko, ale aj Československú republiku.*“³⁸ Kritika Hitlerovho prejavu mala za následok čiastočnú elimináciu obsahu Slovenských zvestí z 22. februára 1938.³⁹ Redakcia reagovala na zásah cenzora v nasledujúcom čísle.⁴⁰ Ako

³⁴ Robotnícké noviny, 22.II.1938. Hitlerove chvály a hrozby.

³⁵ Slovenský denník, 22.II.1938. Sebavedomý prejav Hitlerov.

³⁶ A-Zet Pondelok, 21.II.1938. Hitler hovorí o mieri a vyhrožuje.

³⁷ A. Hitler poďakoval Schuschniggovi za „*veľké porozumenie a srdečnú ochotu, s akou prijal moje pozvanie a sa vynasnažil spoločne so mnou nájsť cestu, ktorá je v záujme oboch zemí ako aj celého nemeckého národa.*“ Slovenská politika, 22.II.1938. Hitler: Čo s Rakúskom?

³⁸ Slovenské zvesti, 22.II.1938. Hitlerove šíalené hrozby.

³⁹ Kritika Nemecka, čelných predstaviteľov nemeckej vlády a predovšetkým A. Hitlera ľavicovými periodikami, bola opakovane pranierovaná v nemeckej tlači a nemeckým vyslancom v ČSR Ernstom Eisenlohrom. V snahe nezvyšovať napätie medzi oboma štátmi, Ministerstvo spravodlivosti v Prahe vydalo 21. februára 1938 tlačový pokyn, v ktorom uložilo štátnym zastupiteľstvám, „*aby pri tlačových prehliadkach venovaná bola najbedlivejšia pozornosť všetkým správam o Nemecku a aby bezpodmienečne potlačili všetky karikatúry ríšskeho kancelára a všetkých vedúcich osôb dnešného Nemecka, ako aj aby potlačili všetky správy, ktorými Nemecko by mohlo byť dotknuté.*“ Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, f. Policajné riaditeľstvo (PR) v Bratislave 1920 – 1945 (50), kartón (k.) 335, č. 11180/1938 prez.

⁴⁰ „*Včera dostali naši čitatelia do rúk časopis, ktorý bol z väčšej časti bielou plachtou, ako časopisom. Čoho sa dopustili 'Slovenské zvesti'? Ničoho iného, než že sme komentovali Hitlerovu nedeľnú reč a vyvodzovali z nej závery.*“ Slovenské zvesti, 23.II.1938. Pravda o Hitlerovi. Opačný názor zastávala Politika, ktorá sa s rozhodnutím československých úradov stotožnila: „*Vláda dala novinám pokyn, aby sa miernili vo svojej kritike diktatúr a počínania diktátorov. Sme toho názoru, že takýto pokyn mal byť daný našej tlači už dávno...Časť našej tlače sa akiste nazdávala, že najlepšie slúži myšlienke demokracie a zachovania mieru, keď vytrvale a bezohľadne bude odhaľovať chyby a nedostatky fašizmu a hitlerizmu a zosmiešňovať ich vodcov slovom i v obraze...Boli sme vždy presvedčení o nevhodnosti, ba škodlivosti takéhoto písania...Je verejným tajomstvom, že na zhoršení stykov československo-talianskych má nemalú vinu tá naša tlač, ktorá od nastolenia fašizmu nemala väčšej starosti ako pranierovať Mussoliniho perom i štetcom. Nechceme ani z ďaleka propagovať názor, že najlepšie si prospejeme teraz, keď proti diktatúram zalezieme do dier...Ale nebudeme namyslení a nechcime pre Boha presviedčať celý svet o zvrátenosti totalitnej ideológie a o ideálnosti demokratického zriadenia. Uspokojme sa s kritikou vecnou a slušnou...To nie je slabosť, to je príkaz múdrosti.*“ Politika, 1.III.1938. Naša tlač, diktatúry a diktátori. Dvojtyždenník Politika, podľa vlastnej definície „*Nezávislý časopis venovaný otázkam*

príklad slobody tlače vo Francúzsku a Veľkej Británii, v zrovnaní so situáciou na Slovensku, *Slovenské zvesti* citovali Hitlerov výrok, že „Jediné, čo otravuje naše súžitie s týmito dvoma štátmi, sú neznesiteľné tlačové štvance, ktoré sa v nich konajú.“ Podľa redakcie, kým vo Veľkej Británii bola sloboda tlače nedotknuteľná, „U nás sa okamžite vyhovel Hitlerovmu želaniu pokiaľ ide o tlač. Naskytá sa otázka: Netreba sa obávať, že istí páni sú ochotní vyhovieť aj ostatným jeho želaniam?“⁴¹

Slovenské zvesti citovali prejav poslanca za komunistickú stranu Jána Švermu, podľa ktorého Hitlerom proklamovaná starosť o Nemcov žijúcich za hranicami Nemecka bola len zásterkou imperialistických plánov. Šverma zároveň apeloval na slovenský národ, „aby sa zbavil všetkých iredentistov, aby v týchto rozhodujúcich hodinách stál verne po boku s českým ľudom v boji za obranu a nezávislosť Československa.“⁴²

Ak aj mal Hitler výhrady k anglickej tlači, s vývojom situácie vo Veľkej Británii mohol byť spokojný. Britskí politici neboli jednotní v názore, aký postup je potrebné zaujať voči Nemecku. Rozpory vyústili do mimoriadneho zasadnutia britskej ministerskej rady, stanoveného na 19. február 1938. *Slovák*, predpovedal, že zasadnutie významnou mierou ovplyvní vnútropolitickú situáciu v krajine.⁴³ Predpokladanou zmenou malo byť odstúpenie ministra zahraničných vecí Anthony Edena.

K očakávanej Edenovej demisii došlo 21. februára. Bol to úder zástancom tvrdej línie voči Nemecku. *Slovenský denník* videl v demisii Anthony Edena „skôr počiatok, ako koniec krízy Chamberlainovej vlády...keďže v mene porozumenia s A. Hitlerom a fašistickým vodcom Talianska Benitom Mussolinim obetoval ministra zahraničných vecí.“⁴⁴ Zhodný postoj zaujali *Robotnícke noviny*, pričom podľa redakcie rozpory vo vláde by mohli vyústiť do vleklej krízy a nebola vylúčená možnosť rozkolu v konzervatívnej strane.⁴⁵ Podľa *Slovenských zvestí* sa verejná mienka v Anglicku zmenila a odpor voči ústupkom Hitlerovi narastal „aj v takých vrstvách, čo ešte včera kludne prizerali k politike kompromisov.“⁴⁶ A-Zet hodnotil udalosť negatívne.⁴⁷

Edenovo odstúpenie neviedlo k zmene vlády. Poslanci za Labouristickú stranu síce podali návrh na vyslovenie nedôvery vládneho kabinetu, ale návrh bol zamietnutý. *Slovenské zvesti* vyjadrili názor, že verejná mienka je proti politike britského ministerského predsedu Neville Chamberlaina.⁴⁸ V úplnom protiklade však interpretoval situáciu *Slovák*.⁴⁹

verného života“, okrem analýz udalostí doma i v zahraničí, poskytoval priestor príslušníkom mladej republikánskej generácie.

⁴¹ *Slovenské zvesti*, 23.II.1938. Pravda o Hitlerovi.

⁴² *Slovenské zvesti*, 25.II.1938. O Hitlerovej reči v parlamente. Veľká zodpovednosť slovenského ľudu.

⁴³ „Ako je všeobecne známe, ministerský predseda Chamberlain, je podporovaný v svojej mienke v podstate krídlom londýnskej vlády, ktoré žičí Nemecku a ku ktorému patria medzi iným minister financií John Simon, minister vnútra Hoare, lord predseda tajnej rady Halifax a konečne minister zdravotníctva Kingsley Wood... kým Anthony Eden, podporovaný zahraničným úradom, je rozhodne proti.“ *Slovák*, 20.II.1938. Berchtesgaden privodí Edenov pád?

⁴⁴ *Slovenský denník*, 22.II.1938. Čo povie dolná snemovňa k demisii Edenovej.

⁴⁵ *Robotnícke noviny*, 22.II.1938. Edenová demisia otriasa vládou.

⁴⁶ *Slovenské zvesti*, 23.II.1938. Edenovo „nie“.

⁴⁷ „S Edenom odchádza z anglickej vlády najväčší zastanca Spoločnosti národů, nejoddanejší spolupracovník s francouzskou vládou a najúprímnejší priateľ Československa jakého jsme mohli mít v anglické vládě.“ A-Zet, 22.II.1938. Eden v čele vlády?

⁴⁸ „Skutočnú náladu v krajine oveľa lepšie vyjadrili tí labouristickí a aj liberálni poslanci, ktorí zahrnuli Chamberlaina a jeho hitlerovskú politiku prudkými výpadmi.“ *Slovenské zvesti*, 24.II.1938. Odpor proti Chamberlainovi rastie.

Hitlerov prejav ovplyvnil politické dianie aj vo Francúzsku. Ministerská rada prijala 22. februára návrh zákona, ktorý autorizoval mimoriadne úvery pre národnú obranu. Francúzski politickí predstavitelia potvrdili zmluvné záväzky voči Československu. V poslaneckej snemovni 25. februára minister zahraničných vecí Yves Delbos a 27. februára predseda vlády Camille Chautemps, deklarovali odhodlanie dodržať spojeneckú zmluvu s ČSR.⁵⁰

V Rakúsku rástlo politické napätie. *Slovenská politika* informovala o zrážkach medzi nacistami a robotníkmi.⁵¹ *Slovenský denník* priniesol správu o „búrlivých manifestáciách“ pred viedenskou operou, „kde niekoľko tisíc mladíkov defilovalo za búrlivého prevolávania 'Sieg Heil' a 'Heil Hitler'. Naproti tomu davy zhromaždené pred úradom spolkovej vlády manifestovali hlasno v prospech kancelára Schuschnigga. Tiež v Št. Hradci a iných mestách sa konali veľké manifestácie národných socialistov a protimanifestácie Vlasteneckej fronty.“⁵² *Slovenské zvesti* informovali o proklamácii odborového zväzu v ktorej vyjadril odhodlanie brániť slobodu a nezávislosť Rakúska, ktorú údajne podpísalo vyše milión robotníkov.⁵³

Schuschnigg reagoval na situáciu prejavom v spolkovej rade večer 24. februára 1938. Prihovor bol určený aj verejnosti a boli prijaté opatrenia s cieľom sprístupniť Schuschniggovu reč čo najväčšiemu počtu poslucháčov v Rakúsku i za jeho hranicami.⁵⁴ Kancelár žiadal na občanov Rakúska, aby bránili suverenitu republiky.⁵⁵ Stretnutie s Hitlerom interpretoval ako medzník, „ktorého účelom je trvale a pre všetku budúcnosť priateľský riešiť pomer medzi oboma štátmi v záujme celého nemeckého ľudu, jeho kultúry, jeho národného života a najmä tiež v záujme našej rakúskej vlasti.“⁵⁶ V závere prejavu vyzval k dosiahnutiu jednoty všetkých častí rakúskej spoločnosti a otvorene odmietol nacizmus v Rakúsku: "Vyzývam všetkých Rakúšanov, aby s dneškom započali v opravdivosti nové politické spolužitie, pri ktorom je zaručená každému jednotlivcovi pokiaľ možno najväčšia sloboda...Kto však rozpráva o socializme a nacionalizme a kto chce postaviť na oltár svojho myslenia nacionálny socializmus, ten nech uváži, že heslom doby v Rakúsku je nie nacionálny socializmus ani iný socializmus, ale patriotizmus.“⁵⁷ Prejav bol podľa *Národných*

⁴⁹ „Dramatický parlamentný utorok zakončil sa v dolnej snemovni hlasovaním o labouristickom návrhu pokarhať Chamberlaina, čo by znamenalo súčasne vyhlásenie nedôvery. **A pri tomto hlasovaní ukázalo sa jasne, že 100% väčšina anglickej verejnej mienky, zastúpenej v dolnej snemovni, stojí za Chamberlainom a jeho politikou.**“ *Slovák*, 24.II.1938. Chamberlain porazil aj druhý raz Edenu.

⁵⁰ KROFTA, Kamil. *Z dob naší první republiky*. Praha : Láiter, J., 1939, s. 253 – 255.

⁵¹ „Vo Viedni začal sa poplach, keď nacistické (hitlerovské) živly zjavovali sa v húfoch na uliciach vnútorného mesta a na okružných triedach robili demonštrácie na slávu Hitlerovi.“ *Slovenská politika*, 23.II.1932. Štyri týždne ticho...

⁵² *Slovenský denník*, 23.II.1938. V Rakúsku umlčujú odpor zákazom zhromaždení.

⁵³ *Slovenské zvesti*, 24.II.1938. Milión robotníkov za nezávislosť Rakúska.

⁵⁴ „Réžia tohto prejavu bola taká honosná, ako pri Hitlerovom prejave. Viedeň ako aj ostatné mestá boli vyzdobené zástavami a na verejných miestach i v miestnostiach boli namontované amplióny. V úradoch bola skončená práca už o 14. hodine, aby všetci mohli prejav počúvať.“ *Robotnícke noviny*, 26.II.1938. Rakúsko musí zostať Rakúskom.

⁵⁵ „Vláda mobilizuje všetkých občanov, ktorí majú dobrú vôľu s ňou spolupracovať v intenciách ústavy z 1. mája roku 1934, ktorá ukladá všetkým samozrejmu povinnosť zachovať slobodu a nezávislosť Rakúska.“ *Robotnícke noviny*, ref. 54.

⁵⁶ *Slovenská politika*, 26.II.1938. Schuschnigg rozhoduje: Slobodu a nezávislosť Rakúska.

⁵⁷ *Slovenská vlasť*, 4.III.1938. Čo povedal Schuschnigg?

novín⁵⁸ „udalosťou prvotriedneho významu pre celú Európu a poslúchal ho, možno povedať, celý svet.“⁵⁹

Rezolútnosť, s akou sa Schuschnigg postavil na obranu rakúskej nezávislosti, prekvapila. Slovenská politika vyjadrila presvedčenie, že „Význam Schuschniggovej reči prerástol hranice malého zdeptaného Rakúska.“⁶⁰ Slovenské zvesti vnímali kancelárov nekompromisný postoj, ako reakciu na demonštrácie robotníkov proti nacizmu.⁶¹ O vzájomnom zbližovaní Schuschnigga a rakúskych robotníkov referovali *Robotnícke noviny*.⁶²

V existujúcich pomeroch však Schuschnigg získať rozhodujúci politický vplyv nedokázal. Podľa názoru ministra zahraničných vecí ČSR, Kamila Kroftu, nebolo jasné, aká časť rakúskeho obyvateľstva Schuschnigga podporuje.⁶³

V nedeľu 6. marca došlo k celému radu demonštrácií, ktoré dokumentovali polarizáciu rakúskej spoločnosti. Slovenská politika opísala situáciu vo Viedni ako „plnú nepokojov a neistoty“, kde „masy nacistických demonštrantov, pozostávajúcich temer zo samej mládeže, skandovali Heil Hitler“. V rovnakom čase však „zaplnili sa všetky priestory i veľkými masami protidemonštrantov, napospol dospelých ľudí zo všetkých vrstiev obyvateľstva, ktorí vyvolávali: Heil Schuschnigg! Heil Österreich.“⁶⁴ O vypätej situácii v Rakúsku priniesol správu aj Slováč.⁶⁵ Slovenský týždenník vyjadril presvedčenie, že pozícia Schuschnigga je silná.⁶⁶ Slováč hodnotil prejav ako konanie „rakúskeho vlastenca kresťanského ducha.“⁶⁷ Podľa Slovenského deníka mal prejav veľký úspech.⁶⁸

Schuschnigg, povzbudený pozitívnou odozvou značnej časti rakúskej verejnosti, dospel k rozhodnutiu vyhlásiť plebiscit, v ktorom sa všetci rakúski občania, starší ako 24

⁵⁸ Národné noviny boli tlačovým orgánom Slovenskej národnej strany.

⁵⁹ Národné noviny, 26.II.1938. Rakúsko si zachová samostatnosť.

⁶⁰ Slovenská politika, 27.II.1938. Po historickej reči Schuschniggovej.

⁶¹ „Naznačili sme už, ako si treba vysvetľovať zvýšenú Schuschniggovu odvahu. Milión robotníkov v Rakúsku svojimi podpismi na schôdzach a tiež demonštračnými štrajkami manifestovalo za nezávislosť svojej krajiny a toto hnutie, ako aj hnutie ostatných vrstiev rakúskeho ľudu, mohlo primäť K. Schuschnigga k tomu, že zvolil rozhodnejšie tóny.“ Slovenské zvesti, 27.II.1938. Rakúsko ostane Rakúskom.

⁶² „Poznanie, že najrozhodnejším odporcom hitlerizmu je socialistické robotníctvo, muselo viesť Schuschniggovu vládu k zmene taktiky...každodenné demonštrácie a vyzývavosti hitlerovcov na rakúskom vidieku, prílišné nároky a osobovanie si práv hitlerovského ministra vnútra Seyss-Inquarta, nespoľahlivosť úradníctva a mnohé iné zjavy ukázali, že nebezpečie hitlerizmu v Rakúsku je väčšie, akoby sa bolo vládě zdalo...Vláda musela sa teraz obrátiť na robotníctvo, ktoré skoro bez výnimky zostalo verné svojej sociálne demokratickej strane a ktoré je ochotné hájiť Rakúsko proti hitlerovskému fašizmu, pravda, žiada si naspäť svoju slobodu.“ Robotnícke noviny, 11.III.1938. Obrat v Rakúsku.

⁶³ „Znalci rakouských poměrů tvrdí, že nacisté dosahují v rakouském obyvatelstvu 30% - je ovšem jisto, že houfně se hlásí k nacistům zejména mládež, hlavně universitní, neboť university jsou žiřdlem nacismu; ale také vojsko a policie zdá se býti nacismem silně ovlivněna.“ Archív Ministerstva zahraničních věcí České republiky (AMZV ČR), f. Kroftův archív, k. 9. Předmět: Zápis o výkladu pana ministra Dra Kroftu na schůzi přednostů sekci a oddělení ministerstva zahraničních věcí konané v Černínském paláci dne 3. března 1938.

⁶⁴ Slovenská politika, 8.III.1938. Nepokoje vo Viedni.

⁶⁵ „Roľnícky zväz v Štajersku poslal spolkovému kancelárovi dr. Schuschniggovi prejav bezpodmienečnej vernosti a oddanosti“, avšak, „Došlo i k poľutovania hodným manifestáciám, ktoré nemajú nič spoločného s uzmiernením a ktoré mali ráz vyhrážky a demonštrácií proti nezávislému, slobodnému a kresťanskému Rakúsku.“ Slováč, 9.III.1938. Štajerskí roľníci za Schuschnigga.

⁶⁶ „Veľká väčšina rakúskeho obyvateľstva stojí verne pri Schuschniggovi a polícia i vojsko sú celkom spoľahlivé. A dokiaľ sa o ne môže vláda opierať, hitlerovci nemajú žiadnych výhľadov na štátny prevrat.“ Slovenský týždenník, 10.III.1938. Čo je zas v Rakúsku?

⁶⁷ Slováč, 26.II.1938. Schuschnigg hrdinsky vyhlasuje: Životy dáme sa samostatné Rakúsko.

⁶⁸ Slovenský deník, 26.II.1938. Nezávislé Rakúsko i naďalej.

rokov, mali vyjadriť, či si želajú nezávislosť Rakúska. Vyhlásenie referenda vyvolalo prekvapenie v Rakúsku i za jeho hranicami. Počas prejavu v Innsbrucku Schuschnigg oznámil, že účelom ľudového hlasovania, stanoveného na 13. marca, bude potvrdenie alebo nesúhlas s politikou vlády.⁶⁹ Slováč informoval o reakcii rakúskych nacistov,⁷⁰ ktorí agitovali za negatívnu odpoveď v plebiscite ako aj o prekvapujúcom mlčaní nemeckej vlády.⁷¹ Tiež *Novosti*⁷² priniesli správu o negatívnom postoji rakúskych nacistov k plebiscitu.⁷³ Pre *Robotnícke noviny* boli dôkazom masovej podpory plebiscitu a odporu proti nacistom demonštrácie zvolané odborovými zväzmi vo Viedni, počas ktorých „aj zakázaný pozdrav zdvihnutou päťou bolo možno vidieť na uliciach“.⁷⁴

Reakcia Nemecka bola prekvapujúco pasívna. *A-Zet*, citoval ríšskeho ministra propagandy Jozefa Goebbelsa, ktorý na stretnutí s predstaviteľmi tlače vyhlásil: „*Jsou chvíle, zvláště v zahraničně politickém živote národa, ve kterých je lépe mlčet než mluvit.*“⁷⁵ Slováč napísal, že čiastočná mobilizácia rakúskej armády, ktorú nariadil Schuschnigg po dohode s prezidentom Wilhelmom Miklasom v piatok 11. marca, vyvolala v Berlíne „*také napětí, ako před plebiscitem na saarskom území*“.⁷⁶

Hitler v žiadnom prípade nehodlal konanie plebiscitu pripustiť. Predpokladaný zásah Nemecka nedal na seba dlho čakať. *Slovenský denník* postrehol zdanlivo nevýznamnú udalosť - „*Nemecký štátny tajomník Ing. Keppler, ktorý – ako je známe – je považovaný za dôverníka ríšskeho kancelára Adolfa Hitlera v hospodárskych otázkach, odcestoval včera...náhle do Viedne. Mal dlhší rozhovor s ministrom dr. Seyss-Inquartom a po skončení tohto rozhovoru vrátil sa hneď do Berlína.*“⁷⁷ Účelom návštevy Wilhelma Kepplera však neboli hospodárske vzťahy medzi Rakúskom a Nemeckom. Príchod Hitlerovho emisára do Rakúska mal podstatne zlovestnejšiu príčinu – príkaz, aby Seyss-Inquart oficiálne požiadal o vyslanie nemeckej armády do Rakúska. Dôvodom k tak bezprecedentnému kroku malo byť potlačenie údajných nepokojov a zamedzenie násilia. To však nebolo všetko. Schuschnigg mal rezignovať a nová vláda vymenovaná podľa želania Nemecka.⁷⁸

Rakúsky kancelár i prezident Miklas spočiatku odmietali nemecké ultimátum. V

⁶⁹ „Schuschnigg skrížil týmto plebiscitom plány hitlerovcom, ktorí chceli nelegálne uskutočniť hlasovanie o anšluse...Na národných socialistov pôsobilo vyhlásenie plebiscitu zdruvujúcim dojmom, lebo ich celkom prekvapilo.“ *Robotnícke noviny*, 11.III.1938. Plebiscit o nezávislosti Rakúska.

⁷⁰ „Keď kancelár Schuschnigg odchádzal do Innsbrucku, do srdca Tyrolska, už sa vedelo, že z tejto cesty vzíde nové prekvapenie v Rakúsku. Samotné prípravy v Innsbrucku, najmä rýchle stiahnutie tyrolských posádok do hlavného mesta, svedčili o tom, že Schuschnigg chystá sa v Innsbrucku k nadmieru významnému aktu.“ Slováč, 11.III.1938. Odvážny kancelár dr. Schuschnigg pretromfol Berlín.

⁷¹ „Národní socialisti zaplavili do dnes rána Viedeň miliónmi letákov, na ktorých stojí: 'Nespájaj sa s marxistami, ktorí chcú Rakúsko vohnať do područia medzinárodného bolševizmu, ale hlasuj, ako Nemec, so slovom nie'...Berlín, aspoň ten úradný, doteraz nedal najavo, ako zapôsobil naň chýr o rakúskom plebiscite.“ Slováč, ref. 70.

⁷² Regionálny denník agrárnej strany pre východné Slovensko.

⁷³ „V kruhoch viedenských nacionálnych socialistov javí sa silný prúd, ktorý žiada, aby nacionálne-socialistickí členovia sa neúčastnili nedeľného plebiscitu. Tento plebiscit je podľa ich názorov protizákonný. Hlasovanie má prejaviť dôveru vláde, s ktorou nacionálni socialisti nemôžu byť spokojní. Vidiecki nacionálni socialisti, najmä štýrski, zaslali prezidentovi Miklasovi a kancelárovi Schuschniggovi prostredníctvom svojich inštitúcií protesty proti plebiscitu, prieciacemu sa vraj májovej ústave.“ *Novosti*, 12.III.1938. Vrenie v Rakúsku.

⁷⁴ *Robotnícke noviny*, 12.III.1938. Búrlivé prípravy k plebiscitu v Rakúsku.

⁷⁵ *A-Zet*, 11.III.1938. Pred plebiscitom.

⁷⁶ Slováč, 12.III.1938. Mobilizácia v Rakúsku.

⁷⁷ *Slovenský denník*, 12.III.1938. Rozruch okolo rakúskeho plebiscitu.

⁷⁸ SHIRER, ref. 3. s. 339.

bezvýchodiskovej situácii nakoniec kapitulovali. A-Zet citoval pasáže z Schuschniggovho prejavu, ktorý predniesol večer 11. marca: „Dnešek postavil nás před těžkou a rozhodující situací. Bylo mi uloženo, abych podal rakouskému lidu správu o této události - Německá říšská vláda dala panu spolkovému prezidentu ultimátum s přesnou lhůtou, podle něhož má spolkový prezident jmenovati spolkovým kancléřem kandidáta jemu navrženého a vláda má býti sestavena podle návrhu německé říšské vlády, jinak že německé vojsko v této hodině vtáhne do Rakouska...Konstatuji před celým světem, že správy rozšiřované v Rakousku, že propukly dělnické nepokoje, že tekly proudy krve, že vláda není již pánem situace a že z vlastní síly nemůže udržet pořádek, jsou vymyšleny od a do zet.“⁷⁹ 12. marca 1938, v skorých ranných hodinách, vymenoval spolkový prezident novú vládu na čele s Seyss-Inquartom, ktorý bol zároveň poverený vedením spolkového ministerstva domobrany a vnútra.⁸⁰

Uchvátenie moci rakúskymi nacistami vyústilo do úplného pohltienia Rakúska Nemeckom. Hrozbu, že Francúzsko by siahlo k odvetným opatreniam, eliminovalo bezvládie, ktoré nastalo po odstúpení vlády Camille Chautempsa. V dôsledku Hilerovho rozhodnutia využiť príležitosť však mala invázia improvizovaný priebeh a na preplnených cestách dochádzalo k častým zápcham. K žiadnemu pokusu o odpor ale nedošlo.⁸¹ Léon Blum dokázal 13. marca zostaviť vládny kabinet⁸² a jedným z prvých aktov ministerského predsedu bolo vyhlásenie, v ktorom deklaroval odhodlanie Francúzska prísť ČSR na pomoc v prípade nemeckej agresie.⁸³

Slovenský deník citoval správu nemeckej tlačovej kancelárie o vstupe nemeckej armády na územie Rakúska: „Počínajúc 5. hodinou 30 minutami⁸⁴ překročili německé oddíly, které si vyžádal rakúsky spolkový kancelár dr. Seyss-Inquart, rakúsku hranicu při Schaerdingu poblíž Pasova.“⁸⁵ S odvolaním na rovnaký zdroj, *Slovenská politika* informovala o telegrame, v ktorom Seyss-Inquart údajne požiadal Hitlera o pomoc pri „obnovení pokoja a poriadku“ a prosil nemeckú vládu „o pokud možno najrychlejší vyslání německého vojska.“⁸⁶ Nemecká armáda obsadila Rakúsko bez odporu s relatívne malým počtom mužov.⁸⁷

Okupácia znamenala smrteľné nebezpečenstvo pre predstaviteľov rakúskej ľavice a hrozbu represálií voči židovskému obyvateľstvu. Mnohí rakúski občania opustili svoje

⁷⁹ A-Zet, 12.III.1938. Schuschnigg donucen odstoupit.

⁸⁰ Novosti, 13.III.1938. V noci bola zostavená vláda akú si žela Berlín.

⁸¹ „Protože Němci neměli pro obsazení Rakúska připravenou ani jednu operační směrnici, musel generální štáb během 3 hodin vydat značně improvizovaný rozkaz k nástupu...Už v prvních hodinách vstupu do Rakouska docházelo na všech komunikacích k obrovským zmatkům a dopravním zácpám...“ JOHN, Miloslav. Září 1938. I. Díl, Přípravy nacistického Německa na přepadení Československa v roce 1938. Brno : Nakladatelství Bonus, 1997, s. 239.

⁸² Blumova vláda však trvala len do 8. apríla.

⁸³ „Nová Francúzska vláda, utvorená Léonom Blumom, za svoju najprednejšiu povinnosť považuje jasne dokumentovať francúzsko-československé spojenectvo a nenechať nikoho na pochybách, že Francie pôjde Československu okamžite na pomoc keby bolo napadnuté.“ Robotnícke noviny, 17.III.1938. Francie připravuje pomoc Československu.

⁸⁴ 12. marca.

⁸⁵ Slovenský deník, 13.III.1938. Německá armáda v Rakúsku.

⁸⁶ Slovenská politika, 13.III.1938. Vpád Nemcov do Rakúska.

⁸⁷ „Podle správy 'Daily Telegraphu' bylo vysláno z Německa do Rakouska 10 000 mužů 8. německého armádního sboru...Dále 5 000 mužů nac. soc. ochr. oddílů SS a jiné formace. Celkem odhaduje sa počet vojska, pochoduujícího do Rakouska, na 50 000 mužů.“ A-Zet, 13.III.1938. Konec Rakouska?

domovy a pokúšali sa nájsť útočisko v Československu. Títo zúfalí ľudia však mali len mizivú šancu uniknúť z Rakúska.⁸⁸

Ako vierolomný akt charakterizovali vstup nemeckej armády do Rakúska *Slovenské zvesti*.⁸⁹ *Slovák*, v čiastočne cenzurovanej správe poukázal na negatívny dopad okupácie na bezpečnosť republiky.⁹⁰

Postup nemeckých vojsk viedol v obsadených regiónoch takmer okamžite k preberaniu moci nacistami. „*Tak ako postupuje nemecká armáda*“, napísal *Slovák*, „*nadobúda v rôznych častiach Rakúska zvrchovanú moc hakenkreuzlerská strana*.“⁹¹ K rapidnej zmene politickej situácie došlo aj vo Viedni. Boli odstránené rakúske zástavy, kríže a symboly Vlasteneckého frontu.⁹²

Povzbudený nadšeným prijatím, ktoré pripravili nemeckej armáde rakúski nacisti, Hitler rozhodol o začlenení Rakúska do Ríše a o zmene rakúskej ústavy.⁹³ Následným aktom bola inkľúzia rakúskych ozbrojených síl do nemeckej armády.⁹⁴

Hitler zavŕšil svoje víťazstvo príchodom do Rakúska. *A-Zet* informoval o triumfálnej ceste nemeckého diktátora: „*Hitler prijel v odpoledných hodinách na rakousku pôdu. O 16. hod pribil Hitler do Lince, kde byl uvítán nepopsateľným davem lidí, kteří se sjeli k spontánnímu uvítání*.“⁹⁵ Viedenských nacistov však čakalo sklamanie. Hitler sa prekvapujúco rozhodol vrátiť do Nemecka bez toho, aby navštívil Viedeň.⁹⁶ *Slovenské zvesti* vysvetľovali Hitlerovo rozhodnutie ako obavu z možných prejavov odporu proti okupácii,⁹⁷ najmä strach z protestov robotníkov.⁹⁸

⁸⁸ „Československé hranice byly uzavřeny. Od časných hodin ranních na všech železničních přechodech se pokoušeli rakouští uprchlíci přejít hranice do ČSR. Československo rakouským uprchlíkům neposkytuje asyl.“ *A-Zet*, 13.III.1938. Hranice s ČSR uzavřena.

⁸⁹ „Ešte v piatok v noci vyvracala berlínska vláda správy, akoby nemecká armáda bola prekročila hranice Rakúska. Ačkoľvek všetky jednania vo Viedni, ktoré vyvrcholili ustanovením čisto hakenkreuzlerskej vlády, konali sa pod dojomom manévrov nemeckej armády, berlínska vláda oficiálne zatajovala tento postup Reichswehru. Až keď bola ustanovená »vláda« Seyss-Iquartova, ktorej prvým činom bolo pozvanie nemeckej armády do Rakúska, priznáva už aj Berlín.“ *Slovenské zvesti*, 13.III.1938. Nemecká armáda v Rakúsku.

⁹⁰ „Situácia našej republiky, prirodzene, je teraz ťažšia, obklúčenosť zo všetkých strán jasnejšia.“ *Slovák*, 13. III.1938. Po Hitlerovom manifeste: Slovensko hraničí s Veľkonemeckom.

⁹¹ *Slovák*, 13.III.1938. Armáda dosadzuje hakenkreuzlerov.

⁹² *Robotnícke noviny*, 13.III.1938. Nový obraz Viedne.

⁹³ „V nedeľu ráno uverejnili vo Viedni a po celom Rakúsku na plagátoch tento ústavný zákon: Ústavný zákon o znovu spojení Rakúska s nemeckou ríšou. Na základe 3. článku odst. 2 spolkového ústavného zákona o výnimočných nariadeniach sa spolková vláda rozhodla: Článok 1. Rakúsko je krajinou nemeckej ríše. Článok 2. V nedeľu 10. apríla 1938 bude slobodné a tajné ľudové hlasovanie nemeckých mužov a žien vyše 20-ročných o znovu spojení s nemeckou ríšou. Článok 3. Pri ľudovom hlasovaní rozhodne väčšina odovzdaných hlasov. Článok 4. Predpisy, potrebné k uskutočneniu a doplneniu tohto spolkového ústavného zákona sa nariaďia. Článok 5. Tento spolkový ústavný zákon platí od dňa jeho vyhlásenia. S uskutočnením tohto spolkového ústavného zákona poveruje sa spolková vláda.“ *Slovák*, 15.III.1938. Hitler najvyšším pánom Rakúska.

⁹⁴ „1. Rakúska spolková vláda práve teraz uzavrela zákonom znovu pripojenie Rakúska s nemeckou ríšou. Nemecká ríšska vláda osobitným zákonom uznala toto rozhodnutie. 2. Na základe toho nariaďujem: Rakúska spolková armáda, ako súčiastka nemeckej brannej moci, podriaďuje sa dnešným dňom môjmu veleniu. 3. Za veliteľa nemeckej brannej moci v hraniciach Rakúska menujem týmto generála pechoty von Blocka, veliteľa 8. armády. 4. Všetci príslušníci doterajšej rakúskej spolkovej armády majú zložiť prisahu mne, ako najvyššiemu veliteľovi. Generál von Block hneď má urobiť patričné poriadky. Adolf Hitler.“ *Slovák*, ref. 93.

⁹⁵ *A-Zet*, 13.III.1938. Hitler prijel do Rakúska.

⁹⁶ „Viedeň 13. března. - Vídeňské obyvatelstvo, které dnes po celý den očekávalo Hitlerův příjezd, bylo velmi sklamáno. Hitler se vrátil do Berchtesgaden.“ *A-Zet*, 14.III.1938. Hitler se náhle vrátil.

⁹⁷ „Prečo neprišiel Hitler do Viedne? Na túto otázku odpovedá náš reportér, ktorý opisuje situáciu vo Viedni ako ju videl na vlastné oči...Pán Himmler (šéf nemeckej tajnej polície a ríšsky vodca SS) bol vo Viedni ešte len krátky čas, aby mohol Viedeň prerobiť podľa gusta hitlerovcov...Vo Viedni je už nemecké četníctvo, plno nemeckého

Obyvatelia Viedne sa nakoniec dočkali Hitlerovho príchodu do Viedne. 14. marca 1938, v popoludňajších hodinách, vstúpil nemecký diktátor do mesta. Na námestí Heldenplatze vítalo Hitlera údajne niekoľko stotisíc osôb, ktoré ho nadšene pozdravovali. Vyvrcholením triumfu bola vojenská prehliadka, už aj za účasti oddielov rakúskej armády, presnejšie povedané, bývalej rakúskej armády, pretože defilujúci vojaci mali na uniformách označenie nemeckých ozbrojených síl.⁹⁹

Bezprostredne po okupácii začali rakúske úrady zavádzať protizidovské opatrenia. *Slovenská politika* informovala o čistkách vo viedenskom dobrovoľnom záchrannom zbore, v ktorom „boli doterajší židovskí lekári nahradení lekármi árijskými...Ďalej bolo nariadené, že lomené kríže smú nosiť len Nemci. Neárijom je nosenie lomených krížov zakázané.“¹⁰⁰ *Robotnícke noviny* priniesli správu o represáliách v štátnej správe, ktorých obeťami sa stali najmä občania židovského pôvodu. Z verejných nemocníc boli prepustení židovskí lekári a právnici židovskej národnosti nesmeli obhajovať svojich klientov pred súdmi.¹⁰¹

Slovenské periodiká rozoberali príčiny a následky kolapsu Rakúskej republiky. *Robotnícke noviny* vnímali zánik nezávislého Rakúska ako dôsledok krvavého potlačenia sociálne demokratickej strany v roku 1934.¹⁰² *Slovák* kladol otázku, či Nemecko nájde odvahu pokračovať v expanzívnej politike na úkor Československa.¹⁰³ Napriek kolapsu Rakúska, s obdivom hodnotil Schuschniggovo úsilie o zachovanie rakúskej nezávislosti *Slovenský denník*.¹⁰⁴ V úvahe *Čo sa stalo s Rakúskom*, vnímal *Slovenský týždenník* zánik nezávislého Rakúska ako dôsledok nedemokratického charakteru režimu a jednostrannej orientácie Rakúska na Nemecko.¹⁰⁵

Podľa *Robotníckych novín* mal anšlus poškodiť rakúsku ekonomiku a hospodárstvo susedných štátov.¹⁰⁶ Dopad začlenenia Rakúska do nemeckého hospodárstva analyzovala tiež *Politika*: „V prvých dňoch po privtlení Rakúska k Nemeckej ríši prestalo sa skoro úplne

vojska, nemeckí generáli neprestajne križujú v autách ulicami, zhromažďujú sa tu rakúske légie, SA a SS, i Gestapo je veľmi silne zastúpené, pancierových vozov je tiež nemálo. Ale to všetko ešte nestačilo k vyrobeniu tej nálady, akej bolo treba k privítaniu Hitlera.“ *Slovenské zvesti*, 15.III.1938. Hitler v nedeľu neprišiel do Viedne.

⁹⁸ „Nálada vo Viedni nie je jasavá. Jasavá bola vo štvrtok a v piatok, keď sa Viedeň pripravovala na plebiscit. V piatok večer konali sa veľké robotnícke schôdze po celom meste...Skutočná nálada Viedne, nálada vo štvrtok a piatok, dokazovala, že nacisti sú vzdor všetkému hurhaju v nepatrnej menšine...Nálada Viedne nie je jasavá. Čím ďalej k robotníckym štvrtiam, tým je vzdornejšia a nepriaznivejšia.“ *Slovenské zvesti*, ref. 97.

⁹⁹ *Slovenská politika*, 17.III.1938. Výhlásenie Veľkonemeckej ríše.

¹⁰⁰ *Slovenská politika*, 15.III.1938. Prvé protizidovské nariadenia.

¹⁰¹ *Robotnícke noviny*, 16.III.1938. 10 000 zatknutých vo Viedni.

¹⁰² „Dielo 12. februára sa dovršuje, nezávislosť Rakúska patrí minulosti...ale začiatok tohto konca nastal ešte pred štyrmi rokmi. Vtedy, keď r. 1934 Schuschniggov predchodca Dollfuss dal v krvi utopiť odpor najspoľahlivejších najsilnejších a najodolnejších obrancov rakúskej nezávislosti proti hitlerizmu, rakúskych sociálne demokratických robotníkov. Zbavil Rakúsko a pre čas núdze i svoju vládu najbezpečnejšej opory.“ *Robotnícke noviny*, 13.III.1938. Hitler obsadil Rakúsko.

¹⁰³ *Slovák*, 15.III.1938. Tvorcovia nemeckej sily.

¹⁰⁴ „Oči celého sveta sú dnes upreté do Rakúska a heroizmus Schuschniggov a jeho idea Rakúska rozrastá sa do veľkého formátu medzinárodného a on sám i po páde zostane v jednom rade najväčších novodobých štátnických osobností.“ *Slovenský denník*, 15.III.1938. Horký kalich Rakúska...!

¹⁰⁵ *Slovenský týždenník*, 17.III.1938.

¹⁰⁶ „Katastrofa Rakúska nie je len katastrofou politickou, ale i katastrofou hospodárskou, ktorá je tým horšia, že postihne i ostatné štáty, predovšetkým štáty s Rakúskom susediace...Vyššia rakúska životná úroveň bude nivelizovaná na úroveň nemeckú: všetky sily Rakúska budú odčerpané na nemecké zbrojenie...Ak uvedie do života Rakúsko podľa vzoru Nemecka v jedle náhražkový systém, znamená to ochromenie turistického ruchu, ktorý dosiaľ držal rakúsku platobnú bilanciu...Možnosť hospodárskej spolupráce, ktorá začala nadobúdať úplne určitých foriem, sa brutálnym zásahom Nemecka rozpadla.“ *Robotnícke noviny*, 15.III.1938. Anšlus hotový.

myslieť na hospodársku stránku udalosti...Z tohto hľadiska má na veci veľký záujem najmä Československo. Ved' do nedávna bolo Rakúsko na druhom mieste v poradí našich zahraničných odberateľov a minulého roku ešte vždy zaujalo po Nemecku, USA a Anglicku miesto štvrté...Význam nového Nemecka pre československé hospodárstvo nebude ani zďaleka taký, aký bol doteraz význam Nemecka a Rakúska. Mnohé naše trhy v Rakúsku opanuje priemysel nemecký, ktorý nebude mať handicap cla a ktorému okrem toho bude možné prípadne pomáhať i tarifnou politikou železničnou; mnohé naše pozície v Nemecku zaujme, z rovnakých dôvodov, produkcia rakúska...Újmu utrpia nielen české krajiny, ktoré dodávali do Nemecka veľké kvanta guľatiny, ale i Slovensko, ktoré tam vyvážalo značné množstvo reziva. I položka papiera a textilných výrobkov dozná zmenšenia. – Pri vývoze do Rakúska najväčšiu úlohu hralo doteraz uhlie. Je isté, že najmä kamenné uhlie československé vytlačené bude vo veľkej miere kamenným uhlím nemeckým. Ale rovnako tomu bude pri vývoze textilnom, ktorý reprezentoval vlastne najväčšiu položku nášho vývozu do Rakúska.“¹⁰⁷

¹⁰⁷ Politika, 15.III.1938. „Anšlus“ Rakúska dokonaný.

II. Dôsledky anexie Rakúska na politickú, hospodársku a bezpečnostnú situáciu ČSR

Už pred vpádom nemeckej armády na rakúske územie, rezonovali v slovenskej tlači obavy z budúceho vývoja, ale tiež volanie po jednote a deklarácie odhodlania brániť Československo proti prípadnej agresii. Tieto výzvy boli obsahom prejavov najmä komunistických rečníkov.

Nutnosť jednoty zdôraznil v poslaneckej snemovni komunistický poslanec Ján Šverma.¹⁰⁸ *Slovenské zvesti* informovali o spoločnej manifestácii komunistickej, sociálno-demokratickej a národno-socialistickej strany v Hlohovci, kde komunistický poslanec Vladimír Clementis varoval pred nedostatkom odhodlania brániť samostatnosť republiky a útočil na opozičné strany, ktoré údajne podlamujú spojenectvo ČSR s Francúzskom a Sovietskym Zväzom.¹⁰⁹

Obavy vzbudzovala aj militarizácia života v Nemecku. S odvolaním na britský denník *Manchester Guardian*, o vojenských opatreniach Nemecka informovala *Slovenská vlasť*.¹¹⁰

Významnou politickou udalosťou sa stal prejav predsedu vlády Milana Hodžu, prednesený 4. marca v poslaneckej snemovni.¹¹¹ Podľa *Slovenského deníka* „máloktorému prejavu za celého trvania našej parlamentnej demokracie dostalo sa tak spontánnej, širokej a nadšenej sankcie ľudu a jeho zákonitých predstaviteľov, ako dnešnému vládnemu vyhláseniu.“¹¹² Kvetnatými slovami komentovali prejav Hoždu *Robotnícke noviny*.¹¹³

¹⁰⁸ „Je príkazom hodiny, aby zo slovenského národa byly vymetené všechny separatistické snahy, aby slovenský národ, slovenská demokratická zmluva sa v pevnú jednotu, aby sa zbavili všetkých iredentistov, aby v týchto rozhodujúcich hodinách stáli verne po boku s českým ľudom v boji za obranu a nezávislosť Československa.“ *Slovenské zvesti*, 25.II.1938. Veľká zodpovednosť slovenského ľudu.

¹⁰⁹ „Udalosti posledných dní – hovoril poslanec Clementis – mali by byť pre nás všetkých veľkým poučením. Videli sme všetci po »rakúskych udalostiach« okolo seba ustrašených panských panikárov, počúvali sme reči, ako že Československo musí nájsť »dorozumenie«, čo by v skutočnosti znamenalo postupné vzdávanie sa samostatnosti republiky...A predsa sa u nás nájdú ľudia, ktorí by chceli rozbiť zväzok republiky s Francúzskom a Sovietskym zväzom. Sú to páni henleinovci a beranovci v Čechách a sidorovci a eszterházyovci na Slovensku.“ *Slovenské zvesti*, 1.III.1938. Veľká jednotná manifestácia v Hlohovci.

¹¹⁰ „Veľmi rozšírený a vlivný anglický časopis „Manchester Guardian“ uverejnil v týchto dňoch článok, v ktorom sa pýta, či ohromné vojenské opatrenia okolo československých hraníc majú len ráz obranný, alebo či majú slúžiť i k útoku. Nemecko totiž vybudovalo na svojej juhovýchodnej hranici obrannú líniu, mohutné skladištia streliva a zbraní a do miest blízkejších juhovýchodnej hranice sústredilo značné motorizované oddiely...Zvláštnu kapitolu tvoria nemecké silničné stavby. Nejde len o strategicky zámerne budované autostrády, o ktorých nikto nepopiera, že majú slúžiť ako nástupové cesty mobilizovanej nemeckej armády. I všetky iné hradske sa stavajú zo strategických dôvodov a sbiehajú sa pri československých hraniciach.“ *Slovenská vlasť*, 1.I.1938. Nemci na našich hraniciach.

¹¹¹ „Dr. Hodža menom československej vlády zvlášť zdôraznil, akým hodnotným prínosom prispela francúzsko-čs. súčinnosť k politike mieru svojou jasnosťou a rozhodnosťou aj v posledných časoch, hovoril, že priateľské dorozumenia, ktoré sa prejavilo v Prahe z príležitosti Delbosovej návštevy, ostane hodnotným východiskom v medzinárodnej súčinnosti a že zmluva republiky Francúzskej so Sovietskym zväzom a Československom dobre sa osvedčila ako nástroj mierovej politiky.“ *Robotnícke noviny*, 5.III.1938. Nebáli sme sa tisíc rokov, nedostaneme strach ani dnes.

¹¹² *Slovenský deník*, 5.III.1938. Nebáli sme sa tisíc rokov, nebojíme sa ani dnes.

¹¹³ „Jasný a rozhodný prejav predsedu vlády dr. Hodžu vyslovil dnes opravdivé stanovisko celého nášho národa, bude teraz všeobecne schvaľovaný a srdečne vítaný. Jasne a nedvojzmyselne hovoril to ani predseda vlády, ale

Pozitívne hodnotil vystúpenie aj k A-Zet.¹¹⁴ V nadnesenom tóne komentovala Hodžov prejav *Slovenská vlasť*.¹¹⁵ *Slovenský juh* charakterizoval vystúpenie Hodžu ako vecné vysvetlenie československého stanoviska: „Svet teraz vie, na čom je: Československo chce mier s každým a najmä so svojimi susedmi, ale nie mier za každú cenu. Z reči nášho zodpovedného štátnika vyznievalo nevyslovené »až potiaľ a nie ďalej«.“¹¹⁶

Slovenské periodiká venovali pozornosť tiež komentárom zahraničnej tlače. Nadšene interpretoval ohlasy na Hodžovo vystúpenie *Slovenský týždenník*.¹¹⁷ Podľa *Slovenskej politiky* Hodžova reč „vzbudila široký ohlas od ľavice po pravicu.“¹¹⁸ Odmietavo však reagovala nemecká tlač, ktorá hájila právo Nemecka zasahovať v mene ochrany nemeckej minority do suverenity ČSR. Pranierovaná bola najmä snaha o počesťenie nemeckých regiónov, s poukazom že práve táto stratégia sa stala živnou pôdou napätia a konfliktov.¹¹⁹

Koaliční poslanci prijali Hodžov prejav s nadšením, predstavitelia menšín a komunisti zaujali k vystúpeniu rezervovaný postoj. Počas aklamácie Hodžovho vystúpenia, s ktorým poslanci vyjadrili súhlas povstaním, zostali poslanci Sudetonemeckej strany, Zjednotenej maďarskej strany (ZMS) a komunisti sedieť. Súhlasnému stanovisku sa vyhli tiež poslanci Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS), ktorí z poslaneckej snemovne odišli.¹²⁰

V rozprave, ktorá nasledovala po Hodžovej reči, predseda Československej sociálne demokratickej strany robotníckej, Antonín Hampl, vyjadril odhodlanie brániť republiku pred

celé Československo skrze neho a naši priatelia i nepriatelia môžu byť uistení, že za týmito slovami občianstvo Republiky stojí pevne a bude vždy stát. Kompromis vo veciach svojej suverenity robiť nikdy nebudeme, i keď sme ochotní vykonať všetko, čo je v našich silách a v súhlase so zvrchovanosťou nášho štátu, aby sme so všetkými susedmi žili v najlepšom pomere.“ Robotnícke noviny, 5.III.1938. Nebáli sme sa tisíc rokov, nedostaneme strach ani dnes.

¹¹⁴ „Napětí, s kterým byl očekáván jak u nás, tak i v cizině včerejší projev předsedu vlády dr. Milana Hodži, zaplnilo téměř do posledního místa sněmovnu a lavici ministrů, kteří se dostavili v plném počtu...S bouřlivými projevy souhlasu setkal se zejména jeho prohlášení, že Československo neopustí svých dosavadních spojenců, že jeho hranice jsou nedotknutelné a že za žádných okolností nesneseme zasahování do našich vnitřních poměrů, takže čs. vláda nenechá nikdy nikoho na pochybách o tom, že československý lid bude všechny atributy své státní svrchovanosti hájiti ze všech sil, kdyby byli dotčeni. Dojem z klidné a sebevědomé řeči dr. Hodži byl tak mohutný, že ve chvíli, kdy sestupoval s tribúny a přijímal blahopřání, dala se sněmovna spontánně do zpěvu státní hymny, což se stává skutečně pouze ve velkých a vzrušených chvílích dějinných. A-Zet, 5.III.1938. Sme silní jako nikdy v minulosti.

¹¹⁵ „Reč předsedu vlády trvala pol hodiny. Při strhujícím závěre a státní hymne sa nikto neubráníl hlbokému pohnutiu. Účastníci cítili, že aj v Československu nadišla doba, ktorá bude érou nového rozmachu nacionálneho a štátneho uvedomenia a spojí všetky statočné duše do jednej fronty, pohotovej ku každej obeti pre obhájenie našej slobody.“ *Slovenská vlasť*, 11.III.1938. Sme tak silní, ako nikdy dosiaľ.

¹¹⁶ *Slovenský juh*, 12.III.1938. Po vládnom vyhlásení.

¹¹⁷ „Ešte dnes, temer po týždni, od pamätnej piatkovej reči, ozýva sa všetka európska tlač a prejavy politikov i štátnikov ohlasmi jeho veľkého osvedčenia v našom parlamente, kde zo srdca a z duše každého z nás vyslovil čo chceme a na čo sme odhodlaní v ničom neustúpiť od našich svätých práv, všetkými silami obrániť nedotknuteľnosť našich štátnych hraníc a samostatnosť Republiky a so všetkým obyvateľstvom tejto zeme nažívať podľa práva a spravodlivosti.“ *Slovenský týždenník*, 10.III.1938. Naša bezpečnosť je v našej pripravenosti a sile.

¹¹⁸ *Slovenská politika*, 6.III.1938. Svetový ohlas Hodžovho prejavu.

¹¹⁹ „Deutsche Allgemeine Zeitung piše: Je celkom nesprávne vytýkať vedeniu nemeckého štátu, že sa mieša do vnútropolitických pomerov Československa...Československý štát sa snaží novými a novými pokusmi o počesťovanie vylúčiť samosprávu (Eigenverwaltung) sudetských Nemcov a dosadiť nad nich českých dozorcov. Pri tomto počesťovaní je mu zákon o obrane štátu vítaným nástrojom...Berliner Tagblatt vyhlasuje: min. predseda dr. Hodža vie z vlastnej skúsenosti a poukázal tiež na učenie českých dejín, do akej miery nespravodlivé zachádzanie s príslušníkmi iných národov prispelo k napnutiu, ktoré napokon viedlo k svetovej vojne. To sa nezmenilo ani dnes.“ *Slovenský deník*, 6.III.1938. Berlín o Hodžovom prejave.

¹²⁰ *Novosti*, 12.III.1938. Celý národ na čele s prezidentom republiky za Hodžovým vyhlásením.

nemeckou hrozbou a varoval pred nemeckými veľmocenskými ambíciami v celoeurópskom priestore.¹²¹

Vo výrazne odlišnom tóne sa nieslo vystúpenie poslanca za HSĽS Martina Sokola, ktorý nekritizoval československú zahraničnú politiku priamo, zameral však pozornosť na vratkosť zahranično-politickej orientácie Československa a najmä na otázku riešenia postavenia Slovenska v ČSR. V úvode deklaroval lojalitu HSĽS Československej republike: „Sme v opozícii proti terajšej vláde, ale nie sme proti štátu, lebo štát tento je aj štátom Slovákov a ktokoľvek by siahol na samostatnosť a nezávislosť československého štátu, ten by siahol aj na slobodu slovenského národa.“¹²² V ďalšej časti prejavu však poukázal na slabosť Spoločnosti národov, ako nástroja prevencie vojenských konfliktov, vyjadril pochybnosť o možnosti efektívnej vojenskej pomoci Francúzska i Sovietskeho zväzu a spochybnil politickú jednotu Malej dohody.¹²³ V závere apeloval na vyriešenie vzájomného pomeru Čechov a Slovákov v republike: „Slávna snemovňa! Ale keď chceme, aby sa upevnila naša pozícia v politike zahraničnej, musíme si v prvom rade vyriešiť svoje vnútroštátne problémy...A tu chcel by som jasne zdôrazniť, že nič by nemohlo byť pre našu štátnu samostatnosť tak osudné, ako keby si zodpovední činitelia nášho štátu neuvedomili ani dnes, že je záujmom republiky Československej, aby konečne vyriešený bol problém slovenský...Vyriešenie slovenského problému na základe úplnej rovnoprávnosti slovenského a českého národa je nielen záujmom Slovenska a slovenského národa, ale aj životným záujmom československého štátu.“¹²⁴

Dramatický sled udalostí, ktorý viedol k anšlusu Rakúska a potenciálne mohol mať nedorozumenia následky na bezpečnosť ČSR, podnietil vlnu správ, komentárov a úvah, venovaných reakciám politikov v republike i v zahraničí. Anšlus Rakúska bol prekvapujúcim

¹²¹ „Vyhlasujem s najväčším dôrazom, že pracujúci ľud Československa bude ďalej robiť politiku podľa príkazu vážnych časov, v ktorých žijeme. Pracujúci ľud nášho národa je si vedomý, že Československá republika je jediným štátom, kde sa môže demokraticky a sociálne ďalej povznášať a rozvíjať...Nepripustíme preto, aby Československo sa stalo vazalským štátom.“ Robotnícke noviny, 10.III.1938. Nijakému násiliu neustúpime.

¹²² Slovák, 12.III.1938. Situácia v Európe zmenila sa v náš neprospech.

¹²³ „Každá akcia Spoločnosti národov proti útočníkovi skončila dosiaľ vždy anexiami. Keď sa Japonsko rozhodlo pre útok, jednoducho vystúpilo zo Spoločnosti národov a Spoločnosť národov bola voči jeho útoku úplne bezmocná. To isté urobilo aj Nemecko, keď siahlo k opatreniam, ktoré sa protivili mierovej zmluve Versailleskej. Podobne ukázala sa úplná bezradnosť Spoločnosti národov v prípade útoku Talianska proti Abesýnii a najnovšie aj v prípade občianskej vojny v Španielsku. Keď toto všetko uvažíme, prideme k záveru, že Spoločnosť národov nemá moci a potrebnej autority a preto žiaden štát nemôže budovať svoju bezpečnosť na politike Spoločnosti národov...Naším spojencom na západe Európy je Francúzsko. Francúzsko, ako veľmoc, ktorá hrá dôležitú úlohu v politike Európy, má pre našu republiku nesporne veľký význam zahranično-politický. Otázka je len tá, nakoľko by sa toto spojenectvo vojensky osvedčilo v prípade útoku na náš štát. To isté platí ešte vo väčšej miere o našom spojencovi na východe Európy, o Sovietskom zväze. Medzi našou republikou a Sovietskym zväzom je Poľsko a Rumunsko. Ak je pravdivá správa, že podľa novej rumunskej ústavy (nová ústava bola prijatá 27. februára 1938) nie je možný prechod cudzieho vojska cez Rumunsko, to znamená, že vojensky sme izolovaní nielen na fronte západnom, ale aj na fronte východnom...Čo sa týka Malej dohody, bolo by iste nesprávne tvrdiť, že Malá dohoda je inštitúcia zbytočná a že nemá pre nás nijaký význam. Je isté, že Malá dohoda v minulosti splnila svoju úlohu. Ale je nesporné aj to, že Malá dohoda nestačí na to, aby mohla byť pevnou zárukou našej štátnej bezpečnosti. Akokoľvek sa zdôrazňuje navonok jednotnosť a solidarnosť Malej dohody, faktom je, že štáty Malej dohody nie sú dnes jednotné v mnohých páľčivých a vážnych otázkach medzinárodnej politiky. Kto tvrdí iné, ten buď klame seba, alebo zavádza neinformovanú politickú verejnosť. Úspechy poľskej a nemeckej diplomacie v Rumunsku rovnako ako úspechy nemeckej a talianskej politiky v Juhoslávii sú nesporne vážnym oslabením Malej dohody.“ Slovák, ref. 122.

¹²⁴ Slovák, ref. 122.

zvratom, ktorý československí čelní politickí predstavitelia neočakávali.¹²⁵ Slováč kládol otázku, či Nemecko nájde odvahu pokračovať v expanzívnej politike na úkor Československa: „*Dosiaľ bola situácia jasná – Hitler zjednotil najprv Nemecko, urobil ho silným, pripojil k nemu Rakúsko a teraz sa pýta celý svet: odváži sa Hitler siahnuť po Nemcoch v ČSR?*“ Slovak pripomenul, že Hitler otvorene v knihe Mein Kampf prehlásil nevyhnutnosť spojenia Rakúska s Nemeckom, „*pretože tá istá krv patrí do spoločnej ríše*“.¹²⁶ Redakcia dospela k uzáveru, že bude nevyhnutné „*vítané a výbojné*“ Nemecko akceptovať ako najsilnejší štát v Európe a podľa toho k nemu pristupovať. V opačnom prípade sa európske štáty nevyhnú vojne.¹²⁷

Napriek skutočnosti že okupácia Rakúska podstatnou mierou zhoršila postavenie Československa, optimistický tón charakterizoval reakcie periodík reprezentujúcich postoje strán vládnej koalície. Podľa *Slovenského deníka* bolo imperatívom zachovať rozvahu a bdelosť.¹²⁸ Obdobný postoj zaujali *Novosti*.¹²⁹ Presvedčenie, že občania nestratia rozvahu,

¹²⁵ Vzhľadom na bezprostrednú hrozbu anšlusu a možnosť vstupu nemeckých vojsk aj do Československa, je ťažko pochopiteľný ľahostajný prístup prezidenta Beneša a predsedu vlády Hodžu. Hubert Masařík, ktorý pracoval ako parlamentný spravodajca Ministerstva zahraničných vecí v Prahe, v memoároch uviedol: „*Ve středu dne 9. března 1938 kolem poledne mně navštívili v kanceláři v Černínském paláci dva poslanci německé křesťansko-sociální strany...Řekli mi, že přicházejí ke mně rovno z Vídně od kanceláře Schuschnigga, který jim svěřil důvěrnou správu pro předání v Praze, že totiž v nejbližších čtyřech dnech dojde k násilnému přivtělení Rakouska k Hitlerovu Německu. Bez meškání jsem o tom informoval ministra zahraničí Kroftu, jenž...mne požádal, abych šel neprodleně s oběma německými poslanci k ministerskému předsedovi Hodžovi. V Rudolfínu bylo mi však řečeno, že dr. Hodža předseda důležité schůzi koalice a že si zakázal všechny návštěvy. Já osobně, na základě své funkce, jsem se přece dostal k Hodžovi, řekl mu o čem jde...Hodžova odpověď mi zarazila dech – on (propagátor podunajské federace!) předseda totiž právě schůzi, kde se řeší lihové kontingenty (proslulý zdroj korupce a politických obchodů), a to je tak eminentně důležité, že v žádném případě nemůže poslance přijmout...Nato jsem zprostředkoval ihned přijetí obou poslanců prezidentem republiky. Toho jsem sice dosáhl, ale přes všechno vysvětlování, že jde o hodiny, bylo přijetí stanoveno až na pátek 11. března 1938... Beneš je sice zdvořile vyslechl, ale ihned prohlásil, že jejich poplašené zprávy, i když je mají přímo od kancléře Schuschnigga, jsou bezpodstatné, protože k anšlusu teď nedojde...Následujícího dne, v sobotu 12. března 1938, došlo k tomu, co Schuschniggova zpráva ohlašovala.*“ MASAŘÍK, Hubert. *V proměnách Evropy Paměti československého diplomata*. Praha : Paseka, 2002, s. 206-207.

¹²⁶ Slováč, 15.III.1938. Tvorcovia nemeckej sily.

¹²⁷ „*Dnes niet už pokoreného Nemecka, ale existuje Nemecko vítané a výbojné. S tímto Nemeckom nebude sa možné zhovárať starým spôsobom stáleho odmietania, ale bude musieť nastať obrat v tom smere, že sa Nemecko prijme ako rovnocenný rozhodujúci činiteľ k zelenému stolu, pri ktorom sa spravodlivo bude merať aj 70-miliónovej nemeckej ríši. Ak sa nepodari takto uzmierniť Nemecko, vtedy ďalšie nemecké prekvapenia budú znamenať začiatok novej vojny*“ Slováč, ref. 126.

¹²⁸ „*Nebol by div, keby po veľkej operácii, akej sme boli teraz svedkami, nebol náš národný organizmus tiež dotknutý horúčkou. Dni sú skutočne stále ešte kritické. U nás je však pri všetkom zvýšení našej bdlosti a pri najväčšej našej pohotovosti chladná rozvaha...Je treba tento klud zachovávať a ešte viac prehlbovať. Lebo tento náš klud je dnes dôležitým činiteľom, ktorý spolu určuje našu pozíciu vo svete v tejto vážnej dobe.*“ *Slovenský denník*, 16.III.1938. V pokoji a bdlosti.

¹²⁹ „*My sme pevní a kludní. Načím preklenúť ešte rozpory, vzniklé zo sporov o veci malicherné, ktoré nás v niektorých veciach rozdeľovali, musíme byť jedným telesom, jednou myslou, jediným rozhodnutím...My, opierajúc sa o našu brannú moc a istí si pomocou našich spojencov, môžeme byť kludní. Útok na naše hranice by každému prišiel draho.*“ *Novosti*, 15.III.1938. *Pre Rakúsko nebude vojna*. Na dramatický vývoj v Rakúsku reagovali československé štátne a bezpečnostné orgány zvýšením pohotovosti na hraniciach republiky. Akékoľvek pokusy o zneužitie napätia v Rakúsku k narušeniu politickej stability v Československu, mali byť rázne eliminované. Už 11. marca 1938, v reakcii na napätú situáciu v Rakúsku, vydalo PKÚ pokyny, „*aby bol vzhľadom na udalosti v Rakúsku...zaistený naprostý klud a pokoj tiež na našom štátnom území*“ a „*aby neboli povoľované žiadne prejavy ani pro, ani kontra, týkajúce sa rakúskych udalostí*“. Štátny archív (ŠA) Banská Bystrica, pobočka (p.) Rimavská Sobota, fond (f.) Okresný úrad (OÚ) Rimavská Sobota 1938, kartón (k.)19. Nedovolené spravodajstvo – vyhláška, ktorou sa prevádza ustanovenie § 23, č. 1, odst. 1 zákona na ochranu republiky

vyjadril pri príležitosti zjazdu zastupiteľstva československej sociálnej demokratickej mládeže, konanom v Prahe 12. a 13. marca 1938, popredný predstaviteľ sociálnej demokracie Rudolf Bechyně.¹³⁰

V niektorých prípadoch bol optimistický tón článkov v evidentnom rozpore s nebezpečím, ktoré Československu hrozilo po okupácii Rakúska. *Slovenská vlasť* sice priznala nebezpečenstvo hroziace republike, ale uistila, že „práve preto premenili sme sa už v posledných rokoch na európsku pevnosť prvého stupňa, vyzbrojenú a opatrenú tak dokonale, ako azda nijaká iná zem v tomto starom svetadieli.“ Dôvodom k spokojnosti mal byť aj nezaujem Nemecka po anexii Rakúska stupňovať napätie ale Nemecko „práve naopak, hľadá Európu upokojiť a čeliť práve obvineniu, že chce znásilňovať všetky slabé štáty v okolí a medzi nimi predovšetkým Československo.“¹³¹ V bojovnom tóne deklarovali odhodlanie brániť republiku *Slovenské zvesti*.¹³²

Význam pripravenosti na obranu akcentovali predstavitelia armády, ktorí pre svoje názory nachádzali v tlači priestor. Náčelník generálneho štábu, armádny generál Ludvík Krejčí v rozhovore s novinármi, poukázal na potreby pri zabezpečení obrany Československa, zdôraznil význam brannej výchovy¹³³ a potrebu vybudovania priemyselnej základne, pre ktorú bolo nutné zabezpečiť kvalifikovanú pracovnú silu a moderné technické vybavenie. V súvislosti s charakterom prípadného konfliktu vyjadril názor, „že budúca vojna nebude vypovedaná, že to bude rýchly brutálny útok. Politická exponovanosť a i to, že naši spojenci sú vzdialení, prikazuje, že na prvé dni musí byť ČSR odkázaná sama na seba. K tomu účelu slúžia mocné pohraničné opevnenia.“¹³⁴ Možnosť agresie poprel minister národnej obrany František Machník počas prejavu pri príležitosti 20.

¹³⁰ „Rozumie sa, že udalosti posledných hodín vyvolali v našej verejnosti znepokojenie, ale nie prestrašenosť...Sme pevní, lebo sme vo všetkých smeroch urobili svoju povinnosť. Zachováme rozvahu a pokoj, nedáme sa vyzývať a sami zase nikoho vyzývať nebudeme.“ *Robotnícke noviny*, 15.III.1938. *Min. súdr. Bechyně o situácii a úlohách nášho štátu*.

¹³¹ *Slovenská vlasť*, 18.III.1938. *Dnešné postavenie Československa*. Provládne denníky písali v intenciách pokynov štátnych orgánov, ktorých cieľom bolo zabrániť prenikaniu a rozširovaniu správ, spochybňujúcich medzinárodne postavenie Československa. V decembri 1937, vydalo Ministerstvo vnútra (MV) vyhlášku,¹³¹ v ktorej v súlade s § 23, č. 1, odst. 1 zákona na ochranu republiky (zákon č. 50/1923 zb. z. a n.) určilo, čo tvorí skutkovú podstatu tzv. nedovoleného spravodajstva. Detailnú špecifikáciu hodnotenia správ rozpracovalo MV po dohode s Ministerstvom národnej obrany (MNO) a ďalšími ministerstvami v rozsiahlom 20 stránkovom elaboráte, rozdelenom do 15 okruhov. Na Slovensku rozoslalo uvedený dokument verejným a bezpečnostným orgánom Prezídium krajinského úradu (PKÚ) 3. februára 1938. Medzi správy, ktoré nesmeli byť uverejňované, patrili informácie vojenského charakteru (mobilizácia, presuny jednotiek, odvody, opevňovacie práce, protiletická obrana, cvičenia, rozmiestnenie vojenských útvarov, objektov, podnikov pracujúcich pre potreby armády, správy o exporte/importe zbraní, o organizácii armády) a údaje, ktoré by mohli ohroziť celkovú obranyschopnosť štátu (správy o štruktúre stráže obrany štátu a jej jednotlivých zložkách – četnícke, štátnej polície a finančnej stráže, informácie o poštách, telegrafoch, telefónoch, rádiových vysielateľoch, stavbe ciest, železníc a pod.). ŠA Banská Bystrica, p. Rimavská Sobota, f. OÚ Rimavská Sobota 1938, k.19. Nedovolené spravodajstvo – vyhláška, ktorou sa prevádza ustanovenie § 23, č. 1, odst. 1 zákona na ochranu republiky.

¹³² „Okupácia Rakúska a jeho privtelenie k fašistickej Tretej ríši, ako sme už písali, vyvolalo v celom Slovensku rozhorčenie s súčasne zvýšenú náladu medzi pracujúcim ľudom pre obranu Československej republiky. Konajú sa masové prejavy, zasadaajú závodné výbory a schôdze, všade sa uznášajú na telegramoch adresovaných vláde alebo prezidentovi republiky, z ktorých sála odhodlanie brániť do poslednej kvapky krvi republiku pred útokmi zahraničného fašizmu a v ktorých sa odsudzuje panikárstvo a akékoľvek kapitulantsvo pred nepriateľom.“ *Slovenské zvesti*, 17.III.1938. *Celé Slovensko od samých hraníc je v pohotovosti*.

¹³³ Na základe vládneho nariadenia č. 109. z 13. mája 1938, bola na území ČSR organizovaná branná výchova. *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Ročník 1938, Částka 37. Vydána dne 30. května 1938, s. 623.

¹³⁴ *Slovenské zvesti*, 25.II.1938. *Opevnenia na hraniciach ČSR*.

výročia bitky pri Bachmači v Olomouci.¹³⁵ Plukovník generálneho štábu Emanuel Moravec, v interview, ktoré poskytol *Slovenskému týždenníku*, útok na ČSR nevyhlásil, vyhlásil však že obrana ČSR bude úspešná, pretože republika sa môže spoliehať na spojencov, avšak úspech v rozhodujúcej miere bude závisieť na schopnosti zabezpečiť obranu štátu vlastnými silami.¹³⁶

Odhodlanie postaviť sa na obranu republiky demonštroval študenti Univerzity Jána Amosa Komenského v Bratislave. Počas manifestácie, usporiadanej Sväzom slovenského študentstva 30. marca, predseda Ján Beharka vyjadril presvedčenie, že „v čs. študentstve nebude nikoho, kto by v prípade nebezpečenstva nestál na svojom mieste“.¹³⁷ Medzi hlavné body programu patrila prednáška Emanuela Moravca, podľa ktorého by republika prípadnému útoku odolala.¹³⁸ Povinnosť brániť republiku zdôraznil prezident Edvard Beneš v pozdravnom liste účastníkom zjazdu pedagógov v Prahe. Na význam telocvičných jednôt pre obranu štátu poukázali *Robotnícke noviny*.¹³⁹

Hrozbu útoku Nemecka poprel Hodža. V rozhlasovom prejave, vysielanom 28. marca, tvrdil že bezpečnosť republiky nie je ohrozená: „Úradné miesta v Berlíne reagovali na vyhlásenie našej vlády zo dňa 4. marca poloficiálnym uisťovaním, že Nemecko sa nehodlá miešať do našich vnútropolitických vecí.“¹⁴⁰ Optimisticky hodnotil aj postoj Veľkej Británie.¹⁴¹ V otázke postavenia menšín predseda vlády kategoricky odmietol zmeny, ktoré by mohli viesť k narušeniu ústavy,¹⁴² oznámil však že „vláda Československej republiky chystá praktické kroky, ktoré môžu byť urobené v rámci čs. ústavy a ktoré by vyhovelí rozumným prianiam nemeckej menšiny.“¹⁴³ Riešenie videl vo vypracovaní sústavy zákonov upravujúcich práva menšín.¹⁴⁴ Pre *Slovenský deník* sa stal Hodžov prejav podnetom k útoku na Andreja

¹³⁵ „Vyhlasujem vám, že situácia našej milovanej Republiky je v každom smere pevná a poslednými udalosťami nijak nie dotknutá...S úprimným uspokojením môžem vám tiež oznámiť, že na akékoľvek ohrozenie našej bezpečnosti ani zďaleka nikto nepomýšľa.“ *Robotnícke noviny*, 13.III.1938. Zostávame bezpeční a pokojní.

¹³⁶ „Naši vojaci v hlavnom štábe vedia, že sami presile neodoláme. Preto naša politika nám opatrila dobrých spojencov vo Francii a Rusku, v Rumunsku a Juhoslávii. Ale naši vojaci si aj dobre uvedomujú, že tým viac budeme mať priateľov, čím ozajstnejšie sa o svoju obranu postaráme...Cudzia pomoc nikdy nebude ozajstnejšia, ako je vlastný odpor...každý štát má vo svete len takú hodnotu, aká úprimná je jeho láska k slobode, aká je jeho obetavosť a práca, ktorú venuje na svoju obranu.“ *Slovenský týždenník*, 17.III.1938. Ako to vlastne vyzerá?

¹³⁷ *Robotnícke noviny*, 1.IV.1938. Vydržíme úder nepriateľa.

¹³⁸ „Ide o to, aby sme vydržali úder, ktorý na začiatku bude najsilnejší. A ten vydržíme. Je to i vecou dobrých nervov mladej generácie. Musí veriť svojim vodcom, musí veriť svojim vojakom, musí veriť sebe a ak vie zložiť pochyby, je pánom zajtrajška.“ Je iróniou osudu, že Emanuel Moravec sa stal jedným z najvýznamnejších kolaborantov v českej protektorátnej vláde. Viac k životnej dráhe E. Moravca PERNES, Jiří. *Až na dno zrady*. Praha : Themis, 1997.

¹³⁹ „ich bežnej práci nastáva nová veľká úloha prevádzaním brannej výchovy. Jednotári budú túto výchovu pestovať s plným pochopením a vedomím, že demokratické zriadenie Československa, jeho celistvosť a jednotnosť československého národa je najlepšou základňou ďalšieho rozvoja.“ *Robotnícke noviny*, 26.IV.1938. *Robotnícka mládež v pohotovosti*.

¹⁴⁰ *Slovenská politika*, 30.III.1938. Naša pozícia lepšia ako pred prevratom.

¹⁴¹ „Zo svojej strany bude vláda Jeho Veličenstva vždy ochotná poskytnúť akúkoľvek pomoc, ktorá je v jej moci, akýmkoľvek prostriedkami, ktoré by sa jej zdali vhodné na riešenie všetkých otázok, ktoré by mohli spôsobiť ťažkosti medzi nemeckou a československou vládou.“ *Slovenská politika*, ref. 140.

¹⁴² „každá menšinová úprava v Československu spočíva na pevných predpokladoch, ktorými sú naša štátnosť, naša ústava...vláda nepripustí v žiadnom prípade a v nijakej forme nijaký nátlak, či už hospodársky, mravný alebo politický.“ *Slovenská politika*, ref. 141.

¹⁴³ *Robotnícke noviny*, 30.III.1938. Porazenci sa raz navždy vylučujú z národa.

¹⁴⁴ „Dnes je na čase, aby sme jediným súborným zákonodarným aktom zhrnuli v jediný sústavný celok všetky už platné menšinové opatrenia, či už obsiahnuté v ústavnej listine alebo v jazykovom zákone, alebo v celom rade dielčích opatrení zákonodarných a správnych.“ *A-Zet*, 29.III.1938. Sme silnejší ako kedysi.

Hlinku a Milana Sidora, označených kvôli kontaktom medzi HSEŠ a SdP za „kaprálov nemeckého Führera“.¹⁴⁵ V komentári k Hodžovmu prejavu Novosti citovali stanovisko lorda Crewea, prednesené v britskej hornej snemovni, ktorý zamietol možnosť plebiscitu, ale vyzval k „umiernenosti“ zo strany československej vlády.¹⁴⁶ Ochotu ku kompromisom však nenaznačovalo vyjadrenie československého vyslanca vo Francúzsku Štefana Osuského - počas recepcie v Rouene prehlásil: „Zabúda sa že Česko bolo nezávislou zemou od 7. storočia a že i pod Habsburgovcami trvala česká koruna právne. Nemci v sudetských krajinách sú prisťahovalcami.“¹⁴⁷ Stanovisko komunistickej strany tlmočil poslanec Viliam Široký v poslaneckej snemovni 29. marca 1938. Vyhláseniu vlády prisúdil „mimoriadny význam“, pretože predseda vlády uznal že pracujúci sú „chrbtovou kosťou sily a pevnosti republiky v kritických okamžikoch, ktoré nasledovali po rakúskych udalostiach.“ Podľa Širokého boli „porazenecké živly“ zodpovedné za vyhrotené postoje opozície.¹⁴⁸ Slovenské zvesti, vychádzajúc z Hodžovej výzvy bojovať proti kapitulantom, žiadali, aby štátne orgány prestali zakazovať zhromaždenia komunistickej strany.¹⁴⁹ Radikálne odlišne hodnotil Hodžov prejav Slovák: „Hodža sa poznovne ukázal typickým reprezentantom terajšej koalície politiky, ktorú nič, ale nič na svete nevie vyrušiť z jej blaženého olympského kludu. Hodža hovorí celkom tak, akoby sa nič nebolo stalo. Akoby Rakúsko ešte existovalo v plnom rozkvetu a akoby náš nemecký aktivistický tábor účinkoval plnou parou. Ani dnes...nemieni Hodža vyvodiť z tohto faktu patričné dôsledky.“¹⁵⁰

¹⁴⁵ „Budúcnosť dokáže, musí dokázať, že Slováci takéto komando kaprálov, opozičnými Nemcami poverovaných, nechcú, že sa mu vzpierajú, že takéto komando považujú za jarmo a že sa jarma takéhoto komanda budú hľadiť zbaviť.“ Slovenský denník, 30.III.1938. Čo chce od nás dr. Hodža a jeho vláda.

¹⁴⁶ „Rozhlasový prejav dr. Hodžu svedčí o jeho pevnej vôli riešiť sťažnosti sudetských Nemcov, dokiaľ je to možné. Sídla nemeckej menšiny v Československu nie sú súvislé a preto nemožno pomýšľať na plebiscit. Malo by však byť urobené všetko, aby bola čs. vláda povzbudená neposkytovať žiadnu zámienu prudkej agitácii, ktorá by mohla poskytnúť Nemecku výhovorku pre násilnú intervenciu.“ Novosti, 31.III.1938. Reči v hornej snemovni v náš prospech.

¹⁴⁷ Novosti, 30.III.1938. Vyslanec dr. Štefan Osuský: **Nedáme sa vyhnať zo svojho domova.**

¹⁴⁸ „Na rováš politiky týchto porazeneckých živlov treba pripísať pokusy o vnútorný rozvrat, rozkol v tábore nemeckých aktivistov, spojenie aktivistov s Henleinom, terajšiu vlastizradnú opovážlivosť Henleinovho hnutia a sústredený nápor bloku nemecko-maďarsko-slovenských iredentistov proti republike a demokracii.“ Slovenské zvesti, 31.III.1938. *Lud – chrbtovou kosťou.*

¹⁴⁹ „Od tejto chvíle by si nemal smieť dovoliť už žiadny okresný náčelník zakazovať prejavy ľudu za obranu republiky, na ktorých toľko záleží.“ Slovenské zvesti, 30.III.1938. Buržoázni ustrašenci sa vylučujú z národa.

¹⁵⁰ Slovák, 30.III.1938. *Vláda sa nedala poučiť.* Varovnú úvahu Slovák potvrdzovalo hodnotenie situácie v sudetských oblastiach vypracované 5. apríla 1938 Prezidiom ministerstva vnútra v Prahe: „Vládni prohlášení ze dne 28. března t.r., vysílané v rozhlase a očekávané českou veřejností v pohraničním území s největším napětím, bylo přijato, jak se dalo za nynějších poměrů čekati, obyvatelstvem národnosti německé zcela chladně. Tato skutečnost potvrdila znovu, že zdejší německé obyvatelstvo, zachvácené nepochopitelnou nacionální psychosou, plnou naději v blízky zákrok Německa do našich poměrů vnitropolitických, opomíjí zcela ostentativně vše, co se děje na území našeho státu...“ AMZV ČR, II. sekce 1918 – 1939, III. řada, k. 458 A.

III. Reakcie európskych mocností na anšlus Rakúska

Vstup nemeckých vojsk na rakúske územie podnietil prudkú odozvu vo všetkých európskych štátoch. V hodnotení *Slovenskej politiky* „Udalosti v Rakúsku vyvolali v Paríži dojem, možno povedať: vybuchnutej bomby.“¹⁵¹ Slovenské zvesti pranieovali neochotu britskej vlády podniknúť akékoľvek opatrenia voči Nemecku a pripisovali uzmirovaciu politiku vlády zmene na poste ministra zahraničných vecí.¹⁵² Pacifistický postoj Veľkej Británie indikovalo memorandum,¹⁵³ ktoré už 20. februára 1938 minister zahraničných vecí Lord Halifax predložil vládnu výboru. V dokumente vyjadril názor, že Veľká Británia je nútená akceptovať fiat accompli. V otázke československo – nemeckých vzťahov bola ČSR povinná vyjsť sudetským Nemcom v ústrety a zbaviť tak Nemecko dôvodu na sťažnosti.¹⁵⁴ A-Zet napísal, že na Schuschniggovu otázku, či môže rátať s vojenskou pomocou, vláda Veľkej Británie údajne takúto možnosť vylúčila.¹⁵⁵ Rovnako bezmocne reagovalo Francúzsko, ktoré sa obmedzilo na diplomatický protest.¹⁵⁶

15. marca, vo večerných hodinách, predniesol Neville Chamberlain prejav v dolnej snemovni anglického parlamentu. *Robotnícke noviny* uverejnili z prejavu rozsiahle výňatky, okrem iného vyhlásenie, „že britská vláda nemôže sa dívať na udalosti v Rakúsku ľahostajne a pokojne.“¹⁵⁷ Podľa denníka *Novosti* postoj Veľkej Británie charakterizovalo „neochvejné rozhodnutie Chamberlainovo, že najskôr preskúma dôkladne celú situáciu.“¹⁵⁸

Bezvýhradne, aspoň navonok, sa s okupáciou Rakúska stotožnil taliansky diktátor Benito Mussolini, podľa ktorého „anšlus bol hlbokým želaním rakúskeho národa.“¹⁵⁹

¹⁵¹ *Slovenská politika*, 13.III.1938. Čo spravia veľmoci?

¹⁵² „Medzinárodný ohlas rakúskej anexie je nedozerný a nemožno ho ešte zväžiť v tomto okamžiku. Fakt je jeden, že v Anglicku bude mať silnú odozvu, lebo je nesporné, že Nemecko sa mohlo odhodlať k tomuto činu na základe zhovievavého stanoviska Chamberlain-Halifaxovej vlády voči Tretej ríši. Anexia Rakúska je priamou výslednicou tej politiky anglickej vlády, ktorú nastúpila po odstránení Edena a ustanovení Halifaxa za ministra zahraničných vecí.“ *Slovenská politika*, 13.III.1938. Čo spravia veľmoci ?

¹⁵³ Názov dokumentu v anglickom jazyku „Possible measure to avert German action in Czechoslovakia.“

¹⁵⁴ BRUEGEL, J. W. *Czechoslovakia before Munich. The German minority problem and British appeasement policy*. New York : Cambridge at the University Press, 1973, s. 198-199.

¹⁵⁵ „Proslycha se, že kancléř dr. Schuschnigg ještě před svým odstoupením obrátil se na britského vyslance, aby se dotázal své vlády, zda v případě válečného tažení proti Rakousku může Rakousko spoléhati na vojenskou pomoc se strany Velké Británie. Schuschniggovi bylo sděleno, že Anglie sleduje sice rakouské události s neobyčejnou účastí a zájmem, avšak vojenskou pomoc Rakousku poskytnuti nemůže.“ A-Zet, 12.III.1938. Británie odmítla vojenskou pomoc.

¹⁵⁶ „V britských kruhoch sa zdôrazňuje, že takáto akcia nemeckej vlády musí vyvolať najvážnejšiu reakciu, ktorej dôsledky nemožno predvídať...Paríž bola v piatok v trvalom styku s Londýnom. Tento styk medzi obidvoma hlavnými mestami trval i v nočných hodinách a sobotu...ministerstvo zahraničia oznamuje: Na pokyn francúzskej vlády predniesol francúzsky veľvyslanec v Berlíne najsilnejší protest proti používaniu nátlaku, ktorým má byť násilím nútená nezávislému štátu situácia, ktorá sa nezrovnáva s jeho národnou nezávislosťou.“ *Novosti*, 13.III.1938. Zárok veľmocí v Berlíne.

¹⁵⁷ *Robotnícke noviny*, 16.III.1938. Chamberlain o nemeckých uisteniach.

¹⁵⁸ *Novosti*, 19.III.1938. Nerozhodnosť neimponuje Angličanom. **Chamberlain stráca pôdu.** SSSR navrhuje zvolať konferenciu veľmocí.

¹⁵⁹ *Novosti*, 17.III.1938. Mussolini objasňuje, prečo Itália nezakročila v Rakúsku.

Taliansko tradične vystupovalo ako garant rakúskej nezávislosti a radikálna zmena postoja prekvapila. Vodca talianskych fašistov však priznal, že spojenectvo s Nemeckom je prednejšie než záujmy Talianska v Rakúsku: „*Ked' rakúska dráma dospela k vrcholu, svetoví nepriatelia fašizmu špehovali, či neprišla konečne dobrá príležitosť vrhnúť proti sebe dva totalitné režimy a zlomiť ich solidaritu. Táto kalkulácia demokratov murárskych lóží a tretej internacionály je falošná. Je to čiste detinská nádej.*“¹⁶⁰

Skutočnosť, že Československo by prípadnému útoku Nemecka neodolalo, bola dôvodom veľkej pozornosti, akú slovenská tlač venovala postojom európskych mocností v otázke pomoci republiky v prípade agresie. Rozhodujúci význam pre obranu republiky mal predovšetkým prístup Francúzska a Sovietskeho zväzu, s ktorými malo Československo spojenecké zmluvy.

V súvislosti s hlasovaním, v ktorom francúzsky parlament vyslovil vláde dôveru, A-Zet citoval uistenie ministerského predsedu, že záväzky Francúzska sú nemenné: „*Ministerský predseda Chautemps pravil: Francie se nemůže nezajímati též o osud střední Evropy a stvrzuje svou věrnost spojeneckých závazků vůči Československu.*“¹⁶¹ Robotnícke noviny upriamili pozornosť na vyhlásenie ministra zahraničných vecí, že Francúzsko je odhodlané splniť spojenecké záväzky voči Československu.¹⁶²

Vládny kabinet však stál na vratkých základoch. Ministerský predseda bol 10. marca, spolu s celou vládou, nútený podať demisiu. *Slovenské zvesti* vysvetľovali príčinu demisie ako dôsledok neochoty ľavicových poslancov súhlasiť s ekonomickými opatreniami, ktoré by mohli viesť k zníženiu životnej úrovne.¹⁶³

Demisia Chautempsovho kabinetu bola ďalším aktom vlekkej politickej krízy, ktorá zmietala Francúzskom. Novú vládu, čiastočne návrat k vláde ľudového frontu, zostavil Léon Blum, avšak bez komunistov. Účasť odmietli aj pravicové strany. *Robotnícke noviny* hodnotili novú vládu pozitívne, pretože: „*Nový minister zahraničia Paul Boncour je veľkým stúpencom Spoločenosti národov a priateľom čs. národa i osobne prez. Dr. Beneša a možno od neho očakávať rozhodnejšiu politiku, ako od jeho predchodcu Delbosa.*“¹⁶⁴ Denník informoval o uistení francúzskeho vyslanca v Londýne, že Francúzsko v prípade nemeckého útoku na ČSR vojensky zasiahne.¹⁶⁵ V zahraničnom výbore senátu (24. marca) P. Boncour deklaroval, že

¹⁶⁰ Hitler si nebol istý reakciou Talianska a mal obavy s prípadného konfliktu so svojim najbližším spojencom v Európe. Aby predišiel roztržke, 11. marca napísal Mussolinimu list, v ktorom vyjadril svoje „nezvratné rozhodnutie“ anektovať Rakúsko s odôvodnením, že je „rozhodnutý obnoviť zákonnosť a poriadok v svojej vlasti“. GORDON BROOK-SHEPHERD. *The anschluss*. Philadelphia and New York : J. B. Lippincott Company, 1963, s. 148.

¹⁶¹ A-Zet, 28.II.1938. *Francie slavně slibuje věrnost spojencům.*

¹⁶² „V sobotu predniesol veľkú reč minister zahraničných vecí Ivon Delbos, v ktorej v naproštom súhlase so všetkými interpelujúcimi poslancami od najkrajnejšej pravice až po komunistov znovu podal uistenie o vernosti Francie Československu...Hovoril doslova: Vyslovujúc vernosť Francie československému ľudu a sympatie k jeho odvahe a vernosti myšlienke mieru, pokladám za svoju povinnosť znovu uistiť, že Francie v prípade potreby verne splní svoje záväzky k Československu.“ *Robotnícke noviny*, 1.III.1938. *Francia stojí pevne za Československom.*

¹⁶³ „Prečo padla Chautempsova vláda, ktorej nikto neprorokoval dlhé trvanie? Chautemps po odhlasovaní moderného poriadku práce a zbrojného programu žiadal pre seba plnú moc. Bola obava, že plnej moci použije pre novú defláciu, znižovanie sociálnych vymožeností, atď. Preto komunisti, ale aj socialisti, odmietli za túto plnú moc hlasovať. Tým stratil Chautemps väčšinu.“ *Slovenské zvesti*, 11.III.1938. Chautemps podal demisiu.

¹⁶⁴ *Robotnícke noviny*, 15.III.1938. *Nová vláda Blumova ustavená.*

¹⁶⁵ „Medzi prvé činy vlády patrilo poverenie francúzskeho veľvyslanca v Londýne Corbina, aby britskej vláde znovu dôrazne oznámil, že Francie by okamžite zakročila vojensky, keby Nemecko napadlo Československú

Francúzsko by splnilo svoje spojenecké povinnosti za každých okolností.¹⁶⁶ Rovnako rezolútne vyjadril ministerský odhodlanie Francúzska pomôcť Československu predseda Léon Blum.¹⁶⁷

Francúzski predstavitelia nešetrili sľubmi splniť svoje spojenecké záväzky, avšak neochota politických strán dospieť ku kompromisu, ktorá mala za následok časté striedanie vlád, hodnotu Francúzska ako silného spojenca spochybňovala. *Slovenský denník* charakterizoval situáciu vo Francúzsku ako nestabilnú a predvídal opätovnú zmenu vládneho kabinetu.¹⁶⁸

Analýzu postoja európskych štátov k anšlusu, určenú pro domo, predložil Krofta na schôdzi prednostov sekcií a oddelení ministerstva zahraničných vecí. Konštatoval, že pre ČSR je nepříjemnou zmenou postoj Talianska, ktoré akceptovalo anšlus a prestalo byť protiváhou Nemecka v strednej Európe. V otázke partnerov v rámci Malej dohody, priznal že Juhoslávia a Rumunsko považovali spojenecké zmluvy s Československom za záväzne len voči Maďarsku. V Maďarsku údajne vládla rozpoltenosť, ako vnímať anšlus – na jednej strane obavy z nemeckej expanzie, na strane druhej možnosť územných ziskov, ktoré mohlo Maďarsko získať len za podpory Nemecka. Podľa Krofta politická nestabilita vo Francúzsku dávala za pravdu názorom, „že se Blumův kabinet neudrží déle než několik dní; nejdelší lhůta dávaná tomuto kabinetu, je tři měsíce“. Krofta informoval aj o rozhovore vyslanca Sovietskeho zväzu Sergeja S. Alexandrovského s Ferdinandom Veverkom, československým vyslancom v Bukurešti. Alexandrovskij uistil, že ZSSR bude usilovať o dorozumenie s Rumunskom ohľadom pomoci Československu, avšak bez spresnenia, o akú formu spoločného postupu by Sovietsky zväz žiadal. Priaznivá situácia sa údajne utvárala vo Veľkej Británii, kde na Chamberlainovú vládu bol vyvíjaný tlak opustiť germanofilskú líniu. Problém predstavoval nepriateľský postoj Poľska a neschopnosť poľskej vlády vnímať anšlus Rakúska ako hrozbu nielen pre Československo, ale i pre všetky štáty strednej Európy: „Ministr Beck prohlásil dokonce, že může anšlus uvítat, neboť tím se aspoň pozornost Německa obrátí jinam.“¹⁶⁹

V prejave, prednesenom 14. marca v dolnej snemovni britského parlamentu, sa Chamberlain vyhol citlivej otázke, aký by bol postup britskej vlády v prípade nemeckého útoku na Československo.¹⁷⁰ Vyhybavé stanovisko kritizoval labouristický poslanec Neville Henderson, ktorý vyzval vládu, aby buď otvorene priznala že nemieni zasahovať, alebo záväzne deklarovala, „že prvý nemecký vojak, prvé nemecké bombardovacie lietadlo, bude mať proti sebe pri překročení československých hranic celú moc Anglicka.“¹⁷¹ Chamberlainov

republiku...Francúzska vláda okrem iného dala oznámiť skrz svojho veľvyslanca vo Varšave a vyslancov v Belehrade a v Bukurešti...vláde poľskej, juhoslovanskej a rumunskej, že Francie celkom iste splní všetky svoje záväzky okamžite prispieť vojensky na pomoc Československu proti prípadnému útoku.“ *Robotnícke noviny*, 17.III.1938. *Francie pripravuje pomoc Československu*.

¹⁶⁶ A-Zet, 25.III.1938. *Francie splní své povinnosti za všech okolností*.

¹⁶⁷ Slovenské zvesti, 27.III.1938. *Francúzsko opakuje svoj záväzok*.

¹⁶⁸ „Vnúťorná politická kríza vo Francii sa znova priostrojuje. Početní radikálni poslanci a najmä senátori javia veľmi malú ochotu poskytnúť Blumovej vláde plnú moc vo veciach finančných a hospodárskych...a mnohí sa netaja tým, že by mala byť čoskoro utvorená vláda na širšom podklade.“ *Slovenský denník*, 31.III.1938. *Senát ohrozuje Blumovu vládu*.

¹⁶⁹ AMZV ČR, f. Kroftův archiv, k. 9. „Zápis o výkladu pana ministra Dra Kroftu na schůzi přednostů sekci a oddělení ministerstva zahraničních věcí konané v Černínském paláci dne 17. března 1938.

¹⁷⁰ A-Zet, 15.III.1938. *Britský předseda vlády odhaluje pozadí osudných chvil*.

¹⁷¹ Novosti, 16.III.1938. *Anglická vláda žiadala odvolanie nemeckého vojska z Rakúska*.

nevyhranený postoj rozdelil politickú reprezentáciu v Británii do dvoch táborov.¹⁷² Kriticky hodnotil prejav *Slovák*.¹⁷³

Rozhodnutie usilovať o udržanie mieru Chamberlain deklaroval 24. marca. V dolnej snemovni britského parlamentu uistil, že princípy britskej zahraničnej politiky, založené na politike zachovania neutrality, sú nemenné. Priamej odpovedi na postup Anglicka v prípade ohrozenia ČSR sa opätovne vyhol.¹⁷⁴ Pre *Slovenský denník* však zmluvne nepotvrdené záväzky neboli dôkazom, že Veľká Británia nebude garantovať bezpečnosť ČSR, pretože Československu nešlo o konkrétne dohody, ale o pochopenie britskej vlády, „že *ukľudnenie a mier v strednej Európe je všeobecným, teda tiež britským záujmom*.“ Napriek absencii konkrétnych uistení, redakcia oceňovala prejav vysoko pozitívne.¹⁷⁵ Rozsiahle pasáže z Chamberlainovho vystúpenia uverejnila *Slovenská politika*, okrem iného i varovanie pred nedorozumeniami dôsledkami vojnového konfliktu: „*Prehlasujem celkom otvorene...že tam, kde ide o mier alebo vojnu, nie sú zahrňované len a jedine legálne záväzky. Je nepravdepodobné, že vojna by bola obmedzená len na tých, ktorí sú priamo dotknutí. Je nepravdepodobné, že vojna by bola obmedzená len na tých, ktorí prevzali takéto záväzky. Nebolo by možné povedať, kde vojna by mohla skončiť a ktoré vlády by mohli byť do nej zatiahnuté.*“¹⁷⁶ Na rozdiel od periodík vládnych strán, rezervovane hodnotili prejav *Slovenské zvesti*. Vyhlásenie predsedu vlády o odhodlaní Anglicka pomôcť Francúzsku vnímali skôr ako vynútené, než vychádzajúce z vlastného presvedčenia.¹⁷⁷ Pranierovaný bol aj názor

¹⁷² „Na jednej strane je to opozícia robotníckej strany a liberálov, ako i určitého počtu vládnych stúpcov (medzi nimi tiež Winston Churchill), ktorí sú znekludnení týmto odkladom a žiadajú, aby vláda učinila rýchle a odvážne vyhlásenie. Na druhej strane je neochvejné rozhodnutie Chamberlainove, že najskôr preskúma dôkladne celú situáciu a až potom urobí vyhlásenie.“ *Novosti*, 19.III.1938. Chamberlain stráca pôdu.

¹⁷³ „Prežili sme dramatické chvíle rakúskeho prevratu. Dostali sme sa týmto prevratom v strednej Európe do celkom novej situácie a prirodzene, že sme v týchto chvíľach búrlivého vlnobitia očakávali, že s nami ide a že našu nezávislosť garantuje predovšetkým Veľká Británia...Čakali sme menovite rozhodnutí, nedvojznačnú odpoveď na dve otázky: Má Anglicko vôbec záujem na nezávislosti Československa? A čo podnikne Anglicko, keď Francúzsko prispeje na pomoc Československu, napadnutému Nemeckom? Tieto dve otázky chceli sme mať včera Chamberlainom zodpovedané. A dostali sme na ne odpoveď skutočne rozhodnú, nedvojznačnú a jasnú. Predseda britskej vlády, sir Neville Chamberlain nepovedal o Československu nič... Ale práve táto okolnosť, to, že sa Chamberlain týchto otázok vôbec nedotkol, je tou najrozhodnejšou, najjednoduchšou a najjasnejšou odpoveďou Veľkej Británie na naše nedorozumenia. Veľká Británia ústami svojho premiéra sira Neville Chamberlaina jasne dala nám i spriatelenej Francúzsku na vedomie, že si nemieni za nás páliť prsty v strednej Európe.“ *Slovák*, 16.III.1938. Anglicko nás znovu sklamalo.

¹⁷⁴ Podľa A-Zet britský ministerský predseda videl riešenie napätej situácie v Európe v „obnovení otřesené důvěry, obnovení práva v mezinárodních stykách a dosažení mírumilovného řešení otázek, které jsou příčinou neklidu. K těmto otázkám patří též problém styků československé vlády s německou menšinou. Rozumné řešení této otázky, když by pak bylo možné, obnovilo by mnohem lepší stabilitu, než jaká existuje v nynější chvíli...anglické zbrojení může zasáhnout všude tam, kde na základě paktu Společnosti Národů je nutno zasáhnout. Takový případ mohl by nastati u Československa. Používám úmyslně slova 'mohl' neboť v takovém případě neexistují žádné automatické závazky pro vojenské akce.“ A-Zet, 25.III.1938. Chamberlain mluvil opatrně.

¹⁷⁵ „Nikdy po vojne ešte nebol v prospech Československa učiněný zo strany Anglie tak d'alekosiahly a sympatický prejav, ako to včera urobil v anglickej snemovni Chamberlain“ *Slovenský denník*, 26.III.1938. Slovo Anglie je cennejšie ako pakt.

¹⁷⁶ *Slovenská politika*, 26.III.1938. Výstraha z Anglie.

¹⁷⁷ „Anglický ministerský predseda Chamberlain nepovedal vlastne zásadne mnoho nového, len v niektorých bodoch vidieť určitú zmenu, skôr slov ako stanoviska...Chamberlain to urobil síce veľmi opatrne, ale v tomto bode predseda akosi ustúpil pred veľkým tlakom anglickej verejnej mienky a pripustil svojim zamotaným spôsobom, že by predseda muselo sa pridať k Francúzsku, keby útok ohrozoval nezávislosť Československej republiky.“ *Slovenské zvesti*, 27.III.1938. Chamberlain o Československu.

Chamberlaina, že československá vláda sa musí zasadiť o vyriešenie postavenia nemeckej minority v ČSR.¹⁷⁸

Anšlus Rakúska sa stal podnetom pre sprísnenie cenzúry, predovšetkým opozičnej tlače. Na základe rozhodnutia Ministerstva vnútra a Ministerstva spravodlivosti v Prahe a Krajinského úradu v Bratislave, mali byť vylúčené správy, ktoré by vytvárali negatívny obraz o Československu, správy o prejavoch nespokojnosti na Slovensku a spochybňovanie odhodlania spojencov prísť ČSR na pomoc.¹⁷⁹ Články uverejňované v denníku *Slovák*, kriticky zahrotené voči politike Veľkej Británie však indikujú, že nie vždy cenzúra konala striktne v zmysle nariadení ústredných orgánov. Ako pokračovanie tradičnej politiky Veľkej Británie charakterizoval vyhýbavé stanovisko Chamberlaina k otázke pomoci Československu *Slovák*.¹⁸⁰ Denník však tento postoj neodsudzoval, považoval ho za čestnejší, ako prázdne sľuby.¹⁸¹

Predmetom pozornosti bol aj ďalší zmluvný spojenec Československa – Sovietsky zväz. V optimistickom tóne písali o ochote Sovietskeho zväzu prispieť republike na pomoc najmä ľavicové periodiká. Podľa *Slovenských zvestí*: „Sovietsky zväz diplomatickou cestou už v predchádzajúcich dňoch uistil československú vládu, že je ochotný okamžite poskytnúť vojenskú pomoc, keby Francúzsko, alebo Československo boli napadnuté“. Pre *Slovenské zvesti* bolo uistenie potvrdením jeho vernosti republike: „Aj toto vyhlásenie dokazuje, že Sovietsky zväz – o čom ostatne pracujúci ľud nepochyboval – je nám silným a verným spojencom, a každý, kto usiluje o oslabenie nášho spojenectva so ZSSR, pácha zradu na

¹⁷⁸ „Čo povedal Chamberlain o nemeckej menšine v Československu, to nemôžeme nechať bez poznámky. Chamberlain totiž vyhlásil, že pomer československej vlády k nemeckej menšine je jednou z otázok, ktorá vzbudzuje nepokoj a ktorú treba riešiť v záujme európskej stability (rovnováhy) a preto sa prihovárať za riešenie tohto pomeru. Poznáme politiku anglických hitlerofilov a vieme, čo oni Československu radia. Aby splnilo Henleinove požiadavky, čo neznamená nič iného, ako vydať nemecké územie Československa do rúk nacistov. K čomu to viedlo, to je po Rakúsku už jasné a preto demokratická verejnosť Československa nedá nič na rady reakčných anglických lordov.“ *Slovenské zvesti*, 27.III.1938. Francúzsko opakuje: Pomôže nám.

¹⁷⁹ 12. marca vydalo Prezídium krajinského úradu v Bratislave pokyn, ukladajúci orgánom povereným cenzúrou aby „postupovali pri tlačovej prehliadke čo najprísnejšie“ a eliminovali „všetky správy nepravdivé a skutočné udalosti skresľujúce, na pr. o dodávaní zbraní a inej pomoci Československej republiky cudzím štátom, o domnelom zbolševizovaní Československej republiky, o domnelej nespokojnosti na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, správy proti ústavnej jednote štátu, proti československej jednote a vzájomnosti, ktorých zrejším účelom je brojiť proti československej zahraničnej politike, vyjadrenej v oficiálnych prehláseniach.“ SNA Bratislava, f. PR v Bratislave, k. 335, č. 335/725. Predmet: Tlačová prehliadka; správy o rakúskych udalostiach. Elimináciu správ spochybňujúcich odhodlanie spojencov stať na strane Československa nariadilo Ministerstvo spravodlivosti v Prahe 18. marca: „Každé vzbudzovanie pochybnosti o tom, že by spojenci Československej republiky /Francia, Rusko a štáty Malodohodové/ v prípade nutnosti neprispeli na pomoc Československu a tiež líčenie vnútorných pomerov tom zmysle, že nebudú môcť dostať tým záväzkom, nech sú ako poplašné potlačené.“ SNA Bratislava, f. PR v Bratislave, k. 335, č. 335/742. Predmet: Tlačová prehliadka; rozširovanie poplašných správ. Inštrukcie Ministerstva vnútra v Prahe z 25. marca boli zamerané špecificky na vylúčenie správ a komentárov šíriacich nedôveru k Veľkej Británii – „Žiada sa, aby bola venovaná zvýšená pozornosť správam o stanovisku Anglie a aby bezpodmienečne boli potlačené správy vyznievajúce v zmysle, že Československá republika s pomocou Anglie počítať nemôže. Nech sú potlačené hlavne poplašné titulky.“ SNA Bratislava, f. PR Bratislava, k. 335, č. 335/751. Predmet: Tlačová prehliadka; tlačový pokyn.

¹⁸⁰ „Od prvopočiatku stávala britská zahraničná politika na zásade nemiešania sa do stredoeurópskej politiky...Púšťala sa len do takých akcií, ktoré sľubovali zisky pre Veľkú Britániu...V tomto smere niet zásadného rozdielu ani medzi líniou, ktorú v zahraničnej politike Veľkej Británie zastával Eden, a ktorú dnes zastáva Halifax.“ *Slovák*, 26.III.1938. *Perfidny Albion?*

¹⁸¹ „Nebolo by správne, keby sme Veľkej Británii jej chovanie vytýkali...Práve naopak: odmietnutie pomoci pre strednú Európu (to je totiž praktický zmysel včerajšej Chamberlainovej reči) je oveľa sympatickejšie, ako uisťovanie o pomoci, ktorá by napokon mala vyznieť naprázdno.“ *Slovák*, ref. 180.

obrane Československa.¹⁸² I bezvýhradne prosovietske *Slovenské zvesti* však boli nútené priznať ochotu ZSSR pomôcť Československu len za podmienky, že brániť ČSR bude ako prvé Francúzsko.¹⁸³ V prejave adresovanom zahraničným a sovietskym novinárom, komisár pre zahraničné veci Maxim Litvinov vyhlásavo poznamenal, „že s Československom je uzavretá zmluva a že netreba nič zvlášť zdôrazňovať“.¹⁸⁴ Litvinovo uistenie, v ktorom prakticky tlmočil oficiálne stanovisko sovietskej vlády, uverejnili *Novosti*.¹⁸⁵ Litvinov teda jednoznačne viazal sovietsku pomoc na koordinovaný zásah mocností. *Slovenské zvesti* však nekriticky zdôrazňovali predovšetkým sovietske záruky.¹⁸⁶ *Národné noviny* uverejnili správu, podľa ktorej „Sovietska vláda rozposlala pozvanie všetkým veľmociam, aby bola započatá diskusia o akcii, ktorá sa stala potrebnou po obsadení Rakúska.“¹⁸⁷

Odhliadnuc od postojov ľavicovej tlače, nezaujatý pozorovateľ musel s nedôverou hľadiť na dianie v Sovietskom Rusku. Mnohí čelní predstavitelia komunistickej strany boli obžalovaní, vzhľadom na ich oddanosť komunistickým ideálom, z ťažko uveriteľných zločinov – vlastizrady, spolčenia sa s najhoršími nepriateľmi ZSSR, prípravy sabotáží a ďalších protištátnych aktivít. Vlna zinscenovaných procesov, ktorá kulminovala v druhej polovici tridsiatych rokov, nemohla zostať nepovšimnutá ani slovenskými periodikami. *A-Zet* informoval o zahájení procesu so skupinou sovietskych predstaviteľov na čele s Bucharinom, ktorí boli obvinení z vyzvedačstva, sabotáží a teroru s cieľom zničiť sovietske zriadenie, umožniť vojenský prepád Sovietskeho zväzu a jeho rozbitie.¹⁸⁸ O procese priniesol správu tiež *Slovenský denník*.¹⁸⁹

Prekvapujúco nekriticky prevzali komentáre sovietskej tlače *Novosti*.¹⁹⁰ *A-Zet* sa pokúsil hájiť súdnu frašku, tvrdiac, že iba „*Kruhy, ktoré mali vždy odsudzujúce stanovisko k SSSR, dívajú sa na proces posmešne.*“ Redakcia varovala pred kritikou sovietskeho režimu,

¹⁸² *Slovenské zvesti*, 16.III.1938. SSSR apeluje na Anglicko a Francúzsko.

¹⁸³ „Reuterová spravodajská kancelária sa opýtala, ako oznamuje, na príslušnom mieste v Moskve na stanovisko sovietskej vlády k Československu a oznámila svetu túto odpoveď sovietskej vlády: Sovietsky zväz pôjde na podklade sovietsko-československého paktu Československu na pomoc, keď bude napadnuté, ak Francúzsko urobí to isté.“ *Slovenské zvesti*, 17.III.1938. United press telegrafuje: SSSR nájde cestu, ako pomôcť ČSR.

¹⁸⁴ *Robotnícke noviny*, 19.III.1938. SSSR stojí za nami.

¹⁸⁵ „Terajšia medzinárodná situácia stavia predovšetkým mierumilovné štáty a menovite veľmoci pred otázku ich zodpovednosti za osudy národov Európy. A nielen Európy, pretože Sovietsky zväz si je vedomý všetkých záväzkov, ktoré pre neho vyplývajú zo zmluvy o Spoločnosti národov, z paktu Briand-Kellogovho a zo zmlúv, ktoré zjednal Sovietsky zväz s Francúzskom a Československom o vzájomnej pomoci.“ *Novosti*, 19.III.1938. Je lepšie s útočníkom zúčtovať dnes, zajtra by mohlo byť pozde.

¹⁸⁶ „Sovietsky zväz, ako hlavný strážca mieru, ujíma sa iniciatívy a súčasne ústami Litvinova zaručuje pomoc Československu pre prípad, že by bolo napadnuté.“ *Slovenské zvesti*, 20.III.1938. Otázka: Pomôže SSSR napadnutému Československu? Litvinov: Samozrejme.

¹⁸⁷ *Národné noviny*, 19.III.1938. Všetci nám chcú pomáhať.

¹⁸⁸ *A-Zet*, 3.III.1938. Proces v Moskvě.

¹⁸⁹ „V Moskve pred vojenským zborom Najvyššieho súdu ZSSR zahájený bol v stredu dopoludnia, ako sme oznámili, proces proti 21 bývalým vynikajúcim hodnostárom sovietskeho Zväzu, ktorých viní obžaloba z rôznych ťažkých zločinov protištátnych, ktoré len z časti súvisia so známymi žalobami protitrockistickými.“ *Slovenský denník*, 4.III.1938. Obžalovaní v Moskve sa priznávajú.

¹⁹⁰ „Väčšina obžalovaných konala svoju zločineckú činnosť podľa priamych pokynov Trockého a podľa jeho plánov, ktoré boli vypracované generálnymi štábmi istých cudzích štátov...V obžalobe proti Bucharinovi sa ďalej vraví: Obžalovaný Rykov potvrdil v plnom rozsahu, že existuje sprisahanie v spolupráci s fašistickými živlami v Poľsku...Obžaloba vraví, že sovietski sprisahanci zriadili podľa priamych pokynov zahraničných fašistických organizácií rozsiahlu sieť sabotážnych záškodníckych činov v jednotlivých krajinách Sovietskeho zväzu.“ *Novosti*, 4.III.1938. V moskovskom procese proti trockistom **priznali sa všetci obžalovaní.**

pretože spojenectvo so ZSSR by v tom prípade vrhalo zlé svetlo i na republiku.¹⁹¹ So šokujúcou servilnosťou schvaľovali proces *Slovenské zvesti*.¹⁹² *Slovák*, s odkazom na britskú tlač, označil proces s čelnými sovietskymi predstaviteľmi za justičnú vraždu: „*Anglické noviny komentujú tento najnovší krvavý proces s najväčším pobúrením. Daily Mail píše o novej justičnej masakre...Je to obyčajné vraždenie politických protivníkov takým spôsobom a tak masovo, ako to ešte nebolo zaznačené v histórii ľudstva...Anglické noviny končia svoje správy o najnovšom moskovskom procese konštatovaním toho, že terajší režim Moskvy udržiava sa síce, ale len rekordným zamestnávaním popravicích katov. Do nekonečna takto vládnuť nemožno.*“¹⁹³ V úvahe Čo, keby Lenin žil? *Slovák* napísal, že v zmysle obvinení vznesených proti sovietskym prominentom by aj Lenin čelil obvineniu zo zrady ako spojenec Nemecka.¹⁹⁴ Čistkám padol za obeť aj druhý najmocnejší muž v Sovietskom zväze, veliteľ GPU,¹⁹⁵ Genrich Jagoda. Bol obvinený z absurdných zločinov – organizovania ozbrojeného povstania, otrávenia vysoko postavených osôb v štátnom aparáte a dokonca zavraždenia jedného z najznámejších básnikov - Maxima Gorkého. Vrcholom frašky bolo svedectvo Jagodovho tajomníka „že Jagoda bol vášnivým obdivovateľom Adolfa Hitlera, že vysoko cenil jeho knihu 'Main Kampf' a že sníval o štátnom prevrate v SSSR, ktorý by z neho spravil sovietskeho Hitlera s titulom predseda ľudových komisárov.“¹⁹⁶ Napriek zjavnej snahe Stalina získať absolútnu moc a bezohľadnému boju v ktorom sa z hrdinov revolúcie stávali zradcovia, podľa *Slovenských zvestí*: „Zločiny schátralých individuí a zapredancov fašizmu odsúdi celý svet.“¹⁹⁷ Pre *Slovák týždenník* však boli procesy v Moskve dôkazom neľudského charakteru sovietskeho režimu.¹⁹⁸ I keď bola nezmyselnosť obvinení evidentná, obžalovaní sa priznávali. *Slovenská politika*, neochotná komentovať charakter procesov, uverejní len lakonickú správu o vynesení rozsudkov: „Koniec moskovského procesu 18 rozsudkov smrti.“¹⁹⁹ Názoru na teror v Sovietskom Rusku sa zdržal aj *A-Zet* a bez komentára citoval úradný oznam o poprave

¹⁹¹ „nakolko SSSR je našim spojencom a mnoho nepriateľov vo svete snaží sa vyzdvihovať všetky zlé stránky SSSR, aby sa potom samočinne ukázalo prstom aj na tých, ktorí majú s SSSR niečo spoločného.“ *A-Zet*, 8.III.1938. *Moskovský proces nie je žiadna fraška.*

¹⁹² „Stá miliónov robotníkov, roľníkov a poctivých intelektuálov na celom svete sa zachvejú pobúrením a ošklivosťou, keď sa dozvedia o neslýchanom sprisahaní »bloku pravých a trockistov«. Hanební sprisahanci, ktorí boli odhalení slávnymi orgánmi ľudového komisariátu vnútra a odovzdaní súdu, boli po dlhé roky v službách zahraničnej špiónáže.“ *Slovenské zvesti*, 2.III.1938. *Mrzké zločiny bucharincov – trockistov.*

¹⁹³ *Slovák*, 3.III.1938. *Proces bucharinovcami sa začal.*

¹⁹⁴ „Odpoveď na túto otázku je dnes, v druhý deň najnovšieho krvavého procesu v Moskve, jasne jednoduchá. Stalin, poťažne jeho »justičný aparát«, súdil by nad ním ako spojencom cudzej moci a Vyšinskij žiadal by na jeho hlavu smrť...Lebo keď sa Bucharinovi dokazuje, že už roku 1918 stál v službách cudzej moci, oveľa ľahšie dalo by sa to dokázať Leninovi, ktorého – ako je známe – nemecký cisársky generálny štáb v zaplombovanom vagóne vyviezol z Nemecka do Ruska na územie, okupované vtedy nemeckou armádou.“ *Slovák*, 4.III.1938.

¹⁹⁵ GPU – Glavnoje političeskoje upravlenie (tajná polícia).

¹⁹⁶ *Robotnícke noviny*, 10.III.1938. *Jagoda chcel byť sovietskym Hitlerom.*

¹⁹⁷ *Slovenské zvesti*, 11.III.1938. *Jagoda – beštiálny organizátor vražd.*

¹⁹⁸ „Lebo ak sú Bucharin a spol. skutočne vinní v tom, že už od r. 1918 pripravovali rozvrat, zradu a sabotáže v SSSR, že sa spolčovali, aby jedom a bombami, revolvermi a atentátmi zavraždili Lenina, Stalina, Kyrova atď., atď., to je dôkaz toho, že bolševickým vodcom ide vždy len o absolútnu samovládu a že usilujú sa popraviť každého, kto im stojí v ceste. Ak nie je obžaloba pravdivá, čo je veľmi pravdepodobné, aj vtedy sa znovu dokazuje predošlé tvrdenie. Jednoducho Bucharin, Rykov a ostatní stoja v ceste dnešným bolševickým samovládcom, poťažne červenému cárovi Stalinovi a preto musia zmiznúť v krvavom priepadlisku moskovskom, o ktorom sadisti, zo všetkej ľudskosti vyzlečení bolševickí publicisti a agitátori i u nás v ČSR opovávajú sa tvrdiť, že je to očistec demokracie.“ *Slovák týždenník*, 6.III.1938. *Krvavý cirkus bolševizmu v Moskve.*

¹⁹⁹ *Robotnícke noviny*, 15.III.1938. *Rozsudok v moskovskom procese.*

odsúdených.²⁰⁰ Stalinov teror nevyhnutne oslaboval dôveru k ZSSR a ochotu spolupracovať s krajinou sovietskou.

²⁰⁰ „Strohá úřední správa z Moskvy oznamuje, že všech 18 k smrti odsouzených, bylo již včera popraveno. Bucharin, Jagoda, Rykov, Rosegolz a Černov jsou mezi nimi.“ A-Zet, 17.III.1938. Popravení.

IV. Politický vývoj v komunite sudetských Nemcov

1. Kríza nemeckých aktivistických strán

Anšlus Rakúska výrazne ovplyvnil situáciu politických strán, reprezentujúcich nemeckú minoritu v ČSR. Nemecké politické subjekty, ktoré usilovali o aktivistickú politiku, t.j. spoluprácu s vládnymi stranami, sa ocitli v hlbokej kríze.²⁰¹ Predseda SdP Konrád Henlein odmietol pluralitu politických postojov, ktoré zastávali jednotlivé nemecké strany a definoval SdP ako výlučnú predstaviteľku nemeckej menšiny: „*Sudetonemecká strana je dnes nesporne jedinou nositeľkou jednotnej vôle a právneho zápasu sudetského Nemectva. Čím silnejšia bude, tým energetickejšie bude môcť bojovať za práva domoviny. Vyzývam preto v tejto dejinnej chvíli všetkých, ktorí dosiaľ nie sú v radoch jednotného hnutia sudetonemeckého: Zarad'te sa do veľkého politického frontu našej národnej skupiny!*“²⁰² Slovenský denník vnímal vzostup nacionalizmu medzi nemeckým obyvateľstvom ČSR ako priamy dôsledok vývoja v Nemecku.²⁰³ Podľa názoru redakcie, napriek rastu politického významu SdP, bezpečnosť republiky nie je ohrozená a Nemci v ČSR si musia uvedomiť, že o budúcnosti sa bude rozhodovať za ich účasti, alebo bez nich.²⁰⁴

V atmosfére neistoty a stúpajúcich nacionalistických vášni výzvy SdP prinášali ovocie.²⁰⁵ Prvou aktivistickou stranou, ktorá radikálne zmenila dovtedajšiu politickú orientáciu a priklonila sa k SdP boli nemeckí agrárici – Bund der Landwirte (BdL). Predsedníctvo strany rozhodlo 23. marca o vystúpení z vládnej koalície.²⁰⁶ Predseda Franz Spina síce rozhodnutie odmietol a podal demisiu, ale nový predseda, Gustáv Hacker, s odôvodnením že aktivistická politika nepriniesla Nemcom očakávané zlepšenie ich postavenia, oznámil pripojenie BdL k Sudetonemeckej strane.²⁰⁷ Podľa A-Zet tento vývoj sa

²⁰¹ „Aktivistické strany ztrácely od roku 1935 stoupence stále víc, protože neměly program, který by postavily proti populistickému sběrnému programu Sudetoněmecké strany, jež nahlas vznášela požadavky v pojmech, které byly bližší jejich myšlení.“ BROKLOVÁ, Eva. *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918 – 1938*. Praha : Univerzita Karlova v Praze Nakladatelství Karolinum, 1998, s. 81.

²⁰² Slovák, 18.III.1938. *Súmrak nemeckého aktivizmu*.

²⁰³ „Netreba sa diviť psychóze, ktorá nastala v týchto dňoch vo voličstve aktivistických strán, keď na nich s takou silou narazila nová vlna všeneckého hnutia. Nie je to maličkosť pre našich Nemcov, byť svedkom vášnivých prejavov výbuchu nacionalizmu v kolektíve 75 miliónov ľudí zjednotenej nemeckej ríše a mať vedomie, že tento nacionalistický proces nie je ešte skončený a že sa stanú teraz sústavné pokusy o jeho vystupňovanie na území našej republiky.“ Slovenský denník, 22.III.1938. *Vnútropolitické poznámky*.

²⁰⁴ „Každá špekulácia na riešenie katastrofálnymi metódami je márna, od princípu suverenity a demokracie v riešení menšinovej otázky neustúpime za žiadnych okolností a za žiadnu cenu. Je na našich Nemcoch, aby si to dobre uvážili, či chcú aby sa náš nemecký problém riešil s nimi alebo bez nich.“ Slovenský denník, ref. 203.

²⁰⁵ Robotnícke noviny, 24.III.1938. *Nemeckí agrárici prestúpili k henleinovcom*.

²⁰⁶ „Rakúske udalosti nezostali bez vplyvu ani na Nemcov v Československu. V ich politických radoch prichádza k významným zmenám. – Dňa 16. marca sa nemeckí agrárici, organizovaní v Bund der Landwirte...rozhodli, že vystúpia zo súručenstva nemeckých aktivistických strán. Teraz táto strana, ktorej v čele stojí predseda Gustáv Hacker, sa rozhodla, že vystúpi z vlády a že sa pripojí k sudetonemeckej strane Konráda Henleina.“ Národné noviny, 24.III.1938. *Nemci do jedného frontu?*

²⁰⁷ „Svaz německých zemědělců (Bund der Lanwirte) dal tisku k dispozici tuto správu: Gustáv Hacker, jemuž byla ve schůzi říšského předsednictva svazu 16. března udělena plná moc pro všechna rozhodnutí o osude jeho strany učinil dnes toto opatření: 1. Svaz vystupuje dnešním dnem z vlády. Pokus o národnostní usmíření ve státě a o zajištění životních práv sudetoněmecké národní skupiny, spolupracující ve vládě, zahájený v roce 1926,

dal očakávať, pretože BdL, ako relatívne malá strana, nemohla tlaku Sudetonemeckej strany odolať.²⁰⁸ Za „vnútropolitickú senzáciu“ označil pripojenie nemeckých agrárnikov k SdP Slováč, ktorý komentoval vzostup nacionalizmu v nemeckej komunite s neskrývanými sympatiami.²⁰⁹ Denník poukázal na obdobný trend v politickom vývoji na Slovensku: a vyzval k bojkotu československých strán.²¹⁰ Slovenské zvesti, v rozpore s ešte nedávnym odmietaním spolupráce s ľavicovými stranami, zdôvodňovali potrebu čeliť nástupu SdP jednotou ľavicových síl, tak v rámci nemeckej minority, ako aj celej republiky.²¹¹ Nad dôsledkami pripojenia Bund der Landwirte k Sudetonemeckej strane sa zamýšľali Robotnícke noviny, ktoré predpovedali ďalšie zmeny na politickej scéne.²¹²

Vývoj potvrdil prognózu Robotníckych novín. Pripojenie nemeckých agrárnikov k Sudetonemeckej strane nebolo poslednou zmenou na scéne nemeckých politických subjektov. Vzostup Nemecka, anšlus Rakúska a rastúci vplyv SdP na nemecké obyvateľstvo viedol poslancov a senátorov Nemeckej kresťansko-sociálnej strany k rozhodnutiu vstúpiť do parlamentného klubu SdP.²¹³ Podľa Slovenského deníka to bol koniec nemeckého aktivizmu.²¹⁴ Tento proces ale nebol v hodnotení redakcie jednoznačne negatívny: „Zlyhanie nemeckého aktivizmu vyvolá zdravú reakciu, novú iniciatívnosť a plnú aktivitu u československých politických strán.“²¹⁵ Slováč však vnímal neočakávaný vstup nemeckých

ztroskotat. Právě tak selhala politika, zahájená vládním usnesením z 18. února 1937. 2. Svaz přičleňuje se jako celek do strany sudetoněmecké, pod vedením Konráda Henleina.“ A-Zet, 23.III.1938. Němečtí agrárníci přešli k Henleinovi.

²⁰⁸ A-Zet, ref. 207.

²⁰⁹ „Je to senzácia, akú sme ešte od prevratu v našom štáte nemali. Kým sa v českom a slovenskom tábore perieme o »zmysel dejín« a o »zmysel demokracie«, za ten čas naši nemeckí spoluobčania postavili svoju politiku na večné základy nacionalizmu, zdisciplinovali svoje rady a na podklade národnom domáhajú sa zlepšenia svojho občianskeho osudu.“ Slováč, 24.III.1938. Nemeckí agrárnici sa spojili s Henleinom.

²¹⁰ „už aj na Slovensku badať odklon od strán, ktoré sú odvislé od finančnej a morálnej podpory svojich pražských ústredných výkonných výborov a predsedníctiev...teraz je na našom slovenskom ľude, aby sa zdisciplinoval, aby videl, kto je jeho nepriateľom, a aby sa definitívne odvrátil od odbočiek čs. strán, ktoré nič nevyriešili, ale naopak, situáciu zamotali – pomútili, aby tak mohli loviť v mýtnej vode.“ Slováč, ref. 209.

²¹¹ „Posledné udalosti v nemeckom území sú pripomienkou predovšetkým socialistom v nemeckom území, aby konečne podali ruky komunistom k jednotnému postupu. No, je toho treba v celej republike. Je treba spojenia socialistov a demokratov, aby sa konečne začala robiť dôsledná demokratická politika. Nie čachry s henleinovcami a inými nepriateľmi republiky, ale skutočne spravodlivá sociálna a národnostná politika je potrebná. Nech vidí nemecký ľud, aký je rozdiel medzi hneďým fašizmom a demokraciou.“ Slovenské zvesti, 24.III.1938. Nemeckí kolegovia pána Berana přešli k Henleinovi.

²¹² „Včerajšie rozhodnutie nemeckých agrárnikov bude mať nesporne ďalšie následky a to nielen v nemeckých aktivistických stranách, ale prípadne aj v stranách československých...Prvenstvo henleinovcov v poslaneckej snemovni bude sotva trvale udržateľné a preto možno očakávať, že i v československom tábore dôjde k prípadnému preskupeniu.“ Robotnícke noviny, 24.III.1938. Aké budú následky vystúpenia nem. agrárnikov z vlády?

²¹³ „V piatok 25. t. m. dostavil sa za nemeckú kresť. soc. stranu na Slovensku dp. Bolomský, kaplán pri Svätej Trojici v Bratislave a hlavný sekretár Spies do sekretariátu sudetonemeckej strany v Bratislave a oznámili z poverenia ústredia nemeckej kresťansko-sociálnej strany na Slovensku, že prechádzajú so všetkými svojimi podnikmi a členmi do sudetonemeckej strany Konráda Henleina, ktorá na Slovensku vystupuje pod menom Karpathen Deutsche Partei.“ Slováč, 26.III.1938. Aj nemeckí katolíci na Slovensku přešli k Henleinovi.

²¹⁴ „Likvidačný proces nemeckého aktivizmu po splynutí zväzu nemeckých zemelcov so stranou sudetonemeckou sa dovišil dnes aj v nemeckej kresťansko-sociálnej strane ľudovej...Samostatnosť nemeckej kresťansko-sociálnej strany zostáva síce formálne zachovaná, ale fakticky sa samostatná činnosť všetkých orgánov a skupín strany zastavuje.“ Slovenský deník, 25.III.1938. Nemeckí kresť. socialisti k henleinovcom.

²¹⁵ Slovenský deník, ref. 214.

katolíkov do SdP ako „bolestné“ prekvapenie pre vládnu koalíciu²¹⁶ a hodnotil rozpad nemeckého aktivizmu ako dôsledky ignorovania požiadaviek Nemcov v ČSR.²¹⁷ Politika vnímala príčinu kolapsu aktivistických strán vo vývoji situácie za hranicami republiky.²¹⁸ V článku *Koncentrácia strán* opatrne zvolenými slovami poukázala na nejednotnosť československej politickej reprezentácie v protiklade k SdP, ktorá dokázala ovládnuť väčšinu nemeckých strán. Pre československé politické strany bolo preto kategorickým imperatívom usilovať o utvorenie jednotnej politickej platformy.²¹⁹

Na princípoch aktivistickej politiky a spolupráce s vládnymi stranami zotrvali nemeckí sociálni demokrati, ktorí zaujali dôsledne odmietavý postoj voči agresívnej taktike SdP. V strane došlo k významnej zmene – na poste predsedu vystriedal Ludwiga Czecha²²⁰ Wenzel Jaksch. Vo vzťahu k sudetonemeckým požiadavkám bol Jaksch vyhraneným odporcom akýchkoľvek zmien československých štátnych hraníc. V prejave na zjazde strany 26. marca 1938 v Prahe, uistil, že, „Štátne hranice Československa zostanú nezmenené, iba že by boli zasypané svetovou pohromou vojnovou.“ Poukázal na postoj ministerského predsedu Veľkej Británie, podľa ktorého status nemeckej minority mal byť upravený v rámci československej ústavy a „tým sú rozbité známe totalitné plány Henleinovej sudetonemeckej strany.“²²¹ Jaksch odmietol autonómiu nemeckej minority, pretože by viedla k ohrozeniu bezpečnosti ČSR. V interview, ktoré poskytol francúzskemu periodiku *L' Epoque* vyhlásil: „Poskytnutie

²¹⁶ „Politických kruhov v Prahe najbolestnejšie sa dotkla rozhodnosť nemeckých kresť. sociálov, s akou sa pripojili k strane Konráda Henleina...Máme vedieť, že kresťansko sociálna strana združuje takmer celé nemecké duchovenstvo...keď teraz toto katolícke nemecké duchovenstvo so svojou kresťansko sociálnou stranou pridalo sa ku Konrádovi Henleinovi, znamená to len toľko, že nemeckí katolícki kňazi nevidia ohrozený katolicizmus ani svoju nacionalitu v spolupráci s Konrádom Henleinom, ale naopak, vidia v tejto spolupráci záchranu a istý výhľad na krajšiu budúcnosť svojho katolíckeho a nemeckého ľudu.“ Slováček, 26.III.1938. Prečo šli katolíci ku Konrádovi Henleinovi?

²¹⁷ „Pražskú vládu zasahuje úder za úderom. Hádám ani nie preto, že by v nej zasadali ľudia úplne neschopní, ale preto, že si vzali za podklad svojho účinkovania úplne mylné a umele vytvorené predpoklady...Takýmto predpokladom bola i viera pražskej vlády v úspech tzv. aktivistických strán. Tento predpoklad je dnes už v troskách...Keď dnes česká tlač píše o »súmraku nemeckého aktivizmu« a o »zmätku v aktivistickom tábore«, nemá pravdu. Aktivizmus neznamena ešte spoluprácu s vládou oproti príslušníkom vlastnej krvi. Je to skôr koniec machiavelizmu, ktorý české koalíčné strany uplatňovali oproti Nemcom.“ Slováček, 25.III.1938. Úder za úderom.

²¹⁸ „V československej vnútornej politike prejavil sa Anschluss Rakúska prenikavými presunmi v tábore Nemcov. Chvilková psychóza mocne zapôsobila na vodcov nemeckých kresť. sociálov a agrárnikov, nestačili dať slovo členstvu, ktoré ich do funkcií posadilo a s veľkým chvatom zložili svoj ďalší osud do rúk Henleina.“ Politika, 1.IV.1938. Nemecká sociálna demokracia.

²¹⁹ „v tábore československom okrem záujmov republiky a národných záujmov slovenských a českých, rozhodujú vecné a často i prestížne záujmy jednotlivých politických skupín. Často sa stáva, že tieto, i z vyššieho hľadiska naozaj nie dôležité, záujmy rozhodujú. Nemožno si neuvedomiť, že v tom je určitá slabosť československého vládnutia.“ Politika, ref. 218.

²²⁰ Zmena politických pomerov sa premietla i do vnútorného vývoja v nemeckej sociálnej demokracii. Predseda strany Ludwig Czech bol pranierovaný Wenzelom Jakschom, ktorého, podľa Slováka, podporovala hlavne mladá generácia. Slováček, 20.III.1938. Koalícia sa trhá. O výmene na poste predsedu strany priniesli správku Národné noviny: „V sobotu večer (26.III.) bol v Prahe zjazd nemeckej sociálnej demokratickej strany, na ktorom bol za predsedu miesto ministra dr. Czecha zvolený poslanec Jaksch. Minister Czech nemá už teraz v strane nijakú funkciu a očakáva sa, že vystúpi aj z vlády.“ Národné noviny, 29.III.1938. Vláda bez Nemcov. Po strate predsedníckeho postu Czech 9. apríla podal demisiu z funkcie ministra verejného zdravotníctva, ktorú prezident republiky prijal. Podľa A-Zet, „K jeho rozhodnutiu vedli nejen osobní, ale i jiné vážné důvody. Nesouhlasí se směrem, který zastupuje Jaksch, jako lidový socialismus, chce zabránit vnikání takových proudů do strany. Není mu možná žádná spolupráce s Jakschem.“ A-Zet, 27.III.1938. Czech se rozchází s Jakschem. Tiež A-Zet, 10.IV.1938. Demise ministra Czecha.

²²¹ Slovenská politika, 29.III.1938. Tri hlavné veci.

*autonómie Nemcom, by mohlo mať pre Československo vážne následky, pretože autonómia by prakticky znamenala možnosť kontroly pohraničných opevnení a v dôsledku toho by potom viedla k nutnej zmene spojeneckej politiky pražskej.*²²² O úprave postavenia Nemcov v ČSR hovoril aj počas svojej návštevy vo Veľkej Británii. *Robotnícke noviny* citovali plán, uverejnený v periodiku *Daily Telegraph*, ktorý navrhol pomerné zastúpenie nemeckého obyvateľstva vo verejnej správe, samosprávu v školstve a väčšiu právomoc v hospodárskej oblasti zriadením regionálnych robotníckych a spotrebiteľských komôr. Novelizovaný mal byť tiež jazykový zákon. *Daily Telegraph* dospel k uzáveru, že „*Jakschov plán má teraz utvoriť vyrovnanú základňu pre umiernených Čechoslovákov a Nemcov. Jeho systém má spočívať na švajčiarskom vzore, ale má byť prispôbený osobitným potrebám Československa a na podklade naprostej rovnoprávnosti všetkých národností.*“²²³

Pre nemeckú sociálnu demokraciu bolo podmienkou prežitia zabezpečiť pracovné príležitosti príslušníkom nemeckej menšiny v regiónoch postihnutých hospodárskou krízou. V prejave prednesenom počas plenárneho zasadnutia strany, Jaksch zdôraznil nutnosť podpory štátu v tomto smere.²²⁴

Nesúhlas s politikou SdP a odmietavý postoj k zlúčeniu, zaujala aj neveľká Nemecká demokratická slobodomyselná strana,²²⁵ ktorá odolávala tlaku SdP až do podpísania Mnichovskej dohody.

Politický pohyb v nemeckých stranách mal dopad aj na dianie v Hlinkovej slovenskej ľudovej strane. 24. marca sa v Bratislave zišlo predsedníctvo HSL'S na svojom pravidelnom mesačnom zasadnutí. Predseda strany Hlinka, v úvodnom prejave prirovnal svojim významom rok 1938 k roku 1918. Poukázal na nutnosť jednoty a pripravenosti chopiť sa príležitostí, ktoré prinesie politický vývoj.²²⁶ V následnom prejave Jozef Tiso, „*obširne analyzoval príčiny udalostí v zahraničí a uviedol novšie argumenty, volajúce po rozšírení autonomistického frontu na Slovensku a v celom štáte.*“ Po Tisovom referáte a diskusii, predsedníctvo prijalo deklaráciu, v ktorej „*S radosťou konštatuje, že sa menšiny na Slovensku hlásia k autonomistickému programu a spoločne s Hlinkovou ľudovou stranou chcú sa zúčastniť boja za realizovanie tohto autonomistického politického programu a to v tom presvedčení, že v rámci autonómneho Slovenska dosiahnu svoje menšinové práva, vyplývajúce z mierových zmlúv a božích zákonov.*“²²⁷

Rozhodnutie HSL'S spojiť svoje sily v boji za autonómiu s minoritnými opozičnými stranami vyvolalo negatívne reakcie provládnych periodikách. *Slovenský deník* obvinil

²²² Novosti, 21.IV.1938. Poslanec Jaksch k francúzskému novinárovi: Poskytnutie autonómie Nemcom ohrozilo by republiku.

²²³ Robotnícke noviny, 24.IV.1938. Nie územná autonómia, ale centralistická správa a hospodársky regionalizmus.

²²⁴ „Zvláštnu váhu kladie strana na uskutočnenie spoločného sociálne demokratického návrhu, podaného v poslaneckej snemovni, ktorého účelom je, aby sa s najväčším urýchlením zahájilo dielo obsiahleho opatrovania práce v núdzových územiach republiky.“ Novosti, 24.IV.1938. Nemecká sociálne-demokratická strana odoláva henleinovskému teroru.

²²⁵ Deutsche Demokratische Freiheitspartei.

²²⁶ „Slováci musia byť v dnešných historických chvíľach jednotní, na chybách a nedostatkoch minulosti poučení, vo vážnych časoch rozhodní. Udalosti nesmú nás v roku 1938 nájsť nepripravených, my nezvyšujeme svoje požiadavky, stojíme na tom samom podklade, aký sme si vytýčili, to jest: blaho slovenského národa a jeho svojrázny život, garantovaný vlastným zákonodarným snemom a najširšou autonómiou Slovenska.“ Slovák, 25.III.1938. Na ceste k autonómii Slovenska.

²²⁷ Slovák, ref. 226.

predsedníctvo strany zo zrady.²²⁸ Novosti vyjadrili sklamanie, pretože sa dalo očakávať, že „posledné udalosti umúdria aj tých najradikálnejších z ľudovej strany.“²²⁹ Existenciu tajnej dohody medzi predstaviteľmi maďarskej a nemeckej menšiny a vedením HSĽS naznačovali *Slovenské zvesti*.²³⁰

I keď provládne periodiká interpretovali anšlus Rakúska a zlúčenie nemeckých aktivistických strán s SdP ako udalosti, ktoré nemali a nemali mať ani v budúcnosti negatívny dopad na politický vývoj a bezpečnosť republiky, bolo zrejmé, že už beztak dominantný vplyv SdP na sudetských Nemcov ešte vzrastie a povedie k vystupňovaniu jej požiadaviek.

2. Zjazd Sudetendeutsche Partei v Karlových Varoch - reakcie doma a v zahraničí

V atmosfére eufórie, živenej úspechmi na domácej politickej scéne, sa v nedeľu 25. apríla 1938 konal v Karlových Varoch zjazd Sudetonemeckej strany. Všetky slovenské periodiká venovali priebehu zjazdu prvoradú pozornosť. Centrálnym bodom programu bolo vznesenie ôsmich požiadaviek, ktoré vedenie strany označilo za podmienku vyriešenia vzájomného vzťahu Čechov a Nemcov v ČSR. Pre odstránenie údajne druhoradého postavenia nemeckej minority v ČSR, SdP považovala za nutné: 1. obnoviť plnú rovnoprávnosť a rovnocennosť sudetonemeckej národnej menšiny s českým národom; 2. uznať sudetonemeckú národnú skupinu za právnu osobnosť na ochranu tohto rovnoprávneho postavenia v štáte; 3. konštatovať a uznať nemecké osídľovacie územie; 4. vybudovať v tomto území nemeckú samosprávu vo všetkých oboroch verejného života, nakoľko ide o záujmy nemeckej národnej skupiny; 5. zákonite chrániť všetkých štátnych príslušníkov, ktorí žijú mimo uzavretý priestor svojho ľudu; 6. odstrániť bezprávia spáchané na sudetských Nemcoch od r. 1918 a nahradiť škody im spôsobené; 7. uznať a uskutočniť zásadu: do nemeckého územia, nemeckí verejní zamestnanci; 8. dať plnú slobodu priznávať sa k nemeckému národu a nemeckému svetonázoru.²³¹

Podľa *Robotníckych novín* Henleinov priklon k nacionálnemu socializmu ako ideologickej platforme SdP bol dôkazom, že strana je epigónom nacistického Nemecka.²³²

²²⁸ „predsedníctvo ľudovej strany má úmysel roztrhať všetky väzky, ktoré Slovákov spájajú s Čechmi a zmiešať Slovákov s Maďarmi, Nemcami a Rusínmi tak dokonale, aby nikomu nenapadlo kedykoľvek povedať, že Slováci svojou rečou, svojou kultúrou, svojou krvou, svojou minulosťou i dnešnou svojou prítomnosťou sa Čechom aspoň podobajú. Ďalej v uznesení predsedníctva ľudovej strany stojí, že práve teraz, keď v rozkvasenej Európe ide o existenčné záujmy československého štátu, teda štátu Čechov a Slovákov v prvom rade, ľudovej strane nejde o štát, ale len o to, aby Slovensko mohli čím lepšie oddialiť od ostatných zemí štátu...K tomuto uzneseniu predsedníctva ľudovej strany dobrí vlastenci, poctiví občania štátu, ktorí majú záujem na tom, aby náš štát i v týchto ťažkých časoch krízy dobre obstál, majú tento komentár: predsedníctvo ľudovej strany dostalo sa ním na scestie, ktoré vedie k jedinému koncu – k zrade štátu, k zrade národa, k zrade všetkého na čom bol náš štát budovaný a všetkých, ktorí štát československý vybojovali a vybudovali.“ *Slovenský denník*, 27.III.1938. Na cestách zrad.

²²⁹ Novosti, 26.III.1938. *Ľudáci do autonomistickej fronty s Nemcami a Maďarmi*.

²³⁰ „Verejnosť – a je to najmä prostá ľudácka verejnosť, je zvedavá na to, na akom podklade sa dohovorila klika s Henleinom a s Eszterházy...S takýmto dohovorom sa však klika dosiaľ milému národu slovenskému nepochválila...Jestvujú však isté náznaky, ktoré svedčia o tom, že takáto zmluva – hoci zatajovaná – predsa len je medzi bývalými kandidátmi na budúcich zotročiteľov Slovenska.“ *Slovenské zvesti*, 24.IV.1938. *Tajná klauzula v dohovore Hlinka – Henlein – Eszterházy?*

²³¹ Dokumenty moderní doby. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1978, s. 315 – 316.

²³² „Zdôrazňoval, že oni sa dostali do republiky proti svojej vôli a že dnes sa cítia neslobodnejší, než kedykoľvek predtým. Žiadal bezpodmienečne: 1. revíziu mylného českého dejinného mýtu. 2. revíziu nešťastného poňatia,

Podobne komentovala priebeh zjazdu SdP v Karlových Varoch *Slovenská politika*.²³³ *Národné noviny*, citovali pasáže z prejavu Henleina, v ktorých vinil českú politickú reprezentáciu z odmietania údajne oprávnených požiadaviek Nemcov počas existencie republiky: „*Ked' sa toho roku bude sláviť dvadsiate výročie tohto štátu, bude sa musieť pochopiť, že sa Nemci po dvadsať ročnom utláčaní takých osláv nemôžu zúčastniť. Česi za týchto dvadsať rokov neurobili nič, aby nás vnútorne získali pre štát, do ktorého sme boli včlenení proti svojej vôli...Český ľud musí tiež stále mať jasno o tom, že úprava jeho pomeru k veľkonemeckej ríši nie je možná bez súčasnej úpravy jeho pomeru k našej národnej skupine.*“²³⁴ V závere prejavu Henlein vyhlásil, že ideológiou Sudetonemeckej strany je nacionálny socializmus, filozofia, „*ku ktorej všetci Nemci na svete sa dnes s radosťou hlásia.*“²³⁵ Napriek radikálnemu charakteru požiadaviek, Henlein prezentoval program SdP ako umiernený a vládu varoval, že spoliehanie sa len na spojenecké zmluvy bez vlastného „*prispenia k európskemu mieru*“ krízu nevyrieši.²³⁶ Rozsah požadovaných zmien v postavení Nemcov v ČSR, neskrývaný príklon k nacistickej ideológii i charakter priebehu zjazdu, ktorý vonkajšími prejavmi kopíroval zhromaždenia nacistickej strany v Nemecku, vyvolali negatívne reakcie strán vládnej koalície.²³⁷ *Robotnícke noviny* označili zjazd SdP a Henleinov prejav za provokáciu, ktorá zjednotila československú spoločnosť.²³⁸ Požiadavky vznesené Henleinom v Karlových Varoch boli podľa redakcie nadiktované Berlínom a československá vláda ich oprávnené odmietla ako nezlučiteľné s ústavou.²³⁹ Protikladný charakter

ako by úlohou českého ľudu bolo byť hradbou proti tzv. nemeckému tlaku na východ a 3. revíziu zahraničnej politickej postavenia, ktoré viedlo dosiaľ štát do radu nepriateľov nemeckého národa.“

Robotnícke noviny, 26.IV.1938. Henlein sa otvorene hlási k hitlerizmu.

²³³ „*Konečne je úplne jasno. Henleinovci prestali sa hrať na skrývačky a vyhlasujú sa za predvoj nacistického Nemecka na pôde našej republiky, a – svet vidí, že spravodlivá dohoda s touto stranou je v republike nemožná následkom nemeckej spupnosti a požiadaviek, aké by im nemohli byť splnené v žiadnom nenemeckom štáte sveta.*“ *Slovenská politika*, 26.IV.1938. Henlein odkazuje: Nie! Nie!

²³⁴ *Národné noviny*, 26.IV.1938. Naši Nemci hlásia sa k nemeckému svetovému názoru.

²³⁵ LAFFAN, R.D.G. Survey of international affairs 1938 Volume II The Crisis over Czechoslovakia January to September 1938. London New York Toronto : Oxford University Press, 1951, s. 96.

²³⁶ „*Vzhľadom k poslednému vnútropolitickému a zahraničnopolitickému vývoju a s tým spojenému vzrastu síl sudetského nemectva mohol by som klásť väčšie nároky, to však nerobím, pretože chcem dokázať pred svetom, že sudetské nemectvo chce obmedzením svojich nárokov úprimne a vážne prispieť k zachovaniu a upevneniu mieru. Česká politika by klamala, keby sa spoliehala len na svoje spojenectvo s Franciou a Ruskom a sama neprevzala rozhodný podiel k zabezpečeniu európskeho mieru. Sudetské nemectvo, ako súčasť nemeckého národa, s ktorým bolo a zostane nerozlučne späté, nemôže sa zriecť svetového názoru, ku ktorému sa dnes radostne priznávajú všetci Nemci.*“ *Novosti*, 26.IV.1938. Zo zjazdu sudetonemeckej strany.

²³⁷ „*Praha 26. dubna. Dnes podrobili političtí ministři ve své odpolední schůzi bližšímu zkoumání požadavky, které ve svém karlovarském sjezdu vyslovila sudetonemecká strana. Ukázalo se, že splnění požadavků ohrozilo by vnitřní jednotu republiky a demokratické základy ústavy.*“ *A-Zet*, 27.IV.1938. S Henleinem nelze jednat.

²³⁸ „*Spupné gesto, ktoré užil Konrád Henlein v Karlových Varoch proti československému štátu, malo účinok, ako sa zdá, opačný, než ako sa tento splnomocnenec berlínskej politiky v Československu domnieval...Ked' však Henlein...vyhlásil, že chce územnú autonómiu, štát v štáte, ale to že ešte nestačí, že je potrebné, aby celý štát zmenil svoju celú doterajšiu orientáciu a keď dokonca vyhlásil, že celá sudetonemecká strana je hakenkrajclerská a že je len akousi odbočkou hakenkrajclerskej strany v Nemecku, zjednotil naraz celý československý tábor aspoň natoľko, že určitá skupina medzi českými agrárnikmi bola zatlačená do pozadia.*“ *Robotnícke noviny*, 28.IV.1938. Pražská ozvena Henleinovho prejavu.

²³⁹ „*Dnes je všude jasné, že v Karlových Varoch zněla nezmierlivá řeč Berlína, v ktorom sa Henlein radil pred povedaním tejto reči. Berlín aj zdôrazňuje, že požiadavky Henleinom prednesené musia byť splnené na 100 percent...Československá vláda, zbor jej politických ministrov, radila sa o týchto požiadavkách, opätovne zdôrazňujúc svoju ochotu dohodnúť sa s nemeckou menšinou v medziach ústavy, dôrazne odmieta Henleinove požiadavky, ktoré nemôžu sa stať podkladom pre vyjednávanie.*“ *Robotnícke noviny*, 28.IV.1938. Skrze Henleina diktuje Berlín.

demokratických princípov obsiahnutých v československej ústave v porovnaní s nacionálne socialistickou ideológiou zdôraznili Novosti: „Konrád Henlein od nás predovšetkým požaduje akúsi revíziu našej dejinnej filozofie. To nie je vôbec otázka politická, ale rýdže ideová...Isté je, že odmietneme všetko, čo odporuje našej ústave, ktorá zakladá práva jednotlivca a nie práva korporácie“²⁴⁰ Priklon SdP k ideológii nacionálneho socializmu viedol Robotnícke noviny k názoru, že zákaz SdP a zatknutie jej politických vodcov by bolo oprávnené. Redakcia sa dovoľavala vyjadrenia ľavicového britského týždenníka *The Statesman and Nation*, ktorý považoval Henleinovo otvorene stotožnenie sa s nacistickou ideológiou za dostatočný dôvod k zatknutiu exponentov SdP.²⁴¹

Tolerantný postoj a dokonca podporu časti vedenia HSĽS požiadavkám SdP kritizoval poslanec Viliam Široký, ktorý pranieroval ochotu slovenských autonomistov i predstaviteľov maďarskej minority spolupracovať so Sudetonemeckou stranou.²⁴²

Podľa Novosti boli požiadavky SdP, nastolené v Karlových Varoch, v ČSR i v zahraničí charakterizované ako „bezobsažné“ a hmlisté, avšak práve preto nevylučovali možnosť dosiahnutia dohody.²⁴³

Karlovarský zjazd SdP vzbudil pozornosť i v zahraničí. Novosti informovali o stanovisku parížskeho denníka *Le Temps*, ktorý vyjadril „poľutovanie, že hnutie sudetských Nemcov sa zdá byť naočkované nacionálne socialistickou stranou.“²⁴⁴ V reakcii na zjazd SdP bol anglický vyslanec v ČSR odvolaný do Londýna. O udalosti priniesol správu A-Zet.²⁴⁵ Novosti uviedli, že programové vyhlásenie Konráda Henleina, prednesené na karlovarskom zjazde, vzbudilo vo Francúzsku záujem o Československo, pričom „na úradných miestach sa obmedzili v pondelok“²⁴⁶ na konštatovanie, že vec sa týka Československa a pokiaľ sa týka francúzskej vlády, že je dostatočne známe jej stanovisko, ktoré vytyčili vládne prehlásenia francúzskych kabinetov. Ide o zdôraznenie vernosti Francie, jej záväzkov.“ Denník

²⁴⁰ Novosti, 30.IV.1938. Retrospektívny pohľad na odozvu, ktorú vyvolali Henleinové požiadavky.

²⁴¹ „Nemecká nacionálne socialistická strana v Československu bola v roku 1933 zakázaná, lebo jej ciele boli nezlučiteľné so zásadami československej ústavy. Keď teraz pán Henlein verejne vyznal vieru zakázanej strany, československá vláda bola by mala úplne právo hneď dať zatknúť jeho a jeho spolupracovníkov a rozpustiť Sudetendeutsche Partei, ako totožnú so stranou zakázanou asi pred štyrmi rokmi.“ Robotnícke noviny, 5.V.1938. Podľa anglickej mienky naša vláda po karlovarskom zjazde mala právo **hneď dať zatknúť Henleina**.

²⁴² „Pokiaľ do nedávnych čias delitkom politického života bola otázka: slovenská národná samobytnosť, alebo čechoslovakizmus, autonomizmus, alebo centralizmus – dnes na čele politického a denného slovenského života stoja problémy, hlboko zasahujúce do osudu národa. Ideovo-politická kríza časti funkcionárskeho kádra, vyvolaná hitlerofilskou politikou Sidora a spojenectvom s grófom Eszterházy a Henleinom, sa stupňuje po karlovarskom zjazde Henleinovej strany a po verejnom prihlásení sa tejto strany k hitlerofilskému národnému socializmu. A to tým viac, že práve sidorovská klika v súlade s českými agrárnymi reakcionármi dokazovala, že hnutie Konráda Henleina vyviera z domácej pôdy sudetonemeckého ľudu, že má svoj sudetonemecký svojráz a z hľadiska československého historickú oprávnenosť.“ Slovenské zvesti, 1.V.1938. Proti sprisahaniu Sidor – Henlein- Esterházy **spravodlivý odpor rastie**.

²⁴³ „Nielen naša tlač, ale aj zahraničná tlač postrehla na prvý pohľad bezobsažnosť radikálnych karlovarských výziev.“ Novosti, 30.IV.1938. Retrospektívny pohľad na odozvu, ktorú vyvolali Henleinove požiadavky.

²⁴⁴ Novosti, 26.IV.1938. Hnutie sudetských Nemcov je naočkované naciizmom.

²⁴⁵ „Britská vláda povolala spěšně do Londýna svého pražského vyslance sira Basila Newtona, aby ji referoval o situaci v Československu“. A-Zet, 27.IV.1938. Porady o Československu v Londýne.

²⁴⁶ 25. apríla.

komentoval aj reakcie nemeckých periodík, ktoré sa stotožnili s výhradami SdP voči československej menšinovej politike.²⁴⁷

S cieľom získať pre požiadavky SdP anglickú verejnú mienku a predovšetkým anglickú vládu, Henlein priletel 12. mája do Londýna. *Slovenská politika* predpokladala, že „Henleinová londýnska návšteva súvisí s britským záujmom o usporiadanie otázky sudetských Nemcov.“²⁴⁸ V protiklade k maximalistickým požiadavkám, postulovaným v Karlových Varoch, v Londýne vystupoval Henlein umiernené. A-Zet považoval príčinu miernosti za snahu získať dôveru britskej politickej reprezentácie.²⁴⁹ Obdobne hodnotila Henleinov postup vo Veľkej Británii *Slovenská politika*.²⁵⁰ Komunistický poslanec Vladimír Clementis v rozhovore pre dopisovateľa bratislavského *Magyar Napu*, ktorý prevzali *Slovenské zvesti*, uviedol, že mylné predstavy, prevládajúce v časti britskej spoločnosti o Henleinovi, sa mu darilo v Londýne zmeniť a tieto predstavy vyvrátili aj „udalosti posledných dní“.²⁵¹

Politika charakterizovala rast agresivity SdP ako súhru dvoch faktorov – externý vplyv Nemecka a až prílišnú toleranciu československej vlády: „Základnou črtou hitlerovskej taktiky bola doteraz rýchlosť a bezohľadná energia... Za týchto okolností je len prirodzené, že vzrástlo neobyčajnou mierou aj sebavedomie Nemcov žijúcich mimo hranicu ríše... Cítia ohromnú dynamickú silu, ktorá vedela doteraz odstrániť každú prekážku a sú presvedčení, že aj u nich stačí ich vlastná vôľa k dosiahnutiu vysnených cieľov. V tejto ich viere mohlo ich dostatočne utvrdzovať aj chovanie sa československej vlády voči nim. Vláda nechala úplnú voľnosť vývinu politických pomerov medzi nemeckým obyvateľstvom našej Republiky... Je verejne známou skutočnosťou, že sa vodca sudetonemeckej strany Konrád Henlein veľmi často stýka so zodpovednými politikmi ríše, je známe, že udržiava s nimi styky cieľom zaistenia zmeny organizácie nášho štátu, príp. i zmeny Ústavy. To všetko sú činy trestné a nemôže byť o tom sporu, že každý iný občan bol by za ne hnaný na zodpovednosť. Henlein nie.“²⁵²

²⁴⁷ „Pondelňajšia berlínska tlač venuje rozsiahlu pozornosť karlovarskému zjazdu sudetonemeckej strany a stavia sa väčšinou za požiadavky uvedené v Henleinovej reči. Dôvody pre tieto požiadavky nachádzajú časopisy v obvyklom svojom inventári kritik, ktoré čítame na ich stĺpcoch proti Československu a jeho vnútropolitickú a zahraničnú politickú koncepciu.“ *Novosti*, 27.IV.1938. Kvalifikácia kongresu sudetonemeckej strany: Prepjate požiadavky.

²⁴⁸ *Slovenská politika*, 14.V.1938. Henlein v Londýne.

²⁴⁹ „Celkový tón jeho výkladu o situácii v Československu a o ďalších cieľoch sudetských Němců byl překvapující svou mírností. Nezdá se však, že Henleinova cesta do Londýna dosáhla onoho cíle, na který mířil Henlein a jeho přátelé v Anglii a Německu. Henlein Anglii nezískal pro podporu svých karlovarských požadavků... Henlein chtěl umírněným výkladem svého karlovarského projevu získat důvěru anglických politiků a anglické vlády vůbec. Henleinova autonomie se po Henleinově výkladu svrkla na poměrně skromnou formu samosprávy.“ A-Zet, 15.V.1938. Henlein nezískal podporu Anglie.

²⁵⁰ „Cesta Henleinova do Londýna a jeho pokusy jednat s anglickými politikmi má očividně ten hlavní a snád jediný účel: odstranit, alebo aspoň umenšit nedôveru a trápny dojem, aký v Anglicku vyvolala Henleinova karlovarská reč (s nesplniteľnými nemeckými požiadavkami voči republike a s vyhlásením jeho strany za stranu hitlerovsky-nacistickú). V Londýne vo všetkých vplyvných miestach totiž označili Henleina za klamára, lebo pri minulých svojich výkladoch v Londýne zaprisahal anglickú verejnosť, že nie je nacist, a že by bola nespravodlivosť podkladať jemu i jeho strane nacistické ciele.“ *Slovenská politika*, 17.V.1938. *Nové výhľady*.

²⁵¹ „v istých anglických kruhoch jestvuje niekoľko veľmi nebezpečných povie... že Henlein je mierny, dobromyselný človek, s ktorým možno vyjednávať a ktorého len nedočkavci vohnali do radikálneho postoja. Tí, ktorí tomuto verili, veľmi prekvapene počuli, keď som im podával informácie o henleinovskom terore. Ostatne tieto falošné povery na šťastie sa už rozptyľujú. Stretol som sa s mnohými takými politikmi, ktorí dávnejšie verili, že s Henleinom sa možno dohovoriť. Mal som taký dojem, že udalosti posledných dní ich vyviedli z toho omylu.“ *Slovenské zvesti*, 25.V.1938. Anglicko mení mienku o Henleinovi.

²⁵² *Politika*, 1.VI.1938. Ťažká skúška.

Nacifikácia vedenia SdP a značnej časti sudetských Nemcov, ktorá sa javila ako náhly a prekvapivý obrat, avšak mala hlbšie korene. Na formovaní svetonázorových postojov mala určujúci význam ideológia „pangermanizmu“, šírená nemeckými spolkami v Čechách i na Slovensku. Podstatnú úlohu zohrával pri šírení myšlienok nemeckej výlučnosti tzv. Všenemecký zväz, aktívny už pre I. svetovou vojnou.²⁵³ Zdôrazňovanie nemeckej nadradenosti, ktoré malo rasový podtón, prispelo k rastu napätia medzi Nemcami a Čechmi v sudetských oblastiach a pripravilo pôdu pre príklon k nacistickej ideológii.²⁵⁴

Politické krédo i aktivity vedenia SdP boli nesporne v rozpore s československými zákonmi. Vláda však neprikročila k zásahu proti henleinovej strane z obavy, že takýto krok by zúžil, prípadne vylúčil možnosti riešenia postavenia nemeckej komunity v rámci ČSR mierovou cestou.

V úsilí hľadať riešenie, predseda vlády Hodža pozval predstaviteľov SdP k rozhovorom. O stretnutí informoval *Slovák*. Keďže obsah rozhovorov zverejnený nebol, denník sa obmedzil na konštatovanie, že význam stretnutia tkvel v zahájení rokovaní.²⁵⁵ Pozitívne hodnotili stretnutie *Robotnícke noviny*.²⁵⁶

I keď v slovenských reláciách nebola otázka postavenia nemeckej komunity prvoradá, Nemci na Slovensku mali v stratégii SdP svoje miesto. Špecifickou črtou nemeckej menšiny na Slovensku bolo, že napriek relatívne malému počtu,²⁵⁷ tvorila hospodársky, profesne, konfesiónálne i politicky výrazne heterogénne spoločenstvo. Nemci dotvárali národnostnú kompozíciu obyvateľstva takmer všetkých regiónov Slovenska, primárne však obývali tri lokality – Bratislavu s okolím, centrálnu časť Slovenska a Spiš. Politický vývoj nemeckej society na Slovensku po vzniku ČSR vyústil do utvorenia dvoch politických subjektov, ktoré

²⁵³ „Na zasadnutí výkonného výboru zväzu v Berlíne 30. augusta 1919 boli na programe nové stanovy Všenemeckého zväzu. Hneď prvý paragraf požadoval ako prvoradú úlohu prácu na zachovaní a rozvoji Nemectva bez ohľadu na štátne hranice a v ďalšom paragrafe sa vyžadovala ochrana a pomoc zahraničným Nemcom. O konkrétnej politike voči Československu sa hovorilo jednoznačne: hlavnou úlohou zväzu malo byť oživenie iredentistického hnutia a za tým účelom udržiavanie úzkeho kontaktu s Nemcami v Československu.“ KOVÁČ, Dušan. *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871 – 1945)*. Bratislava : VEDA, 1991, s. 47.

²⁵⁴ Na malý význam pripisovaný pangermánskej ideológii upozornil historik Václav Kural: „Jen velmi málo se bere v úvahu, že rychlé akceptaci nacistické ideologie mezi českými Němci silně napomáhal už jejich předchozí ideový vývoj ještě z dob Rakouska. DNSAP, sesterská strana říšských nacistů, měla v českých zemích tradiční pozice. Také ještě za monarchie, se mezi českými Němci stávala velkoněmecká ideologie značně populární. Byla to směs názorů, vesměs ostře nacionalistických, vycházejících z apriorní představy výjimečnosti a nadřazenosti všeho německého všem jiným národům a Slovanům zvlášť...Člověk odchovaný od mládí těmito představami nepocítoval pak nacistická hesla včetně rasizmu jako něco zásadně odlišného, nejvýš jako něco vyhraněnějšího.“ KURAL, Václav. *Češi, Němci a mnichovská křížovka*. Praha : Karolinum, 2002, s. 79. .

²⁵⁵ „Vo všetkých centrách európskej politiky nehovorí sa o inom, len o ČSR a uvažuje sa o tom, ako si pražská vláda vyrieši problém sudetonemecký, ktorý je vlastne príčinou toho napätia posledných dní. Toto začínajú chápať už aj v Prahe a ministerský predseda dr. Hodža rozhodol sa problém riešiť s patričnou ráznosťou. Včera večer pozval k sebe predstaviteľa sudetonemeckej strany Konráda Henleina...Výsledok tejto návštevy predbežne je ešte neznámy, má však nesmierny význam, lebo ho treba pokladať za začiatok vyjednávania vlády so sudetonemeckou stranou.“ *Slovák*, 25.V.1938. Henlein u dr. Hodžu.

²⁵⁶ „Tým boli otvorené informatívne rozhovory s predsedom vlády, ktoré majú slúžiť najprv k vyjasneniu a upokojeniu politickej situácie.“²⁵⁶ V optimistickom tóne komentovali rokovania tiež *Národné noviny*: „Nechceme predbiehať udalosti, ale zdá sa, že tieto rokovania sú prvým potešiteľne kladným krokom k všestranne uspokojivému vyriešeniu týchto pálčivých otázok.“ *Národné noviny*, 26.V.1938. Porady predsedu vlády Dr. Hodžu s Konrádom Henleinom.

²⁵⁷ Na Slovensku žilo na sklonku tridsiatych rokov takmer 150 tisíc Nemcov.

združovali väčšinu Nemcov na Slovensku – Spišskonemeckej strany (Zipserdeutsche Partei – ZdP) a Karpatonemeckej strany (Karpathedeutsche Partei – KdP).²⁵⁸

ZdP reprezentovala postoje maďarizovaného nemeckého obyvateľstva na Spiši a až do rozbitia ČSR bojovala proti rozšíreniu vplyvu nacistov do regiónu Spiša. KdP, založená koncom dvadsiatych rokov dvadsiateho storočia v Bratislave, sa stala epigónom SdP a volieb v roku 1935 sa zúčastnila ako súčasť Sudetomeneckej strany. Medzi ZdP a KdP prebiehal ostrý politický zápas, vyvolaný snahou KdP o začlenenie spišských Nemcov do svojich radov. ZdP bola hlavnou prekážkou Karpatonemeckej strane v snahe o ovládnutie nemeckého obyvateľstva na Spiši.²⁵⁹

Spišskí Nemci, ktorí odmietali vstúpiť do KdP, sa stali terčom obvinení zo zrady. Agilnými šíriteľmi nacistickej ideológie boli sudetonemeckí prísťahovalci, pôsobiaci na Spiši ako učitelia a kultúrni aktivisti. A-Zet interpretoval vzostup nacionálneho socializmu do prostredia nemeckej komunity na Spiši, ako ideológiu cudziu ich politickému presvedčeniu.²⁶⁰ Denník pozitívne hodnotil boj ZdP proti SdP: *„Na spišské Němce podnikali henleinovci delší dobu prudký nápor. Zájezdy sudetoněmeckých poslanců a senátorů, vůdců a podvůdců, na Spiš byly hodně časté, ale výsledek je pro vedení SdP zklamáním. Spišští Němci jsou opoziční stranou a od let jdou společně s opozičními stranami maďarskými. Henlein proto očekával, že nebude těžké získat je pro svůj tábor. Opoziční Němci na Slovensku se však proti nacistické teorii i praksi ukázali odolnějšími, než Němci v Čechách a na Moravě, z nichž mnozí ještě do nedávna byli aktivisty.“*²⁶¹ Redakcia pripisovala, v rozpore so skutočnosťou, odmietanie nacizmu najmä spokojnosti spišských Nemcov s politikou štátu.²⁶² Pravou príčinou, ktorú A-Zet nepovažoval za potrebné uviesť, bol hungarizmus, zakorenený najmä v radoch starších Nemcov.

Napriek snahám predstaviteľov Spišskonemeckej strany eliminovať rast vplyvu KdP na Spiši, ZdP v dôsledku intenzívnej agitácie Karpatonemeckej strany strácala stúpcov najmä v prostredí mladej nemeckej generácie.²⁶³

²⁵⁸ V dôsledku časovo oddelených etáp nemeckej migrácie, realizovaných v rozpätí takmer ôsmich storočí, sa jednotlivé nemecké enklávy líšili vierovyznaním, profesnou orientáciou a spôsobom života. Prísťahovalectvo podnietili rôzne okolnosti – ústretová politika uhorských panovníkov, náboženské prenasledovanie v Nemecku, potreba odborníkov v baníctve, spracovaní kovov a pri zakladaní manufaktúr.

²⁵⁹ „Strana spišských Nemcov vydala prehlásenie, v ktorom hodnotí svoju doterajšiu činnosť a obracia sa proti agitácii Henleina, v ktorej vidí rozbíjanie radov spišských Nemcov a ohrozenie všetkých doterajších vymožeností...Spišskí Nemci pripomínajú, že žijú v spoločnosti Slovákov 800 rokov a svoje postavenie podarilo sa im vybudovať tak, že pomoci Henleina nepotrebujú.“ A-Zet, 12.IV.1938. *Spišskí Nemci proti Henleinovi*.

²⁶⁰ A-Zet, 15.V.1938. *Slovenskí Nemci pod terorom*.

²⁶¹ „Slovenskí Nemci, ktorí nikdy nemali nič spoločného so sudetskými Nemcami, teraz žijú pod terorom svojich „brüder“ zo severných Čiech.“ A-Zet, 2.VI.1938. *Slovensko odoláva vlne nacizmu*.

²⁶² „spišskí Nemci si uvedomili čo pre nich znamenalo dvadsať rokov života v republike, čo dosiahli na poli kultúrnom a hospodárskom. Strana, pravda, kladie si zásluhu, že to bola hlavne jej práca, ale poprajme im to. Sme radi keď počujeme, že doterajšia opozičná nemecká strana, ktorá nepodľahla totalite, uznáva čo všetko pre nich štát vykonal a že zachránil Nemcov od maďarizácie.“ A-Zet, 19.VI.1938. *Spišskí Nemci proti Henleinovi*.

²⁶³ „V druhej polovici 30. rokov dochádzalo v rastúcej miere k prechodu členov Spišskonemeckej strany do Karpatonemeckej strany. Prejavovali sa tak dôsledky pôsobenia početnej skupiny učiteľov, pochádzajúcich zo Sudet, jednak v školskej výchove, a ďalej v rozsiahlej aktivite v kultúrnych, hospodárskych, politických a telovýchovných spolkoch. Školy, dediny a mestečká, kde bolo viacej týchto učiteľov sa čoraz viac prikláňali k nacionalistickému henleinovskému hnutiu. ĐURKOVSKÁ, Mária. Činnosť Karpatonemeckej strany na Spiši v rokoch 1935-1938. In *Slezský sborník*, 2012, roč. 110, č. 3-4, s. 233. ISSN 0037-6833.

V. Medzníky v politickom vývoji Československa po zjazde Sudetonemeckej strany

1. Prvomájové oslavy

Rast napätia a neistota nevyhnutne poznačili aj priebeh prvomájových osláv, ktoré spolu s oslavami založenia ČSR, boli najvýznamnejšími štátnymi sviatkami. Vzhľadom na zákaz verejných zhromaždení s politickým obsahom, vláda zvažovala v zmysle uvedeného nariadenia zamedziť aj oslavu sviatku pracujúcich. Správy o tomto zámere prenikali na verejnosť a podnietili protesty komunistov.²⁶⁴ Slovenské zvesti kritizovali nechotu ľavicových provládnych periodík pranierovať prípadný zákaz osláv: „Zamýšľaný zákaz prvomájových proletárskych manifestácií vyvoláva medzi najvernejšími stúpenkami socialistických strán rozpaky a medzi tými, ktorí už dávnejšie znášajú nerozhodnosť a ústupčivosť svojich vedúcich činiteľov priamo rozhorčené pobúrenie. Odrazom týchto nálad je úplné mlčanie socialistickej tlače o 1. Máji.“²⁶⁵ Na správy o možnom zákaze reagovala redakcia protestom „proti potmeľudským reakčným útokom na 1. Máj.“²⁶⁶ Robotnícke noviny, ktoré sa vyhýbali akejkolvek kritike vládnej koalície, priniesli správu o usporiadaní osláv až 24. apríla, po čiastočnom odvolaní zákazu verejných zhromaždení.²⁶⁷ Zamýšľanú reguláciu

²⁶⁴ „Politické oddelenie Ústredného výboru KSČ sa zapodievalo na svojej schôdzi, konanej dňa 13. t. m. úmyslom vlády zakázať májové prejavy. Vedenie strany uznieslo sa vysloviť rozhorčený nesúhlas a protest proti tomuto úmyslu...Zo všetkých končín republiky prichádzajú správy, že socialisti, komunisti a demokrati chystajú spoločné májové manifestácie s hlavným heslom: »Na obranu republiky!« Zákaz 1. Mája bol by za takejto situácie veľkým previnením sa na záujmoch obrany republiky a pomohol by len jej nepriateľom, všetkým kapitulantom a poražencom.“ Slovenské zvesti, 15.IV.1938. Slobodný 1. Máj! (Slovenské zvesti písali sviatok kapitálkou M). Jedným z dôsledkov udalosti v Rakúsku bolo rozhodnutie vlády zamedziť destabilizácii politickej situácie zákazom verejných zhromaždení. Ministerstvo vnútra vydalo následne nariadenie, ktorým „prevádzajúc uznesenie vlády zo dňa 31. marca 1938 nariaďuje, aby usporiadatelia verejných prejavov a prejavy tlačou politického obsahu boli dňom 1. apríla 1938 počínajúc, až na ďalšie obmedzené takto: úrady nebudú na základe zhromažďovacích predpisov 1/ brať na vedomie žiadne verejné schôdze politického rázu v uzavretých miestnostiach, 2/ povoľovať verejné zhromaždenia politického rázu pod šírím nebom, 3/ povoľovať verejné sprievody, ktoré by mali politický ráz, alebo mohli vzádzať k prejavom rázu politického.“²⁶⁴ Zákaz sa vzťahoval aj na usporiadanie prednášok s politickým obsahom, hudobné podujatia pokiaľ mali politický ráz, vylepovanie plagátov a distribúciu tlačových produktov s politickým zameraním.²⁶⁴ 7. mája 1938 síce ministerstvo vnútra „s okamžitou platnosťou a v plnom rozsahu zákaz verejných schôdzi a prejavov s politickým obsahom“ odvolalo, k čiastočnému zákazu „sprievodov a podobných podnikov...v okresoch kde je ohrozený verejný klud a bezpečnosť“ však opätovne došlo na základe rozhodnutia Ministerskej rady 4. júna 1938. ŠA Banská Bystrica, p. Kremnica, f. OÚ Nová Baňa, k. 16, prez. Zákaz verejných schôdzi a prejavov s politickým obsahom.

²⁶⁵ Slovenské zvesti, 17.IV.1938. Mlčanie o Máji.

²⁶⁶ „Hlasy, šíriace správy, že májové manifestácie pracujúcich nebudú povolené, stretávajú sa so všeobecným odsúdením a rozhorčením robotníctva...Príslušníci komunistickej, sociálnodemokratickej a národnosocialistickej strany a socialistických odborov na celej čiare chystajú protestné akcie, alebo ich už prevádzajú.“ Slovenské zvesti, 20.IV.1938. Pracujúce Slovensko protestuje.

²⁶⁷ „Po trojdenných poradách politickí ministri sa konečne včera dohodli, že zákaz politických prejavov má ostať v platnosti i ďalej, ale že na 1. mája majú úrady obvyklé oslavy Sviatku práce povoľovať, lenže tak, aby pri tých oslavách nikde nedošlo k zrážkam a rušeniu pokoja. Preto budú povoľovať úrady májové oslavy tak, že v určitom meste budú obyčajne len jedny oslavy, usporiadané len jednou stranou, alebo spoločná oslava, usporiadaná

osláv, ktorá by postavila strany vládnej koalície do privilegovanej pozície, kritizoval *Slovák*.²⁶⁸ Vzhľadom na existujúcu neistotu v súvislosti s konaním osláv, *Slovenské zvesti* vyzývali členov komunistických organizácií, aby neopomenuli prihlásiť účasť strany na verejných zhromaždeniach, „aby sa nestalo, že pre premeškanie úradných formalít sa musel ľud manifestácie vzdávať.“²⁶⁹ S rozhodnutím vlády povoliť májové oslavy však redakcia vyjadrila súhlas.²⁷⁰ Komunistická strana vydala k májovým oslavám apel, v ktorom vyzývala na masovú účasť a koordináciu manifestácii s ďalšími stranami.²⁷¹

Proti konaniu prvomájových manifestácií spoločne s ľavicovými stranami boli zásadne predstavitelia Hlinkovej slovenskej ľudovej strany – „Spoločne s ostatnými stranami nemôžeme ísť po prvé preto, lebo na spoločnej manifestácii zúčastňujú sa aj naši najväčší nepriatelia komunisti. Po druhé preto, že Národná rada česko-slovenská v Prahe vypracovala manifest takého znenia, ktorým sa ide priamo proti najpodstatnejším základom slovenskej samobytnosti. V manifeste, ktorý bude na spoločnej oslave prečítaný, hovorí sa o potrebe č.-s. jednoty. Nuž, my národnú jednotu česko-slovenskú neuznávame a preto nemôžeme dovoliť, aby naši prívrženci svojou účasťou na takejto manifestácii dostali sa do rozporu vo svojom slovenskom svedomí. A nakoniec oznamujeme, že nám, slovenským autonomistom, Národná rada česko-slovenská nie je nijakou autoritou.“²⁷² Oslavy s komunistami vylúčil *Slovák týždenník*. Pre slovenských katolíkov sláviť sviatok práce spoločne s marxistickými ateistami bolo nepredstaviteľné. Rovnako zradou boja za autonómiu Slovenska by bolo zúčastniť sa sprievodu spolu s vládnymi stranami, ktoré „popierajú samobytný národ slovenský“.²⁷³

Oslavy 1. mája prezentoval predseda sociálne demokratickej strany na Slovensku, Ivan Dérer, ako príležitosť sociálnych demokratov prejsť oddanosť republike a pripravenosť

nepolitickou ustanovitznou (na pr. mestskou radou) za účasti všetkých strán.“ *Robotnícke noviny*, 24. IV. 1938. Oslavy Prvého mája sa konajú.

²⁶⁸ „Oslavy 1. mája budú asi povolené len tam, kde sa koalíční »zástupcovia pracujúceho človeka« neobávajú veľkého fiaska a budú povolené vždy len jednej politickej strane. Že to bude vždy len niektorá vládna politická strana, je zrejmé. Ale ešte i takto by mohli nastať viditeľné dôkazy o tom, že ľud opúšťa vládne strany, preto páni v Prahe chystajú nový figel. Chcú sa medzi sebou dohodnúť, že ktorá vládna strana, a v ktorom mieste, má sa chytro prihlásiť o májový sprievod...Teda samý figel, samé postranné úmysly.“ *Slovák*, 24.IV.1938. Oslavy 1. mája.

²⁶⁹ *Slovenské zvesti*, 24.IV.1938. Pripravte májové manifestácie.

²⁷⁰ „Podľa vládneho uznesenia z konca minulého týždňa boli prvomájové manifestácie na území republiky zásadne povolené a politickým úradom sa zverila moc, aby oni rozhodli od prípadu k prípadu. Okrem toho vyzvali sa vedenia strán, aby nedávali májovým manifestáciám ráz stranický, ale aby sa pousilovali z nich urobiť ukáznený prejav jednotného ľudu pre obranu republiky. Tento podnet privítali predovšetkým komunisti, ktorí o takéto spoločné vystúpenia príslušníkov jednotlivých strán dávno usilujú a aj tentoraz vystupovali iniciatívne pre usporiadanie spoločných mohutných májových prejavov.“ *Slovenské zvesti*, 27.IV.1938. Májový nástup zakríkne intrigánov.

²⁷¹ „Komunisti vyzývajú všetky svoje organizácie, aby sa vrhli s nadšením do príprav mohutných májových manifestácií a táborov, aby sa obrátili ihneď na organizácie ostatných strán a ujednali s nimi usporiadanie spoločných prejavov. Zároveň žiada komunistická strana svoje organizácie, všetkých príslušníkov a stúpcov hnutia, aby dbali na ukáznený postup a prispeli k dôkazu, že robotníctvo a ľud sú oporou ohrozenej republiky.“ *Slovenské zvesti*, 26.IV.1938. **1. Mája manifestujeme** 22. mája a 12. júna volíme.

²⁷² *Slovák*, 30.IV.1938. Prečo ideme osobitne na 1. mája?

²⁷³ „Príde však raz čas, že tieto spoločné oslavy budú bez komunistov, že na nich všetci rečníci budú zdôrazňovať samobytnosť slovenského národa, budú manifestovať za jednotu Slovákov na autonomistickom podklade a toto všetko prejavia aj v rezolúciách! Vtedy, ale až vtedy bude potom mohutná spoločná slovenská oslava Sviatku práce.“ *Slovák týždenník*, 1.V.1938. Všade samostatne oslavujeme 1. máj.

bojovať proti jej nepriateľom.²⁷⁴ V predvečer 1. mája vydalo vedenie sociálnej demokracie na Slovensku deklaráciu, vyjadrujúcu odhodlanie brániť republiku.²⁷⁵

Komunisti, ktorí tradične kritizovali politické zriadenie ČSR ako nástroj vykorisťovania robotníkov, prekvapujúco deklarovali odhodlanie brániť republiku. Rozhodnutie bojovať proti nepriateľom republiky malo byť vyhlásené počas májových osláv formou prisahy. Znenie prisahy uverejnili *Slovenské zvesti*: „*My robotníci a pracujúci, čo sme sa zhromaždili 1. Mája na manifestácii Komunistickej strany Československa, prisaháme: Pevne, neochvejne, plece pri pleci, budeme brániť pokoj svojej krajiny, práva demokracie a nezávislosti republiky proti každému útoku fašizmu zvonku i zvnútra.*“²⁷⁶

V komentároch, hodnotiacich priebeh prvomájových osláv, sa výrazne odrážala politická príslušnosť jednotlivých periodík. Podľa A-Zet „*Oslava v Bratislave bola kludná. Čs. strany usporiadali spoločný prejav pred budovou Národného divadla. Nár. soc. sprievodu sa zúčastnilo vyše 2 000 osôb.*“²⁷⁷ Pre Slovenskú politiku bola manifestácia prívržencov vládnej koalície v Bratislave dôkazom bezvýhradnej podpory politickým predstaviteľom ČSR.²⁷⁸ Zdôrazneniu jednoty, odhodlaniu brániť Československo a kritike opozície, bola venovaná reportáž priebehu prvomájovej manifestácie v interpretácii *Slovenských zvesti*,²⁷⁹ ktoré zároveň neopomenuli zložiť hold Červenej armáde.²⁸⁰ Oslavy, videné z pozície vládnych strán, rekapitulovala *Slovenská politika*. Denník prezentoval oslavy ako demonštráciu jednoty všetkých občanov a ich predsavzatia brániť republiku: „*Tohoročný prvý máj a jeho oslavy pripomínali v mnohom ohľade oduševnenú dobu na začiatku nášho národného oslobodenia po svetovej vojne: pozoruhodný jednotný duch a zhoda všetkých*

²⁷⁴ „*V ťažkých časoch, v ktorých sa náš národ, a v ňom i robotnícka trieda nachádza, uvedomuje si že československá sociálna demokracia je strana, ktorá v prospech národa a pracujúcej triedy vykonáva veľkú prácu...Čo je parolou nášho Mája? Prácu svoju, životy svoje za československú našu vlasť, za demokratickú a sociálne spravodlivú Republiku! Boj proti renegátom a rozvratníkom našej československej vlasti, našej republiky! Jednota všetkých poctivých ľudí proti zradcom a nepriateľom!*“ *Robotnícke noviny*, 1.V.1938. Prvý máj 1938.

²⁷⁵ „*Republika Československá je nám nadovšetko na svete! Jej republikánsko-demokratické zriadenia sú nám posvätné a nedotknuteľné! A jej šťastná, pokojná budúcnosť je výsostnou túžbou všetkých našich srdiec! A keď idú k nám dnes Európou nebezpečia vojen a starých tyraní – vyhlasujeme my všetci v deň Prvého mája 1938 – my všetci, tisíce a státisíce verných, na všetko odhodlaných ľudí československej sociálne demokratickej strany robotníckej, že spoločne so všetkým svojim ostatným oslobodeným národom československým, stojíme tu, pripravení pre každú chvíľu a proti každému útoku.*“ *Robotnícke noviny*, 1.V.1938. Deklarácia československej sociálne demokratickej strany robotníckej k Prvému máju 1938.

²⁷⁶ *Slovenské zvesti*, 1.V.1938. I. Máj = svornosti ľudu.

²⁷⁷ A-Zet, 2.V.1938. Včera manifestoval celý národ.

²⁷⁸ „*Tohoročná oslava štátneho sviatku práce 1. mája v Bratislave bola mohutnou manifestáciou občianstva hlavného mesta Slovenska za mier a bezpečnosť republiky...Keď bola vztýčená štátna vlajka, po štátnej hymne a chorále „Kto za pravdu horí“, prehovorili k zhromaždeným desaťtisícim občianstva v duchu manifestu Národnej rady slovensky dr. J. Lettrich, nemecky E. Scheholka a maďarsky J. Szobodics, ktorých reči boli často prerušované nadšeným súhlasom celého zhromaždenia, ktoré usporiadalo búrlivé ovácie prezidentovi republiky, ministerskému preds. Dr. Hodžovi a čs. armáde.*“ *Slovenská politika*, 3.V.1938. Májové oslavy – **manifestáciou za mier a bezpečnosť republiky.**

²⁷⁹ „*Tohoročný I. Máj bol u nás tak jednotný, ako nikdy dosiaľ. Milióny ľudí sa zhromaždili najmä na jednotných manifestáciách, ktoré sa v najrozličnejších formách konali po celej republike a menovite tiež na našom Slovensku...Ľudáci vodcovia sa všade vylúčili z tejto jednoty ľudu a teda – z obrany republiky a tým aj slovenského národa. Zase dokázali, pre koho bije srdce spojencov Henleina a grófa Eszterházyho.*“ *Slovenské zvesti*, 3.V.1938. I. Máj zjednotil milióny ľudí.

²⁸⁰ „*I. Máj v Moskve ukázal obrovskú silu Rudej armády, tohto veľkého strážcu bezpečnosti ZSSR a aj našej, ako aj spásť ľudu so svojou sovietskou vládou a svojou armádou.*“ *Slovenské zvesti*, 3.V.1938. Sila Rudej armády a sovietskeho ľudu.

*manifestácií prejavovala sa mocne na všetkých stranách...Prejavila sa tu základná skutočnosť, že slovenský a český ľud tejto republiky stojí na stráží pri svojej republike s toľkou rozhodnosťou a silou, že to zháči a zavrátí každú zločinnú snahu a chuťku, ktorá by nám chcela škodiť...*²⁸¹

V radikálne odlišnom duchu sa niesli zhromaždenia usporiadané HSLS. Tradične neodmysliteľnou súčasťou verejných vystúpení strany bola požiadavka autonómie Slovenska. Rovnako tomu bolo počas prvomájových osláv.²⁸² Slováci pranierovali postup vládnych strán, ktoré údajne nezvládli organizáciu osláv a umožnili komunistickým aktivistom zmanipulovať priebeh slávností v Bratislave: *“pred Slovenským národným divadlom úplne opanovali situáciu komunisti. Títo počas štátnych hymien demonštrovali zaťatými päťami. Ako sa mohli českí nacionalisti cítiť v tejto spoločnosti? To by nám mohli prezradiť len sami. Na mnohých však bolo vidieť, že odchádzali z oslavy ako zarezaní a zronení. Iste si takúto bolševickú demonštráciu pod patronáciou Národnej rady nepredstavovali.”*²⁸³

2. „Malá“ mobilizácia československej armády v máji 1938

Už beztak napäté vzťahy medzi Československom a Nemeckom v druhej polovici mája eskalovali do hrozby vypuknutia ozbrojeného konfliktu. Bezprostrednou príčinou, sa stali správy o koncentracii nemeckých jednotiek na československých hraniciach, ktoré viedli k čiastočnej mobilizácii.²⁸⁴

Popoludní 20. mája kontaktovali prezidenta minister národnej obrany Machník a náčelník generálneho štábu Krejčí. Dôvodom boli znepokojivé informácie, že 9 až 12 nemeckých divízií zaujima postavenie v blízkosti hraníc. Žiadali, aby Beneš vyhlásil mobilizáciu minimálne piatich ročníkov záloh. Prezident však pochyboval o oprávnenosti mobilizácie v takom rozsahu a zvolil kompromis – súhlasil s mobilizáciou jedného ročníka záloh, piatich ročníkov špecialistov a časti príslušníkov Stráže obrany štátu, celkove 200 000 mužov.²⁸⁵ Oficiálnym zdôvodnením bola, ako uviedli *Robotnícke noviny*, *„potreba zacvičiť záložníkov v používaní novozavedených zbraní (rovnako ako sa to deje v iných štátoch). Zároveň bol vzatý zreteľ k potrebe zvýšiť nedostatočné dnešné stavy a zaistiť v dnešnom pohnutom čase pokoj, poriadok a bezpečnosť štátu, ako aj zabrániť akýmkoľvek ďalším incidentom, aké sa vyskytli v niektorých miestach republiky...ide tu o opatrenie ministra*

²⁸¹ Slovenská politika, 3.V.1938. Po prvom máji.

²⁸² „Prvý máj je sviatkom práce robotníctva a stal sa i sviatkom štátu. Teraz Národná rada v Prahe ujala sa iniciatívy urobiť z 1. mája aj sviatok československej národnej jednoty, okolo ktorej mali sa zhromaždiť všetky vrstvy rozpolitizovaného občianstva. My Slováci postavili sme sa za vlastnú slovenskú a kresťanskú oslavu prvého mája. A občania Slovenska dokázali, že stoja za slovenskými a národnými požiadavkami našimi a manifestovali za ne. Môžeme s radosťou konštatovať, že prvý máj stal sa pre nás vhodnou príležitosťou, aby sme zvýšili svoje sebavedomie pri pohľade na oduševnenosť širokých našich vrstiev, ktoré manifestovali za národnú slovenskú jednotu a vyjadrovali svoju politickú vôľu jediným heslom: za autonómiu Slovenska.“ Slováci, 3.V.1938. Májové oslavy – oslavami víťazného pochodu slovenskej pravdy.

²⁸³ Slováci, 3.V.1938. Prečo nezakročila polícia?

²⁸⁴ Ráno 20. mája spravodajská služba československej armády informovala o presune nemeckých jednotiek k československým hraniciam. Informáciu potvrdilo veliteľstvo I. zboru čs. armády a československý vojenský atašé v Berlíne. Informácia nebola pravdivá a mohla byť výsledkom zámernej provokácie nemeckého abwehru. KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny země Koruny české. Svazek XIV. 1929-1938.* Praha Litomyšl : Paseka, 2002, s. 557 – 558.

²⁸⁵ PACNER, Karel. *Československo ve zvláštních službách. Pohledy do historie československých výzvědných služeb 19214 – 1989. Díl I. 1014 – 1939.* Praha : Themis, 2002, s. 474.

*Národnej obrany, ktoré bolo urobené z dôvodov v správe uvedených a nejde teda o žiadnu mobilizáciu, ku ktorej by samozrejme nestačilo púhe opatrenie ministra Národnej obrany. Bolo by k tomu treba rozhodnutia príslušných ústavných činiteľov. Minister Národnej obrany urobil toto opatrenie na základe ustanovenia § 22 branného zákona.*²⁸⁶

Je otázne nakoľko dopisovatelia slovenských periodík boli oboznámení s negatívnou reakciou, ktorú vyvolala čiastočná mobilizácia v Nemecku,²⁸⁷ vo Veľkej Británii a Francúzsku. Negatívny postoj západných mocností k rozhodnutiu mobilizovať, i keď len v obmedzenom rozsahu, nebol v tlači uverejnený. Britský vyslanec Neville Henderson, po zistení že k žiadnym presunom nemeckých jednotiek nedošlo, pranieroval postup československej vlády v rozhovore s vyslancom ČSR v Berlíne Vojtěchom Mastným. Henderson Mastného upozornil, že zárok ministerstva obrany bol „nešťastným krokom, pretože dozaista vyprovokuje protiopatrenia“. Ešte menej diplomaticky sa vyjadril Georges Bonnet. Československého vyslanca Osuského varoval – v budúcnosti československé orgány nesmú prikročiť k akýmkoľvek vojenským opatreniam bez konzultácie s Francúzskom a Veľkou Britániou.²⁸⁸ Na druhej strane, minister zahraničných vecí Nemecka Joachim Ribbentrop bol britským vyslancom upozornený že v prípade útoku Nemecka na ČSR, Francúzsko, zaviazané spojeneckou zmluvou, bude nútené prísť Československu na pomoc a „Vláda jej Veličenstva nemôže garantovať, že v dôsledku udalostí nebude nútená aktívne participovať.“²⁸⁹

Tlač prezentovala povolanie záložníkov do armády pozitívne. Bolo to údajne opatrenie, ktoré prispelo k upokojeniu situácie a upevneniu obrany ČSR. Postoj Veľkej Británie i Francúzska bol interpretovaný ako solidárny. *A-Zet* uisťoval: „*Situace se od soboty do pondělí*²⁹⁰ *značne zlepšila. To se projevilo ve všech rozhovorech, které náš dopisovatel měl dnes s politickým osobnostmi a činiteli na Quai d' Orsay.*“²⁹¹ Podľa *A-Zet* k stabilizácii situácie prispelo údajne viacero faktorov – rozhodný zásah armády, solidarita Veľkej Británie a Francúzska, pokojný priebeh obecných volieb a zdržanlivosť Prahy i Berlína.²⁹² *Slovenské zvesti* citovali prehlásenie Ústredného výboru KSČ, ktorý vyzýval k jednote a, ako zvyčajne, deklaroval odhodlanie brániť republiku.²⁹³

²⁸⁶ *Robotnícke noviny*, 22.V.1938. *Jeden ročník zálohy povoláný na mimoriadne cvičenie.*

²⁸⁷ Nemecký vyslanec v ČSR Ernst Eisenlohr voči opatreniu československej vlády protestoval. Hitler prehlásil, že skutočnou príčinou mobilizácie bolo zastrašiť sudetských Nemcov, aby v pripravovaných obecných voľbách nevolili SdP. PACNER, ref. 285, s. 475.

²⁸⁸ Na otázku britského vyslanca v Berlíne, Hendersona, o presunoch nemeckých jednotiek k československým hraniciam, odpovedali nemeckí diplomatickí a vojenský predstavitelia záporne. Presuny nemeckej armády nepotvrdili ani vojenský pridelení britského vyslanectva. LAFFAN, ref. 235, s. 125.

²⁸⁹ NOGUÉRES Henri. *Munich „Peace for our time“*. George Weidenfeld and Nicolson Ltd. : 1965, s. 63.

²⁹⁰ 21. – 23. mája.

²⁹¹ Podľa lokality kde bolo situované, sa uvedeným pomenovaním často uvádzalo Ministerstvo zahraničných vecí Francúzskej republiky.

²⁹² *A-Zet*, 24.V.1938. *Veřejné mínění Evropy: válka nebude.*

²⁹³ »*Voláme k všetkým národom republiky, aby odsunuli všetko, čo ich delí a stáli jednotne na obranu mieru a svojej domoviny. Vyzývame všetky politické strany a činiteľov, aby podriadili svoje stranícke záujmy záujmu spoločnému: udržaniu mieru, bezpečnosti, celistvosti a nezávislosti republiky. Vyhlasujeme svoju neochvejnú vôľu jednať a spoločne postupovať so všetkými, ktorí sú odhodlaní brániť republiku. Vyzývame všetkých komunistov a všetky naše organizácie, aby každý na svojom mieste v tomto zmysle jednal a postupoval. Komunisti Československa v prvých radoch obrancov republiky!*« *Slovenské zvesti*, 24.V.1938. *Tri pohnuté dni.*

V pozitívnom svetle interpretovali vývoj situácie *Robotnícke noviny*.²⁹⁴ Komunistické *Slovenské zvesti* sa prekvapujúco stotožnili s názorom jedného z čelných predstaviteľov anglických konzervatívcov Winstona Churchilla: »Ak je vojna« - povedal - »odvrátená, stalo sa tak zásluhou jasných prvkov kolektívnej bezpečnosti. Pevný postup Francúzska vo veľkej miere podporovaný Veľkou Britániou a mierou, ktorú sme si ešte nemohli zistiť, tiež Sovietskym zväzom, predovšetkým však pevné odhodlanie Československa, že bude bojovať, aby bránilo svoju krajinu, to všetko zabránilo a môže zabrániť napadnutiu Československa«. Pre bezpečnosť republiky bola podľa redakcie podstatnou pripravenosť Francúzska, ZSSR a Veľkej Británie prispieť Československu na pomoc v prípade ohrozenia.²⁹⁵ *Slovenský týždenník* považoval povolanie záložníkov za dôkaz pripravenosti armády brániť nezávislosť ČSR.²⁹⁶

Obrana pred možnou agresiou Nemecka sa stala prvoradou úlohou vlády. V roku 1938 kulminovala výstavba pevností na západnej hranici republiky, rýchlym tempom prebiehala reorganizácia ozbrojených síl a zbrojná výroba sa pohybovala na hranici produkčných možností priemyslu.²⁹⁷ Posun významu armády do popredia politického diania reflektovala aj tlač. Periodiká vládnych strán kladli dôraz na pripravenosť ozbrojených síl uhájiť nezávislosť republiky proti každému útoku a odhodlanie občanov podporiť túto snahu v maximálnej miere. *Slovenská vlast'* optimisticky hodnotila kvality československej armády a ochotu spojencov prísť ČSR v prípade potreby na pomoc.²⁹⁸

V superlatívoch sa o armáde vyjadroval i minister národnej obrany František Machník: »Navštívil som vyšších i nižších veliteľov, pozoroval ich prácu i prácu dôstojníkov, ich štábov. Všade som bol svedkom pracovného nadšenia, rozhodného jednania, plynúceho z vedomia veľkej osobnej zodpovednosti...Vcelku môžem s dobrým svedomím povedať, že sa mi v týchto dňoch potvrdilo to, čo som mnohokrát predtým povedal, že armádu našu možno

²⁹⁴ »V Londýne sa včera v noci súdilo, že v medzinárodnej situácii nastalo nepatrné upokojenie. Prispel k tomu pokojný priebeh československých volieb, práve tak, ako aj stanovisko Veľkej Británie a Francie k tomu, čomu sa v Londýne hovorí 'československá kríza'...na francúzskych úradných miestach zdôrazňujú ostatne plné uspokojenie nad zhodou názorov Veľkej Británie a Francie ako i nad diplomatickou akciou, ktorú rozvíja podľa uznesenia londýnskej konferencie francúzskych a anglických ministrov anglická vláda, najmä u vlády nemeckej.« *Robotnícke noviny*, 24.V.1938. Rozhodnosť Anglie v záujme Československa.

²⁹⁵ »Nezávislosť, snáď sama existencia Československa, bola veľmi konkrétne ohrozená a zachránili ju: 1. Obdivuhodná pohotovosť armády, ktorá bez váhania naznačila celému svetu nebezpečenie, do ktorého sa vrhá na odpor nerátajúci útočník. 2. Spojenecké záväzky Československa, t. j. istota, že ak čsl. armáda sa bude musieť brániť, okamžite nastúpi armáda vo Francúzsku aj v Sovietskom sväze a anglická armáda nezostane neutrálna.« *Slovenské zvesti*, 25.V.1938. Ráznosť a spojenci Československa odvrátili blízku katastrofu.

²⁹⁶ »Na všetkých hraniciach, na všetkých priechodoch, vo všetkých dôležitých miestach stoja rozmnožené vojenské sily československé v plnej zbroji a špeciálne odborné oddiely spolu s nimi robia svoj patričný výcvik. Podivuhodná bola to rýchlosť, ráznosť a zariadenosť s ktorou sa koncom minulého týždňa shromaždili vojenské oddiely a formácie na vopred vykázané stanoviská...Máme veru všetci dobré povedomie, že naša armáda a jej skvelé vedenie bdie a stráži.« *Slovenský týždenník*, 26.V.1938. Na stráži!

²⁹⁷ KÁRNIK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918 – 1938) Díl třetí o přežití a o život (1936 – 1938)*. Praha : Libri, 2003, s. 446 – 494.

²⁹⁸ »Sme štátom, ktorý má pevné základy, ktorý má najlepšie vybavenú a organizovanú armádu zo všetkých armád v Európe, ako sa o tom vyslovili zahraniční odborníci, ktorí si našu armádu preštudovali. Okrem toho máme pevné pohraničné opevnenie, či už prírodné, alebo umelé a máme pevnú vôľu žiť samostatným, slobodným a demokratickým životom. V tomto spočíva naša vlastná sila. Okrem toho, čo je tiež nemenej dôležité, máme po svojom boku spojencov, nie papierových spojencov, ktorí by azda pri prvom útoku na našu republiku sklamali a zbabelo od nás ušli, ale ktorí sú nám oddaní na život i na smrť. Je to Francia, Anglia, štáty Malej dohody a Rusko.« *Slovenská vlast'*, 6.V.1938. Sme zaistení: **Nemusíme sa obávať**.

*právom počítať k najlepším v tomto čase.*²⁹⁹ Podľa týždenníka *Slovenský juh* nastal v spoločnosti výrazný posun v ocenení armády a jej významu pre obranu republiky.³⁰⁰

HSLŠ kládla národnostnému zloženiu armády ďaleko väčší priestor, ako jej schopnosti brániť republiku. V rozprave poslaneckej snemovne 12. mája poslanec za HSLŠ, Štefan Hašík, vystúpil s požiadavkou proporcionálneho zastúpenia Slovákov v dôstojníckom zbore, utvorenia ozbrojených jednotiek zložených zo Slovákov, určených na „obranu Slovenskej krajiny“ a používania slovenského jazyka „v administratívnej vojenskej“.³⁰¹

K zvýšeniu bojaskopnosti armády malo prispieť zavedenie trojročnej vojenskej služby. A-Zet informoval o zámere vlády predĺžiť vojenskú službu na tri roky.³⁰² Trojročná vojenská služba mala byť zavedená len dočasne. Nutnosť trojročnej vojenskej služby bola vysvetľovaná aj slabými ročníkmi brancov.³⁰³ Ako podmienku zabezpečenia obrany ČSR, vzhľadom na medzinárodnú situáciu a potrebu zabezpečenia pohraničných pevností, zdôvodňoval plánované opatrenie tiež *Slovenský denník*.³⁰⁴

Rast významu armády dokumentovala pozornosť venovaná propagácii ozbrojených síl. *Slovenský juh* informoval o dvoch reprezentatívnych monografiách – „*Dvadsať rokov československej armády v oslobodenom štáte*“ a „*Armáda a národ*“, s odporúčaním že „*Obe knihy si zasluhujú čo najväčšieho rozšírenia.*“³⁰⁵

3. Voľby do obecných zastupiteľstiev

Významnou vnútropolitickou udalosťou, ktorá v druhej polovici mája a začiatkom júna pútala pozornosť médií, boli obecné voľby. Volieb sa dožadovala najmä Sudetonemecká strana v presvedčení, že voliči potvrdia jej dominantné postavenie v prostredí nemeckej komunity a SdP tak získa nimbus jediného oprávneného politického predstaviteľa nemeckého obyvateľstva. Obvinenia, že strany vládnej koalície zámerne odkladajú termín volieb, poprel *Slovenský denník*: „*Nikdy sme voľby neodmietali a uzniesli sme sa v koalícii na odklade volieb len preto, že sme nechceli v jubilejnom roku republiky a v dobe, ktorá vyžaduje kludu*

²⁹⁹ *Slovenská politika*, 3.VI.1938. *Naša armáda dnes najlepšia!*

³⁰⁰ „*Naša armáda nie je kastou, oddelenou od ľudu neprekročiteľným múrom, nemá odlišný spôsob myslenia a konania. Práve preto v dnešných časoch, keď sa občan zžil s armádou, prejavil sa i smelý duch nášho ľudu v pravom svetle. Bol v našom národe vždy, a ak sme azda pred niekoľkými rokmi nemali o ňom dobrú predstavu, bolo to preto, že akákoľvek príchylnosť k armáde bola vyhlasovaná za niečo nevítané, za militarizmus... U nás bola táto éra tak zv. antimilitarizmu, ktorá v cudzine mohla vzbudiť mylný dojem, že sme národom pacifistov z nestatočnosti, definitívne prekonaná. Nastalo ozajstné druhé oslobodenie nášho ľudu: oslobodenie od ľahostajnosti k armáde. Dnes vojenský duch, ktorý bol u nás vždy, je oslobodený a nikto sa nehanbí za to, že má v láske československú armádu, že by sám sa chcel stať bojovníkom.*“ *Slovenský juh*, 23.VII.1938. *Občan a vojak*.

³⁰¹ *Slovák*, 13.V.1938. *Veľké pobúrenie v sneme*.

³⁰² „*Podle dosavadních dispozic bude presenční služba prodloužena ze dvou na tři léta a toto ustanovení má platit už pro ročník, který měl jít domů letos koncem září.*“ A-Zet, 9.VI.1938. *Třiletá vojenská služba*. Tiež *Národní noviny*, 11.VI.1938. *Trojročná vojenská služba*.

³⁰³ *Slovenská politika*, 10.VI.1938. *Trojročná vojenská služba*.

³⁰⁴ „*Dnes nemožno odkladať už zavedenie stálej teritoriálnej prezenčnej služby a vybudovanie stálej teritoriálnej obrany v pohraničí. Dva ročníky aktívneho vojska za dnešnej nepretržite napnutej situácie nepostačia na dokonalé vyriešenie všetkých úloh, ktoré doba obrany štátu uložila, zvlášť keď sa vezme v úvahu stále a plné obsadenie celého pevnostného pásma.*“ *Slovenský denník*, 17.VIII.1938. *Tri roky prezenčnej služby*.

³⁰⁵ *Slovenský juh*, 30.VIII.1938. *Dvadsať rokov armády*.

k hospodárskemu rozvoju po prekonanej kríze, rušiť potrebný pokoj v obyvateľstve volebným zápasom.³⁰⁶

V existujúcej napätej atmosfére sa voľby stali barometrom postojov spoločnosti, najmä v súvislosti s ohrozením republiky a požiadavkami národnostných minorít. Voľby sa konali vždy v nedeľu 22. a 29. mája a 12. júna 1938. Na Slovensku sa volieb zúčastnilo 41, 71% obcí. Voľby sa nekonali v obciach, kde počet kandidátov nepresahoval počet členov zastupiteľstva, v obciach kde kandidovala len jedna politická strana a v obciach, kde v čase volieb (12. júna) boli svätené svätodušné sviatky obyvateľmi gréckokatolíckeho alebo pravoslávneho vyznania.³⁰⁷

Ešte v čase zákazu volebných zhromaždení *Slovák* vyzýval stúpecov HSLS, aby obišli obmedzenie osobnou agitáciou.³⁰⁸ Na odvolanie zákazu zhromaždení reagoval výzvou k podpore autonomistického programu.³⁰⁹

I keď obecne voľby mali byť nepolitické, v napätej situácii v roku 1938 nebolo možné politický aspekt ignorovať. Podľa *A-Zet*, voľby do obcí „*Budú politické preto, že strany, ktoré v nich zvíťazia, budú mať vo volebných výsledkoch do obcí podporu pre novú štátnu politiku*“.³¹⁰ Na politický charakter nadchádzajúcich volieb poukázal tiež *Slovenský juh*³¹¹ a podčiarkol potrebu jednotného postupu všetkých strán zastupujúcich českú a slovenskú voličskú základňu.³¹²

HSLS videla v obecných voľbách príležitosť získať prívržencov pre svoj autonomistický program, tvrdiac že víťazstvo strany vytvorí podmienky pre rozhodujúci podiel Slovákov na správe Slovenska. Cieľ, dosiahnuť presun správy nad slovenskými mestami a dedinami do „*slovenských rúk*“, avizoval poslanec za HSLS Július Stano.³¹³

Pre *Robotnícke noviny* mali byť voľby demonštráciou odmietnutia politiky opozície.³¹⁴

³⁰⁶ *Slovenský denník*, 27.III.1938. Československá koalícia sa nebojí volieb.

³⁰⁷ BYSTRICKÝ, Valerián. Politické rozvrstvenie spoločnosti na Slovensku vo svetle obecných volieb roku 1938. *Historický časopis*, 40, 4, 1992, s. 438 – 439.

³⁰⁸ „Upozorňujeme a dôrazne vyzývame našich prívržencov, aby sa dobre pripravili na obecné voľby, nedali sa nikde prekvapiť. Kým zákaz verejných zhromaždení trvá, nech agitujú od človeka k človeku, lebo napriek všetkým figľom a ohromnému tlaku vládnych strán, musia Slováci pri týchto obecných voľbách dokázať, že sa aj oni prebudili z národnej ľahostajnosti a jednotne stoja pod zástavou Andreja Hlinku v boji za krajsiu budúcnosť“ *Slovák*, 24.IV.1938. 12. júna voľby do obcí na Slovensku.

³⁰⁹ *Slovák*, 29.IV.1938. Predvolebné schôdzky dovoľené.

³¹⁰ *A-Zet*, 26.IV.1938. Verná národná stráž.

³¹¹ „Koncom mája a počiatkom júna budú voľby do obcí. Podľa intencií zákona o obecných voľbách mali byť tieto vedené mimopolitickými, čisto obecnými záujmami, ale už aj doteraz prevedené obecné voľby temer žiadnom prípade neobišli sa bez politického zafarbenia. Ba opačne, dnes pri tak napnutom medzinárodnom politickom ovzduší, musíme byť prichystaní na to, že do terajších obecných volieb – zvlášť tu u nás na pohraničí – vsunuté budú najkrajnejšie politické agitácie a snahy jednotlivých tých smerov, ktorým na istote štátu nevelmi záleží.“ *Slovenský juh*, 30.IV.1938. Obecné voľby pred dvermi.

³¹² „Jednotnosť čs. strán je dnes určite hodná toľko, aby sa jej k vôli niektorá zo združených strán zriekla svojich, či skutočných, či azda len nárokových prednostných práv, opakujeme hlavne tu u nás na pohraničí, kde všetci môžeme mať len jeden politický názor a to: hájiť záujmy našské.“ *Slovenský juh*, ref. 311.

³¹³ „Hlinková slov. ľudová strana chce Slovensko zaistiť pre slovenský národ. Za týmto cieľom sa bijú jej parlamentári na pôde parlamentu, v novinách a vo verejnom politickom živote. A tu treba pomôcť aj zdola! Slovensko ťažko si predstavíť slovenským, keď nebudú slovenské okresy, slovenské mestá a obce slovenskými, v rukách slovenských. Obecné voľby nám dávajú možnosť dostať slovenské obce do rúk slovenských!“ *Slovák týždenník*, 1.V.1938. Pred obecnými voľbami na Slovensku.

³¹⁴ „Voľby tieto i na Slovensku musia dokázať, že Hlinkovi ľudáci nemajú práva vydávať sa za jediného zástupcu Slovákov, ako to do úmoru a na škodu slovenskej veci trúbia do sveta...Bolo už dosť zhovievavosti a čakania – národ náš musí ukázať svoju nezlomnú silu a nedopustiť, aby sa tu ďalej rozťahovali ľudia, ktorí chceli by nás

Jednotu Čechov a Slovákov, ako podmienku existencie slovenského národa, zdôraznil predseda sociálno demokratickej strany na Slovensku Ivan Dérer: „*Dost' bolo už zahrávania s najsvätejšími záujmami štátu a národa! Teraz ide o bytie a nebytie Slovenska a slovenského života! Ide o bytie a nebytie demokracie a slobôd politických! ...Teraz musíme držať jednotu s Čechmi, lebo na tejto jednote sa zvrtné, či budeme národom slobodným, alebo či upadneme do starého otroctva.*“³¹⁵ Slovenské zvesti vyjadrili presvedčenie, že sa „*voľby stanú veľkým súdom nad reakciou. Tento súd vyriekne aj slovenský ľud tým, že dá laufpas spojencom Henleina a grófa Eszterházyho, reakčných a zradných vodcov Hlinkovej ľudovej strany.*“³¹⁶

K nastavujúcim voľbám vydala proklamáciu aj Slovenská liga, provládna spoločenská organizácia, ktorá si kládla za cieľ hájiť záujmy slovenského národa.³¹⁷

O nadstranickú jednotu vládnych strán usilovali národní socialisti.³¹⁸ Úsilie strán vládnej koalície nájsť spoločnú platformu proti opozícii viedlo k bezprecedentnému politickému rozhodnutiu – spojeniu siedmych politických subjektov do koalície – Slovenskej jednoty za Československú demokraciu a republiku.³¹⁹ Prekvapením bolo pripojenie ku koalícii i autonomisticky orientovanej Slovenskej národnej strany, ktorá publikovala ohlas pod titulom „Slovenskej verejnosti“. V ohlase zdôvodňovala rozhodnutie utvoriť spoločný volebný blok so stranami vládnej koalície: „*Nižšie podpísané politické strany a ich príslušné vedenia dohodli sa, že nastavujúce obecné voľby prevedú v jednote a vo svornosti. Veľká väčšina Nemcov zjednotila sa pod vedením Henleinovým a nalieha na náš štát a na náš národ. I šovinisti maďarskí si utvorili jednotu, aby podlomili slovenský život a pod falošnými heslami vtierajú sa i do slovenských krajov, pri čom im pomáhajú mnohí pomýlenci a rozvrtníci... Preto voláme: všetci Slováci, všetci Česi, všetci štáttvorní a poctiví ľudia na Slovensku do tábora svornosti, dohody a jednoty. Tento tábor postaví spoločné kandidačné listiny pod názvom: Slovenská jednota za demokratickú Čs. Republiku.*“³²⁰

dostať tam, odkiaľ vyslobodili sme sa za cenu nesmiernych obetí.“ Robotnícke noviny, 14.V.1938. Jednotne a odhodlane do víťazného boja!

³¹⁵ Robotnícke noviny, 15.V.1938. Dr. Ivan Dérer: Do volieb!

³¹⁶ Slovenské zvesti, 15.V.1938. Obecné voľby všade.

³¹⁷ „V podvedomí, že v tejto vážnej chvíli každý člen národa musí plniť vo zvýšenej miere svoje povinnosti voči celku, vyzývame všetky zbory, všetkých funkcionárov a členov Slovenskej ligy, aby vo svojom pôsobisku bez ustania pracovali za víťazstvo národnej a štátnej veci a menovite na tom, aby ani jeden slovenský a český hlas nevyšiel na zmar. Ústredná správa Slovenskej ligy.“ Slovenský juh, 14.V.1938. Ohlas Slov. ligy k obecným voľbám.

³¹⁸ „V nedeli 15. května, po prvé za republiky, politická strana týden před volbami přerušila volební agitaci a dala se cele k dispozici pro akci nadstranickou, celonárodní. V nedeli byla Čechům, Slovákům a Karpatorům rozdána výzva k národní jednotě. Ve výzvě není ani jednoho jediného slova, jež by mělo někoho získat pro některou stranu, nebo proti některé straně. Je to nejupřímnější vyznání víry v národ, v jeho budoucnost, v jeho státnost a v jeho jednotu... Výzva nalezla na Slovensku vesměs velmi krásnou odezvu. A-Zet, 16.V.1938. Celý národ v nerozborné jednotě.

³¹⁹ Nový subjekt tvorili Republikánska strana zemedelského a maloroľníckeho ľudu, Československá sociálno demokratická strana robotnícka, Československá strana národne socialistická, Československá živnostensko-obchodnícka strana stredostavovská, Československá strana ľudová, Národné zjednotenie a Slovenská národná strana.

³²⁰ „Národné noviny, 19.V.1938. Slovenskej verejnosti!

Na jednotný postup občanov vo voľbách naliehala vláda.³²¹ Vládne prehlásenie varovalo pred násilnosťami, predovšetkým v národnostne zmiešaných regiónoch.³²² K účasti na voľbách vyzývala tiež provládna Národná rada československá.³²³

Mimo koaličný blok šli do volieb strany, ktorých voličskú základňu tvorili prevažne príslušníci maďarskej a nemeckej minority,³²⁴ HSĽS a komunisti. Komunistická strana, napriek výzvam k jednote, nebola pre Slovensku jednotu za Československu demokraciu a republiku akceptovateľným partnerom. Odmietnutie vyvolalo podráždenú reakciu: „Na podklade“, napísali *Slovenské zvesti*, „náhodnej vládnej koalície – stále otriasanej vnútornými spormi a v očiach veľmi mnohých obyvateľov Slovenska právom kompromitovanej – má sa vytvoriť kýžená jednota za republiku a demokraciu? Nezdá sa byť úplne samozrejmé, že pre tento cieľ nemala byť predelom príslušnosť k vláde, alebo k opozícii, ale len a len a bezvýhradne pomer k existencii a k bezpečnosti Čsl. republiky a k trvaniu demokracie? Ak áno, v tom prípade nesmela byť vynechaná štvrt' miliónová komunistická strana na Slovensku!“³²⁵

Keďže pre vládne strany bola koalícia s komunistami neprijateľná, KSČ bola nútená ísť do volieb samostatne. *Slovenské zvesti* citovali prehlásenie byra krajinského vedenia KSČ v Bratislave, ktoré sa 20. mája 1938 uznieslo, že bude kandidovať „vo všetkých miestach Slovenska samostatne a v zmysle svojej politiky ešte usilovnejšie sa bude boriť za uskutočnenie jednoty robotníckej triedy a stmelenie celého národa okolo nej, o uskutočnenie bratského zväzku všetkých národov, na podklade národnostnej znášanlivosti a spravodlivosti, o blaho ľudu, to všetko v záujme obrany republiky pred fašizmom.“³²⁶ Tiež vedenie HSĽS rozhodlo ísť do volieb samostatne. Predsedníctvo HSĽS síce nevyklúčovalo spoluprácu s inými stranami, avšak „len v tom prípade, keď strana dostane podľa dohody aspoň taký počet mandátov...aký jej patrí podľa výsledku posledných parlamentných volieb.“³²⁷

Výsledky prvého kola (22. mája v nedeľu) hodnotili slovenské periodiká v závislosti na politickej orientácii. Podľa A-Zet potvrdili voľby určujúce postavenie československých strán na Slovensku.³²⁸ Prvá etapa volieb bola teda víťazstvom demokracie a národne socialistickej strany.³²⁹ Rovnako pre *Robotnícke noviny* bolo prvé kolo úspechom vládných

³²¹ „Vláda považuje za samozrejme, že verejnosť československá použije príležitosť obecných volieb, aby ukáznene manifestovala jednotu v náhľadoch na veľké problémy štátu, význam ktorých vyžaduje, aby každý konal predovšetkým ako československý občan.“ *Slovenský týždenník*, 19.V.1938. Proti rozvratníkom bude energický zakročené.

³²² „Vláda bude bezpodmienečne trvať na rešpektovaní všetkých zákonov a menovite zákona proti útľaku (teroru) a nestrpí žiadneho teroru národnostného, politického, sociálneho alebo hospodárskeho. Všetky zistené prípady teroru budú bezohľadne potrestané podľa zákona.“ *Slovenský týždenník*, ref. 321.

³²³ „Národná rada československá pri mimoriadnom význame nastávajúcich volieb do obecných zastupiteľstiev, najmä v pohraničnom a národnostne zmiešanom území, vyzýva všetkých občanov čs. národnosti, aby pri nich splnili svoju národnú a občiansku povinnosť tým, že každý volič bezpodmienečne sa zúčastní volieb a odovzdá svoj hlas niektorej zo štátotvorných československých strán politických. Všetci k voľbám! Je to národná a štátna povinnosť nás všetkých!“ A-Zet, 20.IV.1938. Všetci k voľbám!

³²⁴ Zjednotená Krajinská kresťansko-socialistická, Maďarská národná strana a Karpatskonemecká strana.

³²⁵ *Slovenské zvesti*, 19.V.1938. „Jednota za republiku a demokraciu.“

³²⁶ *Slovenské zvesti*, 22.V.1938. KSČ samostatne do obecných volieb.

³²⁷ *Slovák*, 20.V.1938. Volebná dohoda vládných strán.

³²⁸ „Drvivá väčšina ľudu v tých obciach kde sa volilo, odpovedala včera na všetky útoky proti nám najdôstojnejším spôsobom: odmietla strany, ktoré nemajú v programe bezvýhradné stávanie sa za demokraciu a mier.“ A-Zet, 23.V.1938. Víťazí demokracia a jednota.

³²⁹ „Pri týchto voľbách nešlo len o obecné záujmy, voľby mali ukázať obraz zmýšľania občianstva voči všetkým veľkým udalostiam týchto dní...Len v zrovnaní s parlamentnými voľbami vynikne obrovský úspech demokratickej

strán.³³⁰ Prekvapujúco kriticky však komentovala úvodnú časť volieb *Slovenská politika*, tvrdiac že koalícia vládnych strán nedosiahla v niektorých lokalitách očakávané výsledky v dôsledku nedodržania jednotného postupu.³³¹

Radikálne odlišne vnímal výsledok prvého kola a jeho význam Slovák: „*Všetci Slováci volili včera autonomisticky...Slováci sú za autonómiu a proti autonómii sú iba Neslováci, usadení po slovenských mestách. V tom je obrovský politický význam včerajších volieb a preto znamenajú oni veľmi studenú sprchu aj na hlavy našich tzv. slovenských vládnych politikov, ktorí hauzírujú po Prahe s tým, že Slovensko je vládne a Prahe oddané. V Prahe budú musieť nad týmito volebnými číslami uvažovať a ak majú ešte nezakalené oči, budú musieť vidieť, že za tzv. slovenskými vládnymi politikmi nik nejde.*“³³² Ako „ohromné víťazstvo autonomistickej myšlienky“ charakterizoval výsledky Slovák týždenník.³³³

Komunisti, ktorí šli do volieb s heslom internacionalizmu a v Bratislave utvorili „kandidátku národov“, v porovnaní s parlamentnými voľbami v roku 1935 stratili takmer polovicu hlasov (9 692 oproti 14 761). *Slovenské zvesti* volebný neúspech KSČ na Slovensku nekomentovali, ale oponovali tvrdeniu *Slováka*, že voľby boli jednomyselnou manifestáciou slovenských voličov za autonómiu a HSL'S.³³⁴

S priebehom volieb vyjadrili spokojnosť vládni predstavitelia. 24. mája, vo večernom vysielaní československého rozhlasu, vláda poďakovala voličom za disciplinovaný priebeh volieb a apelovala k znášanlivosti. Vyhlásenie citovali viaceré slovenské periodiká, vrátane *Robotníckych novín*.³³⁵

myšlienky, v ktorom na prvom mieste vedie československá strana národne-socialistická.“ A-Zet, 24.V.1938. Národní socialisti mali **najväčší úspech**: prírastok 40.399 hlasov.

³³⁰ „Na Slovensku konali sa voľby pomerne v malom počte obcí, ale zato boli medzi nimi niektoré väčšie mestá...Vysvitá z nich, že ľudáci márne sa snažili napodobiť svojich henleinovských spojencov. Oproti predošlým obecným voľbám síce väčšinou vzrástli, ale v pomere k voľbám parlamentným vlastne len udržiujú svoje pozície...Vládne strany vychádzajú z volieb úspešne. Väčší presun je len u Maďarov a komunistov: prví získavajú, druhí strácajú.“ *Robotnícke noviny*, 24.V.1938. Pevné pozície demokracie v Československu.

³³¹ „Voľby v niektorých väčších mestách slovenských a miešaných poskytovali obraz rozcapartenosti a veľkého rozkladu hlasov, pri ktorom sa zmárnilo a rozplytvalo veľmi mnoho hlasov. Takýmto nedobrym príkladom je napr. Trnava a s ňou i niektoré iné mestá. Tam kde sa koalíčné strany dohodli o spoločnom postupe, získali všade viac ako Hlinková ľudová strana, ktorá išla do volieb s hlučným programom opozičným. V niektorých mestách prekvapuje mocný vzrast hlasov maďarských, napríklad v Nitre.“ *Slovenská politika*, 24. V.1938. Nedeľné voľby.

³³² *Slovák*, 24.V.1938. *Všetci Slováci volili autonomisticky*.

³³³ „Volebné výsledky sú skvelým dokumentom obrovského vzrastu slovenského národného povedomia, umele utlačovaného koalíčnými stranami.“ *Slovák týždenník*, 29.V.1938. Slovensko volilo autonomisticky.

³³⁴ „proti 23 000 hlasom »autonomisticky voliacich Slovákov« je tu 34 000 hlasov soc. dem, nár. soc., agrárnikov, Mičurákov a živnostníkov, t. j. strán, ktoré sú tiež slovenské a združujú čisto slovenských voličov. Nerátame do toho počtu hlasy slovenských komunistov, ktorí sú tiež proti panskej reakčnej autonómii, ktorí však svoje hlasy odovzdali na jednotnú komunistickú kandidátku všetkých národov na Slovensku.“ *Slovenské zvesti*, 26.V.1938. O čom hovoria výsledky volieb 32 111 za, 47 922 proti fašistickej autonómii. (Hanlivým výrazom „Mičuráci“ nazývali komunisti, ale aj ľudáci, členov Československej strany ľudovej podľa predsedu strany Martina Mičuru).

³³⁵ „Vláda Československej republiky ďakuje všetkému občianstvu štátu, všetkým politickým stranám, všetkým volebným skupinám a ich vedeniu, že so vzornou ukáznenosťou zaslúžili sa o dôstojný priebeh volieb...Vláda, posilnená vedomím, že občania Republiky bez rozdielu stavu a národnosti sú schopní kázne a znášanlivosti, obracia sa znovu ku všetkému občianstvu s prosbou, aby dobré mravné výsledky včerašieho volebného dňa neboli ničím skalené. Žiada preto, aby politické strany, volebné skupiny a ostatné organizácie upustili od všetkých prejavov, ktoré by mohli poskytnúť zámienku alebo príležitosť k usporiadaniu demonštrácií alebo vyvolaniu zrážok.“ *Robotnícke noviny*, 25.V.1938. Vláda ďakuje občianstvu štátu.

Voľby v nedeľu 29. mája, konané v 19 obciach s celkovým počtom 35 467 voličov,³³⁶ potvrdili rozloženie preferencií, demonštrovaných v prvom kole. Určitým prekvapením bol mierny vzostup hlasov odovzdaných národným socialistom. A-Zet komentoval nárast ako potvrdenie celoštátneho významu strany: „*Podľa včerajších výsledkov stáva sa hnutie československej strany národne-socialistickej jednotiacou ideou, ktorá spája všetky vrstvy v národe a v štáte.*“³³⁷ Slovenské zvesti sa vyhli vysvetleniu, prečo komunisti stratili hlasy aj na slovenskom vidieku³³⁸ a upriamili pozornosť na volebný úspech komunistov v Prahe, kde „*slávne zvíťazila kandidátka komunistickej strany.*“³³⁹

Pred tretím kolom vydali strany združené v Slovenskej jednote za Československú republiku a demokraciu proklamáciu, v ktorej vyzvali občanov k jednote.³⁴⁰ *Slovenska vlast* však s trpkosťou priznala, že kýženej jednoty medzi Čechmi a Slovákmi nieto: „*A tu sme my Slováci a Česi! Ako my ideme do volebného boja?! Kým sme u Nemcov a Maďarov videli, že ich vypísanie volieb zjednotilo, u nás...na Slovensku sme svedkami prekvapujúceho zjavy, že sa ospevujú Hitlerove úspechy v autonomistickej tlači, nacizmus sa predkladá národu, ako niečo závidenia hodného...*“³⁴¹

Volieb, 12. júna 1938, sa zúčastnili obyvatelia 1404 obcí, vrátane Bratislavy.³⁴² Volebným aktivitám nemeckej a maďarskej menšiny v Bratislave, ktoré tvorili značnú časť obyvateľstva hlavného mesta, venovala pozornosť Politika: „*Volby do mestského zastupiteľstva v Bratislave boli interesantné už ich prípravami. Vedelo sa, že príslušníci menšín, Nemci a Maďari, pôjdu do volieb pevne zošíkovaní, aby docielili viditeľného úspechu...Priebeh a výsledky prvých dvoch volebných etáp ukázali, že myšlienka vyhraneneho nacionalizmu maďarského a nemeckého stretáva sa so značným úspechom.*“³⁴³ Záverečná etapa volieb nepriniesla výraznejšie zmeny v politickom rozvrstvení voličov oproti predošlým kolám.³⁴⁴

Koaličné strany, rovnako ako autonomistická HSĽS, hodnotili výsledky volieb ako víťazstvo. Pre A-Zet boli voľby potvrdením, že „*Svojim hlasovaním, svojou manifestačnou dôverou k národnému socializmu, vyslovil ľud svoju vôľu učiniť v rozhodujúcej dobe z národného socializmu hlavnú starosť o bezpečnosť národných záujmov a zodpovednosť za to, že nič nebude urobené, čo by bolo na újmu bezpečnosti štátu, cti národa a vážnosti*

³³⁶ BYSTRICKÝ, Politické, ref. 307, s. 447 – 448.

³³⁷ A-Zet, 30.V.1938. *Výsledok obecných volieb nakazuje: Jednať pevne a rozhodne.*

³³⁸ Slovenské zvesti boli nútené priznať výrazný pokles hlasov oproti parlamentným voľbám v roku 1935: „*V ôsmich najväčších obciach, kde sa v túto nedeľu volilo (Malacky, Banská Štiavnica, Kokava n. Rim., Veľká Lomnica, Farnád, Baš pri Dun. Strede, Račištorf pri Bratislave a Bos) dávajú volebné výsledky o sile najväčších politických strán takýto obraz: Komunisti 29.V.1938 – 1862; Parl. voľ. 1935 – 2924.*“ Slovenské zvesti, 31.V.1938. *Druhá volebná nedeľa.*

³³⁹ Slovenské zvesti, 31.V.1938. „*Pôjdeme za príkladom Prahy.*“

³⁴⁰ „*Občania! Prezident Republiky už pri rakvi T. G. Masaryka volal národ k svornosti...Aby sa želanie budovateľov štátu splnilo – spojili sa štáto tvorné strany i Slovenská strana národná k jednotnému postupu pri obecných voľbách...Obraciam sa k Vám, voličia a voličky! Dokážte spolu s nami, že jednotný národ je nerozborný, nepremožiteľný a že Vy všetci si tejto jednotnosti želáte!*“ Robotnícke noviny, 5.VIU.1938. **Občania!**

³⁴¹ Slovenská vlast, 10.VI.1938. **Spojili sa, aby rozvracali Československý štát.**

³⁴² BYSTRICKÝ, Politické, ref. 307, s. 453.

³⁴³ Politika, 15.VI.1938. *Volby v Bratislave.*

³⁴⁴ Výsledky volieb neboli oficiálne publikované. Historik Valerián Bystrický, čerpajúc z údajov Ivana Dérera, uvádza tieto výsledky – Slovenská jednota 43,93 %, HSĽS 26,93%, KSČ 7,4%, maďarské strany 17,5%, Karpatskonemecká strana 3,3%. BYSTRICKÝ, Politické, ref. 307, s. 453 – 454.

demokracie.³⁴⁵ Ivan Dérer charakterizoval výsledok volieb ako „vítazstvo republiky“ a vzostup sociálnej demokracie.³⁴⁶ *Slovenská politika* citovala správu pražského dopisovateľa denníka *Times*, podľa ktorého „hlavným znakom nedeľných volieb bol prírastok hlasov sudetonemeckej strany, ktorý sa očakával a vzrast čs. koaličných strán, predovšetkým národných socialistov a republikánov a porážka slovenskej ľudovej strany“.³⁴⁷ Slovák však hodnotil výsledok volieb ako impozantný úspech HSĽS: „Sme po obecných voľbách na Slovensku. Zo všetkých strán radostné správy. Napredujeme voči posledným obecným voľbám a predstihujeme aj výsledky posledných volieb do parlamentu.“³⁴⁸

³⁴⁵ A-Zet, 14.VI.1938. *Vítazí stát.*

³⁴⁶ „Celkový resultát možno zhrnúť tak, že to Republika a jednota vyhrala. I pozície našej strany sa, až na malé výnimky, dobre zlepšili.“ *Robotnícke noviny*, 14. VI.1938. *Vítazstvo stát. a československej veci.*

³⁴⁷ *Slovenská politika*, 16.VI.1938. *Triezvy anglický posudok.*

³⁴⁸ *Slovák*, 14.VI.1938. *Vítazíme a napredujeme!*

VI. Povolebné aktivity čelných predstaviteľov štátu na vnútropolitickej scéne

Potreba prezentovať republiku ako pevný monolit, schopný odolať akémukoľvek nebezpečenstvu, sa odrážala vo vystúpeniach politikov vládnej koalície. V centre pozornosti tlače stáli prehlásenia predovšetkým prezidenta Edvarda Beneša a ministerského predsedu Milana Hodžu. Rozsah priestoru, poskytovanému politickým predstaviteľom, bol determinovaný straníckou príslušnosťou periodík.

Napriek skepticizmu a obavám z budúcnosti, ku ktorým sa na viacerých miestach v svojich pamätiach priznal,³⁴⁹ Beneš vyžaroval optimizmus a sebaistotu. Pri príležitosti manifestácie za mier, organizovanej Československým Červeným krížom uistil, že: „*Vláda postupuje jednotne, cieľavedome. Verme, že republika s tým demokratickým režimom, že národ československý, ale i naši Nemci a ostatní naši spoluobčania všetkých národností vyjdú z tejto dnešnej krízy posilnení, ukludnení a uspokojení a hlavne s pevnou nádejou, že zachovajú mier, slobodu presvedčenia politického i náboženského, možnosť práce a zárobku a tým šťastnejší život sebe a svojim deťom.*“³⁵⁰ Robotnícke noviny uverejnili časti prejavu, v ktorom apeloval na mierové riešenie sporov medzi štátmi a varoval pred katastrofálnymi dôsledkami prípadného vojenského konfliktu.³⁵¹ Prezident usiloval o podporu mimovládnych organizácií pri hľadaní riešenia národnostných vzťahov v ČSR. V príhovore k členom predsedníctva Národnej rady československej,³⁵² poukázal na úlohy, ktoré táto inštitúcia mala pri budovaní nadstraníckej jednoty a riešení postavenia národnostných menšín.³⁵³ 21. mája, spolu s ministrom obrany Machníkom, navštívil mesto Tábor. V napätej atmosfére hroziaceho

³⁴⁹ Beneš pripustil, že už v roku 1933 stratil vieru v možnosť mierového riešenia konfliktov v Európe: „*Když v říjnu roku 1933 nacistické Německo odešlo z odzbrojovací konference a ze Společnosti národů, přiznal jsem si, že je pravděpodobně s politikou všeobecné dohody konec a že v Evropě jdeme téměř nezadržitelně do hrozného válečného konfliktu.*“ Skepticky sa vyjadroval o bojaschopnosti armád Veľkej Británie a Francúzska: „*Stav výzbroje a válečných příprav Velké Británie v létě roku 1938 byl – kromě jejího stálého a značného stavu válečného loďstva – naprosto nedostatečný...Plán pro znovuvyzbrojení země, který po konečném neúspěchu všech britských pokusů dohodnouti se o míře zbrojení s Německem byl sice v roce 1937 přijat, sotva se v roce 1938 nalézal v přípravném stadiu. Rovnako kritické bolo hodnotenie vojenskej pripravenosti Francúzska: „France byla ve věcech pozemní armády arciť vybavená lépe, ale na okamžitou, a zejména moderní válku v roce 1938 připravená také vůbec nebyla.“ V úplnom protiklade hodnotil situáciu v Nemecku: „Nacistické Německo od jara roku 1935, kdy od zbrojení tajného přešlo ke zbrojení veřejnému, obnovivši v plné síle a moci svou starou císařskou armádu, se naproti tomu připravovalo vojensky horečně, soustavně a všestranně.“ BENEŠ, Edvard. *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha : Naše vojsko, 2004, s. 8; ss. 44 - 45.*

³⁵⁰ A-Zet, 17.IV.1938. *Jubileum republiky oslavíme*.

³⁵¹ „*Spory a boje mezi národy, štáty, triedami a jednotlivcami nechceme podľa slov prezidentových riešiť násilím a zbraňou, ale diskusiou dohodou a kompromisom...Prezident Republiky vo svojom prejave označil za nevyhnutný predpoklad mieru, aby sa jednotlivé režimy vzájomne plne rešpektovali a štáty nezasahovali do vnútorných vecí iných štátov a dúfa, že i pri veľkom zbrojení, ba práve pre hrozné jeho následky vo vojne, svetový konflikt nie je neodvratný, lebo sily mieru v Európe sú podľa jeho viery vo všetkých štátoch omnoho silnejšie, ako sa zdá.*“ Robotnícke noviny, 20.IV.1938. *Prezidentove slová*.

³⁵² 23. apríla.

³⁵³ „*Napomáhati vládě, národu a státu k jeho jednotě, k jeho plné solidaritě, je dnes jedna z největších služeb, jež můžete státu prokázati. V dnešní Evropě, demokratická společnost, v níž se soudržnost státu, národa a politických stran neudrží poutem autoritativního režimu, má potřebu ohromné síly mravní a veliké solidarity. Tu, po mém soudu, je váš úkol – sílit, držet, podporovat tato mravní pouta. V tom jste a máte být svědomím národa. V tom duchu bych si přál, aby Národní rada měla skutečný vliv na naše boje stran a naše boje tiskové a konečně i na výchovu naší byrokracie v duchu národního smíření.*“ A-Zet, 24.IV.1938. *Československo má zdravé kořeny*.

konfliktu s Nemeckom pripomenul historicky odkaz Táboru, ktorý vnímal ako príklad národnej súdržnosti a odhodlania bojovať za spravodlivosť.³⁵⁴ Varoval však, že nezhody, ktoré viedli k porážke husitského hnutia mali za následok stratu slobody českého národa.³⁵⁵ A-Zet uverejňoval prezidentove prejavy prednesené pri príležitostiach udeľovania ocenení hlave štátu rôznymi inštitúciami a pasáže rozhovorov so zahraničnými novinármi.³⁵⁶

Vo vzťahu k Slovákom Beneš presadzoval názor, že idea samostatného slovenského národa je fikcia, ktorá je v rozpore s realitou, že existuje len tzv. československý národ, ktorého Slováci sú integrálnou súčasťou – „vetvou“. Konzekventne, v politickej rovine odmietal akúkoľvek formu autonómie ako neopodstatnenú a vedúcu nevyhnutne k oslabeniu republiky. Rozsiahle pasáže z Benešovej práce *„Reč k Slovákom“*, v ktorej vysvetľoval svoje názory na problematiku vzájomného vzťahu Čechov a Slovákov, uverejnili Novosti. Prezident okrem iného poprel názor, že Slováci sa konštituuju ako samostatný národ a, naopak, zdôrazňoval nevyhnutnosť zrastania slovenskej a českej „vetvy československého národa“: „Ja budem vždy zásadne stáť proti tej politickej fantázii – ináč to nemôžem pomenovať – ktorá, hovoriac o slovenskej administrácii, slovenských úradoch a slovenskej hospodárskej správe a podnikaní, razí jednostranné heslo 'Slovensko Slovákom'...Odmietam to hlavne v záujme Slovákov a Slovenska samotného...Slováci budú musieť z dôvodov politicko-biologických, nezávislých na ich vôli a mienke, pustiť sa do expanzie po celom štáte...Mne je preto samozrejmé, že každý Slovák inteligent má síce rovnakú možnosť ako každý Čech, ale pácha hriech na svojej vlastnej budúcnosti, na budúcnosti štátu a na veľkom poslaní svojho vlastného národa, kto chce uzavrieť Slovákov do hraníc Slovenska...Ja viem, že snád' niekto namietne, že toto je a bude cesta k postupnej asimilácii Slovákov a že silnejší český element, silnejší materiálne a silnejší kultúrne, postupne element slovenský premôže. Bol by som neúprimný, keby som celkom otvorene nepovedal, že si prajem postupného vývojového zjednocovania oboch vetví nášho národa vo všetkých smeroch...Veľkou dejinnou úlohou nášho pokolenia je teda vytvoriť z oboch vetví nášho národa pomaly, s rešpektom pre osobitosť, vyšší národný celok.“³⁵⁷

Slovenská politika citovala výňatky z prejavu, prednesené pri príležitosti udelenia čestného doktorátu Vysokou školou obchodnou v Prahe. V príhovore prezident uistil, že ČSR vyjde z krízy víťazne a mier bude ubránený.³⁵⁸ Priam idylicky sa vyjadril o vyriešení postavenia národnostných menšín a ďalších aspektov života v republike v blízkej budúcnosti: „Som si istý, že si už v najkratšom čase, už v budúcich dňoch a týždňoch vyriešime pre nás Čechoslovákov i pre ostatné naše národnosti spravodlivo a rozumne svoje otázky

³⁵⁴ Robotnícke noviny, 22.V.1938. Prezident Republiky obracia sa na všetkých nás.

³⁵⁵ „Tábor je pre nás príkladom a tiež výstrahou...Ukazuje nám, do akého nebezpečenstva seba, svoj národ privádza hnutie, akonáhle sa priblíži k oným krajnostiam, kde sa prestáva obzerať na životnú súvislosť. Prežívame chvíle, pre náš štát najvážnejšie od skončenia svetovej vojny. Preto si musíme povedať, že dnes sa zachováme tak, aby sme mali pevné nervy a jasný cieľ a nestrácali súvislosti s celkovým vývojom svojho okolia, vývojom strednej Európy. To znamená nedať sa medzi sebou rozvádieť a roztrhnúť, ostať spolu a budovať ďalej svoju štátnu a národnú jednotu...“ A-Zet, 22.V.1938. Prejav prezidenta dr. Beneša.

³⁵⁶ Napr. A-Zet, 28.V.1938. Veľké dielo prezidenta dr. E. Beneša; A-Zet, 29.V.1938. Nespoliehať na uvoľnenie napätia; A-Zet, 12.VI.1938. Prezident republiky k stredoškólakom: nebojte sa nikdy a ničoho; A-Zet, 22.VI.1938. Prezident republiky pri menovaní dra banských vied: Vašej práci Zdar Boh; A-Zet, 25.VI.1938. Prezident republiky doktorom zemeľských vied; A-Zet, 27.VI.1938. Pán prezident medzi dorastom; A-Zet, 29.VI.1938. „Čas pracuje pre mier“. A-Zet, 30.VI.1938. Prezident na sletišti.

³⁵⁷ Novosti, 17.VII.1938. Dr. Edvard Beneš: Prečo je potrebné plné zjednotenie.

³⁵⁸ Slovenská politika, 2.VII.1938. Prezident dr. E. Beneš: „Stále verím, že európsky mier možno zachrániť“

*národnostné, že udržíme si zdravé hospodárstvo a zdravé financie, že spevníme celú svoju štátnu štruktúru správnou politikou národnostnou, sociálnou, vojenskou a kultúrnou a že z dnešnej krízy vyjdeme posilnení.*³⁵⁹

Agrárna tlač venovala pozornosť najmä aktivitám a prejavom ministerského predsedu Milana Hodžu, Rudolfa Berana a ďalších republikánskych politikov. V popredí záujmu bola zahraničnopolitická situácia a ohrozenie republiky. Publikované boli výzvy k jednote a články kritické k požiadavke autonómie.³⁶⁰ Počas zhromaždenia členov agrárnej strany v pražskej Lucerne Beran deklaroval podporu Hodžovi, ktorý „*má ťažkú úlohu, aby v zmysle ústavy spolu s vládou viedol v týchto búrlivých časoch náš štát. My so všetkou dôverou stojíme za ním a budeme mu všetci pomáhať a obetavo ho podporovať. Vystriham každého, kto by chcel sťažovať predsedovi vlády jeho ťažkú úlohu.*“³⁶¹

Hodža informoval o zámere vlády vypracovať podrobný návrh riešenia národnostnej otázky.³⁶² Vzhľadom na nárast nacionalizmu v ČSR i za hranicami republiky, vyzval k pripravenosti čeliť hrozbám, ktoré môžu vzniknúť v dôsledku napätej medzinárodnej situácie.³⁶³ Zastával však optimistický názor na možnosť skorej dohody s SdP. V interview pre denník *Paris Soir*, ktoré citovali *Robotnícke noviny* optimisticky predpokladal, že „*naše ťažkosti s Nemcami mohli by byť urovnané do leta, lebo návrhy sú hotové, ovocie dozrelo a všetko sa môže urovnať ľahko, keďže máme k tomu najlepšiu vôľu, ak sa ponechá problému jeho vnútropolitický ráz.*“³⁶⁴

Vyhlaseniam predstaviteľov sociálnej demokracie poskytovali priestor *Robotnícke noviny*. Sociálne demokratickí politici v Čechách i na Slovensku opakovane deklarovali vernosť republike a prezidentovi Benešovi. Pri príležitosti jubilejných osláv strany, ktorých sa zúčastnili aj delegácie z európskych štátov, predseda strany Antonín Hampl vyzdvihol demokratické zriadenie ČSR a vyjadril názor, že národnostná otázka má celoeurópsky rozmer.³⁶⁵ V prejave na verejnom zhromaždení v Prahe 5. júna deklaroval neochvejné

³⁵⁹ *Robotnícke noviny*, 2.VII.1938. Optimistické vyznanie prezidenta Republiky: **Európsky mier možno zachrániť.**

³⁶⁰ Napr. *Slovenská politika* citovala pasáž z prejavu senátora za republikánsku stranu Antona Štefánka, ktorý argumentoval, že dôsledkom autonómie by bol rozpad ČSR: „*z autonómie Slovenska by sa zrodili nebezpečné autonomistické problémy Maďarov, Nemcov a Poliakov a...republika by sa musela rozpadnúť aspoň na šesť nacionalistických jednotiek, ktoré by bolo ťažko udržať pod klobúkom jednej vlády.*“ *Slovenská politika*, 10.IV.1938. Senátor dr. A. Štefánek: Nikdy nepripustíme oslabenie alebo zničenie základov národa a štátu.

³⁶¹ *Slovenská politika*, 20.V.1938. Poslanec Rudolf Beran: Čo bude s nami – o tom rozhodneme my!

³⁶² „*Vláda pripravila riešenie, zasahujúce hlboko do celej štruktúry našej štátnej správy, našej samosprávy, našej kultúrnej správy atď. pretože je pevne odhodlaná dostať svojmu vlastnému i európskemu úkolu. Jednanie so sudetonemeckou stranou, znamená postupné prenášanie zodpovednosti tiež na túto stranu, ktorá si je tejto zodpovednosti vedomá.*“ *A-Zet*, 21.V.1938. Prejav predsedu vlády dr. Hodžu k novinárom **U nás nevzbĺí požiar**

³⁶³ „*Náš štát má celkom zvláštne poslanie, pretože sa v ňom stýkajú a potýkajú rozličné nacionalizmy, najmä nacionalizmus nemecký a československý. Československo má buďto možnosť konfliktu týchto protív, alebo možnosť takej úpravy národnostných otázok v tomto štáte, z ktorých by automaticky vyplynulo inštitucionálne trvalé a zmierlivé riešenie tohto veľkého stredoeurópskeho a zvlášť európskeho problému. Náš ľud nežil nikdy v idylických pomeroch. Idylou snáď bolo by možné nazvať v jeho dejinách len prvých pätnásť rokov republiky po prevrate. Dnes však musíme vedieť, že idyla je skončená a že vraciame sa zase do dob bojov. To znamená, že náš ľud musí byť v trvalej pohotovosti pre zápasy, ktoré nás čakajú.*“ *Slovenská politika*, 22.V.1938. Ministerský predseda dr. M. Hodža: **Na našej pôde nevznikne požiar.**

³⁶⁴ *Robotnícke noviny*, 28.V.1938. Národnostné usmierenie bolo by možno uskutočniť do leta.

³⁶⁵ „*Zahraničných novinárov privítal prejavom predsedu strany posl. súdr. Ant. Hampl, ktorý spomenul mimoriadne veľký záujem cudziny, prejavujúci sa účasťou zahraničných delegátov nielen na ústredných slávnostiach strany, ale aj na zjazdoch odborových. Hovoril...Sme jednou z posledných bástí demokracie v Strednej Európe...Československo nebude nikoho provokovať, ale svet si musí byť vedomý, že nejestvuje*

odhodlanie strany hájiť republiku: „*Obnovujeme znovu svoju veľkú prisahu, že celistvosť a nedotknuteľnosť Republiky a jej demokratických poriadkov je odhodlaná hájiť do všetkých dôsledkov a za cenu všetkých obetí.*“³⁶⁶ Slovenských členov sociálnej demokracie reprezentoval na oslavách Ivan Déřer, ktorý potvrdil oddanosť Slovákov jednote s českým národom.³⁶⁷

Neodmysliteľnou súčasťou verejných vystúpení exponentov sociálnej demokracie boli deklarácie vernosti a uistenia, že postavenie menšín je možné upraviť jedine na princípe neporušiteľnosti teritoriálnej integrity a suverenity štátu. V tomto tóne sa niesol prejav ministra sociálnej starostlivosti Jaromíra Nečasa, prednesený na zhromaždení sociálno demokratickej strany 8. mája v Dobříči.³⁶⁸ Že sociálni demokrati sú odhodlaní „splniť odkaz prezidenta-Osloboditeľa“, uistil na zhromaždení v Bratislave poslanec za sociálnu demokraciu Ivan Markovič.³⁶⁹

Spolu s komunistami patrili sociálni demokrati k najostrejšim kritikom Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Minister spravodlivosti I. Déřer, v interview poskytnutom denníku *Právo lidu*, síce priznal HSĽS oprávnenie byť v opozícii, ale pranieroval snahy prezentovať stranu, ako jedinú reprezentantku slovenského národa.³⁷⁰ V prejave na verejnom zhromaždení v Devínskej Novej Vsi³⁷¹ varoval, že vláda „je odhodlaná zničiť každý pokus o rozvratníctvo. Uzniesla sa dôsledne a bezohľadne prevádzať zákon 147 z r. 1933 o kárnych súdoch u každého krajinského úradu. Pred tieto súdy podľa tohto zákona prídu všetci zamestnanci štátu, št. podnikov a ustanovizní, ale i obecní a cirkevní učitelia, ba i kňazi, ktorí dostávajú doplnky svojho platu (kongruu) zo štátnej pokladnice, ak sa previnia proti jednotnosti, zvrchovanosti, demokratickému zriadeniu a základným ustanovizniám ústavy nášho štátu, alebo ak sa zúčastnia v takej organizácii, ktorá pracuje proti jednotnosti,

špeciálny problém československý. Ale že problém, o ktorý sa dnes prejavuje takýto záujem v celom svete, je problémom európskym.“ *Robotnícke noviny*, 5.VI.1938. *Socialistické robotníctvo sveta drží s Československom.*

³⁶⁶ *Robotnícke noviny*, 8.VI.1938. *Predseda strany posl. súdr. Ant. Hampl na jubilejnom zjazde o našej práci a boji za Republiku a socializmus.*

³⁶⁷ „*Tisíce a tisíce Slovákov pochodovali dnes Prahou...Tento slávny dnešný deň znovu dokázal, že toto naše hlavné mesto a táto naša Československá republika je hlavným mestom, je domovinou a vlasťou nás všetkých Čechov a Slovákov, všetkých pracujúcich ľudí našej spoločnej a nerozdeliteľnej, jednotnej vlasti československej.*“ *Robotnícke noviny*, 28.V.1938. *Reč ministra súdr. Dr. Ivana Déřera na našom pražskom prejave Vernosť za vernosť, život za život, smrť za smrť!*

³⁶⁸ „*Minister súdruh inž. Nečas...vyhlásil, že netreba sa obávať, že by sme boli napadnutí zvonku, lebo prepadnutie by bolo signálom k svetovej vojne...Pokiaľ ide o naše menšiny, súdr. Inž. Nečas vyhlásil, že vláda vykoná všetko, aby kultúrny vývoj a hospodársky rozvoj našich menšín bol zabezpečený. Nemožno však za nijakých okolností dopustiť, aby bola porušená integrita hraníc a štátna jednota.*“ *Robotnícke noviny*, 10.V.1938. *Chceme žiť v mieri, ale nie byť vazalmi.*

³⁶⁹ „*Chceme mier doma i v zahraničí. Nechceme rozvratu a nechceme vojny. Ale máme stále na pamäti Masarykovo učenie: 'Válka je niečo hrozného, neľudského. Ale válka nie je zlom najväčším, - žiť nečestne, byť otrokom, zotročovať iných, je horšie. Válka je zlo, ale obrana je mravne prípustná a potrebná.'* Chceme teda podľa vzoru a príkazu oboch našich prezidentov v mieri pracovať, budovať, tvoriť, zdokonaľovať. Ale sme odhodlaní sa brániť.“ *Robotnícke noviny*, 31.V.1938. *Chceme budovať a odhodlaní sme brániť republiku.*

³⁷⁰ „*Sme v demokratickom štáte a nebránime, aby si obyvateľstvo, alebo určité jeho čiastky, vyslovili svoje politické požiadavky a za ne demonštrovali. Nebránime v tom prirodzene ani Hlinkovej strane ľudovej, pokiaľ je to, pravda, zlučiteľné s platnými zákonmi Republiky. Jedno však musím zdôrazniť, že to, čo Hlinkova ľudová strana požaduje, nie je požiadavkou väčšiny slovenského národa. Nie je správne, keď táto strana vystupuje ako jediný predstaviteľ Slovákov. Proti takému totalitnému názoru opozičnej Hlinkovej strany ľudovej sa my, Slováci, ktorí sme za bývalého Uhorska bojovali za oslobodenie Slovenska, čo najrozhodnejšie ohradzujeme.*“ *Robotnícke noviny*, 5.VI.1938. *Väčšina Slovákov za československú jednotu a silnú Československú republiku.*

³⁷¹ 26. júna.

zvrchovanosti, demokratickej štátnej forme a ústave Republiky.³⁷² Dérerov prejav, prednesený na župnom zjazde sociálno demokratickej strany 8. augusta v Košiciach, sa niesol v znamení obdivu k ČSR ako „najkonsolidovanešieho štátu v strednej Európe“, v ktorom Slovensko „svojim kultúrnym, hospodárskym a sociálnym rozvojom môže sa porovnávať so zemiami západnými.“ Dérer kládol do kontrastu situáciu Slovákov pred vznikom ČSR a v roku 1938.³⁷³ Novosti citovali výňatky z prejavu, okrem iného časť, v ktorej pranieroval negatívne prejavy voči českému národu.³⁷⁴ Ako presvedčený stúpenec jednoty Čechov a Slovákov rečnil Dérer aj v ďalších lokalitách na Slovensku.³⁷⁵

Dosiahnutie autonómie Slovenska bolo politickým krédom Slovenskej národnej strany (SNS). Tradične väčšinu jej členov tvorili príslušníci evanjelickej cirkvi ausbugrského vyznania. Výraznou osobnosťou strany bol básnik M. Rázus. Jeho skon 8. augusta 1938 bol pre SNS ťažkým úderom, ktorý oslabil jednotu strany. 16. augusta sa konal zjazd SNS v Banskej Bystrici, na ktorom boli eventuálne prekonané odstredivé tendencie a zvolený nový predseda.³⁷⁶ Účastníci zjazdu zároveň prijali rezolúciu v ktorej žiadali splnenie „všetkých záväzkov Pittsburghskej dohody, aby sa na Slovensku úradovalo a vyučovalo len slovensky, aby boli odstránení profesori, ktorí hanobili minulosť slovenského národa, slovenský zákonodarný snem a slovenskú vládu...prednostné právo na povyšovanie Slovákov v štátnej správe, aj v štátnych podnikoch na Slovensku, osobitný slovenský úradnícky status, obmedzenie hospodárskej moci židov a ešte niektoré požiadavky hospodárskeho rázu.“³⁷⁷

Kritika pravicových strán a predovšetkým HSL'S, bezvýhradná dôvera v Sovietsky zväz ako garanta bezpečnosti republiky a varovania pred hrozbou zo strany Nemecka, charakterizovali prejavy komunistických politikov. *Slovenské zvesti* upozorňovali na akútne nebezpečenstvo hroziace republike v súvislosti s vojenskými prípravami v Nemecku.³⁷⁸ Pohraničný konflikt Sovietskeho zväzu s Japonskom prezentovala redakcia ako porážku Japonska, dôkaz sily Červenej armády a potvrdenie, že „Československo ako spojenec Sovietskeho zväzu sa v plnej dôvere môže spoľahnúť na silu, odhodlanosť a pevnosť veľkého

³⁷² *Robotnícke noviny*, 28.VI.1938. Minister súdr. Dr. Dérer v Devínskej Novej Vsi: Vláda rozhodla sa urobiť koniec rozvratníctvu.

³⁷³ „Čože sme boli pred dvadsiatimi rokmi? Ničím, otrokmi. A čo sme dnes? Máme Československo a robotník Slováč je už nie 'nem ember' (nečlovek), ale uplatňuje sa v celom štáte a táto robotnícka politika posilnila náš štát a národ a urobila zo Slováka človeka.“ *Robotnícke noviny*, 12.VIII.1938. Prejav ministra dr. I. Dére na košickom župnom zjazde. Nedáme sa zlomiť, rozdvojiť a zničiť.

³⁷⁴ „Kto oslabuje pozície českého národa, nie je dobrým Slovákom. Dobrí Slováci sú si vedomí, že slovenská sloboda i slovenský život sú možné len v tesnom spojení so silným národom českým. Oslabovať české pozície znamená podkopávať slovenský život.“ *Novosti*, 9.VIII.1938. Minister dr. Ivan Dérer: **Kto oslabuje pozície českého národa, nie je dobrým Slovákom.**

³⁷⁵ *Robotnícke noviny*, 17.VIII.1938. Prejav ministra súdr. Dr. Ivana Dére na manifestácii v Hochštetne. Slovensko nesmie prísť znovu v otroctvo. *Robotnícke noviny*, 23.VIII.1938. Mohutná manifestácia v Pezinku.

³⁷⁶ „Slovenská národná strana bola vyše roka bez predsedu. Zaplniť miesto Martina Rázusa, ktorý mal u všetkých straníkov autoritu nepovažovala strana za ľahké...Rozprava bola miestami tak pohnutá, že keď sa podarilo dosiahnuť dohody...vyhlásil podpredseda Bežo dr. Jána Paulíniho Tótha za jednohlasne zvoleného a dodal, že ohrozená jednota strany bola zachránená.“ *Slovenský denník*, 17.VIII.1938. Národníari trvajú na autonómii.

³⁷⁷ *Slovenský denník*, ref. 376.

³⁷⁸ „V týchto dňoch Československo prežíva zas dni najväčšieho napätia. Koncom minulého týždňa došli z Nemecka, ako aj z Paríža a Londýna veľmi vážne správy. Hovorilo sa v nich, že v Nemecku sa dejú podivné veci. Manévry boli odvolané lebo osa vraj pripravuje niečo vážnejšieho. Dovoľenky v armáde boli zrušené. S tým súviseli aj veľké pohyby henleinovcov v pohraničných krajoch.“ *Slovenské zvesti*, 19.VII.1938. Berlín stupňuje útoky proti ČSR.

spojenca.“³⁷⁹ Stanovisko komunistickej strany k politickej situácii bolo definované v prehlásení krajinskej konferencie KSČ 31. júla v Košiciach, na ktorej vystúpil predseda KSČ Klement Gottwald a poprední členovia strany na Slovensku, Viliam Široký, Vladimír Clementis, Štefan Major a ďalší. Účastníci konferencie kritizovali vládu za neochotu „*dať pracujúcim masám nečeských národov čo je ich a pevnou rukou potlačiť všetkých rozbíjačov republiky a agentov vonkajšieho nepriateľa*.“ Výhrady boli vznesené voči nátlaku „*istých zahraničných miest na Československo*“, pretože „*Národnostné pomery v Československu neohrozovali a neohrozujú mier a ich nová úprava je vnútornou záležitosťou Československa*.“ Prekvapením bola požiadavka usilovať o vytvorenie priateľských vzťahov s Maďarskom, vzhľadom na hrozbu nemeckej agresie: „*Priateľský pomer Maďarska je preto dnes príkazom a záujmom všetkých malých národov strednej Európy, ohrozených vlnou pangermanizmu*.“³⁸⁰ Vedenie komunistickej strany zaujalo k vzťahu Slovákov a Čechov na jednej strane a národnostných menšín na strane druhej, diferencované stanovisko.³⁸¹

V letných mesiacoch sa tradične schádzali koalíční politici a predstavitelia spoločenských organizácií na porady do Luhačovic. O priebehu porád, konaných 9. a 10. júla, informovali Novosti.³⁸² K významným hosťom patrili, slovami redakcie, „*veľký priateľ nášho národa, anglický profesor a publicista, Seton Watson s manželkou*.“³⁸³ Ako nebezpečné, ohrozujúce demokratický charakter republiky, Seton Watson hodnotil radikálne tendencie časti slovenskej spoločnosti. I keď v svojom prejave HSLS konkrétne nemenoval, opozičnú politiku strany nepriamo pranieroval: „*Nie som príslušníkom žiadnej politickej strany vo svojej vlasti a tým menej chcem byť straníckym v inej zemi. Musím však doznať, že som bol neprijemne prekvapený, že časť slovenskej verejnej mienky je tak zaslepená silami a prúdom, ženúcimi sa dnes Európou, že chce vytlákať stranícky kapitál zo situácie, ktorá sa môže stať vrcholnou krízou republiky, totiž v požadovaní politických a administratívnych nemožností a v koketovaní s tými, ktorí verejne favorizujú diktátorské a totalitné metódy proti metódam slobody a demokracie*.“³⁸⁴

Príležitosťou potvrdiť jednotu, patriotizmus a pripravenosť brániť republiku bol X. všesokolský zlet, konaný v Prahe na prelome júna a júla 1938. Na veľkolepo pripravených

³⁷⁹ Slovenské zvesti, 26.VII.1938. Ponaučenie z ďalekého východu. ČSR sa môže spoľahnúť na Slovenstky zväz.

³⁸⁰ Slovenské zvesti, 2.VIII.1938. Klement Gottwald vyjadruje rozhodnutie košickej manifestácie národov východného Slovenska. „Hitlerovský útočník cez Slovensko neprejde“

³⁸¹ „Predovšetkým nie je možné stavať do jedného radu národ slovenský, maďarský a nemecký, v pomere k českému národu, pokiaľ ide o ich postavenie. Slováci majú iné postavenie ako napríklad Nemci a Maďari, a to štátoprávne, ústavne a faktické, i keď toto iné ich postavenie nie je ešte úplne upravené a riešené...A takýmto riešením môže byť jedine toto: demokraticky plne a skutkami vyjadriť totožnosť postavenia Čechov a Slovákov, to znamená hospodárske sociálne a kultúrne vyrovnanie.“ Slovenské zvesti, 7.VIII.1938. Vzťahy medzi Slovákami a Čechmi a naše stanovisko.

³⁸² „Porady sa diali v znamení dvoch jubileí. Je tomu 30 rokov čo boli tieto porady prvý raz zvolané a 20 rokov čo sa obnovil Československý štát. Slávnostného zasadnutia zúčastnilo sa mnoho obecnstva a oficiálnych hostí na čele s predsedom poslaneckej snemovne dr. Malypetrom a ministrami dr. Frankom a dr. Dérerom...Starosta Československej jednoty inž. Rotnágl povedal, že je pre nás radostným okamihom, že za takýchto mimoriadnych okolností môžeme slávnostne osvedčiť vernosť k republike, jej prezidentovi a vláde, svoju lásku k armáde, neochvejnú oddanosť k ideálom demokracie, pokroku a mieru a súčasne rozhodnú vôľu, že v jednote a svornosti Čechov a Slovákov chceme pracovať a žiť pre všestranný rozvoj národa a nezdolnú silu štátu.“ Novosti, 12.VII.1938. Veľká manifestácia v Luhačovicach za vzájomné porozumenie a súdržnosť.

³⁸³ Novosti, ref. 382.

³⁸⁴ Novosti, 12.III.1938. Reč vzácneho host'a Setona Watsona.

oslavách sa zúčastnili delegácie a cvičenci zo zahraničia. Najpočetnejšiu výpravu tvorili členovia juhoslovanského Sokola, ktorých pricestovalo do Prahy sedem tisíc. *Slovenský denník* nešetril superlatívami pri opise výkonov cvičencov, nadšeného aplauzu divákov a prezentoval podujatie ako potvrdenie jednoty a vysokej morálky národa.³⁸⁵ Zlet kulminoval 6. júla sprievodom Prahou za účasti zahraničných návštevníkov.³⁸⁶ Euforicky, takmer groteskne nadnesene, opísala sokolský zlet *Slovenská vlasť*.³⁸⁷

Existenčné ohrozenie republiky, ktoré nadobúdalo čoraz výraznejšie kontúry, malo vplyv na vzostup agresívnej opozičnej politiky HSLŠ. Tento trend sa odrážal v ostrých polemikách vládnych periodík a ľudáckej tlače. Politický vývoj HSLŠ s obavami hodnotila *Politika*.³⁸⁸

Nezmieriteľný postoj HSLŠ voči vládnej koalícii charakterizovalo vystúpenie predsedu strany Andreja Hlinku na zasadnutí klubu senátorov a poslancov krajinského úradu 12. apríla v Ružomberku, kde podráždene reagoval na odmietavé stanovisko vlády k požiadavke autonómie: „*Keďže 15. marca 1938 aj po našej neochvejnej lojalite voči spoločnému štátu z najvyššieho miesta sa nám otvorene povedalo, že neuznáva sa nám ani osobitosť národa slovenského, ani právo na autonómiu a 29. marca*³⁸⁹ *t. r. všetky vládne strany nám lojálnu proklamáciu za vlasť, za osobitý národ slovenský a autonómiu zamietli – nepozostáva nám iné, ako pri autonomistickom bloku neochvejne až do krajných konzekvencií vydržať aj vtedy, keby sme museli aj všetku parlamentnú spoluprácu s nežičlivcami národa slovenského pretrhnúť.*“ Nasledujúcim rečníkom bol Jozef Tiso, ktorý vytkol Čechom „*nacionalistický egoizmus a pýtal sa, odkiaľ ten hnev a nenávisť proti ľudovej strane, keď my to isté hlásame dnes, čo sme hlásali pred 20. rokmi?*“³⁹⁰ Pre A-Zet bol Hlinkov manifest potvrdením „*že v slovenskej ľudovej strane zas zvíťazili maximalisti, ktorí chcú zotrvať v svojom boji až do dôsledkov.*“³⁹¹ *Robotnícke noviny* odsúdili manifest ako trestuhodný čin, hraničiaci s vlastizradou.³⁹² Podľa *Politiky*, v HSLŠ zavládla „*psychóza*“ s potenciálne

³⁸⁵ „Každý doterajší sokolský slet bol merítkom kultúrneho a sociálneho pokroku. No X. slet – shodujúci sa s jubilejným rokom našej oslobodenej vlasti a pripadajúci do čias medzinárodného politického napnutia – má predovšetkým charakter mobilizácie všetkých mravných a fyzických síl národa.“ *Slovenský denník*, 3.VII.1938. Sokolstvo – naša národná sila.

³⁸⁶ *Robotnícke noviny*, 8.VII.1938. Sokolstvo i armáda vzdala hold prezidentovi.

³⁸⁷ „Sokolstvo sa ešte nikdy v svojom živote nepredstavilo v tak veľkej a disciplinovanej sile, ako tomu bolo teraz. Celý svet sa pozerá na nás, celý svet, ešte i naši nepriatelia obdivovali silu, disciplinovanosť a obetavosť sokolskej organizácie. Sokolstvo, dnes možno smelo povedať, je najväčšou a najdisciplinovanejšou dobrovoľnou organizáciou sveta. Nieto tej organizácie sveta, ktorá by bola doteraz v sile, dobrovoľnej ukáznenosti a vôbec v celom výkone predstihla organizáciu Sokola.“ *Slovenská vlasť*, 8.VII.1938. Po veľkých a slávnych dňoch sokolstva.

³⁸⁸ „Dnes každý Slovak i Čech musí sa pýtať: čo chce ľudová strana, kam chce ísť? V jubilejnom roku Republiky, keď jej postavenie následkom rôznych nepriaznivých medzinárodných udalostí stalo sa trochu komplikovanejším, vystupňovala ľudová strana svoju opozičnosť do maxima, akého doteraz nikdy nedosiahla... Ľudová strana vyhlásila odhodlanie spojiť sa s odvekým a úhlavným nepriateľom slovenského národa, aby tak mohla vyvíjať väčší tlak s cieľom splnenia svojich straníckych požiadaviek.“ *Politika*, 1.IV.1938. Ľudáci?

³⁸⁹ 29. marca Jozef Tiso v poslaneckej snemovni a Jozef Buday v senáte predložili deklaráciu HSLŠ, v ktorej sa strana prehlásila za jediného reprezentanta slovenského národa a žiadala uznanie Slovákov ako samostatného národa. *Slovák*, 30.III.1938. Jednota a svornosť slovenského národa zaistí nám víťazstvo.

³⁹⁰ *Slovák*, 13.IV.1938. **Až do krajných konzekvencií! Hlinkov manifest.**

³⁹¹ A-Zet, 13.IV.1938. **Hlinkovci hrozia odchodom z parlamentu.**

³⁹² „Nuž ide tu o nové hrozby ľudákov. Sú toho rázu, že nemôžu ostať už nepovšimnuté... *Politika*, ktorú prevádza dnes ľudová strana je na míle vzdialená lojálnej a konštruktívnej opozície a v svojich dôsledkoch hraničí s vlastizradou... A ak zneužíva dnešných ťažkých pomerov k presadzovaniu svojich straníckych cieľov, ktoré

nebezpečnými dôsledkami: „V poslednom čase napísali sme niekoľko ostrých slov proti tendencii, ktorá sa prejavila v poslednom čase v politike ľudovej strany. V tejto strane bola zavládla akási psychóza, ktorá prípadne mohla nadobudnúť veľmi nebezpečných rozmerov.“ Politika však odmietla apriórne zatracovanie HSĽS a navrhovala hľadanie kompromisu s cieľom nájsť riešenie umožňujúce ľudovej strane vstup do vlády.³⁹³

Veľké nádeje pre posilnenie autonomistického programu predstaviteľa HSĽS vkladali do príchodu delegátov Slovenskej ligy v Spojených štátoch amerických, ktorí sa mali zúčastniť osláv 20. výročia podpísania Pittsburgskej dohody a priniesť na Slovensko jej originál.

siahajú na korene našej jednoty a nezávislosti, je jej nezodpovedné počinanie trestuhodné.“ Robotnícke noviny, 14.IV.1938. *Ľudáci pôjdu s nepriateľmi štátu a národa do krajných konzekvencií.*

³⁹³ „Je teraz otázka, či nebezpečná exkurzia, ktorú sa odhodlala nastúpiť ľudová strana, neznemožnila ďalšie pokusy o urovnanie cesty ľudovej strany do vlády. Iste, nájdú sa mnohí, najmä v socialistickom tábore, ktorí budú tvrdiť, že potom, čo sa stalo, nie je možné v dohľadnom čase počítať s účasťou ľudákov na vládnej moci. Jednako myslíme, že toto stanovisko by bolo síce jednoduché, pohodlné, ale z hľadiska štátneho nerozumné.“ Politika, 15.IV.1938. *Ľudová strana.*

VII. Pobyť delegácie Slovenskej ligy v Spojených štátoch amerických na Slovensku

V letných mesiacoch roku 1938 sa okrem volieb a osláv 1. mája, do centra pozornosti dostal chystaný príchod delegácie americkej Slovenskej ligy v Spojených štátoch amerických (SL USA) na Slovensko. K dohode o príchode predstaviteľov ligy došlo počas návštevy slovenskej delegácie Spolku sv. Vojtecha v USA. Členovia delegácie sa zúčastnili zasadnutia Ústredného výboru Slovenskej ligy v Pittsburgu 22. októbra 1937. *Slovák* informoval, že ústredný výbor SL USA „...neochvejne stojí na doterajších uzneseniach Ligy vo veci vymáhania a uplatnenia Pittsburgskej dohody. Slovenská liga v Amerike nezriekne sa tejto magna charty slovenského národa, kým ona nebude tvoriť časť ústavy Československej republiky.“ Ústredný výbor zároveň prijal rezolúciu, v ktorej ocenil prácu Spolku sv. Vojtecha na Slovensku.³⁹⁴ Dôraz kladený na význam Pittsburgskej dohody bol základom blízkosti stanovísk Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a predstaviteľov ligy. Potvrdzoval to odkaz uverejnený v denníku *Slovák*: „Osobitné pozdravenie posielala Slovenská liga »vodcovi slovenského národa Andrejovi Hlinkovi, prosíac Všemohúceho, aby ho živil v dobrom zdraví v záujme slovenského národa«.“³⁹⁵

V chápaní HSLS sa Pittsburgská dohoda stala právnym základom nároku na autonómne postavenie Slovákov v rámci ČSR. Jedným zo signatárov bol aj prezident ČSR, Tomáš Garrigue Masaryk, čo dávalo dokumentu – v hodnotení autonomistov, neodškriepiteľnú právnu záväznosť. Požiadavka implementácie Pittsburgskej dohody do československej ústavy sa ako červená niť niesla volebnými zhromaždeniami HSLS, rezonovala v periodikách strany a bola opakovane predkladaná poslancami za ľudovú stranu v poslaneckej snemovni i senáte. V napätej atmosfére letných mesiacov roku 1938, sa oslavy podpisu dohody, stanovené na začiatok júna, mali stať obzvlášť významnou príležitosťou pre demonštráciu stanoviska HSLS. Vrcholným bodom osláv mala byť účasť delegácie americkej Slovenskej ligy. Vedenie HSLS pozvalo predstaviteľov SL USA na Slovensko. Definitívne rozhodnutie vyslať delegáciu na oslavy bolo prijaté na XX. kongrese ligy v USA. O pripravovanej ceste informoval *Slovák*.³⁹⁶ Príchod predstaviteľov ligy oznámil tiež A-Zet. Redakcia, bez udania zdroja informácie, uviedla že údajne došlo k zmene dovtedajšej autonomistickej línie Slovenskej ligy a jej podpore jednoty Čechov a Slovákov.³⁹⁷

³⁹⁴ „Z hlbín úprimných slovenských sídc vítame na pôde Ameriky poslov Spolku sv. Vojtecha, toho buditeľa a staviteľa slovenskej kultúry, ktorý už blízko 70 rokov koná neoceniteľné služby slovenskému národu po celom svete.“ *Slovák*, 19.XI.1937. *Nezriekneme sa našej magna charty!*

³⁹⁵ *Slovák*, ref. 394.

³⁹⁶ „Rozhodnuté bolo, že vodca delegácie má vziať na Slovensko originál Pittsburgskej Dohody, ale nevydať ho nikomu a priniesť ho zase nazad. Prijatá bola mienka viacerých, že originál Pittsburgskej Dohody má byť odovzdaný celému slovenskému národu ako jeho »Magna Charta« vtedy, keď podmienky v tejto dohode obsiahnuté budú na Slovensku splnené. Do úradnej delegácie Slovenskej Ligy kongresom zvolení boli nasledovní: Dr. Peter Hletko, predseda Slov. ligy a vodca delegácie; Jozef Hušek, podpisovateľ Pittsburgskej Dohody; Andrej Rolík; Andrej Novák, pokladník L.K.S. Jednoty; Jozef Pruša, tajomník Slov. kat. Sokola a Michal Sinčák, predseda výboru výpravy Slovenskej Ligy. Za Slovensku Ligu na Slovensku bude mať právo hovoriť dr. Hletko.“ *Slovák*, 17.V.1938. *Uzákonenie Pittsburgskej dohody*. (V dobovej tlači bola Pittsburgská dohoda písaná so spoluhláskou „h“).

³⁹⁷ „Podľa zpráv z Ameriky, odíde 17. V. prvá veľká jubilejná výprava Slovenskej ligy a to na lodi 'Báthory'. Druhá výprava odíde z Ameriky 11. VI. na lodi 'Brehmen'. Slováci z Ameriky majú vraj priviezť so sebou tiež

Súčasťou osláv, stanovených na 4. a 5. júna 1938, mal byť aj zjazd HSLS a verejná manifestácia v Bratislave. V dobe, keď bolo rozhodnutie prijaté (začiatkom mája), však nebolo isté či štátne orgány manifestáciu povolia. Slováč informoval, že „*O veci má sa rozhodnúť v tieto dni v Prahe, kde z poverenia predsedníctva strany zakročil v utorok u kompetentných činiteľov podpredseda senátu dr. Buday.*“³⁹⁸

Odvolanie zákazu verejných zhromaždení umožnilo aj prípravu zhromaždenia pod záštitou HSLS, o čom so zadost'učinením referoval Slováč: „*Dlho panovala neistota, či úrady povolia oslavy, nakoľko policajné riaditeľstvo v Bratislave akosi nebralo na vedomie zahlásenie týchto osláv. Vo veci intervenoval sen. Dr. Buday a posl. Sokol. Teraz, po odvolaní zákazu zhromažďovania atď., už je isté, že oslavy budú.*“³⁹⁹ Účasť členov Slovenskej ligy na pripravovanej manifestácii bola redakciou prezentovaná ako medzník v boji za autonómiu Slovenska.⁴⁰⁰

Privlastňovanie americkej delegácie Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou vyvolalo odmietavú reakciu *Robotníckych novín*.⁴⁰¹

Napriek tradične rezervovanému postoju k Pittsburskej dohode a jej prípadnej implementácii do československej legislatívy, vládne strany rozhodli vyslať oficiálnu delegáciu do Poľska s poverením privítať delegátov Slovenskej ligy v USA. Pre redakciu *Slováka* bolo rozhodnutie potvrdením oprávnenosti autonomistických požiadaviek a interpretované ako víťazstvo HSLS: „*Už aj pražskí páni sú rozumnejší, ako ich slovenskí našepkávači. Praha určila, že delegáciu Slovenskej ligy s Pittsburghskou dohodou oficiálne privíta. Nie je to malá vec. To je počiatok obratu. Nejde len o privítanie, ide o úctu, ktorú týmto spôsobom vládni páni dajú »falzifikátu« t. j. Pittsburghskej dohode. Po formálnej úcte musí prísť aj ďalšie, vtelenie*

originál tak zvanej Pittsburghskej dohody. Slovenská liga v Amerike až do nedávna bola ovládaná viac-menej smerom autonomistickým, čo bolo dedičstvom starých hungaristických tendencií. Vo veci Pittsburghskej dohody dostávala sa táto organizácia zväš do rozporov so stanoviskom československej vlády a neautonomistickej väčšiny slovenského národa a bola často oporou ľudáckej agitácie na Slovensku. Teraz však pod dojemom európskych udalostí, ako aj ľudáckeho vystrájanja s autonomistickým blokom v republike, dochádza k obratu zmýšľania v Slovenskej lige v Amerike. Liga odhlasovala rezolúciu, v ktorej Slováci v Amerike sú vyzvaní, aby sa spojovali s Čechmi pre spoločný postup.“ A-Zet, 14.IV.1938. Obrat v Slovenskej lige v Amerike.

³⁹⁸ Slováč, 5.V.1938. Budú oslavy Pittsburghskej dohody?

³⁹⁹ Slováč, 11.V.1938. Prikaz dňa: Pevne vytrvať v jednote a v boji za autonómiu!

⁴⁰⁰ „Slovenský národ v starobylej Bratislave, pod zrúcaninami hradu a blízkosti pamätného Devína pokloní sa 4. a 5. júna geniu tohto štátu, prejaví svoju vernosť a oddanosť Československej republike, ale hromovým hlasom zavolá na všetky strany, že **uzavretia Pittsburghskej dohody žiada si bezpodmienečne splniť**, lebo Slováci nevydajú si Slovensko nikomu na svete, lebo **Slováci svoje Slovensko sami si chcú spravovať, lebo Slováci chcú mať na Slovensku zaistený nikým a ničím nehatený rozvoj národný, kultúrny a hospodársky** ... Významné budú svätodušné slávnosti v Bratislave aj preto, lebo sa ich zúčastní aj veľká delegácia amerických Slovákov a medzi nimi viacerí podpisovatelia Pittsburghskej dohody. Naši bratia americkí Slováci **prinesú na Slovensko aj originál Pittsburghskej dohody s vlastnoručným podpisom T. G. Masaryka.**“ Slováč, 15.V.1938. Originál Pittsburghskej dohody v Bratislave.

⁴⁰¹ „Hlinkovi ľudáci už celé mesiace agitujú s originálom Pittsburghskej dohody, ktorý má doniesť k nám zvláštne posolstvo amerických Slovákov. Ľudácka tlač písala o tejto veci tak, akoby americkí Slováci prichádzali na návštevu len k ľudákovi a chceli Andrejovi Hlinkovi niekde na námestí v Bratislave odovzdať originál Pittsburghskej dohody. Teraz sa dozvedáme, že toto všetko nie je pravdou, a že ľudáci len zavádzajú národ, keď takto píš o amerických Slovákoch. Pravdou je, že Slovenská liga v Amerike skutočne vysla k nám zvláštne posolstvo, ktoré donesie originál čistopisu Pittsburghskej dohody, ale nie aby ho odovzdala do archívu ľudovej strany, ale do archívu ostatných našich historických pamiatok a dokumentov z nášho oslobodzovacieho zápasu. Naopak, oficiálni zástupcovia Slovenskej ligy, na čele so svojim predsedom MUDr. Hleťkom, nechcú sa stať žiadnym nástrojom pre politickú agitáciu ktorejkoľvek strany a ešte menej, ako to aj v svojom úradnom podaní prejavili, sa chcú stať nástrojom politických štvaní, ktoré ľudáci s Pittsburghskou dohodou zahájili.“ Robotnícke noviny, 15.V.1938. Planá agitácia ľudákov s originálom Pittsburghskej dohody.

*Pittsburghskej dohody do ústavy.*⁴⁰² Slováč pripisoval zmenu postoja vládnych predstaviteľov vytrvalosti HSĽS v boji za dosiahnutie autonómie Slovenska.⁴⁰³ Redakcia prezentovala delegáciu Slovenskej ligy ako priameho spojenca HSĽS v boji za autonómiu, pričom neopomenula pripomenúť, že strana je jediným predstaviteľom slovenského národa.⁴⁰⁴ Vedenie HSĽS si ako prioritu stanovilo vybudovať s americkou delegáciou úzke vzťahy. S týmto poslaním odcestoval Milan Sidor, hlavný redaktor *Slováka* do Poľska. *Robotnícke noviny* obvinili Sidora s nekalých úmyslov v súvislosti s kontaktmi, ktoré nadviazal s poľskými politikmi.⁴⁰⁵

Vzhľadom na aktuálnosť Pittsburghskej dohody, považoval za potrebné zaujať stanovisko k tejto otázke aj predseda vlády Hodža. V rozhovore s novinármi sa okrem problematiky postavenia národnostných menšín vyjadril tiež k historickému dokumentu.⁴⁰⁶ Názory Hodžu na dohodu citovali *Robotnícke noviny*.⁴⁰⁷

V týchto dňoch sa delegáti Slovenskej ligy plavili na lodi *Bathory* k poľskému prístavu Gdynia. Slováč uverejnil správu o rádiograme odoslanom Hletkom: „Dnes ráno⁴⁰⁸ došiel na adresu redakcie rádiogram tohto znenia: »Delegácia a výprava vyše 100 členov Ligy na ceste do Gdynie. Úradná delegácia: vodca Hletko, Hušek, Synčák, Sloboda, Rolík, Novák. Prinášame originál Pittsburghskej dohody. Navštívime celé Slovensko. Pripravte pôdu k porade slovenských politických činiteľov. Tiež chceme prehovoriť v parlamente. Pozdravte Slovensko. Nech žije republika, slovenský národ a dohoda. Za delegáciu: dr. Hletko.«⁴⁰⁹

⁴⁰² Slováč, 17.V.1938. Kto pôjde vítať amerických Slovákov do Gdynie?

⁴⁰³ „Dnes už aj v Prahe začínajú ináč nazerať na slovenský problém, na slovenskú autonómiu a na Pittsburghskú dohodu...To je zásluha naša, ktorí sme za 20 rokov v boji za autonomistické myšlienky, obsiahnuté v Pittsburghskej dohode, vytrvali a ani čiarky nepopustili. Myšlienka autonómie Slovenska nezadržateľne postupuje a víťazí na Slovensku. S tým sa vládni páni už musia zmieriť.“ Slováč, 20.V.1938. Nám patrí delegácia amerických Slovákov!

⁴⁰⁴ „A musia sa zmieriť aj s tým, že delegácia americkej Slovenskej ligy, prinášajúca originál Pittsburghskej dohody na Slovensko, je v prvom rade hosťom našim. Hosťom našej strany, ktorá predstavuje celý slovenský národ! Na Slovensko pozvala ju nie vláda, nepozvali ani koaličné strany, ale pozvala ju Hlinková slovenská ľudová strana úradným prípisom generálneho sekretariátu pred štyroch mesiacov. Slováč, ref. 403.

⁴⁰⁵ „Ľudácke noviny oznamujú, že posl. Sidor je vo Varšave – odcestoval totiž už o celý týždeň skôr do Poľska ‘vítať’ amerických Slovákov‘ a dlhý čas do ich príchodu kráti si rozhovormi s poľskými politikmi a medzi nimi aj s ministrom zahraničia plukovníkom Beckom. Predpokladáme, že si dobre rozumejú, lebo Sidor vždy keď sa ozval v zahranične politickom výbore posl. snemovne, húdol iba svoju poľskú nótu. Je však príznačné, že Sidor venuje celý týždeň tým rozhovorom – teraz v čase obecných volieb, teda keď je politický život aj u nás.“ *Robotnícke noviny*, 21.V.1938. Sidor v Poľsku – Henlein v Nemecku.

⁴⁰⁶ „Predseda vlády sa ďalej zaoberal otázkami slovenskými a vyslovil svoj názor o pittsburghskej dohode. Súhlasil s názorom, že zápis napísaný o schôdzi zástupcov amerických Slovákov a Čechov za prítomnosti prof. Masaryka v máji 1918 v Pittsburghu má záväznosť mravnú...Táto situácia však neznamená požiadavku štátne politického dualizmu a zvláštnej legislatívy slovenskej...Predseda súhlasí tiež s tézou, ktorú už vyslovil minister spravodlivosti dr. Dérer, že značná časť stipulácií obsiahnutých v tak zv. Pittsburghskej dohode je vlastne už preveденá. Vo veľmi mnohých smeroch poskytuje republika teraz Slovensku nepomerne viac, než pittsburghská dohoda predpokladala.“ *A-Zet*, 21.V.1938. Pittsburghská dohoda.

⁴⁰⁷ „Povedali sme už v Slovenskom klube a v revolučnom Národnom zhromaždení v roku 1920 – hovoril dr. Hodža – že vidíme v tejto takzvanej dohode prejav najlepšej vôle našich amerických bratov, ktorí pracovali za Republiku, pomáhali jej a bojovali za ňu. Pokladám za samozrejmu povinnosť, aby na tento prejav najlepšej vôle odpovedalo sa splnením vnútorného obsahu tejto dohody. Základom v tomto smere bolo zriadenie krajskej samosprávy roku 1927 a teraz jej rozšírenie a aj doplnenie krajinskou školskou radou podľa vládnych predlôh. Toto stanovisko plne odpovedá tomu, čo sme hájili aj v roku 1920 v súhlase so Slovenským klubom.“ *Robotnícke noviny*, 22.V.1938. Predseda vlády o Pittsburghskej dohode.

⁴⁰⁸ 20. mája.

⁴⁰⁹ Slováč, 21.V.1938. Americká delegácia Slovákov Andrejovi Hlinkovi.

Správy tlače, zachycujúce príchod americkej delegácie do Gdynie, sa rôznili – od euforickej reportáže denníka *Slovák*, až po kritický a podozrievavý komentár *Slovenských zvestí*. *Slovák* kládol dôraz na srdečné privítanie americkej delegácie a predstaviteľov HSLS poľskými verejnými činiteľmi: „*Naša slovenská parlamentná a ľudová delegácia spolu s americkými Slovákmí, ktorí nám donášajú na Slovensko originál Pittsburskej dohody, mala dnes⁴¹⁰ deň svojho triumfu vo Varšave. O jedenástej predpoludním bola akadémia na počesť delegácií, na ktorej bol prítomný i náš varšavský vyslanec. Po akadémii, ktorá bola výrazom úprimného poľsko-slovenského priateľstva, dávalo hlavné mesto Poľska, Varšava, slávnostný obed na počesť slovenských delegácií.*“ *Slovák* zároveň informoval o Sidorovom rozhodnutí stretnúť s členmi americkej delegácie ešte pred ich príchodom do Gdynie.⁴¹¹

Národné noviny uverejnili časti Hletkovho prejavu, v ktorom akcentoval nutnosť jednoty a vzájomného porozumenia Čechov a Slovákov.⁴¹² A-Zet informoval o privítaní americkej delegácie poverencami vlády a spoločenských organizácií.⁴¹³ Vyslanec ČSR v Poľsku, Juraj Slávik, ocenil význam Pittsburskej dohody, interpretoval však význam dokumentu predovšetkým ako podkladu pre upevnenie jednoty Slovákov a Čechov: „*Verím, že vaša cesta pomôže zjednotiť národ a prispeje k tomu, aby sme my všetci videli jeden v druhom brata a tak svorne pracovali pre večnú silnú Československú republiku a v nej šťastné, krásne a slobodné Slovensko.*“⁴¹⁴ S neskrývanou iróniou komentovali účasť predstaviteľov vlády i ľudáckej opozície na vítaní americkej delegácie *Slovenské zvesti*: „*Ako je známe, z príchodu americkej delegácie s originálom Pittsburskej dohody chcela vytĺcť politický kapitál pre seba ľudová strana. Avšak k uvítaniu amerických hostí do Gdynie zašla okrem ľudáckej deputácie aj deputácia koalíčníkov... Tá náhla zhoda československých centralistov s ľudáckymi autonomistami v oceňovaní Pittsburskej dohody patrí nesporne medzi vynikajúce kuriozity slovenského politického života. Čo sa len tí ľudia navadili o to, či Pittsburská dohoda je falzum, alebo nie. A teraz akoby uťali! »Nezmieriteľní protivládni opozičníci« - autonomisti - s »nezmieriteľnými odporcami Pittsburskej dohody« - s koalíčnými centralistami, prinášajú Pittsburský originál na Slovensko. Najhoršie na tomto slávnostnom vytržení obide – duch Pittsburskej dohody, ktorý (vedľa známych záruk, týkajúcich sa snemu, školstva, súdov na Slovensku) prizvukuje prísny demokratický charakter republikánskej správy na Slovensku. Za túto časť Pittsburskej dohody reakčné vedenie ľudovej strany už dávno nie je a teraz sa usiluje o to, aby pre takéto pomery k týmto zásadám si*

⁴¹⁰ 27. mája.

⁴¹¹ „*K privítaniu amerických Slovákov v Gdyni sa dozvedáme, že posl. Karol Sidor išiel v ústrety našim americkým bratom na šire more osobitnou loďou.*“ *Slovák*, 28.V.1938. *Pittsburská dohoda na Slovensku!*

⁴¹² „*Prichádzame ako poslovia mieru, poriadku a dorozumenia. A predovšetkým prichádzame k našim slovenským bratom, aby znovu vládol medzi nimi mier, pokoj a jednota a vzájomné dorozumenie. Chceme však ísť ešte ďalej a prispieť k pokojnému a bratskému spolužitiu Slovákov s českými bratmi. Nie rozdeľovať, ťahať a ničiť je našim poslaním, ale prispieť svojimi slovami a svojim vplyvom k dorozumeniu v Československej republike.*“ *Národné noviny*, 29.V.1938. *Naši americkí krajanovia odkazujú: Prišli sme spájať a nie rozdeľovať!*

⁴¹³ A-Zet, 27.V.1938. *Slovenská delegácia prišla.*

⁴¹⁴ „*Dnes ráno o 9. hodine prišla do Gdynie delegácia amerických Slovákov, ktorá so sebou vezie Pittsburskú dohodu... Delegáciu privítali zástupcovia československých korporácií a národných organizácií, aj politických strán...* V zastúpení čs. vlády pozdravil hostov vyslanec dr. Slávik, ktorý spomenul slovenskej účasti na oslobodzovacom boji počas vojny a v ravel: *Národ doma nikdy nezabudne, čo značila pre šírenie národného uvedomenia, pre hospodárske a kultúrne povznesenie Slovenska.*“ A-Zet, ref. 413.

získala aj koalíčníkov. A tí nie sú veľmi neochotní.“⁴¹⁵ Politika sa kriticky vyjadrila na adresu cesty Sidora do Poľska a pranierovala tiež okázalé uvítanie, ktoré pripravili poľské spoločenské organizácie slovenským autonomistom.⁴¹⁶ Ako zmes pocitu sklamanie a poníženia opísal svoje dojmy z príchodu delegácie amerických Slovákov do Poľska hlavný redaktor *Robotníckych novín* Michal Korman.⁴¹⁷ *Slovenské zvesti* kritizovali Sidorove kontakty s poľskými predstaviteľmi, ktoré realizoval ešte pred príchodom americkej delegácie.⁴¹⁸ Približne s mesačným odstupom sa k udalosti vyjadril aj Karol Sidor. Pranieroval pokus československého vyslanca vo Varšave uprednostniť oficiálnu delegáciu pred uvítacím výborom ľudovej strany a kritický článok Michala Kormana sarkasticky charakterizoval ako nárek „socialistického zúfalca“.⁴¹⁹

Predstavitelia prekvapujúco rozhodli, že prvou zástavkou na Slovensku nebude Bratislava, ale Ružomberok, sídlo Andreja Hlinku. *Slovák* interpretoval stretnutie delegácie s Hlinkom ako triumfálne víťazstvo HSĽS a stúpcov strany, ktorí pripravili členom delegácie nadšené ovácie.⁴²⁰ V rovnakom tóne redakcia komentovala prípravy manifestácie

⁴¹⁵ *Slovenské zvesti*, 27.V.1938. **Dohoda o Pittsburghskej dohode pri ktorej najhoršie obide duch Dohody.**

⁴¹⁶ „Nebude nikto tvrdiť, že posl. Sidor išiel v treťom týždni mája len preto do Varšavy a do Poznane, aby sa informoval o príchode lode do Gdynie. Účel jeho cesty bol iný. Pripravoval skvelé uvítanie jednak Slovákov z Ameriky, ale v prvom rade uvítanie delegácie ľudovej strany Hlinkovej a snád' aj neuvítanie tých Slovákov zo Slovenska, ktorí nešli pod zástavou Hlinkovou...Celkove môžeme povedať, že chovanie Poliakov na tejto ceste nebolo najslušnejšie a najpriateľskejšie; snád' môžeme povedať i to, že pominutie výrazov ako 'Československá republika', 'Československo' atď. bolo úmyselné, z čoho však nechceme konkludovať, že toto skvelé uvítanie bolo priamo demonstráciou proti nášmu štátu, ačkoľvek to tak často vyzeralo.“ *Politika*, 1.VI.1939. Za také priateľstvo ďakujeme.

⁴¹⁷ „Cestou presvedčil som sa, koľko škôd vo vzájomnom pomere republiky Československej a Poľska narobili naši ľudáci so Sidorom v čele, pestujúc bez kontroly, ba dokonca s istou zhovievavosťou našich vládnych kruhov, svoje slovensko-separatistické styky s Poľskom. Všetky reči, ktorými boli vítaní ľudáci, ako aj ich odpovede, niesli sa v duchu akéhosi slovensko-poľského separatizmu...Tak tomu bolo aj na nádraží vo Varšave, kde sme sa, obe delegácie, rozdelili. Tu nás čakalo ďalšie prekvapenie. Noviny vládne a polovládne, zamlčali úplne príchod oficiálnej delegácie a okázalo víťali delegáciu opozičnej strany ľudáckej, vedenej 'vicemarschalom sejmu, kanonikom Budajom a vodcom slovenského národa, poslom Sidorom'...Konštatujem, že za celú túto cestu, trvajúcu päť dní, len dva razy padlo slovo Československá republika.“ *Robotnícke noviny*, 29.V.1938. Naše dojmy z Poľska sú varovné.

⁴¹⁸ „Vyzeralo to tak, ako by bol Sidor nahradil Pittsburghskú dohodu dohodou slovensko-poľskou, keď bol minulý týždeň pred všetkými delegáciami slovenskými u poľského ministra zahraničia Becka a iste aj inde, pripraviť prijatie oficiálnej delegácie i delegácie amerických Slovákov...Samej americkej delegácii, prinášajúcej Pittsburghskú dohodu, boli tieto okolnosti nápadné a neprijemné. Len tak si možno vysvetliť prejav vodcu americkej delegácie dra Hletku na varšavskej radnici, v ktorom k Poliakom, prekypujúcim nebhývalou láskou k Slovákom, hovoril: »Ak milujete Slovákov, pomáhajte brániť Československú republiku, lebo tam Slováci hľadajú svoju slobodu, svoj mier a svoje uplatnenie. Vyhlasujem, že my, americkí Slováci, Pittsburghskú dohodu, ktorá pomáhala vytvoriť čsl. Republiku, nesieme teraz na Slovensko preto, aby pomáhala dorozumeniu medzi Slovákami a Čechmi«. *Slovenské zvesti*, 31.V.1938. **Americká delegácia musela okríknúť dve reakčné kliky: „Keď milujete Slovákov, bráňte Československo!“**

⁴¹⁹ „Len čo sme sa dozvedeli, že vyslanec dr. Juraj Slávik ešte aj v úradných prípisoch vyslanectva pri poľských reprezentantoch verejného a politického života vo Varšave rozdeľuje nás Slovákov, fedruje »oficiálnu« delegáciu a nás strká do tajnej bezvýznamnosti, museli sme protestovať a to zoči-voči. Náš protest predniesol dr. Dr. Jozef Buday...Že sa potom nestalo v Poľsku po vôli ani vyslancovi dr. Slávikovi, ani »oficiálnej« delegácii, ba že všetko sa tak stalo, ako sme si my zaumienili a ustálili – je vecou prirodzenou...A teraz ešte niekoľko slov k článku Michala Kormana v »Robotníckych novinách«. To je článok socialistického zúfalca. Plaší svet a ničí vôľu k životu. Plače, fňuká, že ani nejde písať o všetkých urážkach a ponížení, »akého sme (oficiálna delegácia) boli účastní na svojej ceste Poľskom«. Čiu ľútosť chce zobudiť pre svoju osobu Mišo Korman? Každý sa musí z plného hrdla zasmiať a nik ho nemôže ani ľutovať. Neľutujem ho ani ja. Len si vyprosím, aby Korman hovoril o poškodení štátneho záujmu.“ *Slovák*, 25.VI.1938. Karol Sidor: Pravda o našej ceste do Poľska.

⁴²⁰ „Prvá cesta americkej delegácie viedla samozrejme do Ružomberka. V delegácii sú štyria zástupcovia Slovenskej ligy, dr. Hletko, Hušek, Sloboda a Novák, kým ďalší delegát Rolik ostal vo Varšave a Synčák odobral

v Bratislave: „*Celé Slovensko je v radostnom rozochvení. Všetci Slováci plesajú a očakávajú radostné dni bratislavskej manifestácie. To čo sa dnes po celom Slovensku deje, to tu ešte nebolo, také oduševnenie, také horúčkovité prípravy na oslavy Pittsburskej dohody sme ešte nevideli...Dňa 5. júna bude v Bratislave veľkolepé defilé slovenskej sily, mohutnosti a slovenského národného upovedomenia. Dňa 5. júna bude Bratislava naša! Stojíme pred najmohutnejším nástupom slovenského autonomizmu.*“⁴²¹ Podstatne významnejšou udalosťou, ako stretnutie s Hlinkom, bol pre periodikum Slovenskej národnej strany *Národné noviny*, príchod amerických Slovákov do sídla Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine: „*Turč. Sv. Martin uvítal americkú delegáciu v nedeľu 29. mája pred Maticou slovenskou, kam s členmi delegácie prišli na automobiloch tajomník Matice Jozef Hronský a referent Jozef Cincik. Pred Maticou vítal ich veľký zástup ľudí, ktorí po ich príchode zaspieval hymnu 'Hej Slováci'. Americkí delegáti dr. Hletko, Sloboda, Novák, rev. Rolík a redaktor Hušek vstúpili do brán Matice za ohromného volania slávy americkým Slovákom...Správca Matice dr. Jozef Škultéty zvitl sa s americkými delegátmi veľmi srdečne, najmä s redaktorom Hušekom, s ktorým sa pozná už dávno...Na uvítanie odpovedal vodca americkej delegácie, ktorý povedal, že ich prvé kroky patrili Slovensku. Ideme do Prahy, hovoril, ale pokladali sme si za povinnosť zastaviť sa v Martine, aby sme sa vám poďakovali za delegáciu Matice slovenskej, ktorá rozhýbala našim životom.*“⁴²²

30. mája vo večerných hodinách pricestovala delegácia do Prahy. Delegátov uvítal primátor mesta Petr Zenkl. V uvítacom prejave charakterizoval Prahu ako mesto Čechov aj Slovákov a zdôraznil jednotu oboch národov.⁴²³ Amerických Slovákov prijali aj vrcholní predstavitelia vlády - Beneš, Hodža a minister zahraničných vecí Krofta. Prezident mal s členmi delegácie dlhší súkromný rozhovor.⁴²⁴ Slováci síce srdečné prijatie hodnotil pozitívne, avšak kládol dôraz na splnenie podmienok Pittsburskej dohody: „*Berieme na vedomie tento zvrät v chápaní významu Pittsburskej dohody a tešíme sa mu. Je len potrebné, aby to s tej druhej strany bolo úprimné a najmä trvanlivé. Z našej strany nechceme dráždiť tých, ktorí zvrtili. To je vec ich svedomia. Musíme však bedliť nad tým, aby sa vec Pittsburskej dohody nedostala pomocou nich na bočnú koľajnicu. Oslavy sú niečo iné,*

sa na eucharistický kongres do Budapešti. Na ružomerskej stanici už od 4. hodiny ráno tiesnili sa veľké zástupy ľudu, ktoré čakali americkú delegáciu. Keď vlak zastával, zaznela slovenská národná hymna »Hej Slováci...« Prvý vyšiel z vagóna vodca delegácie dr. Hletko s Pittsburskou dohodou. Neopísateľná radosť zavládla v zástupe...O 12. hodine na poludnie prijal slávnostne Andrej Hlinka amerických Slovákov. Boli to dojímavé chvíle, ktoré ostanú navždy v pamäti tých, ktorí sa úprimne snažia každú slovenskú dušu v zahraničí pripútať k národu a národu zase vydobíť to, čo mu podľa práva, zaisteného v Pittsburskej dohode, ale i podľa práva prirodzeného a božského patrí.“ Slováci, 29.V.1938. Víťazná cesta slovenskej autonomistickej myšlienky začala.

⁴²¹ Slováci, 29.V.1938. Slovensko v radostnom rozochvení.

⁴²² Národné noviny, 31.V.1938. Pittsburská dohoda na Slovensku.

⁴²³ „Menom mestskej rady i všetkého občianstva hlavného mesta Prahy pozdravil hostí primátor dr. Zenkl prejavom, v ktorom zdôraznil tesné vzťahy nielen Čechov, ale i Slovákov k Staromestskej radnici. Vaše kroky – pokračoval primátor – vás priviedli do Prahy, do českej a slovenskej Prahy, ktorá, súc hlavou a predstaviteľkou slobodnej Československej republiky, je i dávnu predstaviteľkou a symbolom československej jednoty a viery v jej oprávnenosť, spravodlivosť i šťastnú budúcnosť...Predseda americkej Slovenskej ligy dr. Hletko poďakoval primátorovi slovami, že delegácia vďačne kvituje radostné prijatie, ktorého sa jej dostalo v hlavnom meste a porozumenie prejavované pre jej poslanie.“ Robotnícke noviny, 1.VI.1938. Delegácia amerických Slovákov v Prahe.

⁴²⁴ „Delegácia bola prijatá o 16. hod na Hrade prezidentom republiky. Po krátkom prejave dr. Hletku, ktorý ocenil politickú a diplomatickú činnosť prezidentovu, ostal pán prezident s hosťami v súkromnom rozhovore a pozval potom delegáciu na čaj. Návšteva trvala skoro pol tretej hodiny.“ A-Zet, 1.VI.1938. Americkí Slováci v Prahe.

*krásne reči a vítačky tiež iné. Nám pôjde o obsah a o to, aby americkí Slováci dostali pred svojim odchodom do novej vlasti garancie, že sa už raz splní všetko, čo je v Pittsburghskej dohode napísané.*⁴²⁵

Pôvodne mala americká delegácia pricestovať do Prahy. Uprednostnenie stretnutia s A. Hlinkom a predstaviteľmi Matice slovenskej pred návštevou Prahy bolo možné vnímať ako akt nezdvorilosti. *Robotnícke noviny* poukázali na túto skutočnosť a citovali člena delegácie A. Rolíka, ktorý pranieroval voľbu Ružomberka ako prvej zastávky, napriek pôvodnému plánu ísť do Prahy. Denník to viedlo k uzáveru, že predstavitelia ľudovej strany sa pokúšajú zneužiť členov delegácie v prospech svojich politických cieľov.⁴²⁶

O zverejnenie obsahu rozhovorov s Benešom a Hodžom požiadala Hletka redakcia *Slováka*: „*Dr. Hletko odpovedal našej redakcii, že ani prezident dr. Beneš, ani predseda vlády dr. Milan Hodža nejavia náchylnosť uznať Pittsburghskú dohodu...Rozhovory sa rozchádzali v otázke snemu. Americkí Slováci snem si vysvetľujú ako zbor, ktorý vynáša pre územie Slovenska zákony, kým zas dr. Hodža je tej mienky, že musí tu ísť len o rozšírenú právomoc krajinského zastupiteľstva, ktorého normotvorná činnosť vedela by nahradiť i koncepciu snemu, ako ho spomína Pittsburghská dohoda. – Nič pozitívneho sme nevybavili – odpovedal nám dr. Hletko – Prisľúbili sme, že odídeme z Prahy na mesiac na Slovensko, preštudujeme pomery, zozbierame štatistický materiál a o mesiac sa znova vrátíme do Prahy na audienciu, ktorú nám predseda vlády dr. M. Hodža už teraz prisľúbil.*“⁴²⁷ Ďalšou zastávkou bola Bratislava. Nešetiac superlatívmi, uvítanie delegácie opísal *Slovák*.⁴²⁸

Vrcholom osláv dvadsiateho výročia podpísania Pittsburghskej dohody mala byť manifestácia v Bratislave a prezentácia originálu dohody Hletkom. Keďže sa nezastrene jednalo o podujatie v réžii HSL'S, význam pripravovaného zhromaždenia bagatelizoval *A-Zet*.⁴²⁹

Vzhľadom na politický význam dohody, polemika ako vnímať jej právnu záväznosť, mala vyhranený charakter. *Politika* uverejnila rozsiahly článok Jozefa Lettricha, jedného z predstaviteľov mladej agrárnej inteligencie, v ktorom odmietol autonomistickú interpretáciu Pittsburghskej dohody ako právne relevantného dokumentu. V otázke splnenia požiadaviek dohody vyslovil názor, že jednotlivé klauzuly boli splnené v plnom rozsahu (vznik štátu Čechov a Slovákov, demokratická ústava) a že „*Podrobné ustanovenia o zariadení štátu*

⁴²⁵ *Slovák*, 1.VI.1938. *Pittsburghská dohoda v Prahe*.

⁴²⁶ „*väčšina delegácie podľahla vplyvom už na pôde európskej a dala sa viesť sentimentálnosťou a nie zásadami dobrého vkusu a slušnosti...*“ *Robotnícke noviny*, 2.VI.1952. *Americký delegát usvedčuje ľudákov*.

⁴²⁷ *Slovák*, 2.VI.1938. *U prezidenta a u predsedu vlády*.

⁴²⁸ „*Tisíce a tisíce Slovákov a Sloveniek zo všetkých vrstiev putovali - niektorí v štvorstupoch pri hudbe, iní zase v osobitných skupinách – na hlavnú stanicu pozdraviť delegáciu, ktorá z Ameriky prináša najvážnejší dokument oslobodzovacej akcie a pozdraviť muža, ktorý zas doma najvernejšie bojuje za uplatnenie za uplatnenie tohto dokumentu: Pittsburghskej dohody. A ten príchod bol tak triumfálny, vzbudil toľko oduševnenia, ohňa, že to rozplamenilo všetkých, čo prišli na veľkú stanicu bratislavskú, na peróny, do vestibulu, na námestie pred stanicu a potom všade, všade po uliciach, kadiaľ kráčaľ mnohotisícový sprievod a v ňom, obklopený gardou akademikov, v aute Andrej Hlinka.*“ *Slovák*, 4.VI.1938. *Hlinka, Hletko – dajú všetko!*

⁴²⁹ „*V nedeľu bude v Bratislave rušno. Už niekoľko týždňov verbuje tam tlač ľudovej strany pre účasť na uvítanie americkej delegácie, ktorá ukáže verejne originál Pittsburghskej dohody. Bude sprievod, bude manifestácia, bude sa rečníť. Okrem toho budú mať zhromaždenie aj agráreni, ktorého sa zúčastní predseda vlády dr. Hodža. Je isté, že v nedeľu pride do Bratislavy mnoho ľudí, že pozornosť verejnosti bude na niekoľko hodín odpútaná od sudetských Nemcov k Slovensku. Rovnako tak je isté, že sa nestane nič zvláštneho. Tak ako ukážu originál tejto dohody, tak ho všetci, ktorí mali o ňu záujem, dávno poznajú.*“ *A-Zet*, 4.VI.1938. *Názory na Pittsburghskú dohodu*.

právoplatní predstavitelia postupne uskutočňujú.“ Pripomenul však, že „Toto je tak široký a zložitý program, že sa nedá uskutočniť jednej alebo dvom generáciám.“⁴³⁰ Lettrichove argumenty podnietili reakciu Slováka. Jozef Hušek,⁴³¹ ktorého požiadala redakcia o vyjadrenie, prehlásil: „Nerobil som na Masaryka žiaden zvláštny morálny tlak. Nebolo ho treba robiť, lebo ved’ Masaryk nám deň predtým rečnil tak autonomisticky, ako sme autonomisticky my mysleli. Žiadal som mať v Dohode slovo snem. Mal som na to právo...Mamateyovi som hovoril, že ak tam nebude snem, tak nemá význam robiť nejakú dohodu. Mamatey šiel za Masarykom a požiadal ho, aby Dohodu v tom zmysle doplnil. Masaryk po krátkej úvahe pripísal nad riadok slovo snem a urobil kvačku, aby bolo jasné, kam patrí. A práve tak je nepravdou – hovoril Hušek – že sa k Masarykovmu textu niečo pripisovalo. Dohoda bola tak opísaná do čistopisu, ako jej koncept Masaryk urobil. To sú rozprávky, že sa tam čosi pripisovalo.“ Opierajúc sa o svedectvo Huška, Slovák znevažujúco spochybnil kompetentnosť Lettricha zaujať stanovisko k otázke spôsobu jej podpisu Masarykom.⁴³² Samotný Masaryk nepovažoval Pittsburskú dohodu za právne záväznú v jej doslovnom znení. V liste, odoslanom ministerskému predsedovi Vlastimilovi Tusarovi 5. februára 1920, charakterizoval Pittsburskú dohodu ako dokument, ktorý má hodnotu „historickú“, pričom spôsob, ako bude dohoda implementovaná mal byť výsledkom výlučne rozhodnutia predstaviteľov republiky po jej založení: „Program pittsburghský je jeden z četných předrevolučních programů zahraničních. Má svou cenu historickou...Ve smlouvě se na konci říká, že podrobná ustanovení o zřízení česko-slovenského státu ponechávají se osvobozeným Čechům a Slovákům a jejich právoplatným představitelům; to bylo řečeno proto, že Čechové a Slováci na Pittsburské schůzi dobře věděli, že zejména občané američtí nemají práva rozhodovat o definitivním zřízení česko-slovenského státu.“⁴³³

Delegáti Slovenskej ligy pricestovali do Bratislavy v piatok 3. júna. *Robotnícke noviny* venovali pozornosť prijatiu predstaviteľmi štátnych orgánov na čele s krajinským prezidentom Jozefom Országom. Denník vykreslil stretnutie v idylických farbách a zdôraznil

⁴³⁰ „To čo poznáme ako originál tzv. Pittsburskej dohody, nestotožňuje sa s Masarykovým náčrtom, ani nevzniklo v deň pittsburskej porady...Prepísaný a doplnený text Masarykovho konceptu bol predložený Masarykovi k podpisu až 14. novembra 1918, teda po pol roku...Pretože Slovenskej lige v Amerike postačili Masarykové slová z 30. a 31. mája, nedomáhala sa vlastnoručného podpisu Masarykovho, ktorý medzi časom bol zvolený doma prezidentom republiky a na krátko navštívil Spojené štáty. Radikáli nedôverovali a začali naliehať na predsedu ligy Mamateya, aby zadovážil Masarykov podpis, lebo vyvodila nemilé dôsledky...Mamatey sa rozhodol ísť do Washingtonu a predložiť čistopis „dohody“ k podpisu. Masaryk listinu podpísal...bol i morálne zaviazaný neodmietnuť podpis a to skôr, že išlo o lokálnu dohodu našich v Amerike, ktorí boli napospol americkými štátnymi občanmi a potom i preto, že obsah revolučného dokumentu nemal okrem mravnej, inú záväznosť.“ *Politika*, 1.VI.1938. Dr. Jozef Lettrich: Dvadsať výročie t. zv. Pittsburskej dohody.

⁴³¹ V interpretácii Slováka bol Jozef Hušek jedným z najoddanejších bojovníkov za rovnoprávne postavenie Slovenska v rámci republiky. „Nebyť Jozefa Huška“, napísal Slováč, „nebolo by v Pittsburskej dohode to najvýznamnejšie slovo, slovo SNEM...Bol prvý, ktorý žiadal slovenskú autonómiu...Už v prvých dňoch, keď my to doma pre veľké nadšenie nevideli sme nič, keď sme si nemysleli, že sa prehráme proti sviatočným dojmom prvých dní spoločného života...Už vtedy upozorňoval, že my sme mali záväzné smluvy s prezidentom Masarykom a tie treba realizovať.“ *Slovák*, 4.VI.1938. Jozef Hušek.

⁴³² „Myslíme, že vysvetľovať tieto veci je povolanější Hušek, ako Lettrich. A preto všetky chytré advokátske rabulistiky, ktoré dr. Lettrich tu a tam odpísal, sú úplne bezcenné. Dr. Lettrich, ak chce vysvetľovať nejakú vec, ak chce poučať nás tu doma a tiež aj amerických bratov, nech si pekne sadne, veľa práce nemá, nech študuje a študuje a len potom nech ide zo svojich rozumov ponúkať iným.“ *Slovák*, 10.VII.1938. Dr. Lettrich a Pittsburská dohoda.

⁴³³ Národní archiv České republiky, f. Presidium ministerské rady (PMR), 1918 – 1945, k. 230. Věc: Slováci američtí.

spokojnosť členov delegácie s pomermi na Slovensku.⁴³⁴ Ako dôkaz spolupatričnosti a záujmu o Slovensko prezentovala návštevu delegácie *Slovenská politika*.⁴³⁵

Rozdiely v hodnotení Pittsburskej dohody a postavení Slovenska v rámci republiky sa premietli aj do chystaných osláv. Zatiaľ čo HSL'S pripravovala mohutnú manifestáciu v Bratislave v nedeľu 5. júna, nemenej impozantnou mala byť oslava tzv. Roľníckeho dňa, organizovaná – rovnako v Bratislave, agrárnou stranou o deň neskôr. O zámere vedenia agrárnej strany zmobilizovať časť verejnosti stojacej v opozícii voči ľudovej strane nebolo pochyb.

Úvodom k oslave Pittsburskej dohody pripravovanej v réžii HSL'S, bol zjazd strany konaný v Bratislave 4. júna. *Slovák* nešetril nadšením pri popise zjazdových rokovaní. V príhovore k účastníkom Hletko deklaroval príklon k politickej platforme HSL'S: „*Pittsburghskú dohodu priniesli sme najprv na Slovensko a len, keď sme ju zložili do rúk Andreja Hlinku, v dorozumení s vami, išli sme dobývať Prahu. Oslavovali nás tam, skvele. My sme to prijali, ale sme sa pomýliť nedali! Najviac nás prekvapilo, že nás vítali a oslavovali páni, ktorí pre nás doteraz dobrého slova nemali, ktorí pracovali proti Pittsburghskej dohode a ktorí sa slovenskému ľudu odrodili.*“⁴³⁶ V závere účastníci zjazdu vyjadrili vernosť republike, ale zároveň zdôraznili „*svoju nepoddajnú vernosť zásadám Pittsburghskej dohody, ktorá zmluvne zabezpečila nášmu samobytnému národu autonómiu Slovenskej krajiny*“ a odmietli „*fikciu nejestvujúceho jednotného národa československého*“.⁴³⁷

Deň po zjazde, HSL'S usporiadala veľkolepé oslavy. Centrom festivít sa stalo Hviezdoslavovo námestie v Bratislave. *Slovák* v sérii článkov prezentoval oslavy ako najvýznamnejšiu udalosť v novodobej histórii Slovákov. Obsahom reportáži boli ovácie, Hlinku, americkej delegácie a záplava nacionalistickej rétoriky.⁴³⁸ Vyvrcholením sa stala

⁴³⁴ „Delegácia americkej Slovenskej ligy prešla už značný kus Republiky. Všade konštatovala veľký pokrok. Československá republika je krásna zem, je to tu krajšie ako v Amerike a členovia výpravy ľutujú, že tu nemôžu zostať. Členovia výpravy videli v Československej republike poriadok a čo ich najviac udivuje a prekvapuje, je pokoj a sebadôvera, ktorú tu našli. To ostatne obdivuje celý svet. Amerika sama je Československu veľmi naklonená.“ *Robotnícke noviny*, 5.VI.1938. *Nepomôžu ani strany, ani Pittsburghská dohoda ale len svornosť.*

⁴³⁵ „Americká delegácia na čele s dr. Hletkom, ktorá došla s pôvodnou listinou Pittsburghskej dohody, je tu u nás ako dôkaz toho, že našim bratom v Amerike naďalej na srdci leží osud oslobodenej zeme, ktorá tu na hraniciach nebezpečného štátu všetkými silami verných občanov stojí tu na strážii svojej slobody a nezávislosti, ktorú je odhodlaná brániť svojou krvou a životmi. Tak ako vo svetovej vojne nebol našim bratom americkým ľahostajný náš osud, tak i teraz naši slovenskí Američania nám i svetu dosvedčujú, že i citmi a skutkami sú a budú s nami.“ *Slovenská politika*, 4.VI.1938. *Bratia z Ameriky.*

⁴³⁶ „Bratislava už od rána niesla sa v znamení Pittsburghskej dohody. Jej bojovníci zišli sa tu zo všetkých strán Slovenska. Po uliciach hudby, zástavy, kroje všetkých slovenských stolíc...Hneď po 10. hod prichádza vodca národa Andrej Hlinka...Zjazd nato vysielal deputáciu pre amerických Slovákov do Carltonu. Pod 50 zástavami pochodujú Slováci v kroji na čele s gardou usporiadateľov a poslancom Sidorom pred Carlton. Tu pozdravila dr. Hletku a ostatných členov delegácie americkej, potom pod zástavami vedú ju do Reduty. Na ulici, ale najmä v Redute, búrky nadšenia...O 11. hod Hlinka otvára zhromaždenie...pozdravuje osobitne vodcu delegácie dr. Hletku, potom Huška, Synčáka, Slobodu, Nováka, Rolika...Gen. tajomník strany, poslanec dr. Martin Sokol prehovoril potom o význame Pittsburghskej dohody.“ *Slovák*, 5.VI.1938. *Uzákonit' Pittsburghskú dohodu za prítomnosti amerických Slovákov!*

⁴³⁷ *Slovák týždenník*, 12.VI.1938. **Manifestačné vyhlásenie** zjazdu Hlinkovej slovenskej ľudovej strany dňa 4. júna v Bratislave.

⁴³⁸ Napríklad opis príchodu Hlinku a Hletka na Hviezdoslavovo námestie: „Konečne prichádza po 11. hod. a na námestí objavila sa prvá zástava, štátna, americká, zástavy slovenské národné a strany. Za zástavami krojované skupiny, privítane búrlivým potleskom a slávy volaním obecnstva...takto to trvá celé hodiny. Zástupy sa valia na námestie tak zo strany Carltonu, ako i druhou ulicou od Kerna...poslanci a senátori strany, ktorí kráčali v sprievode a zaujali miesto na balkóne, ustupujú a pred zástupom objavil sa šedivý vodca národa Andrej

prezentácia Pittsburskej dohody, ktorú zhromaždenému davu ukázal Hletko so slovami: „*Slúbili sme vám priniesť originál Pittsburskej dohody. Tu ho máte.*“ Zástup reagoval volaním na slávu a spevom piesne „*Hej Slováci.*“⁴³⁹

Opis osláv z pera dopisovateľa denníka A-Zet sa niesol v úplne odlišnom tóne. Na rozdiel od redaktorov ľudáckej tlače, ktorí odhadovali počet zhromaždených na 100 000, podľa A-Zet bolo prítomných len 18 000 osôb, „*z ktorých mnohí boli len zvedavci*“. Redakcia vyjadrila názor, že delegáti Slovenskej ligy v USA sa stali obeťami manipulácie vedenia HSLS: „*Americká delegácia mala dosť trápne postavenie. Poznala, že v skutočnosti bola zneužitá ako volebná agitácia ľudovej strany a preto nevedela dobre, ako sa má k celej veci zachovať. Zdôraznila, že prichádza preto, aby dosiahla medzi Čechmi a Slovákmi dohody.*“⁴⁴⁰ Naproti tomu, pre vládnu tlač boli oslavy Roľníckeho dňa, zorganizovaného agrárnou stranou, jedinečným potvrdením vernosti republiky. Podľa Slovenskej politiky: „*Odkedy Bratislava jestvuje, nikdy, prenikdy ešte nevidela tak veľkolepý sprievod a zhromaždenie národa, nikdy, prenikdy nehučali jej ulice tak búrlivým nadšením a mocným prejavom slovenskej vôle: Zdar vlasti! Zdar republike! Sláva armáde. Sláva vodcovi Hodžovi. Roľnícky ľud vydrží, roľnícky ľud nezradí! Nech žije vernosť!*“⁴⁴¹

Na rozdiel od údajne nepočetnej manifestácie prívržencov ľudovej strany, oslavy republikánskeho Roľníckeho dňa v hodnotení A-Zet „*vyznali ako mohutná manifestácia celého slovenského národa pre jednotu československú, pre silnú republiku a pre jej armádu.*“⁴⁴² Denník citoval Hodžu, ktorý vyjadril presvedčenie, že Slovensko je pevnou súčasťou republiky.⁴⁴³

Oslavy výročia Pittsburskej dohody a Roľníckeho dňa boli v interpretácii *Robotníckych novín* prejavom dvoch radikálne odlišných svetov – sveta spiatočnického tmárstva a sveta pokroku.⁴⁴⁴ Priebeh osláv komentovali tiež *Slovenské zvesti.*⁴⁴⁵ Vyjadrili síce

Hlinka, za ním dr. Hletko a ostatní členovia americkej delegácie...Zástavy štátne, americké a národné dvíhajú sa do výšky, stotisícová masa drží v ruke malé autonomistické zástavky a nepočuť iné, len jedno volanie: »Slovensko Slovákom!«, ktoré po krátkej chvíli zamieňa: »Sláva americkým Slovákom!« a nakoniec »Hlinka-Hletko, dá nám všetko« a znova »Hlinka, Hlinka, Hlinka« a »Hletko, Hletko, Hletko!« Trvá dobrých 10 minút toto oduševnenie, ktoré zaburáca znova a znova, koľko ráz Andrej Hlinka a členovia americkej delegácie pozdvihnú svoju ruku na pozdrav.“ Slováč, 8.VI.1938. Na Hviezdoslavovom námestí.

⁴³⁹ Slováč týždenník, 12.VI.1938. Rozvinutie Pittsburskej dohody.

⁴⁴⁰ A-Zet, 6.VI.1938. Fiasko ľudákov v Bratislave.

⁴⁴¹ Slovenská politika, 8.VI.1938. Slávny deň Slovenska.

⁴⁴² A-Zet, 8.VI.1938. Slováci proti rozvratníkom.

⁴⁴³ „Málokedy bolo toľko zloby proti štátu, ako proti nášmu štátu, ale málokedy bolo tak jasného dôkazu, pohotovosti a odhodlania, do posledného zachovať to, čo máme v našej republike. To nám uznala celá Európa, to nám uznala Amerika. A keď republika podala tento dôkaz svojej nezničiteľnej zdatnosti a schopnosti, prichádzate vy, aby ste spolu so mnou potvrdili, že keď sa postavila na ochranu svojho dobrého mena republika celá, vykonalo svoju povinnosť na 100 percent i naše Slovensko...Odkazujeme tam našim bratom za Moravou a v celom štáte, že Slovensko je ako zo žuly, že Slovensko je republikánsky tvrdé a nepoddajné a že kedykoľvek by povstal nejaký mrak nad republikou, zase všetci sme na raz jedným kusom žuly, jedno telo a jedna duša, republika celá.“ A-Zet, ref. 442.

⁴⁴⁴ „Pondelňajší bratislavský prejav roľnícky je významný mimoriadne i preto, že nasledoval hneď po nedeľňajšom tábore Hlinkovej strany. A tu každý, kto bol v týchto dňoch v Bratislave, mal možnosť porovnávať a presvedčiť sa. Mohol si skonštatovať, že v sprievode a v tábore ľudákov koncentrovaná bola stará zaostalosť, ovládaná ešte i dnes maďaronizmom, primitívnym spiatočníctvom, surovým hulákaním a v rečníckych výkonoch vodcov tohto hnutia malicherným, zaostalým, osobníckym tónom a horizontom duševnej úbohosti...Takto sme si nepredstavovali slovenskú autonómiu, hovorili mnohí Bratislavčania, to by bol predseda režim najväčšej primitívnosti a zaostalosti, nehodný kultúrnej Európy. A oddýchli si, keď nasledujúci deň, v pondelok, vidieť mohli, že Slovensko nie je brutalita, surovosť a nekultúrnosť, ale že náirečitejší slovenský ľud a jeho ohromné

uspokojenie, že stúpenci agrárnej strany demonštratívne odmietli pokus o „sfašizovanie“ Bratislavy, ale aj obavu že vedenie strany zanedbá riešenie problémov Slovenska.⁴⁴⁶ Za poľutovania hodnú skutočnosť považoval rozdelenie slovenskej verejnosti do dvoch vyhranených táborov *Slovenský juh*: „Dľa odhadu tlače slov. ľudovej strany bolo na zhromaždení v nedeľu vyše 80 000 ľudí a v pondelok do 50 000. Podľa odhadu tlače roľníckej strany vraj opačne, v nedeľu do 50 000 a v pondelok asi 80 000...**Čo by mohol vykonať k dobru svojho národa taký obrovský falanx, keby sa zviazal oceľovou reťazou bratskej svornosti!...Na miesto toho čo sa robí?** Sila sa triešti, falanx sa trhá, stena sa rúca, ohrozujúc zasypáním tej slobody, k uhájaniu ktorej by sa mala upevňovať. Čo je najnebezpečnejšie, robí sa to v dobe, keď zo všetkých strán našich odvekých neprajníkov i tie ochranné steny sú chamtíve podryvané, ktoré sme si za dvadsať rokov národnej slobody ťažkou, obetavou prácou nastavali.“⁴⁴⁷

Rozkol slovenskej spoločnosti kritizoval tiež Hletko. Na otázku Slováka, ako vníma politické pomery na Slovensku odpovedal: „No veľmi sa mi nepáčia. Neviem pochopiť, prečo sú Slováci tak roztriešení a proti sebe tak príkro osobne postavení. Veď dnes by všetci Slováci mali patriť do jedného tábora a to na podklade Pittsburghskej dohody. Ona vedela spojiť a k činom pohnúť Slovákov v Amerike, iste by Pittsburghská dohoda vedela na Slovensku vykonať veľké zjednocovacie dielo. Treba sa k nej len priblížiť.“ Ako zástanca politického usporiadania Slovenska v rámci republiky na báze Pittsburghskej dohody, Hletko sa jednoznačne priklonil k autonomistickému programu HSEŠ. Svoje stanovisko vyjadril aj v hodnotení výsledkov obecných volieb: „Víťazstvo autonomistov v hlavnom meste Slovenska ma veľmi potešilo. To je krásny príslub pre budúcnosť. Bratislavu treba zaujať pod vlastnou slovenskou zástavou, a to robia slovenskí autonomisti. K víťazstvu im srdečne blahoželám. Ale veľmi sa teším aj vzrastu autonomistov na vidieku. Bolo na čase vyraziť zbraň z rúk cudzej propagandy, že vo vašej republike sú hniezda boľševikov.“⁴⁴⁸ Význam Pittsburghskej dohody pre Slovákov na Slovensku ako aj v Amerike zdôraznil Hletko aj na zhromaždení Slovenskej ľudovej strany v Turčianskom Sv. Martine 19. júna: „Neopustite ani Pittsburghskú dohodu, lebo bez nej podľa nášho presvedčenia nie je zabezpečená budúcnosť slovenského národa.“⁴⁴⁹

masy sú v tábore československej kultúry, československej organizačnej schopnosti, československej budujúcej práce a československej obrany...musíme zdôrazniť, že ako slovenskí roľníci a Republikánska strana zhromaždili v Bratislave desaťtisíce svojich príslušníkov za Republiku a jej obranu, tak prirodzene i slovenskí robotníci a sociálna demokracia kedykoľvek vie už dnes zhromaždiť podobným spôsobom svoje masy, ako to ináč dokázala i nedeľňajšia pražská manifestácia našej strany, na ktorej sa tam zúčastnili viac ako desaťtisíce Slovákov.“ *Robotnícke noviny*, 8.VI.1938. Manifestácia dvoch hlavných miest Československa.

⁴⁴⁵ „Na turčiansky pondelok usporiadala agrárna strana manifestačný sprievod a verejné zhromaždenie v Bratislave, ktorého zúčastnilo sa – súdiac podľa dĺžky sprievodu – o niekoľko tisíc osôb viacej, ako ľudáckej manifestácie v nedeľu. Bratislavské obecnstvo pozdravovalo agrárny sprievod predovšetkým preto lebo tým odpovedalo na heslá a požiadavky, ktorými klika z vedenia ľudovej strany chcela i hlavné mesto Slovenska poznamenať. Predovšetkým vrelo bolo aplaudované volanie po jednote republiky, po jednote ľudu po vernosti spojencom atď.“ *Slovenské zvesti*, 8.VI.1938. Pondelňajšia odpoveď Bratislavy.

⁴⁴⁶ „I nám prichodí vysloviť radosť a uspokojenie nad tým, že s tak veľkým elánom a tak rozhodne bola v najkratšom čase zahladená stopa po široko založenom pokuse o vtláčenie fašistickej povahy hlavnému mestu Slovenska. Obávame sa však, že agrárni hlaváci vyložia si túto rozhodnosť a toto nadšenie roľníckeho ľudu zo Slovenska a bratislavského obyvateľstva po svojom a pre seba. To jest tak, že sú zbavení povinnosti prikrčiť k riešeniu naliehavých otázok Slovenska.“ *Slovenské zvesti*, ref. 445.

⁴⁴⁷ *Slovenský juh*, 11.VI.1938. 5. a 6. júna v Bratislave.

⁴⁴⁸ Slováka, 18.VI.1938. *Dr. Peter Hletko: Veľmi sa teším vzrastu autonomistov pri obecných voľbách.*

⁴⁴⁹ Slováka, 21.VI.1938. *Dr. P. Hletko na zhromaždení Slov. národnej strany: „Ak by ste aj vy opustili Pittsburghskú dohodu, my americkí Slováci ju ani vtedy neopustíme.“*

Sympatie predsedu americkej delegácie k politickému programu autonomizmu a zblíženie s predstaviteľmi HSĽS kritizovali provládne periodiká. Podľa Slovenskej vlasti sa Hletko spreneveril svojmu poslaniu.⁴⁵⁰ Lettrich hodnotil kroky Hletka na Slovensku ako nevďak za prejavenu pohostinnosť členov vlády a prezidenta.⁴⁵¹ Sklamanie z nedostatku nadstraníckosti americkej delegácie vyjadrili tiež Robotnícke noviny.⁴⁵² Novosti spochybnili oprávnenosť predstaviteľov Slovenskej ligy v Amerike stavať sa do pozície hovorca všetkých Slovákov v USA: „Americká delegácia Slovenskej ligy pri svojich prejavoch vždy hovorila menom všetkých Slovákov...Pre nás to boli naši krajanovia, bratia, ktorí prišli domov, k nám všetkým a vítali sme ich skutočne všetci. **Skoro sa však ukázalo, že delegácia podľahla vplyvu jednej strany, ktorá si robila z jej príchodu a najmä z Pittsburghskej dohody, politický šláger a účinný agitačný prostriedok predvolebný.** Tým americká delegácia sama zľahčila svoje poslanie a miesto prvku zjednocujúceho, rozvírila stranické vášne nie len u nás, ale aj v Amerike.“⁴⁵³ Postavenie Slovenskej ligy v USA ako reprezentanta amerických Slovákov spochybnili Slovenské zvesti. Dôkazom mal byť list, signovaný telocvičnou jednotou Sokol, Katolíckym Sokolom, Medzinárodným robotníckym spolkom a Americko-slovenským klubom gen. M. R. Štefánika, adresovaný Hodžovi.⁴⁵⁴ Podľa Slovenského deníka misia americkej Slovenskej ligy zlyhala, z čoho redakcia vinila predovšetkým HSĽS.⁴⁵⁵ Ako

⁴⁵⁰ „Je tomu už mesiac, čo prišla medzi nás delegácia amerických Slovákov. Je to dostatočný čas k tomu, aby sme posúdili, či delegácia nevybočila zo svojej úlohy...Dnes môžeme konštatovať len to, že vodca delegácie, pán dr. Hletko, ani len zďaleka neplní to poslanie, ktoré mu bolo americkými Slovákami zverené, a ktoré sme od neho i my všetci očakávali...dr. Hletko miesto toho, čo by mal poučiť o slušnosti a štátnickosti ľudáckych rozvratníkov...Dal sa úplne do agitačných služieb ľudovej strany. Nadžra vedome slovami i skutkami politickej strane, ktorá, podľa volebných výsledkov, reprezentuje iba tretinu Slovákov. Toto je to 'zjednocovanie'?“ Slovenská vlast', 24.VI.1938. Takto chcete zjednocovať?

⁴⁵¹ „Delegácia Slovenskej ligy v Amerike nemohla sa sťažovať na nedostatok pohostinstva, ako zo strany čs. oficiálnych kruhov, tak i slovenskej verejnosti...Aké bolo sklamanie, keď vodca delegácie zabudol na najprimitívnejšie požiadavky úcty a vážnosti k československej slobode a keď šiel vzdať poklonu americkej Slovače, namiesto prezidentovi republiky a predsedovi čs. vlády poslancovi Andrejovi Hlinkovi v Ružomberku...Domnievali sme sa, že sa stal obeťou nie práve zodpovedného a svedomitého postupu politických činiteľov Hlinkovej ľudovej strany a že tento chybný krok zostane ojedinelý. Čo však povedať nato, keď predseda dr. P. Hletko osvedčil sa 5. júna t. r. pre veľkým zástupom nahuckaného ľudu, že sa nedal pomýliť Prahou, keď hovoril s najvyššími predstaviteľmi našej republiky – prezidentom dr. Benešom a predsedom vlády dr. Hodžom – osobnosťami, ktoré boli postavené na svojej vysoko zodpovednej mieste z vôle slobodného ľudu...Takto sme si poslanie delegácie Slovenskej ligy v Amerike nepredstavovali a nazdávame sa, že to nie je ani v súlade s intenciami, sledovanými našimi krajanmi za morom.“ Slovenský deník, 1.VII.1938. Quo vadis dr. Hletko?

⁴⁵² „Delegácia americkej Slovenskej ligy, prinášajúc 'originál' Pittsburghskej dohody, uisťovala, že prichádza ku všetkým Slovákom, a to s úmyslom spojiť ich, viesť ich k jednote, pomôcť tak k zlepšeniu pomerov na Slovensku a k zaisteniu celej Československej republiky. Hneď však na začiatku podľahla delegácia (i keď nie celá) prosbám a hrozbám ľudáckeho poslanca Sidora a zmenila svoj pôvodný plán cesty tak, aby to viac vyhovovalo jednej politickej strane a v ďalšom priebehu svojho pobytu na Slovensku delegácia už opätovne ukázala, ako nie je nestranným pozorovateľom a radcom, ale zaujatým exponentom toho smeru, ktorý väčšina Slovákov odmieta...My máme len skromnú prosbu na nich. Osvedčujú sa, ostanú tam v Amerike a nechcú prísť, presťahovať sa do republiky, nuž my, ktorí v Republike sme a chceme zostať, prosíme ich, aby poburovaním nezostrovali ešte aj oni protivy, ktoré sú dnes na Slovensku. Nech nechcú diktovať nám, ako si máme ustlať tam, kde my budeme musieť ležať a nie oni.“ Robotnícke noviny, 26.VI.1938. Nadužívanie pohostinstva.

⁴⁵³ Novosti, 2.VI.1938. Sme rozbití doma aj v Amerike.

⁴⁵⁴ „Rozhodne protestujeme proti zájazdu zástupcov »Slovenskej ligy v Amerike«, ktorí nie sú oprávnení hovoriť v mene slovenského ľudu v Amerike, lebo neboli slovenským ľuďom k tomu poverení. Slovenský ľud v Amerike je rozhodne za nerozdielnu a demokratickú Československú republiku.“ Slovenské zvesti, 1.VII.1938. Americkí Slováci protestujú proti delegácii dra Hletka.

⁴⁵⁵ „Jednotliví členovia delegácie Slovenskej ligy v Amerike opustili už svoj kraj a nastúpili cestu do ďalekej druhej vlasti. Tým končí sa zájazd slovenskej delegácie z Ameriky, ktorému sa pripisovala taká dôležitosť a od ktorej sa očakávalo, že prispeje k urovnaniu politických rozdielov na Slovensku. Dnes môžeme povedať, že

neúspech a bezvýznamnú epizódu charakterizovala cestu predstaviteľov Slovenskej ligy v USA po Slovensku *Politika*.⁴⁵⁶ Hlinka síce počas rozlúčkového prejavu v Ružomberku nešetril na adresu členov delegácie superlatívami a ich putovanie po Slovensku nazval „triumfálnou cestou“, ⁴⁵⁷ samotný Hletko však nepriamo priznal neúspech americkej delegácie zmeniť alebo aspoň prispieť k úprave postavenia Slovenska v rámci ČSR: „*S originálom Pittsburghskej dohody chceli sme priniesť zmierenie. Podávali sme vašu ruku i našu ruku Prahe, ale v odpoveď dostali sme síce veľké reči, veľké oslavy, bankety, za čo všetko sme vďační, ale nedostali sme rovného, mužného, v dnešnej situácii jedine statočného slova, ktoré by mohlo mnoho napraviť v republike a ktoré by do jedného frontu spojilo národ slovenský, národ český k obrane vašej republiky. To slovo malo byť skutok. Malo byť okamžité uzákonenie Pittsburghskej dohody. Neurobili to a nechcú to urobiť.*“ ⁴⁵⁸

Krátko po odchode amerických Slovákov došlo k udalosti, ktorá ukončila pôsobenie HSLŠ ako politickej strany, dominovanej jedným mužom. Andrej Hlinka, zakladateľ a predseda strany, charizmatik vodca, predchnutý neotrasiteľnou víziou, že jeho poslaním je viesť slovenský národ, 16. augusta päť minút po jedenástej večer zomrel. Bol už dlhší čas vážne chorý a na zasadnutí predsedníctva strany 20. júna, ako informoval *Slovák*, „*v prípise generálnemu tajomníkovi strany oznámil svoje dispozície, ale sám sa porady nezúčastnil pre telesnú slabosť. Zasadnutie predsedníctva viedol podpredseda strany dr. Tiso a referát podal tajomník dr. Martin Sokol.*“⁴⁵⁹ Po dvojtyždňovom liečebnom pobyte v júli⁴⁶⁰ mu síce zlepšený zdravotný stav umožnil návrat do politického diania, avšak remisia choroby bola len dočasná.

V úvodníku „*Vyhlasujeme národný smútok*“, *Slovák* v poeticky ladenom, emocionálnom nekrológu vyjadril presvedčenie, že: „*Slovenský národ ešte tak nesmútil. Ešte nesmútili tak slovenské dediny a rodiny, ešte neplakali tak hory a háje, ešte sa nežalovali tak tri slovenské vrchy, a Dunaj a Váh, Nitra a Hron a Hornád a všetko Božie stvorenie, čo pod vencom Karpát žije.*“⁴⁶¹

Napriek hĺbke rozporov medzi vládnu koalíciou a HSLŠ, predsedníctvu strany zaslala kondolencie väčšina vládnych predstaviteľov – predseda poslaneckej snemovne Ján Malypetr, ministri Rudolf Bechyně, Rudolf Beran, Jan Černý, František Ježek, Kamil Krofta, František Machník a ďalší. Predstavitelia Maďarskej zjednotenej strany – Géza Szűllő, János Eszterházy a Andor Jaross v sústrastnom telegrame neopomenuli uviesť, že, „*Teraz, keď*

delegácia nesplnila svoje poslanie...Zo všetkého toho, čo sa odohralo v súvislosti s americkou delegáciou, Pittsburghskou dohodou a ľudovou stranou, možno čerpať poučenie, že nie je radno hnať veci do krajností. Ľudová strana to robila, uškodila tým americkej delegácii, národu a štátu.“ *Slovenský denník*, 5.VII.1938. *Americká delegácia odchádza.*

⁴⁵⁶ „*Všetko vyzerá tak, ako keby sa delegácia bola všemožne starala o to, aby zostala ušetrená od vypočutia názorov, odlišných od názorov príslušníkov ľudovej strany...Takto teda môžeme vari celkom odôvodnene povedať, že zmysel cesty zástupcov americkej Slovenskej ligy na Slovensku prejavil sa prakticky v kortešovaní na prospech len a len Hlinkovej ľudovej strany. Neprišli k slovenskému národu, neprehovorili s ním, vybrali si len určitú časť z neho, a to tú, ktorá sa doteraz nemôže chváliť pozitívnou činnosťou v záujme dvíhania blahobytu slovenského ľudu. Takto, pravda, výsledok jej poslanca je veľmi smutný, jednoducho preto, že v slovenskom živote nezanechá nijakej stopy. Bola to epizóda, ktorá sa nám len sľubovala ako udalosť.*“ *Politika*, 1.VII.1938. *Stroskotaná misia.*

⁴⁵⁷ *Slovák*, 7.VIII.1938. *Andrej Hlinka: Na rozlúčku vodcovi delegácie dr. Petrovi Hletkovi.*

⁴⁵⁸ *Slovák*, 9.VIII.1938. *Zostrite boj!*

⁴⁵⁹ *Slovák*, 21.VI.1938. *Zo zasadnutia predsedníctva strany: Nedovolíme ničť slobodu a existenciu našich prívržencov.*

⁴⁶⁰ *Slovák týždenník*, 31.VII.1938. *Andrej Hlinka ďakuje národu Zo sanatoria do novej práce.*

⁴⁶¹ *Slovák*, 18.VIII.1938.

nebeská Prozreteľnosť povolala k sebe prvého syna slovenského národa, so smutným srdcom skláňajú Maďari zástavu pred rakvou veľkého Vodcu s týmto sľubom, že v čestnom a spravodlivom boji vedľa Slovákov budú stáť vždy maďarskí bratia bojujúci za ich národné práva.“⁴⁶² Predseda vlády Hodža, v prejave prednesenom aj v mene prezidenta republiky, hodnotil Hlinku ako „veľkú postavu súčasných slovenských dejín“ a vyjadril vďačnosť „za všetko čo vykonal pre národ a štát.“⁴⁶³ V nekrológu Slovenskej politiky bol Hlinka vykreslený predovšetkým ako bojovník za nezávislosť Slovákov, prenasledovaný uhorským režimom. Hlinkove politické presvedčenie, ktoré nezriedka prerástlo do nekompromisnej kritiky vlády, redakcia interpretovala ako dôsledok jeho spontánnej povahy a dôverčivosti, zneužívanej nepriateľmi republiky: „Andrej Hlinka od náture bol človek impulzívny (vznetlivý), hybný, plný energie, človek s veľkým darom reči a príťažlivým kúzlom osobnosti, povaha nie mysliteľská, ale človek akcie a činu. Bol pri tom z tých ľudí, nad ktorými mimoriadne vplývalo jeho okolie a osobnosti s ktorými sa stýkal...Tak mohlo sa stať, že pri všetkej najlepšej vóli nedoviedel do plánov a úmyslov rôznych ľudí, ktorí si uňho vedeli získať vplyv. Tak sa mohlo stať, že v jeho okolí spolurozhodovali neraz takí ľudia, ako bol Unger, Jehlička, neskoršie Tuka, a ešte pozdejšie iní ľudia a úmyslami a cieľom celkom iným, ako boli úmysly a ciele Hlinkove.“⁴⁶⁴ Aj komunistické Slovenské zvesti sa zdržali kritického komentára na adresu politických postojov predsedu HSĽS a zamerali sa na jeho boj s uhorskými úradmi. Po vzniku ČSR sa hodnoteniu aktivít Hlinku takticky vyhli: „Tu už prestávame sledovať životné osudy Hlinkove; sú príliš verejné a preto veľmi dobre známe a splývajú vlastne v jedno s históriou a vývojom samej ľudovej strany.“⁴⁶⁵ Podľa Slovenskej vlasti mal skon Hlinku vyústiť do príklonu stúpcov HSĽS k republikánom, pretože: „Po Hlinkovej smrti nám zostal iba jeden skutočný vodca – dr. Milan Hodža. Úprimní a Republike verní Slováci, ktorí doteraz podporovali ľudovú stranu, zostali bez vodcu. Nebudú predseda za svojho vodcu považovať mladého Sidora, alebo Tisu – obaja bez národnej tradície, bez glorioly slovenského hrdinstva a martýria...Prítúlia sa druhému svojmu slovenskému vodcovi, ktorý je najbližšie k ich slovenskému a vlasteneckému citu a presvedčeniu, pridajú sa k dr. Milanovi Hodžovi.“⁴⁶⁶

Budúci vývoj politickej situácie na Slovensku však prognózu Slovenskej vlasti nepotvrdil. Rozdiely v názoroch radikálneho a umierneného krídla v strane, ktoré mohli vyústiť do rozkolu HSĽS, boli urovnané počas mimoriadnej schôdze zvolanej 17. augusta do Ružomberka.⁴⁶⁷

⁴⁶² Slovák, 19.VIII.1938. Smútok celého štátu.

⁴⁶³ Slovák, 23.VIII.1938. Prejav predsedu vlády dr. Hodžu.

⁴⁶⁴ Slovenská politika, 18.VIII.1938. Andrej Hlinka † 1864 – 1938.

⁴⁶⁵ Slovenské zvesti, 18.VIII.1938. Andrej Hlinka mŕtvy.

⁴⁶⁶ Slovenská vlasť, 26.VIII.1938. Bez Hlinku, ale s Hodžom.

⁴⁶⁷ „Na schôdzi narýchlo zvolanej Tisom na 17. augusta do Ružomberka nestanovilo predsedníctvo strany iba podrobnosti týkajúce sa Hlinkovho pohrebu, ale schválilo aj dohodu o spôsobe spolužitia, ktorá mala zabezpečiť súdržnosť oboch existujúcich krídel strany a predísť kríze vo vedení. Rozhodnutie o predložení žiadosti Hlinku, Sidora, Sokola, Tisu a ich druhov o zmenu ústavy a jej 80-stránkového zdôvodnenia na prerokovanie do parlament 19.augusta zaviazalo stranu zotrvať pri doterajšej politickej línii.“ HOENSCH Jörg, K. Slovensko a Hitlerova východná politika. Hlinkova Slovenska ľudová strana medzi autonómiou a separatizmom 1938 – 1939. Bratislava : VEDA, s. 53.

VIII. Národnostný štatút

Po okupácii Rakúska sa stala potreba riešiť postavenie Nemcov v ČSR existenčnou nutnosťou. Východiskom, v predstavách politikov vládnej koalície, malo byť vypracovanie detailnej legislatívnej reformy, zaručujúcej maximálne uplatnenie menšinových práv, zlučiteľných s nenarušením suverenity Československej republiky. Legislatívna reforma dostala pomenovanie „národnostný štatút“.⁴⁶⁸ O rozhodnutí vlády vypracovať komplexnú legislatívnu bázu, upravujúcu status minorít, informoval Hodža už v uvedenom prejave 28. marca 1938. Následne, 31. marca, Beneš požiadal členov ministerskej rady, aby sumarizovali nariadenia, ktoré určovali jednotlivé aspekty postavenia národnostných menšín.⁴⁶⁹ I keď mal národnostný štatút riešiť status všetkých národnostných minorít v ČSR, cieľom malo byť predovšetkým splnenie požiadaviek Nemcov za predpokladu zachovania celistvosti štátu.⁴⁷⁰ Nasledujúce mesiace, prakticky až do vyhlásenia mníchovského verdiktu, boli charakterizované horúčkovitou snahou nájsť kompromis, ktorý by bol prijateľný pre SdP. Beneš usiloval o získanie súhlasu Francúzska a Veľkej Británie s obsahom pripravovaného národnostného štatútu. Príležitosť predstaviť koncept štatútu videl počas konferencie predstaviteľov oboch krajín 28. – 30. apríla 1938 v Londýne. Prezidentov návrh, nazvaný *Memorandum*, sa však nestal predmetom rokovaní.⁴⁷¹

Akútnu potrebu riešenia národnostných vzťahov a v tomto zmysle i vzťah u medzi Čechmi a Slovákmi nastolila *Politika*: „*Dvadsať rokov vystačili sme si so zásadami, ktoré pre usporiadanie tohto štátu postavené boli už v dobe boja o samostatnosť, prípadne hneď v prvých rokoch jeho trvania. Stojíme pred neodkladným rozhodnutím, či máme sa ich pridržovať i naďalej a ak nie, v čom a ako ich meniť...Stojíme pred skúškou našej životoschopnosti. Nemci i Maďari uvedomujú si už význam doby a organizačne i programovo sú ucelení proti nám.*“ Redakcia zdôraznila nutnosť jednoty a „*Preto skôr ako sa zasadne k zelenému stolu s menšinami, musíme urobiť poriadok vo vlastnej domácnosti.*“⁴⁷²

Napriek negatívnemu stanovisku SdP, vládni predstavitelia presadzovali národnostný štatút ako jediné možné riešenie. Minister zahraničných vecí Krofta vylúčil akúkoľvek zmenu postavenia menšín, ktorá by ohrozila bezpečnosť a teritoriálnu integritu ČSR. V interview pre rumunské periodikum *Universul* vyhlásil, že československá vláda je rozhodnutá

⁴⁶⁸ Z. Kárník charakterizoval národnostný štatút ako „obdivuhodné dielo“, na základe ktorého malo byť priznané právo získať status štátotvorného národa nielen Čechom a Slovákmi, ale aj Nemcom. Zároveň však priznal, že „*Svým spôsobom ale až zahanboval. Navrhoval v tísiňoch, čo malo náležať k životu republiky väčšinou už dávno predtým. Vracel do života niektoré prvky správy a samosprávy ze starého mocnárství a predovšetkým anuloval v mnohom správnu reformu z roku 1927/28.*“ KÁRNÍK, ref. 297, s. 540.

⁴⁶⁹ BYSTRICKÝ, Valerián. Národnostný štatút a štátotvorné programy na Slovensku 1938. In *Historický časopis*, roč. 40, č. 1, 1992, s. 53.

⁴⁷⁰ BYSTRICKÝ, Národnostný, ref. 469, s. 61.

⁴⁷¹ *Memorandum* bolo odoslané 26. apríla 1938. „*Francouzská a britská vláda si stěžovaly, že memorandum dostaly pozdě – až v poslední chvíli před londýnskou franko-britskou schůzí...Z Londýna pak oznámili dne 27. dubna 1938 do Paříže, že pochybují, že by Chamberlain a Halifax mohli s Daladierem a Bonnetem o československém memorandu jednati, protože odborníci ve Foreign Office nebudou mít dosti času, aby československé memorandum prostudovali.*“ BENEŠ, Edvard. *Mnichovské dny*. Svoboda, 1968, s. 73.

⁴⁷² *Politika*, 1.V.1938. K jednání s nemeckou menšinou.

v maximálnej miere vyhovieť požiadavkám menšín, avšak len za predpokladu že nedôjde k narušeniu suverenity štátu.⁴⁷³

S cieľom podať vysvetlenie o pripravovanom národnostnom štatúte, Hodža pozval 20. mája redaktorov vládnych periodík. Predseda vlády oznámil začatie rozhovorov so zástupcami menšín a uistil že rokovania budú „*hlboko seriózne*“.⁴⁷⁴

Optimisticky sa k otázke úpravy vzťahov s nemeckou minoritou vyjadril Hodža v interview pre francúzsky denník *Paris Soir*, z ktorého časti rozhovoru citoval *Slovenský týždenník*. Na otázku ako rýchle by mohlo byť postavenie Nemcov v ČSR vyriešené, predseda vlády odpovedal: „*Mohli by byť urovnané do leta...Návrhy sú hotové, ovocie uzrelo. Pracujeme na veci od februára roku 1937. Všetko sa môže urovnať ľahko, lebo máme k tomu najlepšiu vôľu, ak sa ponechá problému jeho vnútropolitický ráz.*“ Vylúčil však možnosť zmeny zahraničnopolitickej orientácie republiky.⁴⁷⁵

K prvému stretnutiu Hodžu s vedením SdP došlo 23. mája v Prahe. Podľa *Robotníckych novín* „*tým boli otvorené informatívne rozhovory s predsedom vlády, ktoré majú slúžiť najprv k vyjasneniu a upokojeniu politickej situácie.*“⁴⁷⁶

Porady predstaviteľov národnostných menšín s predsedom vlády, ktoré mali byť venované návrhu národnostného štatútu avizoval začiatkom júna A-Zet.⁴⁷⁷

Na iniciatívu vlády reagovala Sudetonemecká strana 8. júna „Memorandom“,⁴⁷⁸ súborom 14 požiadaviek, ktorých splnenie by prakticky rozdelilo jednotné štátne územie na oblasti s vlastnou zákonodarnou a výkonnou právomocou. O odpovedi Hodžu na iniciatívu SdP informoval A-Zet.⁴⁷⁹

⁴⁷³ „*Pracujeme na vybudovaní národnostného statutu, na kodifikácii všetkých zákonov, týkajúcich sa prav a povinností národností. Statut ubezpečí národnosti stejnou měrou, že jsme odhodláni poskytnouti všechny ústupky s výjimkou takových, jež by i v nepatrné míře mohli omezit naši suverenitu, a že nepřipustíme podmínky, jež by byly na újmu neodvislosti a bezpečnosti našeho státu v jeho nynějších hranicích.*“ A-Zet, 7.V.1938. *Všechna práva menšinám – ale bez zásahů z ciziny.*

⁴⁷⁴ „*Vláda připravila řešení, zasahující hluboko do celé struktury naší státní správy, naší samosprávy atd., protože je pevně odhodlaná dostat svojmu vlastnému i evropskému úkolu...Dovršení národnostnej úpravy bude sa diať na základe dvoch princípov, ktoré plynú z našej demokracie: to jest samospráva a proporcionalita.*“ A-Zet, 21.V.1938. *U nás nevzbĺčí požiar.*

⁴⁷⁵ *Slovenský týždenník*, 2.VI.1938. *Ministerský predseda dr. Milan Hodža o rokovaní s Nemcami.*

⁴⁷⁶ *Robotnícke noviny*, 25.V.38. *Hodža začal vyjednávať s Henleinom.*

⁴⁷⁷ „*Příští týden dojde k rozhovorům předsedy vlády dra M. Hodži s představiteli všech národnostních skupin a všech politických stran o otázkách národnostní politiky...Jak projekt národnostního statutu, tak elaborát nové úpravy jazykového zákona jsou připraveny a obsahují již téměř veškerý materiál, jenž se týká národnostních otázek v republice. Definitivní redakce, zejména části vyslovené politických, zůstává otevřena, aby bylo národnostním skupinám umožněno zaujmouti k návrhu stanovisko dříve, než bude definitivně redigovaný text vtělen do formální osnovy zákona, jež má býti vládou předložen parlamentu.*“ A-Zet, 5.VI.1938. *Národnostní status připraven.*

⁴⁷⁸ Memorandum bolo zverejnené pod názvom „*Náčrtek pro nové uspořádání vnitřních poměrů v Československu na základě osmi bodů řeči předsedy Sudetonemecké Partei Konrada Henleina, přednesené v Karlových Varech dne 24. dubna 1938.*“ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 105.

⁴⁷⁹ „*K ministerskému předsedovi dr. Hodžovi přišli v úterok zástupcovia sudetonemeckej strany poslanec Kundt, dr. Peters, dr. Rosche, dr. Sebekowski a dr. Schickentanz, aby vypočuli odpoveď vlády na memorandum sudetonemeckej strany. Predseda vlády dr. Hodža prehlásil menom vlády, že vláda chce považovať memorandum sudetonemeckej strany i národnostný štatút vládny za základ jednania. Aby bolo umožnené zaujať vzájomné stanovisko, bude sa konať ďalšia rozprava v najbližších dňoch. Poslanec Kundt...zvlášť zdôraznil, že memorandum neobsahuje žiadne teórie, ale nezbytnosti, ktoré sú po dvadsaťročnej skúsenosti nutné k zaisteniu sudetského Nemectva a k novej úprave politických pomerov v štáte.*“ A-Zet, 16.VI.1938. *U predsedu vlády dr. Hodžu jednanie o národnostním štatúte*

Vládni predstavitelia usilovali o širšie zastúpenie národnostných menšín v rokovaníach o národnostnom štatúte.⁴⁸⁰ Optimisticky o príprave štatútu referovali *Robotnícke noviny*.⁴⁸¹

V skutočnosti možnosti riešenia postavenia minorít, predovšetkým nemeckého obyvateľstva ktoré podporovalo radikálne požiadavky SdP, boli krajne obmedzené. Rokovania medzi predstaviteľmi SdP a členmi vlády síce prebiehali, ale, ako informovali *Robotnícke noviny*, mali len „informatívny charakter“.⁴⁸² Na ťažko preklenuteľné rozdiely v prístupe k otázke postavenia menšín poukázal Slováč: „Len čo sa začalo meritórne rokovať o sudetonemeckej otázke, ukázalo sa, že ťažko tu bude nájsť riešenie také, aké by si želali centralistické strany. Úradná korešpondencia sudetonemeckej strany vyhlasuje, že vláda Nemcom doteraz nepodala nijaké návrhy. Ďalej zdôrazňuje, že zo svojich spomenutých zásad Nemci nemôžu upustiť.“⁴⁸³ Politika považovala zložitosť riešenia za tak závažnú, že si vyžiada zásadnú úpravu národnostnej politiky štátu.⁴⁸⁴ Nezlučiteľnosť vládneho návrhu a požiadaviek SdP priznala tiež *Slovenská politika*. Uskutočnenie podmienok postulovaných na karlovarskom zjazde Sudetonemeckej strany však nepokladala za reálne: „Nemci nateraz tvrdia, že stoja na stanovisku tých ôsmich hlavných bodov, ktoré bol predniesol Henlein na zhromaždení v Karlových Varoch, ale že majú ešte i štyri požiadavky ďalšie, a že 'nevedia, či chystaný Hodžov národnostný štatút bude môcť aspoň z čiastky uspokojiť nemecké požiadavky' ...Je zrejmé, že prehnané požiadavky uskutočnené nebudú.“⁴⁸⁵ Úplne neprijateľnú požiadavku predložili podľa redakcie predstaviteľia maďarskej minority. Nárok na štátne občianstvo na území Slovenska mali mať len tzv. starousadlíci, teda Slováci, Maďari a príslušníci národností, ktorí žili na Slovensku pred rokom 1918.⁴⁸⁶ Logickým dôsledkom

⁴⁸⁰ „Vládne jednanie s menšinami neobmedzuje sa len na Henleina. Z nemeckej strany budú tiež pozvaní nemeckí sociálni demokrati. Predseda vlády, dr. Hodža, jednal včera s tromi aktivistickými poslancami maďarskými, s Csomorom, Stundom a Schultzom. Okrem toho bolo oznámené zástupcovi zjednotenej maďarskej opozície, dr. Esterházy, že bude pozvaný k jednaniu.“ A-Zet, 17.VI.1938. Politickí ministri dnes jednájú k otázke: **samospráva Slovenska.**

⁴⁸¹ „Práce vlády v tomto týždni sa sústreďovali na otázky národnostnej politiky, ktorými sa podrobne zaoberal výbor politických ministrov vo všetkých svojich schôdzach...Pokrok vládnych prác umožňuje už teraz prípravy formálne oficiálnej etapy rokovania medzi vládou a stranou sudetonemeckou...možno očakávať, že vláda postupujúca v naprostej jednotnosti všetkých svojich členov a zložiek, predstúpi v júli pred parlament s veľkým zákonodarným projektom, ktorý má dať Republike novú a trvalú základňu národnostnej politiky.“ *Robotnícke noviny*, 19.VI.1938. Do vyjednávania s henleinovcami zapoja sa aj ďalší členovia vlády.

⁴⁸² „Dnes dopoludnia bola uskutočnená u predsedu vlády informatívna schôdza členov výboru politických ministrov so splnomocnenými predstaviteľmi sudetonemeckej strany...Zástupcovia strany sudetonemeckej informovali politických ministrov o svojich názoroch na riešenie novej úpravy národnostných problémov a podali im podrobný výklad požiadaviek, prednesených vláde sudetonemeckou stranou.“ *Robotnícke noviny*, 24.VI.1938. Porada politických ministrov so zástupcami Henleinovej strany.

Slovák, 26.VI.1938. Na česko-nemeckom fronte (Brinkanie šablíčkami).

⁴⁸⁴ „prichodí nám riešiť celý komplex otázok politických, hospodárskych i kultúrnych tak, ako sa nám vynárajú pri príprave, poťážne v jednaní o tzv. národnostný štatút. Ak pôvodne pod týmto pojmom predstavovali sme si súbor našich, československých zákonných noriem o menšinách, dnes z toho, čo o priebehu jednaní je známe, vidíme, že jedná sa o generálnu revíziu našej doterajšej politiky a o formulovanie novej línie politickej a hospodárskej i kultúrnej a to na jednej strane v pomere Čechov a Slovákov a na druhej strane v pomere tejto československej väčšiny k ostatným národnostiam.“ *Politika*, 1.VII.1938. V jednaní o národnostný štatút.

⁴⁸⁵ *Slovenská politika*, 16.VI.1938. Štatút.

⁴⁸⁶ „Delegácia spojených opozičných Maďarov pojednávala s min. predsedom dr. Hodžom o národnostných veciach v stredu. Boli to delegáti dr. Gejza Szüllő, Ján Esterházy, Andor Jaross a dr. Ondrej Korláth. Úradná správa o priebehu a prípadných výsledkoch rokovaní uverejnená nebola, ale maďarské periodiká informovali o požiadavkách vznesených predstaviteľmi maďarskej minority. Predovšetkým zrušenie jednotného štátneho občianstva v štáte, ktoré je platné pre všetkých občanov Republiky. Podľa tejto požiadavky štátne občianstvo na

takéhoto opatrenia by bola strata občianstva predovšetkým pre osoby českej národnosti, ktoré sa prisťahovali na Slovensko po roku 1918.

Rokovania Hodžu s SdP boli zahalené rúškom tajnosti. Provládne periodiká, následkom absencie informácií o konkrétnom obsahu rozhovorov, venovali pozornosť procesuálnej stránke. *Robotnícke noviny* uverejnili správu o stretnutí ministrov s členmi delegácie SdP, na ktorej predstavitelia strany „informovali politických ministrov o svojich názoroch na riešenie novej úpravy národnostných problémov a podali podrobný výklad požiadaviek, prednesených vláde sudetonemeckou stranou“. Napriek bezobsažnosti správy, redakcia uistila, že „Ich informácie boli potvrdením toho, že vláda chce ísť čo najďalej v ústrety národnostným menšinám, že však záujmy Republiky pritom v ničom nebudú ohrozené.“⁴⁸⁷ Jediným výsledkom porád, ako oznámil Hodža, bol súhlas oboch strán pokračovať v rokovaní, avšak bez stanovenia konkrétneho termínu.⁴⁸⁸ V súvislosti s rokovaniami o národnostnom štatúte, *Politika* poukázala na nutnosť riešiť vzájomný pomer Čechov a Slovákov a dospieť k dohode HSLS s vládou koalíciou.⁴⁸⁹

HSLS, pre ktorú bol národnostný štatút bez zapracovania klauzúl Pittsburskej dohody neprijateľný, iniciovala vlastnú verziu riešenia národnostnej otázky. 5. júna⁴⁹⁰ Slováč publikoval návrh na vydanie ústavného zákona, vypracovaný Ferdinandom Ďurčanským, Aladárom Kočišom a Martinom Sokolom o autonómii Slovenska. Autori predlohy žiadali zriadenie *Slovenskej krajiny* s vlastným snemom a autonómnou vládou.⁴⁹¹ Vedenie HSLS si pritom uvedomovalo, že prijatie takto koncipovaného zákona by nevyhnutne muselo viesť k priznaniu autonómie tiež pre nemeckú minoritu a teda k ohrozeniu integrity štátu. Nezlučiteľnosť postoja vládnej koalície s požiadavkami SdP, priznal aj *Slovák*. Pritom bolo zrejmé, že na rovnakých princípoch je postavený aj návrh HSLS.⁴⁹²

Podľa *Slovenskej politiky* začiatkom júla dospeli vládne strany k zhode v riešení postavenia národnostných menšín. Návrh štatútu mala schváliť poslanecká snemová bez ohľadu na stanovisko SdP.⁴⁹³

Slovensku má patriť len Slovákom, Maďarom a Nemcom ako 'starousadlíkom'.“ *Slovenská politika*, 1.VII.1938. *Maďari a štatút*.

⁴⁸⁷ *Robotnícke noviny*, 24.VI.1938. *Porada politických ministrov so zástupcami Henleinovej strany*.

⁴⁸⁸ *Robotnícke noviny*, 25.VI.1938. *Henleinovci informovali politických ministrov*.

⁴⁸⁹ „Československu nie je nijako na újmu, že po dvadsať ročnom trvaní chce – a po prípade aj musí – uvažovať o revízií svojej politiky... Náprava v pomere česko-slovenskom snád' na prvý pohľad bude žiadať ústupky zväčša zo strany českej (nová úprava užívania slovenčiny ako reči úradnej a vyučovacej, nová personálna politika, reorganizácia politickej správy a rozšírenie právomoci samosprávy, riešenie určitých otázok hospodárskych atď.). Je však zrejmé, že k dorozumeniu dôjsť musí, ak Česi i Slováci chcú v tomto štáte hrať zástoj...V tomto časopise často sa prihovárame i za nadviazanie úradného jednanie koalície s ľudovou stranou alebo aspoň za pokus o takéto jednanie, pretože sme presvedčení, že aj veľká väčšina príslušníkov tejto strany je za rozumnú dohodu česko-slovenskú.“ *Politika*, 1.VII.1938. *V jednaní o národnostný štatút*.

⁴⁹⁰ *Slovák*, 5.VI.1938. *Slávnostný zjazd strany. Uzákoniť Pittsburghskú dohodu za prítomnosti amerických Slovákov!*

⁴⁹¹ BYSTRICKÝ, Národnostný, ref. 469. s. 53.

⁴⁹² „Stanovisko nemecké sa diametrálne líši od stanoviska českého. V zásade stanovisko české opiera sa o proporionalitu v súžití, zaistenie spravodlivosti národnostiam podľa kľúča zodpovedajúceho ich početnosti. V tomto riešení české strany dúfajú zachrániť nedotknutosť ústavy. Naproti tomuto úradnému stanovisku českému, Nemci v svojich návrhoch žiadajú, aby bola zabezpečená rovnoprávnosť národov a národných skupín, k vôli čomu vytvorený by bol nový primeraný právny poriadok, ktorý by bol pojatý do ústavnej listiny.“ *Slovák*, 27.VI.1938. *Na česko-nemeckom fronte*.

⁴⁹³ „Hlavné veci národnostného štatútu sú hotové a jednomyselnosť koalíčných strán je zabezpečená vo všetkých podstatných bodoch“ a „V súvislosti s národnostným štatútom budú snemu odovzdané jednotlivé predlohy

SdP praniehovala odmietavý postoj vlády k požiadavkám postulovaným na karlovarskom zjazde a údajné prietahy v príprave národnostného štatútu. Novosti vyvracali tieto obvinenia, tvrdiac, že: „*Pokiaľ ide o »preťahovanie riešenia národnostných otázok«, treba vedieť, že reformy, na ktorých sa práve pracuje, pohybujú sa na hraniciach bezpečnosti štátu, že majú platiť na dlhé desaťročia a že ich teda nemožno merať od buka do buka.*“⁴⁹⁴ Kritiku údajne zdĺhavého procesu tvorby národnostného štatútu, považovali za bezpredmetnú *Robotnícke noviny*: „*Bez vlivu na jednanie zostáva opakované tvrdenie zahraničnej tlače nemeckej a maďarskej, že vyjednávania sa dejú ženevským systémom, t.j., že sa chce dosiahnuť stáleho predlžovania a odkladu konečných rozhodnutí.*“⁴⁹⁵ K udržaniu „pevných nervov“ a odmietnutiu nátlaku zo zahraničia vyzvali Novosti.⁴⁹⁶ Slovák sa však stotožnil s kritikou údajne zdĺhavého procesu vypracovania štatútu: „*Po doterajších rozvláčných preťahovačkách teraz už údajne má sa rázne pokračovať v práci na tomto probléme.*“⁴⁹⁷

V prvej polovici júla Konrád Henlein odcestoval do Nemecka, podľa *Robotníckych novín* údajne „*na akúsi výstavu v Berlíne*“.⁴⁹⁸ Keďže slovenské periodiká nemali o motíve cesty žiadne informácie,⁴⁹⁹ komentáre sa pohybovali v rovine dohadov. Podľa *Slovenských zvesti* mal Henlein prevziať inštrukcie od Hitlera pre ďalší postup SdP v rokovaníach s československou vládou.⁵⁰⁰ *Robotnícke noviny* spájali návštevu aj s nárastom nenávisťnej kampane voči ČSR v nemeckej tlači. Vlna útokov proti republike bola údajne výsledkom Henleinových rozhovorov s Hitlerom a Göringom, ktorí žiadali, aby v rokovaníach s vládou predstavitelia SdP, „*nič nezľavili zo svojich karlovarských požiadaviek.*“⁵⁰¹

Vláda rozhodla predložiť osnovu štatútu do parlamentu aj bez súhlasu Sudetonemeckej strany. *Robotnícke noviny* avizovali tento zámer, tvrdiac, že „*Nacionálny štatút stane sa skutkom. Lahostajne, či so súhlasom Henleinovým, či bez neho*“, pretože „*menšiny musia mať zabezpečené predpoklady svojej národnosti, existencie, ale štátny národ*

zákonov v tých oboroch (vo verejnej správe, v školstve atď.), ktorých sa nár. štatút dotýka.“ Denník však neopomenul zdôrazniť, že „*Nikdy a za žiadnych okolností nebude pripustené také ustanovenie, ktoré by podlamovalo jednotnosť štátu, jeho brannosť a silu. Nikto nemôže a nebude rozhodovať o národnostnom štatúte, ako náš čl. parlament patričnou zákonitou väčšinou.*“ Slovenská politika, 3.VII.1938. **Štatút: Ministri u prezidenta.**

⁴⁹⁴ Novosti, 5.VII.1938. *S henleinovcami nie je ľahká reč.*

⁴⁹⁵ *Robotnícke noviny*, 10.VII.1938. **V naprostej jednomyselnosti koaličný výbor prejednal národnostný štatút.**

⁴⁹⁶ „*Pozorujeme, že na niektorých miestach ľudia prepádajú nervozitou a veľmi pilne radia postupovať rýchle a stále rýchlejšie, ba udávajú aj termín, vraj najpozdšie v tomto mesiaci, lebo nemecká propaganda šarapatí a naši zahraniční priatelia čakajú od nás činy aj vo veci úpravy národnostných otázok tak jasné a pádne, ako to bolo 21. mája. Nuž my svoje pomery upravíme bez ohľadu na nemeckú propagandu tak, ako sami uznáme za vhodné a tak, aby národná česť ostala nepoškvrnená.*“ Novosti, 14.VII.1938. *Len nestrácať nervy.*

⁴⁹⁷ Slovák, 9.VII.1938. *Parlament asi 20. júla.*

⁴⁹⁸ *Robotnícke noviny*, 8.VII.1938. *Henlein zase v Berlíne.*

⁴⁹⁹ E. Beneš priznal, že účel Henleinovej návštevy nebol známy, predpokladal však, že cieľom bolo zabrániť schváleniu národnostného štatútu bez dohody s SdP. Nemecké periodiká publikovali články, vyzývajúce vládu Veľkej Británie, aby takémuto kroku zabránila. Následne, „*Lord Halifax v Londýne naláhal v tých dňoch (13. července) na vyslanca Masaryka, aby chom se vyvarovali trvalé roztržky s Henleinem a aby chom nedávali odhlasovať celý komplex národnostných predloh proti ostre opozícii Sudetendeutsche Partei. Radil, aby chom předložili parlamentu jen věci, o kterých se československá vláda dohodne s Němci, a aby chom jednání o sporných otázkách vedli dále nebo je odložili na dobu pozdější.*“ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 129 - 130.

⁵⁰⁰ „*Je viac ako pravdepodobné, že tam bol po pokyny pre ďalší postup v Československu. Je to tým zrejmejšie, že podľa správ sa Henlein na spiatocnej ceste zastavil v Berchtesgadene, známom sídle Hitlerovom.*“ Slovenské zvesti, 10.VII.1938. *Henlein bol v Berlíne.*

⁵⁰¹ *Robotnícke noviny*, 14.VII.1938. **Henlein s Hitlerom uzhovorili novú kampaň proti ČSR.**

musí mať zabezpečenú zvrchovanosť a životaschopnosť štátu.⁵⁰² Politický vývoj však predpoved' Robotníckych novín nepotvrdil. Osnova národnostného štatútu mala byť predložená do parlamentu 2. augusta. Prečo k schváleniu štatútu parlamentom nedošlo, vysvetlil v memoároch Beneš: „Ale dříve než mohla pražská vláda všechno to provést, zakročil Londým znovu v Praze. Dne (20). července učinil u mně osobně vyslanec Newton návštěvu a žádal, aby národnostní statut nebyl předkládán sněmovně, pokud o něm nebude docílěna dohoda se Sudetendeutsche Partei...Pražská sněmovna, svolaná na den 2. srpna 1938 se sešla, ale po formální schůzi se ihned odročila, neboť vláda za těchto okolností nemohla rozhodnout národnostní statut k jednání předložit.“⁵⁰³ Slovenská politika pružne prispôsobila svoje stanovisko zmenenej situácii a vynútenú zmenu pôvodného zámeru schváliť osnovu bez súhlasu SdP považovala za oprávnenú: „Nikomu nebude nič nanútené, nik nebude bezmocne postavený pred hotovú vec. Každý bude môcť stanovisko k národnostnému štatútu a je len prirodzené, že pred jeho uzákonením budú môcť byť na ňom urobené i zmeny – ak sa parlament na tom dohodne.“⁵⁰⁴ Že národnostný štatút bude predmetom úprav, priznali i Robotnícke noviny „Je známe, že politický výbor ministrov⁵⁰⁵ pracuje v týchto dňoch na otázkach reformy verejnej správy. Dokiaľ nebude presne stanovený rozvrh prenesenia pôsobnosti orgánov vyšších na orgány samosprávne, nemožno o tejto reforme vysloviť konečný úsudok.“⁵⁰⁶ Odmietavé stanovisko k národnostnému štatútu zaujal Slováč.⁵⁰⁷

V protiklade k Slovenským zvestiam, ktoré kritizovali zákaz uverejňovať akékoľvek informácie v súvislosti so zmenami pôvodnej osnovy štatútu,⁵⁰⁸ jednoznačne sa na stranu vlády postavila Politika. Priznala, že utajovanie prípravy osnovy štatútu mohlo prospieť nemeckej propagande, podľa redakcie však „Je nesporné, že i mlčanie býva často príkladom správnej diplomacie“.⁵⁰⁹

Napriek snahe vlády zosúladiť štatút s požiadavkami SdP, rokovania zostávali bez výsledku. Podľa Novosti, vo významnej miere prispieval k neústupnosti vedenia SdP tiež

⁵⁰² Robotnícke noviny, 15.VII.1938. S henleinovcami alebo bez nich.

⁵⁰³ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 134-135.

⁵⁰⁴ Slovenská politika, 27.VII.1938. Národnostný štatút čoskoro hotový: Národnostné kúrie.

⁵⁰⁵ Tzv. politický výbor ministrov tvorili minister železníc Rudolf Bechyně (Československá sociálne demokratická strana dělnická), minister vnútra Josef Černý (Republikánska strana zemědělského a malorolnického lidu), minister školstva a národnej osvety Emil Franke (Československá strana národně socialistická), minister unifikácie a štátnej správy Jan Šrámek (Československá strana lidová), minister spravodlivosti Ivan Dérer (slovenská časť sociálne demokratickej strany), minister zdravotníctva a telesnej výchovy Franišek Ježek (Národní sjednocení), minister priemyslu, obchodu a živností Rudolf Mlčoch (Československá živnostensko-obchodnícka strana středostavovská). Jediným „nepolitickým“ členom výboru, t. j., ministrom bez straníckej príslušnosti, bol minister zahraničných vecí Kamil Krofta.

⁵⁰⁶ Robotnícke noviny, 29.VII.1938. Správy o obsahu národnostných osnov predčasné.

⁵⁰⁷ „Zásady novéj politiky, ktorú sme očakávali v pripravovaných zákonoch nemôžu byť totožné so zásadami, na ktorých celé úsilie dvadsiatich rokov o národnostný pokoj stroskotalo...Národnostný štatút, ako sa dostal do verejnosti, nevyhovuje ani Nemcom a nevyhovuje ani nám Slovákom.“ Slováč, 29.VII.1938. Ajhľa, národnostný štatút.

⁵⁰⁸ „Zaznamenaný návrh štatútu vypracovala vláda a to je ten štatút, proti ktorému sa stavia Henlein a proti ktorému intrigoval Berlín v Londýne...Vláda však namiesto toho, aby zásady zrovnoprávnenia národov ČSR postavila do centra ťvah práve na základe svojho návrhu...oznamuje doma i za hranice, že tento dokument je ešte neplatný a tu doma dokonca poveruje cenzorov, aby umlčali v tlači každú zmienku o tejto veci.“ Slovenské zvesti, 31.VII.1938. O štatúte pst, pst.

⁵⁰⁹ Politika, 1.VIII.1938. Vláda pokračuje správne.

Berlín.⁵¹⁰ Zamietavé stanovisko SdP však nevedlo k prerušeniu rokovaní. V odpovedi na otázky členov parlamentu Hodža prehlásil, že jednotlivé časti vládneho návrhu – národnostný štatút, jazykový zákon a reformu štátnej správy, nemožno považovať za definitívne, ale len ako podklad pre ďalšie rokovania.⁵¹¹

„Sabotážou vyjednávani“ nazvali *Robotnícke noviny* rozhodnutie SdP rokovať výlučne s vládou.⁵¹² Podľa *Novosti*, bolo rozhodnutie SdP vylúčiť z rokovaní parlament nelogické, pretože „*Národnostný štatút musí byť prijatý parlamentom a jeho prijatie, opravy, zamietnutie, ležia v rukách majority snemovne. Je preto nevysvetliteľné, prečo sa sudetonemecká strana zdráha vojsť v priamy styk s väčšinou.*“⁵¹³ *Novosti* pranierovali postoj vyjednávačov SdP, keďže „*neustúpili od svojich požiadaviek ani na krok a žiadajú, aby ústupky robila len československá vláda, takže si prakticky neprajú vyjednávanie, ale kapituláciu čs. vlády.*“⁵¹⁴ Dôkazom ústretovosti československej vlády voči nemeckej komunite malo byť podľa redakcie vymenovanie viacerých Nemcov do postov v štátnej správe, ohlásené predsedom vlády.⁵¹⁵

Hra na mačku a myš pokračovala. V stredu, 17. augusta, počas stretnutia s predstaviteľmi vlády, člen vedenia SdP, Ernst Kundt, prehlásil že pre Sudetonemeckú stranu je národnostný štatút neprijateľný. V zdôvodnení uviedol „*nepreklenuteľnosť*“ rozdielov medzi vládnymi návrhmi a karlovarskými požiadavkami.⁵¹⁶ I keď bol pramalý dôvod na optimizmus, *Robotnícke noviny* uistili, že vo vládných kruhoch „*posudzuje sa súčasná európska situácia ako pre nás najpriaznivejšia od prevratu za celých dvadsať rokov.*“ Dôvod k spokojnosti videla redakcia aj v podpore Sovietskeho zväzu, ktorého považovala za najbližšieho spojenca.⁵¹⁷ Prekvapujúco kriticky sa na adresu vládnej politiky vyjadril významný slovenský národohospodár, senátor za agrárnu stranu, Kornel Stodola, podľa ktorého stranícke záujmy a neústupnosť prispeli ku krízovej situácii v republike.⁵¹⁸

⁵¹⁰ „V úvahách k politickej situácii sa ventiluje otázka, či bude zjednaný *modus vivendi* v sudetonemeckej otázke do októbra t. r. Poukazuje sa na hlasy rôznych anglických časopisov, ktoré vravia, že ovzdušie by bolo vhodnejšie pre rozumný miestny kompromis, keby sudetskí Nemci neboli povzbudzovaní z Berlína.“ *Novosti*, 4.VIII.1938. *Naši Nemci by boli poľnejší, keby ich Berlín nepovzbudzoval.*

⁵¹¹ „Nič nie je ešte uzavreté, lebo elaboráty (návrhy) sú myslené len ako podklad k súčinnosti s sudetonemeckou stranou v legislatívnej práci.“ *Slovenská politika*, 5.VIII.1938. *Ešte sa môžeme dohodnúť.*

⁵¹² *Robotnícke noviny*, 13.VIII.1938. *Pokus henleinovcov sabotovať vyjednávanie.*

⁵¹³ *Novosti*, 13.VIII.1938. *Sudetonemecká strana preťahuje vyjednávanie.*

⁵¹⁴ *Novosti*, 19.VIII.1938. *SdP si neželá dohodu ale kapituláciu.*

⁵¹⁵ *Novosti*, 21.VIII.1938. *Menovaním Nemcov za vysokých úradníkov čs. vláda chce splniť oprávnené požiadavky.*

⁵¹⁶ „V mene sudetonemeckej strany vyhlásil posl. Kundt, že národnostný štatút, ako ho vypracovala vláda za účasti koalovaných strán, je pre sudetonemeckú stranu neprijateľný. Sudetonemecká strana zastáva názor, že Československo nie je národným, ale národnostným štátom a podľa toho musí byť aj prestavané. Preto sudetonemecká strana zotrúva na svojom karlovarskom programe v ktorom je reč o úplnej rovnoprávnosti národnostných skupín...Potom vyhlásil poslanec Kundt doslovne: 'Priepasť medzi návrhom vlády a návrhom sudetonemeckej strany je neprekonateľná...Elaborát vlády pokladá sudetských Nemcov len ako menšinu a poskytuje im len zvláštne ochranné práva. Sudetonemecká strana chce však, aby nemecká národná skupina bola uznaná ako rovnoprávny partner českého národa'...Jednako však i po tomto odmietnutí je sudetonemecká strana ochotná ďalej vyjednávať...na základe karlovarských požiadaviek Konráda Henleina.“ *Slovenská politika*, 19.VIII.1938. *Sudetonemecká strana sa konečne vyjadrila a odmietla štatút.*

⁵¹⁷ *Robotnícke noviny*, 19.VIII.1938. *Naša pozícia je pevná!*

⁵¹⁸ „Stranícke presuny v nemeckom tábore - čiastočne nie aj bez našej viny! – viedli k súčnému radikalizmu a ohromná väčšina Nemcov tu stojí v jednej opozičnej strane, ktorá je i nástrojom politiky medzinárodnej a s ktorou dnes treba zodpovedne sa vyrovnávať. Toto by nijako nebolo tragické, keby sme už konečne si odvykli na

Nevraživosť a napätie medzi Čechmi a Nemcami rástlo. *Slovenský denník* vinil zo situácie nepriateľskú propagandu, ktorá mala za pomoci „agentov provokatérov“ získať „dôkazný materiál o prenasledovaní a zlom zaobchádzaní s nemeckou menšinou – za každú cenu.“⁵¹⁹

Prvého septembra sa Henlein stretol s Hitlerom. V ten istý deň zasadal výkonný výbor SdP. Členovia výboru, ako informoval *Slovák*, „vydali veľmi suchú úradnú správu, z ktorej dá sa predsa len vycítiť toľko, že **sudetskí Nemci od návratu Henleina z Berchtesgadenu čakajú riešenie svojich osudov.**“⁵²⁰ Že Henlein šiel do Nemecka pre „nové rozkazy“ od Hitlera, naznačili *Novosti*.⁵²¹ *Slovenský denník* vyjadril názor, že „nemecká odpoveď na nové návrhy nebude znamenať ani jasné 'áno' ani jasné 'nie', ale že bude spojená s protinávrhom.“⁵²² Podľa názoru *Robotníckych novín*, pred zjazdom nacistickej strany v Norimbergu nebolo možné očakávať „nijaké vyjasnenie situácie“ a v tomto zmysle sa výsledkom zjazdu pripisuje „stále väčší a väčší význam pre určenie postupu henleinovcov aj samotného Nemecka.“⁵²³

Ako pozitívny vývoj hodnotil *Slovenský denník* stretnutie prezidenta Beneša s predstaviteľmi SdP, priznal však že rozhodnutie nebude závisle od rokovaní v Československu, keďže „v dôsledku rozhodnej a aktívnej účasti Anglie, stalo sa rozuzlenie otázkou anglicko-nemeckou.“⁵²⁴ *Slovenská politika* vyjadrila obavu z ďalšieho vývoja situácie, pretože „Zmocnela dôvera, že mier európsky vykúpi a zachráni sa za cenu našej ochoty k kompromisu a našich vnútropolitických ústupkov. Áno, ale teraz prichádza otázka: Ako veľká bude táto výkupná cena a koľko môžu a musia byť tieto ústupky?“⁵²⁵

Po návrate z Nemecka sa Henlein stretol s Ashtonom -Gwatkinom, členom sprievodu lorda Runcimana,⁵²⁶ ktorého informoval o obsahu rozhovorov s Hitlerom. *Slovák* hodnotil stretnutie ako „najvýznamnejšiu udalosť dňa“, i keď jeho obsah nebol zverejnený. Zároveň poukázal na stupňovanie agresívnej rétoriky exponentov SdP. *Novosti* informovali o vyhláseniach predstaviteľov SdP počas viacerých verejných podujatí. Na slávnosti v Českom Krumlove „hovoril senátor Pirogner, ktorý vravel doslova: Adolf Hitler je náš vodca! Treba zaznamenať tiež výňatok z prejavu posl. Sandtnera v Děčine, ktorý vyhlásil, že sudetskí Nemci...Na svojich terajších požiadavkách musia však nekompromisne trvať“.⁵²⁷

všetko sa dívať len cez okuliare stránice – a hlavne nechceli každému – nielen doma! – diktovať náš vzor.“ *Slovenský denník*, 28.VIII.1938. Senátor Kornel Stodola: Služíme mieru a spolupráci národov.

⁵¹⁹ *Slovenský denník*, 30.VIII.1938. Nedajme sa provokovať.

⁵²⁰ *Slovák*, 2.IX.1938. Čo priniesol Henlein od Hitlera?

⁵²¹ *Novosti*, 2.IX.1938. Henlein u Hitlera.

⁵²² *Slovenský denník*, 3.IX.1938. Situácia na prelome.

⁵²³ *Robotnícke noviny*, 2.IX.1938. Nerozhodnosť henleinovcov brzdi vyjasnenie.

⁵²⁴ Prvým náznakom obratu v smere priaznivom ďalšiemu rokovaniu zdá sa dnešné (2. septembra) prijatie delegátov sudetonemeckej strany Kundta a dr. Sebekowského prezidentom republiky dr. Benešom, ku ktorému sa podotýka v informovaných kruhoch, že sa u prezidenta republiky pokračovalo v rozhovoroch z 29. augusta a že tieto rozhovory nie sú skončené.“ *Slovenský denník*, 3.IX.1938. Situácia na prelome.

⁵²⁵ *Slovenská politika*, 4. IX.1938. Za akú cenu?

⁵²⁶ K aktivitám lorda Runcimana viac v kapitole Runcimanova misia.

⁵²⁷ Podľa *Slováka* „reči odznelé na zhromaždeniach sudetských Nemcov, dajú tušiť, že boj ich strany sa ešte stupňuje. Poslanec Wollner na dožinkovej slávnosti pri Aši za prítomnosti Henleina...vyhlásil, že karlovarské požiadavky, v ktorých sa hovorí o autonómnom území sudetských Nemcov a o ich odškodnení za utrpenú škodu od roku 1918, sú len začiatkom.“ *Slovák*, 6.IX.1938. Stupňovanie karlovarských požiadaviek; Radikálnu rétoriku predstaviteľov SdP pranierovali *Novosti* aj *Robotnícke noviny*. *Novosti*, 6.IX.1938. Ako rečnili sudetonemeckí poslanci; *Robotnícke noviny*, 6.IX.1938. Henleinovci ostávajú neústupní.

6. septembra grémium politických ministrov rokovalo s prezidentom republiky. V oficiálnom prehlásení je zdôraznená snaha vlády nájsť riešenie v rokovaníach s SdP a predložiť konečný návrh na riešenie postavenia nemeckej komunity na Slovensku. *Robotnícke noviny* vyjadrili názor, že vláda prejavila ochotu ísť až „na krajnú medzu možných ústupkov“ a v úsilí nájsť riešenie je na rade SdP. Redakcia považovala za znak stupňujúceho sa radikalizmu tiež časť prejavu, v ktorej „Wollner okrem toho žiada, aby sa zo sudetonemeckého územia vysťahovali všetci Česi, ktorí tam prišli po roku 1918. Jeho slovám dodáva význam najmä to, že hovoril v prítomnosti K. Henleina a teda zrejme s jeho súhlasom a po jeho zdeleniach o obsahu Hitlerových úprav.“⁵²⁸ Novosti informovali o proklamovanom rozhodnutí vlády predložiť návrh definitívneho riešenia postavenia menšín.⁵²⁹ Vychádzajúc z úradnej správy, v ktorej bol schválený návrh označený ako definitívny, *Robotnícke noviny* dospeli k uzáveru, „že len tento návrh môže byť podkladom rokovania a nie nijaký iný.“⁵³⁰

7. septembra odovzdal Hodža poslancovi Kundtovi návrh vlády na riešenie národnostnej otázky v ČSR, ktorý však nebol zverejnený.⁵³¹ S obavami reagovali na nedostatok informácií Novosti: „Do verejnosti neprenikli žiadne podrobnosti zo širokého rámca z posledného vládneho návrhu. Podľa správ zahraničnej tlače, sú nové ústupky tak d'alekosiahle, že sudetonemecké požiadavky môžu byť úplne uspokojené.“⁵³² Slováč vniesol do dohadov nový prvok - vládny návrh údajne obsahoval aj zriadenie troch samosprávnych územných celkov s rozsiahlou zákonodarnou právomocou, čo by v praxi znamenalo koniec republiky ako národného štátu.⁵³³ Pred ústupkami Henleinovi varovali *Slovenské zvesti*.⁵³⁴ Denník odmietol karlovarské požiadavky, pretože „Splnenie karlovarských požiadaviek by znamenalo: otvoriť bránu Berlínu do republiky, ale aj ďalej: umožniť mu ovládať strednú Európu, pomôcť mu uskutočniť jeho plán: dostať sa až do Bagdadu.“⁵³⁵

Ochotu SdP rokovať o návrhu vlády ukončil incident v Moravskej Ostrave.⁵³⁶ O rozhodnutí informovali Novosti.⁵³⁷ *Robotnícke noviny* sa obmedzili na správu o udalosti

⁵²⁸ *Robotnícke noviny*, 7.IX.1938. Vyššie štyrhodinová porada politických ministrov u prezidenta Republiky schválila definitívne vládne návrhy.

⁵²⁹ „Z úradnej správy o pondelňajšej porade politických ministrov u pána prezidenta republiky možno zdôrazniť najmä slovo 'definitívny', ktoré v podstate znamená, že vláda dospela ku konečnému a poslednému svojmu návrhu a tým aj ku krajnej medzi svojej ústupnosti“. Novosti však priznali, že „návrhy sú zatiaľ dohodnuté len v zásadách, v najbližších dňoch budú prepracované v podrobnostiach a potom predložené svetovej verejnosti, ako náš príspevok k udržiavaniu mieru.“ Novosti, 7. IX. 1938. Vláda rozvážne posudzuje súčasnú situáciu.

⁵³⁰ *Robotnícke noviny*, 8.IX.1938. Posledný pokus.

⁵³¹ *Slovenský denník*, 8.IX.1938. Vládny návrh odovzdaný SdP.

⁵³² Novosti, 8.IX.1938. Krajná hranica ústupkov.

⁵³³ „Dnes o 9. hod. dopoludnia doručila vláda zástupcovi SdP poslancovi Kundtovi vládny návrh, ktorý má tvoriť nový podklad pre rokovanie so sudetskými Nemcami. Tento návrh obsahuje deväť bodov. Vedenie SdP zasadlo hneď po doručení návrhu, ktorého základom je utvorenie troch provincií s tzv. »gouverfassung« to znamená, že tieto vystrojené by boli širokou zákonodarnou mocou, až na veci rozhodovanie v ktorých vymieňuje si centrálna správa. Uskutočnením tohto plánu by ČSR prestala jestvovať ako národný štát a stala by sa národnostným štátom.“ Slováč, 8.IX.1938. Národnostný štatút na obzore?

⁵³⁴ „čím viac sa ustupuje pred Henleinom, tým viac je ohrozovaný mier a celistvosť republiky.“ *Slovenské zvesti*, 8.IX.1938. Na tento lep im republika nesmie sadnúť: Cez „karlovarské požiadavky“ vidno, čo majú za lubom v Berlíne.

⁵³⁵ *Slovenské zvesti*, ref. 534.

⁵³⁶ Pri policajnom zásahu proti demonštrantom bol poslanec za Sudetonemeckú stranu napadnutý policajtom, napriek tomu, že sa odvolával na poslaneckú imunitu.

⁵³⁷ „Delegácia prerušila svoju poradu a uzniesla sa oznámiť ministerskému predsedovi, že je nútená prerušiť rokovanie pre udalosti v Moravskej Ostrave...Udalosti v Moravskej Ostrave ukazujú, že vláda neovláda situáciu

s poznámkou, že „Incident využili potom henleinovci na prerušenie vyjednávania.“⁵³⁸ Slovenské zvesti obvinili SdP, že zneužila zásahu polície, aby prerušila rokovania. Podľa redakcie to bola vydieračská taktika, porovnateľná so zinscenovanými incidentmi v predvečer anšlusu Rakúska.⁵³⁹ Novosti citovali denník *Le Temps*, ktorý vnímal udalosť ako zdržiavaciu taktiku SdP „kým Hitler v Norimbergu nepovie svoju veľkú reč, v ktorej – ako sa myslí – zaujme konečné stanovisko.“⁵⁴⁰

Po prerušení rokovaní, keď bolo zjavné že vládny návrh nebude predstaviteľmi SdP prejednávaný, Československá tlačová kancelária text návrhu zverejnila. Predloha obsahovala úpravu štruktúry štátnych zamestnancov podľa národnostného kľúča; zriadenie paritných komisií pri predsedníctve ministerskej rady; financovanie škôl, zdravotníctva, verejných prác a sociálnej starostlivosti na základe národnostnej proporcionality; podporu krajov najviac postihnutých krízou; jazykovú rovnoprávnosť; popri štátnej polícii zriadenie aj miestnej polície; zriadenie žúp s právomocami ktoré neohrozujú jednotu štátu a prijatie zákonov na ochranu menšín. Nedoriešené otázky mali byť predmetom ďalších rokovaní, s tým že, „Pri ich riešení bude vždy dbané na suverenity, integritu a jednotu štátu.“⁵⁴¹

Prezident Beneš sa vyjadril k situácii 10. septembra vo večernom vysielaní československého rozhlasu. Pasáže z prejavu citovali viaceré periodiká.⁵⁴² V úvode charakterizoval uplynulé dve desaťročia existencie ČSR ako obdobie všestranného rozvoja. V protiklade k násilným politickým zvratom v iných štátoch staval do kontrastu riešenie problémov „rozumne, bez slepej vášnivosti“. Za jediný vážny problém označil národnostnú otázku, avšak i v tejto oblasti postupovalo riešenie údajne „zdravým vývojovým tempom“.

V dôsledku zahranično-politickej situácie vyvstala nutnosť zrýchliť proces reformy postavenia menšín a to predovšetkým sudetských Nemcov. Prezident ale zdôraznil, že sa tu jedná „ducha“ a nie o tempo reforiem. V časti prejavu, venovanej návrhu vlády na úpravu postavenia menšín, vyjadril princíp, „že má byť dané štátu, čo patrí štátu a národnostiam že sa má dostať toho čo im patrí.“ Realizáciou predloženého návrhu mali byť zaistené práva každej národnosti a „V tom zmysle budú riešené i špeciálne otázky Slovenska.“ Prejav vyznel optimisticky a mal zjavne za cieľ upokojiť verejnú mienku.⁵⁴³

v takej miere, aby v túto chvíľu mohla úspešne začať meritórne rokovania a v pokoji ich zakončiť.“ Novosti, 9.IX.1938. Sudetonemecká strana prijala nový návrh.

⁵³⁸ Poslanci sudetonemeckej strany Ernst Kundt and dr. Rosche, dostavili sa včera, v stredu, o pol 7. hod večer k predsedovi vlády dr. Hodžovi a oznámili mu uznesenie delegácie sudetonemeckej strany, že sudetonemecká strana nemôže pokračovať v rokovaní s vládou, kým nebudú vládou likvidované udalosti v Mor. Ostrave. Predseda vlády oznámil obom intervenujúcim poslancom, že príslušní rezortní ministri dali už odpoludnia pokyny, aby ostravské udalosti boli najprísnejšie vyšetrené a orgány, ktoré sa prípadne previnili, potrestané, ďalej, že budú urobené všetky ostatné potrebné opatrenia.“ Robotnícke noviny, 9.IX.1938. Henleinovci prerušili rokovanie.

⁵³⁹ Slovenské zvesti, 9.IX.1938. *Výroba incidentov.*

⁵⁴⁰ Novosti, 10.IX.1938. Okolo incidentu v Moravskej Ostrave.

⁵⁴¹ Slovenský denník, 10.IX.1938. **Vládny návrh** na úpravu národnostných otázok.

⁵⁴² Napr. Robotnícke noviny, 11.IX.1938. Prezident republiky vyzýva k pokoji a jednote; Slovenský denník, 11.IX.1938. Prezident republiky národom republiky; Novosti, 11.IX.1938. Prejav prezidenta Republiky o menšinových otázkach; Národné noviny, 13.IX.1938. Prejav prezidenta dr. E. Beneša.

⁵⁴³ „Byl jsem vždy optimista a můj optimismus je dneštní silnější než kdykoliv předtím.“ – prehlásil v závere vystúpenia Beneš. ČELOVSKÝ, Bořivoj. *Mnichovská dohoda 1938*. Ostrava : Nakladatelství Tiliun, 1999, s. 271.

Očakávanou udalosťou bol X. zjazd nacistickej strany v Norimbergu, stanovený na 6. septembra, na želanie A. Hitlera pomenovaný „*Velkonemecké snemovanie strany*“.⁵⁴⁴ Slovák odhadoval, že zjazdu sa zúčastní 150 000 členov strany a celková účasť dosiahne „*blízko milióna prívržencov*“. Vláda nepovažovala za vhodné zvyšovať napätie medzi ČSR a Nemeckom zákazom cestovania československým Nemcom do Norimberku. Podľa odhadu redakcie mala účasť sudetských Nemcov dosiahnuť 30 000 osôb.⁵⁴⁵ Slovenská politika citovala predstaviteľa nemeckej tlačovej agentúry, ktorý prezentoval zjazd ako manifestáciu „*politickej a duševnej sily Nemecka*“.⁵⁴⁶

Zjazd začal prečítaním Hitlerovho odkazu. Posolstvo prekvapilo. S výnimkou varovania pred „*bolševickým nebezpečenstvom*“ a „*židovskými podnecovateľmi tohto svetového moru*“, boli jeho obsahom predovšetkým úspechy v hospodárskej a politickej oblasti, ktoré dosiahli nacisti v Nemecku.⁵⁴⁷ Za nezvratný dôkaz úspechu označil Hitler zastavenie „*vnútorného rozkladu Nemecka*“, ktorého výsledkom bola anexia Rakúska, prezentovaná ako „*návrat východnej marky do veľkej Nemeckej ríše*“.⁵⁴⁸ Hitler vyzdvihol pozitívny dopad plánu rozvoja hospodárstva.⁵⁴⁹ Vyvrcholením norimberského zjazdu bola očakávaná Hitlerova reč. Predchádzali jej prejavy ministra propagandy Jozefa Goebbelsa a Hermanna Göringa, plné invetív na adresu Československa.

Hitlerova požiadavka sebaurčenia pre sudetských Nemcov podnietila nepokoje v českom pohraničí. Na viacerých miestach prepukli násilnosti.⁵⁵⁰ Došlo k obetiam na ľudských životoch.⁵⁵¹ Vláda reagovala 13. septembra vyhlásením stanného práva a zásahom voči demonštrantom, ktorý viedol k obnoveniu poriadku.⁵⁵² Novosti charakterizovali vyhlásenie výnimočného stavu ako nevyhnutné opatrenie vlády,⁵⁵³ ktoré prekazilo „*útok fašistov na demokraciu, pokoj a republiku*“.⁵⁵⁴

15. septembra v popoludňajších hodinách Frank telefonoval Hodžovi a navrhol pokračovať v rokovaní za predpokladu, že vláda splní nasledujúce podmienky: odvolá

⁵⁴⁴ Slovák, 8.IX.1938. Hitler o nezdare blokovania Nemecka.

⁵⁴⁵ Slovák, 6.IX.1938. Karlovarské požiadavky platia.

⁵⁴⁶ „Kto chce poznať nacionálny socializmus v jeho podstate, ten nech príde do Norimberka. Norimberk nie je len dejiskom mužnej disciplíny a vojenského ducha, stelesneného stranou nacionálne-socialistickou, ale aj parádnu prehliadku veľkých politických ideí nacionálneho socializmu.“ – prehlásil Ditrich zástupcom domácej a zahraničnej tlače. Slovenská politika, 7.IX.1938. Norimberská paráda už začala.

⁵⁴⁷ Slovenský denník, 7.IX.1938. Hitlerov prejav v Norimbergu.

⁵⁴⁸ Robotnícke noviny, 7.IX.1938. Hitlerovo norimberské vyhlásenie venované len vnútropolitickým veciam.

⁵⁴⁹ „Účinky štvoročného plánu sa začínajú prejavovať vždy jasnejšie...Keď boli vytýčené nutné národné-hospodárske ciele...dokázala schopnosť a genialita našich chemikov, fyzikov, inžinierov a technikov, vodcov našich závodov a organizátorov dosiahnuť netušených a obdivuhodných úspechov.“ Slovenský denník, 7.IX.1938. Hitlerov prejav v Norimbergu.

⁵⁵⁰ Podľa Robotníckych novín boli nepokoje podnecované Nemeckom: „Henleinovské provokácie v pohraničných krajinách sa vždy viac stupňujú a z ich jednotného organizovania je zrejmé, že tu ide o zámerné vyvolávanie incidentov na povel Tretej ríše.“ Robotnícke noviny, 13.IX.1938. Henleinovci stupňujú teror v pohraničí.

⁵⁵¹ Poľutovania hodné incidenty, pri ktorých padli aj ľudské životy, mali všetky doteraz známe charakteristické znaky. Spev nemeckých piesní, hanlivé výkriky atď. Okrem toho, ako príznak zvláštneho podráždenia, treba uviesť ohrozenie úradných osôb a budov a poškodzovanie štátneho majetku.“ Slovenský denník, 14.IX.1938. Nepokoje po Hitlerovej reči.

⁵⁵² Slovenský denník, 14.IX.1938. Stanné právo v nepokojných okresoch. – Zákaz zhromaždení v celej republike.

⁵⁵³ Stanné právo bolo vyhlásené v 11 okresoch, obývaných prevažne príslušníkmi nemeckej menšiny. Neskôr bolo rozšírené na ďalšie okresy.

⁵⁵⁴ Slovenské zvesti, 15. IX.1938. Štatárium obnovilo poriadok.

políciu a armádu zo sudetských oblastí a zruší stanné právo. Dodržiavanie poriadku mali zabezpečiť miestne úrady. Uvedené opatrenia mali byť bezodkladne oznámené rozhlasom. SdP bola ochotná obnoviť vyjednávanie až po splnení požiadaviek. Večer o 23.00 Hodža odpovedal, že vláda je ochotná rokovať o podmienkach ultimáta. Rokovania mal viesť Ernst Kundt, ktorý odcestoval do Prahy. K stretnutiu však nedošlo, pretože Henlein odmietol v dialógu s vládou pokračovať a deklaroval nezvratné rozhodnutie ukončiť rozhovory s československou vládou. *Národné noviny* citovali Henleinovo vyhlásenie, vysielané nemeckým rádiom: „*Nasadenie guľometov, pancierových vozov a tankov proti bezbránym sudetským Nemcom definitívne dokazuje, že ďalšie spolunažívanie sudetských Nemcov v Československom štáte je definitívne nemožné.*“⁵⁵⁵

Bodkou za rokovaniami bolo rozhodnutie vlády rozpustiť Sudetonemeckú stranu 16. septembra 1938. Polícia obsadila centrálu SdP v Chebe a v Prahe. *Slovenská politika* interpretovala upokojenie situácie v sudetských okresoch ako zlyhanie Hitlerovej politiky voči Československu.⁵⁵⁶

Na možnosť vypracovať národnostný štatút tak, aby zabezpečil riešenie postavenia menšín v rámci republiky mal určujúci vplyv politický vývoj mimo ČSR. Podľa historika Valeriána Bystrického: „*Celá príprava projektu niesla znaky improvizácie, politických zápasov a sporov, čo spôsobovalo, že zmeny, rozsah ústupkov a úprav v národnostnom štatúte neboli výsledkom dlhodobého koncepčného zámeru, ale viacej reakciou na momentálny stav, na nátlak západných veľmocí, Nemecka a Sudetonemeckej strany.*“⁵⁵⁷

⁵⁵⁵ *Národné noviny*, 17.IX.1938. „*Chceme domov do riše.*“

⁵⁵⁶ „*K revolte nemá už nikto chuti. Ba práve naopak, po zlyhaní revolty a po úteku vodcov, širokého členstva strany sa zmocnil zmätok. Hitler im sľuboval v norimberskom rozhlase okamžitú pomoc, keby sa dostali do konfliktu s čs. republikou. Nespravil však nič. Nedodržal svoj sľub. Z toho sudetskí Nemci uzatvárajú, že sa Hitler neodvážil vyvolať vojnu s Československom.*“ *Slovenská politika*, 17.IX.1938. *Zmätok v sudetonemeckej strane.*

⁵⁵⁷ BYSTRICKÝ, Národnostný, ref. 469, s. 53.

IX. Politický vývoj v európskych štátoch po anšluse Rakúska

1. Francúzsko a Veľká Británia

Rast napätia medzi SdP a vládnuou koalíciou a hrozba agresie zo strany Nemecka, výraznou mierou zasiahli do diania v európskych štátoch. Na prípadný útok mali povinnosť reagovať predovšetkým spojenci Československa – Francúzsko a ZSSR. Do konfliktu by pravdepodobne bola zatiahnutá aj Veľká Británia. Politickí predstavitelia Francúzska považovali za nutné zistiť do akej miery boli zmluvní partneri Francúzska ochotní pomôcť ČSR v prípade napadnutia. 6. apríla minister zahraničných vecí Paul Boncour požiadal francúzske vyslanectvá vo Varšave, Bukurešti a Moskve, aby získali informácie, „*Akú podporu je ochotný každý štát poskytnúť tomu štátu, ktorý je už teraz najviac vystavený nebezpečenstvu, totiž Československu*“. Vyslanci mali zároveň získať odpoveď na otázku, nakoľko sú tieto štáty ochotné harmonizovať svoju politiku s Francúzskom v súlade so spojeneckými zmluvami, ktoré s Francúzskom uzavreli v minulosti.⁵⁵⁸

Boncurovu iniciatívu však narušila demisia vládneho kabinetu. Krízu podnietilo odmietnutie osnovy zákona o plnej moci vlády v hospodárskych otázkach finančným výborom senátu 7. apríla 1938. *Slovenský denník* považoval pád vlády za dôsledok zamietnutia plnej moci.⁵⁵⁹ *A-Zet* vyjadril názor, že dôvodom neudelenia plnej moci boli obavy z možných zásahov do ekonomiky, regulácie súkromného kapitálu, devízovej kontroly a ďalších opatrení, ktoré by mali negatívny dopad na podnikateľské prostredie v krajine.⁵⁶⁰

Kabinet Léona Bluma 9. apríla vo večerných hodinách podal demisiu. *Slovenská politika* predpokladala, že prezident Lebrun vedením novej vlády pravdepodobne poverí Edouarda Daladiera.⁵⁶¹ Podľa očakávania, Lebrun vyzval Daladiera, aby sa ujal postu premiéra. Daladier ponuku prijal.⁵⁶² Francúzska verejnosť v prevažnej miere hodnotila novú vládu priaznivo,⁵⁶³ ale zmena vlády k stabilite politickej situácie vo Francúzsku výrazne neprispela.⁵⁶⁴ Autoritu nového vládneho kabinetu oslabovalo aj rozhodnutie predstaviteľov socialistickej strany odmietnuť účasť vo vláde. Prisľúbili len „*volnú podporu kabinetu od prípadu k prípadu*“.⁵⁶⁵

Hodnotu Francúzska ako spojenca ČSR znižovalo viacero faktorov. Okrem strategického rozhodnutia orientovať finančné a ľudské zdroje na obranu, to bola politická

⁵⁵⁸ *Robotnícke noviny*, 8. IV. 1938. *Diplomatická ofenzíva Francie*.

⁵⁵⁹ *Slovenský denník*, 9.IV.1938. *Po Blumovi príde Daladier*.

⁵⁶⁰ *A-Zet*, 9.IV.1938. *Blumova vláda odstoupila*.

⁵⁶¹ *Prezident Lebrun už aj začal s poradami o utvorenie novej vlády. Počíta sa so všetkou istotou, že novú vládu zostaví najsilnejšia osobnosť dnešného politického života Daladier, ktorý už niekoľko rokov stojí na čele ministerstva vojny a získal si tu nielen nevšednú popularitu, ale i nevšedné zásluhy o vyzbrojenie armády a o obranu zeme.* *Slovenská politika*, 10.IV.1938. *Nová vláda bez komunistov*.

⁵⁶² „*Predseda radikálnej strany Eduard Daladier, keď odchádzal od prezidenta republiky Lebruna z Elyzejského paláca, urobil toto vyhlásenie: Prezident republiky pocítil ma svojou dôverou a zveril mi poslanie vytvoriť novú vládu. Prijal som toto poslanie vzhľadom k vývoju medzinárodnej politiky a tiež k ťažkostiam vnútropolitickým a finančným.*“ *Novosti*, 10.IV.1938. *Daladier ministerským predsedom*.

⁵⁶³ *A-Zet*, 12.IV.1938. *Daladierová vláda príznivě prijata*.

⁵⁶⁴ „*Celkové ovzdušie vo Francii sa nezdá byť ani teraz priaznivé pre utvorenie kabinetu národného zjednotenia...*“ *Novosti*, 10.IV.1938. *Daladier ministerským predsedom*.

⁵⁶⁵ *Robotnícke noviny*, 12.IV.1938. *Zas len dočasná vláda vo Francii?*

nestabilita a štrajky, ktoré mali negatívny dopad na produktivitu priemyslu. Diplomatickí predstavitelia ČSR hodnotili situáciu vo Francúzsku podstatne kritickejšie ako vládne periodiká. Vyslanec Štefan Osuský, v obsiahlom elaboráte, odoslanom Benešovi, vykreslil hĺbku spoločenskej a politickej krízy v krajine. V hodnotení Osuského sociálne reformy, implementované vládou ľudovej fronty, mali za následok „*prenikavý sociálny otras v celom Francúzsku*“. Reformy negatívne postihli buržoáziu a strednú vrstvu a viedli v radoch strednej vrstvy údajne k oslabeniu vlastenectva, čo vyústilo do straty záujmu o strednú Európu a najmä o osud Československa. Osuský dospel k uzáveru, že „*Buržoazie a střední stav projevují svůj třídní boj odporem proti angažování se Francie mimo Rýn a kolonie. Chtějí, aby se Francie o střední Evropu dezinteresovala. Jejich mluvčím je Flandin...Co se týče Československa, z této buržoazie jedni tvrdí, že přece jen Francie se nebude bít kvůli tomu, aby si Čechoslováci ponechali sudetské Němce, kteří nechtějí s nimi zůstat. Jiní tvrdí (Bertrand de Jouvenel psal o tom v 'La Liberté'), že Francie nebude válčiti kvůli tomu, aby Češi utlačovali sudetské Němce. Jiní (socialisté Paul Faure a Moch) říkají, že po Rakousku když si Německo vezme Československo, Evropa bude mít pokoj...Do toho přichází propaganda anglická. Tiskový atašé anglický, sir Charles Mendl chodí po Paříži a říká, že není pravda, že by Anglie šla do války s Německem, kdyby Francie šla na pomoc Československu.*“⁵⁶⁶ V závere správy radil, aby Československo zmierlivým postojom k sudetským Nemcom a k Nemecku zabránilo konfliktu. Vláda sa však mala vyvarovať náznakov, že usiluje o dohodu s Nemeckom. Takýto postup by síce získal súhlas buržoázie a stredných vrstiev, ale zároveň oslabil hlboké sympatie, ktoré cítila ľavicovo orientovaná časť francúzskej verejnosti k Československu.⁵⁶⁷

V súvislosti s vystupňovaním napätia po tzv. malej mobilizácii, československý vyslanec v Nemecku, Mastný, varoval Beneša, že vo Francúzsku nielo odhodlania bojovať proti Nemecku.⁵⁶⁸ Samotný Beneš v svojich memoároch priznal, že „*Okupace Rakouska působila na Francouze vůbec velmi zhoubně. Celou Francii prošla poráženecká nálada, již pravice využila k tomu, aby vnitřní fronta byla ještě více rozpolcená a levice zeslabena. Ukazovalo se, kam až lidová fronta přivedla Francii v jej pozici mezinárodní. Poráženecká nálada pravice přešla na radikální socialisty a všemi zalomcoval strach z války. Socialisté nebyli na tom o nic lépe: jedni pěstovali doktrinářsky integrální pacifizmus, druzí byli vyloženě poráženečtí.*“⁵⁶⁹

Provládna tlač krízu vo Francúzsku obchádzala a zameriavala sa najmä na prehlásenia politikov o vernosti Francúzska k republike a pripravenosti dodržať záväzky obsiahnuté

⁵⁶⁶ Zpráva vyslance Osuského prezidentu republiky o finančním a politickém stavu Francie. BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 373.

⁵⁶⁷ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 377.

⁵⁶⁸ „18. júla 1938 vyslanec Mastný mal na Pražskom hrade päť a pol hodinový rozhovor s Benešom počas ktorého analyzoval medzinárodnú situáciu Československa výrazne pesimisticky. Mastný varoval, že niet pochýb, že Adolf Hitler bol rozhodnutý tak či onak zničiť Československo. Podobne, nik by nemal prechovávať ilúzie o Veľkej Británii, pretože britská vláda je presvedčená, že Hitler môže byť získaný pre konštruktívnu politiku voči západu, pokiaľ získa voľnú ruku v centrálnej Európe. A Francúzsko? Mastný oznámil Benešovi, že na základe jeho všetkých informácií, krajina bola do takej miery rozložená, že sa nenájde jeden vojak, ktorý by uposlúchol rozkaz pochodovať proti Tretej Ríši.“ Prezident však odmietol Mastného analýzu s poukazom na uistenia, ktoré obdržal od „najpovolanejších osôb vo francúzskej vláde.“ LUKES, ref. 1, s. 175.

⁵⁶⁹ BENEŠ, Paměti, ref., 349, s. 69.

v spojeneckej zmluve. Určitou výnimkou bol opozičný *Slovák*, ktorý, i za cenu hrozby zásahu cenzúry, sporadicky informoval o udalostiach, ktoré spochybňovali oficiálny optimizmus.⁵⁷⁰

23. marca minister Paul-Boncour predniesol v zahraničnom výbore senátu prejav, v ktorom uistil, že Francúzsko je odhodlané splniť záväzky voči Československu. Francúzski vyslanci v Moskve, Varšave, Prahe a Bukurešti dostali pokyny prezentovať záväzky francúzskej vlády voči Československu ako nemenné.⁵⁷¹ Vo vystúpení 12. júna, ministerský predseda Daladier deklaroval vernosť Československu za „*neochvejnú a posvätnú*“. Slovenské denníky prevzali komentáre francúzskych periodík, ktoré Daladierov prejav hodnotili kladne.⁵⁷² *Robotnícke noviny* citovali názor hlavného redaktora časopisu *L'Epoque*, Henri de Kérillisa: „*My, Francúzi nemôžeme pripustiť, aby Nemecko pripojilo ku svojmu územiu akýkoľvek kus Československa... Nemôžeme pripustiť, aby pod zámienkou federalizmu bola časť Čiech a Moravy prakticky oddelená od tela národa a stala sa tak akýmisi*

⁵⁷⁰ 22. júla 1938 uverejnil *Slovenský denník* článok *Upravte cenzúrnú prax*, v ktorom sa prihovárал za zavedenie tzv. predbežnej cenzúry. Policajné riaditeľstvo v Bratislave, v pripise adresovanom Ministerstvu vnútra v Prahe, s odvolaním na zákonné ustanovenia, uviedlo že implementácia predbežnej cenzúry nie je povolená. Dokument zároveň vysvetlil, ako bola cenzúra vykonávaná: „*Je sice pravdou, že pohotovostná skupina orgánov unif. stráže bezpečnosti, určená k vykonávaniu konfiškácie časopisov, je v týchto pohnutých časoch hodne používaná, pretože sú denne konfiškované viaceré časopisy, a, popri tunajších časopisoch /Slovák atd./, hlavne rišskonemecké a rišskomadžarské časopisy. Čo sa týka tuzemských časopisov, tunajší úrad je nútený bezpodmienečne sa držať ustanovenia §-fu T, zák. čl. XIV. z roku 1914, podľa ktorého vlastník tlačiarne je povinný zaslať povinný výtlačok z časopisu zároveň so začiatkom rozširovania štátnemu zastupiteľstvu podľa miesta tlačiarne ...Z tej príčiny nedá sa úplne znemožniť, aby sa závadné číslo časopisu nedostalo do rúk čitateľom v dobe, ktorá uplynie medzi oprávneným začiatkom rozširovania a medzi vydaním konfiškačného nálezu, resp. prikočením k jeho prevedeniu.*“ SNA Bratislava, f. PR v Bratislave, k. 330. Predmet: *Prevádzanie zabavenia konfiškovaných časopisov*.

⁵⁷¹ KROFTA, ref. 50, s. 262.

⁵⁷² *Slovenský denník* uverejnil vyjadrenia viacerých francúzskych periodík, ktoré oceňovali Daladierov prejav: „*Orgán ľudových demokratov 'L'Aube' píše: Súdime, že Ed. Daladier...definitívne rozptýlil všetky povesti, ktoré sa ešte udržiavali v niektorých pomalých alebo skeptických myšliach o chovaní sa Francúzska k Československu, keby toto bolo napadnuté...V tejto chvíli je šťastím pre mier, že Nemecko je zbavené falošných ilúzií o tejto veci. Po tejto stránke je teda Daladierova reč i jej jasný tón znamenitou výstrahou.*“ Denník *Populaire* napísal, že „*je úplne oprávnená výzva k mierumilovným metódam a k spolupráci francúzsko-anglicko-nemeckej o slušnú a trvalú upravu problému československého.*“ Paris Midi považoval za významné, že „*Ministerský predseda obnovil neochvejný a posvätný ráz záväzku Francúzska k Československu.*“ *Slovenský denník*, 14.VII.1938. *Francia nám je verná.* Podľa *Slovenských zvestí* bol Daladierov prejav určený skôr Nemecku, než Československu, aby varoval Nemecko pred agresiou voči ČSR a bol potvrdením, „*že francúzska vláda je dobre informovaná o tom že Nemecko niečo podobného na najbližší čas chystá.*“ Rovnako znepokojená bola údajne anglická vláda „*A preto vydalo britské zahraničné ministerstvo tento týždeň vyhlásenie, že nezačne s Nemeckom jednať do tých čias, dokiaľ sa nedospeje k úprave československých záležitostí. A povedalo ešte jednu vec neobvyklú v doterajších úradných vyhláseniach Halifaxovho ministerstva: »Celá anglická verejnosť by povstala, keby došlo k novému útoku na Československo.«*“ *Slovenské zvesti*, 15.VII.1938. Napnutie ako v máji. Pre *Robotnícke noviny* bol prejav E. Daladiera potvrdením, že pochybnosti o odhodlaní Francúzska dodržať spojenecké záväzky sú bezpredmetné a Francúzsko stojí neochvejne na strane Československa: „*Predseda francúzskej vlády, so všetkou dôraznosťou teraz rozptýlil tieto dohady. Francia nám je verná a svoje záväzky k nám považuje za posvätné.*“ *Robotnícke noviny*, 15.VII.1938. Z reči francúzskeho ministerského predsedu Daladiera „*Záväzky voči Československu sú pre nás posvätné.*“ *Slovák* venoval väčšiu pozornosť ohlasom nemeckej tlače. Citoval *Deutsche diplomatisch-politische Korrespondenz*, že v Nemecku bol síce Daladierov prejav prijatý s uznaním, ale „*Ked' Daladier hovorí o doteraz osvedčenej dobrej vôli troch najviac zainteresovaných veľmocí (Paríž, Berlín, Londýn), na nemeckej strane dúfajú, že sa podobná vôľa ukáže aj na strane štvrtej (cielia na Prahu).*“ Kriticky sa na adresu E. Daladiera vyjadril *Berliner Tagblatt*: „*Ak chce, aby mier bol zabezpečený, potom dozaista musí dať súhlas k odstraňovaniu stredu nepokoja. Daladier však robí pravý opak svojim bezvýhradným stanoviskom v prospech obsahove dosiaľ neznámeho pražského národnostného štatútu, ktorý ukáže, aké sú pravé úmysly Prahy.*“ *Slovák*, 15.VII.,1938. Daladierov kompliment Nemecku.

domíniami, obývanými Nemcami, nepremožiteľne priťahovanými k Nemecku.⁵⁷³ Na druhej strane, časť politického spektra považovala zmluvu s Československom za dohovor, ktorý bol politickým vývojom prekonaný a stratil platnosť. Podľa Beneša: „Z Francouzů exponoval se v kampani známý pacifista...bývalý radikální poslanec Lucien Le Foyer, tvrdě, že československo-francouzská smlouva spočívala na Locarnu a na článku 16 Paktu Společnosti národů a argumentuje, že Locarno bylo Německem vypovězeno, Itálie ze Společnosti národů vystoupila, Belgie se vrátila k neutralitě, a proto přestal existovat základ, z něhož československo-francouzská smlouva vycházela.“⁵⁷⁴ Odhladiadnuc od deklarácií vernosti Československu, francúzski predstavitelia sa snažili vyhnúť konaniu, ktoré by mohlo byť v Nemecku považované za provokáciu. V rámci programu návštevy Beneša vo Francúzsku bolo plánované odhalenie pomníka československým legionárom. Francúzska vláda rozhodla akt „odložiť“, aby nevzbudila nevôľu Berlína.⁵⁷⁵

Politická nestabilita vo Francúzsku limitovala možnosti prijať radikálne opatrenia a zvýšenie obranyschopnosti štátu. Redukciu sociálnych vymožeností, nutných pre zvýšenie výkonnosti priemyslu, nedokázala presadiť žiadna vláda. Paradoxne, najmä komunistická strana, ktorá neustále varovala pred hrozbou fašizmu, odmietala opatrenia potrebné pre zavedenie reforiem. Komunisti rozpútali kampaň proti zmene zákona o 40-hodinovom pracovnom týždni. Daladier, v prejave prednesenom 1. septembra vo vojenskom výbore snemovne, kritizoval kontroverzný postoj komunistov.⁵⁷⁶ A-Zet priznal, že Francúzsko sa nachádzalo v stave hlbkej krízy. Redakcia však bola presvedčená, že krajina nájde cestu k jednote, ktorej základom bude armáda.⁵⁷⁷ Pre *Slovenskú vlasť* boli dôvodom k optimizmu pripravované opatrenia, ktoré mali zvýšiť bojaskopnosť Francúzska: „Armáda Francie představuje jeden z největších vojenských strojů světa...Připravované vojenské zákony mají jej zabezpečit největší potenciál lidských síl pro případ vojny...Zamýšlené opatření umožnily by v mieri evidenciu robotníků, kteří za vojny zostali by v zamestnaní...Taktiež i ženy mají podliehat mobilizačním rozkazům.“ Redakcia však priznala, že pre presadenie tak radikálnych opatrení by bol nutný súhlas politických strán a „Preto francouzská veřejnost očekává vládu národního zjednotení, které by zachránilo Francii před inflací, vybudovalo její národní obranu a připravilo celý národ k totální obraně.“⁵⁷⁸

Vážne nedostatky v bojovej pripravenosti armád oboch štátov priznal v svojich pamätiach i Beneš. Mocenské postavenie Francúzska a Anglicka hodnotil s pesimizmom, ktorý však v roku 1938 nikdy otvorene nepriznal. Príčinou nedostatočných príprav oboch

⁵⁷³ Robotnické noviny, 11.VIII.1938. Francie nemůže připustit vnitřní rozdělení a ohrožení bytí Československa.

⁵⁷⁴ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 45.

⁵⁷⁵ KÁRNÍK, ref. 297, s. 547.

⁵⁷⁶ „Ministerský předseda vo svojom prejave adresoval komunistom kritiku v tom zmysle, že zaujímajú proti Nemecku bojovný donquichotský postoj, doma však odmietajú poriadky, potrebné pre záujmy národnej obrany.“ Slovák, 2.IX.1938. Kominternu vo Francúzsku podlamuje brannosť.

⁵⁷⁷ „Přátele Francie s bolestí sledují sociální zápasy, jimiž je zmítaná francouzská země. nepřátele s radostí sledují, jak vlna za vlnou se valí jeden sociální ořes za druhým a žijí v naději, že Francie se stane obětí anarchistických třídních bojů...Znalci francouzských poměrů však prohlašují, že není důvodu ke starostem přátel ani k radosti nepřátel...V okamžiku bezprostředního nebezpečí bude zase jen jedna Francie...Hlavně však je zde francouzská armáda...Ta není ani levá, ani pravá, armáda je francouzská, nedotčena ani lidovou ani protilidovou frontou, nezúčastněná na politickém střídání vlád, nezasažena žádným ze sociálních sporů....“ A-Zet, 14.IV.1938. Armáda Francie.

⁵⁷⁸ Slovenská vlasť, 22.IV.1938. Francúzska armáda – jeden z největších vojenských strojů světa.

štátov na ozbrojený konflikt bol podľa Beneša „všeobecný úpadok ich veľmocenskej prestíže“.⁵⁷⁹

V porovnaní s Nemeckom, Francúzsko zaostávalo vo výrobe tankov a lietadiel. Protiletcká obrana prakticky neexistovala. Modernizáciu armády iniciovala francúzska vláda až v roku 1936 a proces navyše brzdila nedostatočná kapacita priemyslu, takže požiadavky armády boli plnené nedostatočne. Z aspektu možnosti francúzskej armády účinne prispieť k obrane Československa bola hrozivá aj orientácia na defenzívu.⁵⁸⁰

Hrozba vojny s Nemeckom viedol francúzskych predstaviteľov k úsiliu o prehĺbenie vzťahov s Veľkou Britániou. Ministerský predseda Daladier a minister zahraničných vecí Bonnet prijali koncom apríla⁵⁸¹ pozvanie Chamberlaina k návšteve Londýna.⁵⁸² Cieľom stretnutia bolo nájsť spoločné stanovisko k politickej situácii v Európe⁵⁸³ a sformovať stratégiu hospodárskej pomoci štátom strednej a juhovýchodnej Európy, v ktorých získavalo Nemecko hospodársky vplyv.⁵⁸⁴ Za pozitívne pre Československo považovala závery britsko-francúzskych porád *Slovenská politika*, i keď k žiadnym konkrétnym zárukám sa mocnosti nezaviazali. Kladne hodnotené bolo predovšetkým rozhodnutie Veľkej Británie a Francúzska nadviazať úzku spoluprácu vo vojenskej oblasti. Denník poukázal aj na opakované vyhlásenia francúzskych politikov splniť spojenecké záväzky voči Československu: „*Francúzski zodpovední činitelia zdôrazňujú, že za každých okolností verne vydržia v spojení s Československom i s Ruskom, a že v tomto ohľade jestvujú už príslušné dohovory s Anglickom.*“⁵⁸⁵ Okrem prehlásenia, že mocnosti budú usilovať o „spravodlivé a pokojné“ riešenie problémov s strednej Európe, účastníci porád sa dohodli na udržiavaní kontaktov medzi generálnymi štábmi oboch štátov. A-Zet však priznal absenciu konkrétnych opatrení vo

⁵⁷⁹ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 45.

⁵⁸⁰ „*Francouzská generalita opustila ideu ofenzívy proti Německu už v momentu, kdy ztratila možnost průchodu Pádskou nížinou po definiitvní roztržce s Itálií v roce 1936, navíc k případně pružné ofenzívě neměla ani potřebné jednotky. Nový vrchní velitel, generál M. Gamelin sice chystal výstavbu tzv. lehkých mechanizovaných divízií a také motorizaci části divízií pěších, celý program byl ale v době československé krize teprve v počátcích a mobilní síly tehdy Francouzi neměli.*“ DEJMEK, Jindřich. Edvard Beneš, Československo a Mnichov: reality a mýty okolo osudového rozhodování z konce září 1938. In NĚMEČEK, Jan (ed.). *Mnichovská dohoda cesta k destrukci demokracie v Evropě*. Praha : Univerzita Karlova v Praze Nakladatelství Karolinum, 2004, s. 27-28.

⁵⁸¹ Francúzska delegácia priletela do Londýna 27. apríla 1938.

⁵⁸² „*Francouzský ministerský předseda Daladier a ministr zahraničních věcí Georges Bonnet přiletěli dnes k večeru se svými průvodci na letiště v Croydonu. Na letišti je uvítal min. zahraničních věcí Halifax a velvyslanec Corbin...Československo bude při těchto poradách hrát důležitou roli.*“ A-Zet, 28.IV.1938. Anglie se zajíma o ČSR.

⁵⁸³ „*Program britsko – francúzskej konferencie v Londýne bol v utorok odpoľudnia vypracovaný počas rozhovoru lorda Halifaxa s veľvyslancom Corbinom a v stredu bol predložený riadnej britskej ministerskej rade. Obsahuje vraj tieto body: 1. Porada o britsko-italskej zmluve a o francúzsko-italskom vyjednávaní. 2. Situácia v Španielsku. 3. Špeciálny československý problém a situácia v strednej Európe po anšluse. 4. Situácia na Ďalekom východe a problémy obrany.*“ Novosti, 28.IV.1938. ČSR a stredná Európa na programe britsko-francúzskej konferencie.

⁵⁸⁴ „*Budú hľadané možnosti, ako poskytnúť Československu a ostatným štátom v strednej Európe väčšie obchodné a hospodárske možnosti zvýšením dovozu od nich, aby neboli tak závislé na Nemecku. Zahraničný minister Bonnet je dobrým znalcom práve hospodárskych potrieb strednej Európy a predseda vlády Eduard Daladier je síce málovravný, ale osvedčený priateľ Československa.*“ Robotnícke noviny, 29.IV.1938. Londýnske porady o Československu.

⁵⁸⁵ „*Z Londýna i z Paríža idú rozhodnutia, ktoré dosvedčujú, že Anglicko a Francie tvorí si a pripravuje spoločnú jednotnú vojenskú moc a silu v toľkých rozmeroch, akú svet ešte nevidel, a – že k tomuto cieľu má výlučne a jedine pre svoje ciele zabezpečenú všetku zbrojnú výrobnú schopnosť Ameriky, pre prípad vojny i pre všetky terajšie prípravy k ohromnému rozmnoženiu vojenskej moci anglo-francúzskej.*“ Slovenská politika, 30.IV.1938. Pomoc Československu.

vztahu k Československu.⁵⁸⁶ *Slovenské zvesti*, na základe „predběžných správ“, vyjadrili podozrenie, že „Chamberlain má údajne takýto plán: Chce nahovoriť francúzskych ministrov, aby sa francúzska vláda zaviazala, že Francúzsko prv než by splnilo svoje záväzky k spojencom, oznámi to anglickej vláde a bude postupovať v dorozumení s ňou.“⁵⁸⁷ Už po niekoľkých dňoch však *Slovenské zvesti* v prekvapujúco pozitívne hodnotili výsledky londýnskych rokovaní.⁵⁸⁸ Skutočnosť, že existovali hlboké rozdiely v postoji Francúzska a Veľkej Británie k československo-nemeckému konfliktu a kompromis bol dosiahnutý až v závere rokovaní, zverejnená nebola.⁵⁸⁹

Rozhodnutie oboch štátov vyzvať Československo k ústupkom potvrdzovali demarše vyslancov Veľkej Británie a Francúzska, odovzdané ministrovi zahraničných vecí ČSR. Slováč, s odvolaním na britské periodiká, uviedol že „vyslanec Anglicka Newton a vyslanec Francúzska La Croix v sobotu⁵⁹⁰ odovzdajú priateľskú radu svojich štátov vláde ČSR. Obsahom demarši má byť priateľské, ale dôrazné upozornenie, aby Praha v rámci zvrchovanosti štátu vyšla čo najďalej v ústrety národnostným požiadavkám svojich obyvateľov.“⁵⁹¹ *Slovenský týždenník* informoval o intervencii oboch vyslancov na ministerstve zahraničných vecí: „Minister zahraničných vecí dr. Kamil Krofta prijal v sobotu popoludní britského vyslanca v Prahe B. C. Newtona, ktorý uistil ministra o priateľskom záujme a ochote britskej vlády poskytnúť československej vláde pomoc v jej snahe vyriešiť nemeckú otázku v Československu splnením rozumných požiadaviek nemeckého obyvateľstva v duchu

⁵⁸⁶ „Tvrdilo se, že v poradách bude hodně jednáno o nás. V komuniké není ovšem žádná přímá zmínka o Československu“. A-Zet, 30.IV.1938. Velká Británie a Francie prohlašují nejužší společenství zájmů.

⁵⁸⁷ *Slovenské zvesti*, 29.IV.1938. Náš hlas do londýnskej súvahy.

⁵⁸⁸ „Londýnsky francúzsko-britský dohovor má vedľa nepriaznivého dojednaní – týka sa predovšetkým Španielska a nadviazania francúzsko-talianskych stykov na podklade anglo-talianskeho jednaní – aj kladné výsledky, neobyčajne významné a ďalekosiahle. Tie sa týkajú strednej Európy a potom vojenskej spolupráce britsko-francúzskej...predpokladá sa, že keby Francúzsko dostalo sa do konfliktu v dôsledku svojich doterajších záväzkov (napríklad pre otázku Československa), britská armáda do vojny zasiahne... Táto vojenská spolupráca franko-britská v danom prípade je najúčinnnejšou výstrahou pre Nemecko. Ak je ozaj pravda, že k týmto dohovorom vojenským sa viaže aj dohovor, týkajúci sa ochrany existencie Československa, v tom prípade je možnosť vojenského útoku na Československo zo strany Nemecka na čas asi vyhlúčená, lebo nemecká vláda sa neodváža vyvolať vojnu, v ktorej by mala proti sebe túto silu násobenú ešte k tomu vojenskou silou Sovietskeho zväzu, okrem vlastnej vojenskej sily napadnutého štátu.“ *Slovenské zvesti*, 3.V.1938. Výhlady Československa po londýnskom dohovore.

⁵⁸⁹ „Počas druhého dňa rokovaní, 29. apríla, bolo Československo hlavným bodom programu a názory oboch vlád sa rozchádzali do takej miery, že bolo pochybné či bude možné vydať spoločné komuniké. Halifax v úvode diskusie vyjadril jasne, že britská vláda nazerať na situáciu z vojenského hľadiska bola znepokojená...Československo je veľmi slabé: správy náčelníkov generalných štábov potvrdili, ako ťažké by bolo ČSR brániť a francúzske i britské sily boli, v každom prípade nepripravené...V takomto prípade bolo nevyhnutné, aby Beneš uzavrel dohodu s Henleinom a Veľká Británia a Francúzsko, podľa možnosti spoločne, by mali využiť ich vplyv dosiahnuť tento cieľ...Daladier považoval ústupky nemeckej menšine v Československu za nadmerné, Francúzsko sa však pripojí k Veľkej Británii a bude žiadať od Beneša ešte väčšiu ústretovosť za podmienky, že ak tieto budú odmietnuté, obe vlády podporia československú vládu a zabránia zničeniu ČSR...v závere bolo dohodnuté, že obe strany sa simultánne obrátia na Berlín a Prahu, na Berlín len britskou stranou, na Prahu britskými a francúzskymi predstaviteľmi spoločne.“ LAFFAN, ref. 235, s. 104 - 107. Rovnaký popis rokovaní uvádza aj Beneš, s dodatkom, že v prípade nemeckého útoku na ČSR by Veľká Británia stála na strane Francúzska a Československa, avšak „Na druhej strane obdržela právo žadať na Francii, aby nemobilizovala a nič nepodnikala bez porady s Anglii.“ Podľa Beneša „Týmto ústupkom zúžila Francie – bez vedomí a souhlasu Československa – nebezpečné svůj závazek vůči Československé republice, jak byl vyjádřen v alianční smlouvě mezi Francií a Československem. Byl to první velký krok k appeasementu ve věci Československa.“ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 54

⁵⁹⁰ 7. mája.

⁵⁹¹ Slováč, 8.V.1938. Spoločný demarš Anglicka a Francúzska v Prahe.

vyhlásenia britského min. predsedu Chamberlaina zo dňa 24. marca 1938. Podobnú intervenciu vykonal u ministra dr. Kroftu aj francúzsky vyslanec v Prahe Victor-Leopold de Lacroix, pričom odporúčal v mene svojej vlády také riešenie nemeckej otázky v Československu, ktoré by bolo zlučiteľné s nezávislosťou československého štátu. Obaja vyslanci vyslovili očakávanie svojich vlád, že vláda československá v naznačenom rámci pri riešení tejto otázky pôjde až k najkrajnejším hraniciam možností.⁵⁹² Tlak Veľkej Británie v konečnom dôsledku prispieval k neochote predstaviteľov Sudetonemeckej strany akceptovať kompromis v riešení postavenia nemeckej minority.

O záujme Veľkej Británie dosiahnuť mierové riešenie mal uistiť nemeckých predstaviteľov vyslanec Neville Henderson v Berlíne.⁵⁹³ Motívom intervencie bola aj snaha získať opätovné potvrdenie garancie integrity Československa, ktorú dal Göring vyslancovi Mastnému počas vstupu nemeckých vojsk do Rakúska.⁵⁹⁴ Bezprostredne po prekročení rakúskych hraníc jednotkami Wehrmachtu, Göring uistil Mastného, že nemecká armáda nevstúpi na územie Československa.⁵⁹⁵ Göringove uistenia však boli myslené len v súvislosti s anšlusom Rakúska a v žiadnom prípade nemali byť chápané ako garancia, že Nemecko sa zrieka agresie voči ČSR v budúcnosti.⁵⁹⁶

Na začlenenie Rakúska do svojho hospodárskeho systému potrebovalo Nemecko čas, následkom čoho došlo v letných mesiacoch k upokojeniu medzinárodnej situácie.⁵⁹⁷

⁵⁹² Slovenský týždenník, 12.V.1938. Veľmoci už zakročili v Prahe i Berlíne, aby sa obe štáty priateľsky pokonali.

⁵⁹³ „Britský veľvyslanec Henderson informoval nemeckú ríšsku vládu o zákroku, ktorý podniká britská vláda v Prahe dnes dopoludnia, aby dosiahla pokojného riešenia otázky nemeckej menšiny v Československu.“ Robotnícke noviny, 8.V.1938. Britsko-francúzsky zákrok v Prahe a Berlíne.

⁵⁹⁴ „Keďže prvé britské zakročenie v Berlínskom zahraničnom úrade ohľadom Československa v neprítomnosti ríšskeho kancelára Adolfa Hitlera a zahraničného ministra Ribbentropa nemalo nijakých výsledkov, zakročil vo veci Československa britský veľvyslanec v Berlíne Henderson po druhý raz. Tentokrát bol prijatý samotným zahraničným ministrom Ribbentropom. Reuter hlási o tomto prijatí: 'Z úradných miest neprenikli ešte o cielei tejto návštevy nijaké informácie, ale súdi sa, že Henderson pripomenul Ribbentropovi uistenie, ktoré dal maršal Göring vo veci integrity (nedotknuteľnosti) Československa.' O návšteve samotnej hlási ďalej Reuter, že úradné nemecké stanovisko k tejto návšteve je, že tu ide o obvyklú výmenu náhľadov medzi veľvyslanectvom a zahraničným ministrom, ktorej netreba prikladať zvláštny význam.“ Slovenská politika, 14.V.1938. V Londýne chcú vedieť, čo spraví Berlín ohľadne Československa.

⁵⁹⁵ Mastný opísal priebeh stretnutia v hlásení Ministerstvu zahraničných vecí v Prahe. Počas recepcie 11. marca ho Göring uistil, „že není pro Československo nejmenšího důvodu k znepokojení. Věc s Rakouskem je záležitostí čistě rodinnou a pokud jde o Československo, že může mi připomenouti, to co již říkal za dřívějších svých rozmluv se mnou, že Německo nemá vůči Československu nijakých záměrů a že si naopak přeje pokračování na cestě k zblížení.“ Mastný v správě uviedol, že nasledujúci deň ho Göring telefonicky opätovne uistil o rozhodnutí Nemecka nenarušiť teritoriálnu integritu Československa: „Dnes odpoledne telefonoval mi osobně generál polní maršál Göring, že opakuje znovu své ujištění, jemuž dáva výraz i opatření, jež se stalo v to zmyslu, že vojenským oddílům, jež překročily již hranice Rakouska, dán byl nejprísnejší rozkaz, že zdržeti se mají nejméně ve vzdálenosti 15 km od československých hranic. Toto opatření že se stalo s předpokladem, že Československo nebude mobilizovati.“ AMZV ČR, sekce II. 1918 – 1939, III. řada, k. 463. Věc: Rakousky Anšlus. Rozmluvy vyslancovy s generálem polním maršálem Göringem. V Berlíne, dne 12. března 1938.

⁵⁹⁶ „Německý tisk se nejen vyhnul uveřejnění německých ujištění Praze, nýbrž vynechal i pasáž z Chamberlainova projevu z 14. března, která se jich týkala. Uplynulo jen pár dní a Wilhelmstrasse si pospíšila, aby ujištění interpretovala po svém. Zdůraznila, že se vztahovala výhradně na opatření ad hoc 's ohledem na provedení akce v Rakousku', a že je nesprávně pokládat je za 'nová politická ubezpečení'. ČELOVSKÝ, Mnichovská, ref. 543, s. 131.

⁵⁹⁷ Podľa Robotníckych novín prispel k upokojeniu situácie „pokojný priebeh československých volieb, práve tak ako aj stanovisko Veľkej Británie a Francie k tomu, čomu sa hovorí 'československá kríza'“. Robotnícke noviny, 24.V.1938. Rozhodnosť Anglie v záujme Československa. Optimisticky hodnotil situáciu tiež A-Zet: „Na všetkých stranách videli sme proti sebe len samé neprijemnosti. Nuž, ale nezľakli sme sa a pustili sme sa s chladnou hlavou do boja. Pravda, nemožno ešte povedať, že už je dobojované, lebo kedy je v medzinárodnej politike

Optimisticky vyznel aj Chamberlainov prejav v britskej dolnej smenovni 23. mája, v ktorom vyjadril presvedčenie, že československá vláda v úprave postavenia nemeckej menšiny usiluje o „spravodlivé riešenie.“⁵⁹⁸ Podľa A-Zet dôvodom k upokojeniu mal byť tiež kladný postoj Francúzska a Veľkej Británie k Československu.⁵⁹⁹

Slovenská politika považovala okrem požiadaviek SdP za hrozbu republiky aj nemeckú hospodársku expanziu. Denník varoval pred nebezpečenstvom, vyplývajúcim z tohto vývoja. Československo malo usilovať o posilnenie hospodárskych väzieb so štátmi juhovýchodnej Európy, ako prevencie pred politickým ovládnutím týchto krajín Nemeckom: „Nemecko sleduje súčasne v juhovýchodnej Európe politiku, ktorá pripútava isté štáty k Nemecku, takže strácajú hospodársku slobodu a začínajú dávať do zálohu aj svoju slobodu politickú. To je neoprávnený postup a treba mu oponovať oprávnenými prostriedkami. Jedným z nich, na prvý pohľad patrným je, aby v medziach opatrnosti bola obnovená naša politika zahraničných pôžičiek spolu s rozumným používaním sústavy vývozných úverov...Naším jediným cieľom musí byť, aby sme dali štátom v juhovýchodnej Európe prostriedky, aby sa udržali mimo dosah vôbec každej politickej hegemonie...Nejde o obklúčenie Nemecka, naopak, ide o odboj proti nemeckému systému obklúčenia iných štátov.“⁶⁰⁰

Udalosťou, ktorá mala upevniť spojenecký zväzok medzi Veľkou Britániou a Francúzskom, bola návšteva britského kráľovského páru v Paríži. *Robotnícke noviny* hodnotili význam stretnutia ako kroku, ktorý definitívne zavŕši spojenecký zväzok oboch krajín.⁶⁰¹ Zreteľa hodnou bola aj skutočnosť, že sa jednalo o prvú oficiálnu návštevu britského panovníka vo Francúzsku od roku 1919.⁶⁰² Zloženie britskej delegácie indikovalo, že návšteva nemala len rýdzo zdvorilostný charakter.⁶⁰³ 20. júla venovali predstavitelia oboch vlád rokovaniam. Z obsahu rozhovorov medzi Daladierom, Bonnetom a Halifaxom nebolo vydané komuniké.⁶⁰⁴ Podľa *Slovenských zvestí* príčinou utajenia bol list, doručený Hitlerovým splnomocnencom, plukovníkom Fritzom Wiedemannom v pondelok 18. júla, ktorého obsah prejednával Halifax s francúzskymi partnermi. *Slovenské zvesti* považovali Wiedemannove posolstvo a jeho rozhovory s ministrami zahraničných vecí za možnú hrozbu bezpečnosti

dobojevané? Ale predsa len možno povedať, že sa vyjasňuje natoľko, že rôzne veci dostávajú svoje určité obrysy.“ A-Zet, 10.V.1938. Vyjasňuje sa.

⁵⁹⁸ A-Zet, 24.V.1938. Prohlášení předsedy anglické vlády o nás. Henlein k dr. Hodžovi.

⁵⁹⁹ „V Londýne i v Paříži jsou plně přesvědčeni, že národnostní statut, který chystá čs. vláda, bude plně spravedlivý ke všem menšinám.“ A-Zet, 3.VI.1938. Úspěch diplomatické ofenzívy. *Robotnícke noviny* považovali za významné spoločné prehlásenie ministra zahraničných vecí Francúzska Bonneta a vyslanca Veľkej Británie v Paríži Erica Phippsa, že obe krajiny sú jednotné v ich postoji k Československu: „stanoviská vlád francúzskej i britskej voči československému problému zostávajú v dokonalom súlade, bez zmeny, rovnako pevné a jasné ako dosiaľ“. *Robotnícke noviny*, 15.VI.1938. Francie a Anglie rovnako pevne a jasne za ČSR. A-Zet uistoval, že aj verejná mienka vo Veľkej Británii je na strane Československa: „Všude na politických místech v Londýne je patrné, že Československo trvale získalo anglické veřejné mínění svou zdrženlivostí, svou ochotou k rozumné dohodě za otevřeného jednání před celou světovou veřejností“. A-Zet, 15.VI.1938. Československo získalo veřejné mínění Anglie.

⁶⁰⁰ *Slovenská politika*, 9.VII.1938. Zlatá munícia a Československo.

⁶⁰¹ *Robotnícke noviny*, 19.VII.1938. Kráľovská návšteva spečatí spojenectvo britsko francúzske.

⁶⁰² *Robotnícke noviny*, 20.VII.1938. Historická návšteva v Paríži.

⁶⁰³ „Prítomnosť lorda Halifaxa naznačuje, že návšteva má technicko-politický význam. Britský minister zahraničných vecí bude môcť obnoviť svoj styk s francúzskymi štátnikmi, zahájený v Londýne a bude mať príležitosť hovoriť s väčšinou francúzskych vodcov.“ *Slovenský denník*, 20.VII.1938. Historická návšteva kráľovská.

⁶⁰⁴ *Slovák*, 22.VII.1938. ČSR najväčšou starosťou Európy.

republiky.⁶⁰⁵ *Slovenská politika* vnímala Wiedemannovu návštevu ako snahu o nápravu chybnéj zahraničnej politiky Nemecka.⁶⁰⁶ *Slovák*, s odvolaním na periodikum *Evening Standard*, predpokladal, že účelom Wiedemannovej cesty bolo predložiť Hitlerov návrh na vyriešenie európskej krízy mierovou cestou.⁶⁰⁷ *Národné noviny* mali iný názor - iniciátorom Wiedemannovej misie do Londýna nebol Hitler, ale predstavitelia Francúzska a Veľkej Británie a Hitler „bezprostredne pred odchodom anglického kráľa do Paríža bol vyzvaný, aby presne určil svoje stanovisko vo veci sudetských Nemcov a určil požiadavky na pražskú vládu.“ Hitler údajne odkázal Halifaxovi, že je jeho záujmom udržiavať s Veľkou Britániou priateľské vzťahy a prejavil ochotu súhlasiť s britskou diplomatickou intervenciou, ak nedôjde k dohode s Francúzskom a Československom.⁶⁰⁸ V konečnom dôsledku Wiedemannova cesta do Londýna zostala bez výsledku.

Návštevu kráľovského páru hodnotila slovenská tlač pozitívne. *Slovenská politika* prevzala komentár denníka *Sunday Times*, podľa ktorého bol spojenecký zväzok Francúzska a Veľkej Británie výnimočný: „Návšteva posledného týždňa (tým je myslená kráľova návšteva) priniesla nám v e l k é s p l n e n i e. Priniesla nám obranný spolok k vzájomnej obrane proti útočníkovi, a to v takom rozsahu, aký dosiaľ medzi obidvoma veľmocami e š t e n i k d y n e b o l a k akému sme ani v štyroch rokoch trvania svetovej vojny nedospeli. To uznávajú i v Berlíne a Hitlerov 'Volkischer Beobachter' aj oceňuje, pričom konštatuje, že v spojení tohto prevzala velenie V e l k á B r i t á n i a, následkom čoho vystúpi váha tejto veľmoci ešte viac do popredia.“⁶⁰⁹ *Robotnícke noviny* charakterizovali francúzsko-britské porady ako ďalší krok v upevnení spojeneckého oboch krajín a prehĺbení politickej, hospodárskej a vojenskej spolupráce.⁶¹⁰

O význame, ktorý účastníci porád pripisovali situácii v Československu, svedčilo vyjadrenie Bonneta: „Obe vlády pozorne a s účasťou sledujú všetky vyjednávania československej vlády so zástupcami menších ohľadom národnostného štatútu.“⁶¹¹ *Slovenský denník* zastával názor, že vďaka podpore Veľkej Británie a Francúzska, československá vláda nemusí podliehať nátlaku a postupovať v príprave národnostného štatútu bez chvatu, úmerne zložitosti pripravovanej reformy: „Verejná mienka vo Francúzsku a najmä v Anglicku (ktorá zostavuje a zhadzuje vlády) – pri udeľovaní prehojných rád a múdrych poučení – nám d ô v e r u j e... Preto netreba s rokovaním o menšinových elaborátoch sa ani krkolomne n á h l i ť, ani neúčelne, azda i zbytočne p r e ť a h o v a ť.“⁶¹²

⁶⁰⁵ „Čím ďalej, tým viac prenikajú správy, že v Paríži Lord Halifax jedná o dôležitom obsahu Hitlerovho listu, ktorý mu bol doručený zvláštnym poslom Wiedermannom. Hitlerove návrhy v liste sú údajne takého druhu a obsahu, že ich prejednanie vyžaduje veľkej politickej obozretnosti z francúzskej strany.“ *Slovenské zvesti*, 22.VII.1938. Nebezpečný manéver proti ČSR.

⁶⁰⁶ „Meno Hitlerovho pobočníka Wiedermanna je známe z viacerých chýlostivých poslaní tohto nemeckého diplomata v posledných rokoch. Obyčajne sa objavil pán Wiedermann tam, kde neohrabaná nacistická politika niečo pokazila. Teraz prišiel do Londýna napravovať chyby, urobené nielen Hitlerom samotným, ale aj namysleným neznášanlivým Ribbentropom, násilníckym Göringom a inými predákmi nacistického Nemecka.“ *Slovenská politika*, 21.VII.1938. Hitler odkazuje Londýnu...

⁶⁰⁷ „Wiedermann doniesol vraj do Londýna definitívnu ponuku nemeckého kancelára na pokojné riešenie európskych problémov.“ *Slovák*, 22.VII.1938. Hitlerov dôverník presviedča Londýn.

⁶⁰⁸ *Národné noviny*, 23.VII. Porady o Československu v Paríži.

⁶⁰⁹ *Slovenská politika*, 26.VII.1938. Po anglických návštevách v Paríži: Spojenectvo, akého dosiaľ ešte nebolo.

⁶¹⁰ *Robotnícke noviny*, 23.VII.1938. Francie a Anglie ako 21. mája.

⁶¹¹ *Slovenská politika*, 23.VII.1938. Uspokojivá zvesť z Paríža: Verní Československu.

⁶¹² *Slovenský denník*, 26.VII.1938. Anglicko a Francúzsko nám dôveruje.

Podpora oboch veľmocí však zďaleka nebola tak jednoznačná, ako ju interpretovala provládna tlač.⁶¹³ Výzvy adresované československej vláde, aby dospela ku konkrétnym výsledkom v rokovaní s SdP nebolo možné úplne utajiť. Podľa *Slovenského deníka* podnety bolo potrebné diferencovať. Zatiaľ čo rady spojencov mali byť hodnotené pozitívne, postoje štátov nepriateľských republike bolo nutné odmietnuť.⁶¹⁴ Pre *Slovenské zvesti* však okrem Sovietskeho zväzu neexistovali žiadni spojenci, ktorých názory, ako postupovať vo vzťahu k sudetským Nemcom, mali byť akceptované. Prekvapujúco, sitom cenzúry prešlo extrémne nelichotivé hodnotenie britského ministerského predsedu. Redakcia citovala tlačový orgán francúzskej komunistickej strany, L'Humanité, ktoré charakterizovali Chamberlaina ako agenta reakcie, zástancu fašizmu a teda nepriateľa Československa.⁶¹⁵ Bez ohľadu na zatracovanie Chamberlaina, nárast negatívnych postojov politického vedenia Veľkej Británie voči Československu bol evidentný. Obzvlášť nepopulárnym sa stal Beneš. Prezident bol vnímaný ako hlavná prekážka dosiahnutia dohody s SdP.⁶¹⁶ Samotný Beneš si bol vedomý, že jeho popularita medzi francúzskymi a obzvlášť anglickými politikmi je mizivá.⁶¹⁷

Prakticky žiadny posun v rokovaní medzi SdP a vládou mal za následok rast napätia. Novosti uverejnili informáciu o nepriateľskej kampani nemeckej tlače, ktorej cieľom bolo údajne zhoršiť už beztak zlé vzťahy medzi oboma štátmi.⁶¹⁸ Štátne orgány považovali za nutné zabrániť uverejňovaniu znepokojujúcich správ a komentárov. Prezídium krajinského úradu v Bratislave, na základe tlačového pokynu Ministerstva spravodlivosti v Prahe,

⁶¹³ Pohľad do zákulisia diplomatických vzťahov ponúka Z. Kárník: „Na zlomu června a července se zvýšil tlak z Londýna a Bonnet pomínil čeho vláda Československa při přípravě národnostního statutu dosáhla. Pražský vyslanec dostal naopak za úkol na nejvyšších místech (u Krofty, Hodži a Beneše) intervenovat, aby byla jednání s Henleinem urychlena. Nestačilo to a Bonnet slíbil nový nátlak na Prahu. Slovo splnil. Pražský vyslanec Victor de Lacroix přivezl z Paříže pro Prahu zničující sdělení: Polsko a Rumunsko nepovolí průjezd ruských vojsk ani přelet ruských letadel, Jugoslávie zůstane neutrální a Anglie se nenechá postavit odporem ČSR před hotovou věc (fait accompli), takže Francii nezbude, než si počínat stejně. Osuskému přímo řekl: 'Francie nepovede válku kvůli Sudetám. Na veřejnosti samozřejmě potvrzujeme naši solidaritu, jako si to přeje československá vláda...Krofta Bonnetův postup komentoval lakonicky: 'Bonnet je strašný zbabělec a omezený francouzský měšťák.'“ KÁRNÍK, ref. 297, s. 547-548.

⁶¹⁴ „Naša verejná mienka je zase zbytočne znepokojovaná, že sa cudzina mieša do našich vnútorných vecí. Paušalizovanie bolo by krajne nespravodlivé, treba presne rozlišovať, kto sa mieša do našich vecí: náš priateľ a priaznivec, a či nepriateľ a nežičlivec?...Československo dobrú radu prijme od každého, tým viac od svojich s p o j e n c o v. Takéto 'miešanie' do našich vnútropolitických pomerov môžeme celkom spokojne vítať...Medzi štátmi, čo sú vždy ochotné poslúžiť nám rozličnými radami, sú, pravda aj naši úhlavní nepriatelia.“ *Slovenský deník*, 24.VII.1938. Dobré rady našich spojencov.

⁶¹⁵ „Pán Neville Chamberlain zviazal svoj osud s medzinárodným fašizmom. Ako najoddanejší a najodhodlanejší obránca kapitalistického poriadku, najreakčnejšieho kapitalizmu, stavia na víťazstvo fašizmu na celom svete. Takto pripravuje zničenie Československa, ako samostatného a zvrchovaného štátu.“ *Slovenské zvesti*, 27.VII.1938. Svetová tlač o nebezpečí.

⁶¹⁶ 5. augusta 1938 Osuský informoval Beneša že „při návštěvě anglického krále v Paříži všichni Angličané kolem lorda Halifaxe jednomyslně tvrdili, že Vy jste překážkou spravedlivého vyřešení sudetské otázky... zatím co prý ministerský předseda projevil více pochopení.“ KLIMEK, ref. 284, s. 607.

⁶¹⁷ „Zdá se, že od června roku 1938 Bonnet a Daladier začali ve mně vidět hlavní nebezpečí. Byl jsem v Paříži lýčen jako člověk, který nevidí kam vývoj evropský jde...že chci dokonce býti druhým Metternichem a terorizovat podunajské národy svou neústupností, násilnictvím a českým imperialismem.“ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 93.

⁶¹⁸ „Diplomatické kruhy v Londýně sú zase znervóznené vyhliadkami do budúcnosti v Európe...V Londýne sa nazdávajú, že buďto počas norimberského zjazdu, alebo hneď po ňom nastane v Európe veľké napätie. Obavy zväčšuje nová tlačová kampaň proti Československu.“ *Novosti*, 13.VIII.1938. V Londýne sa zvyšujú obavy o mier.

nariadilo 26. augusta štátnym orgánom eliminovať články, ktoré by mohli viesť k zvýšeniu obáv obyvateľstva.⁶¹⁹

Na sklonku augusta sa rokovaní s SdP ujal osobne Beneš, presvedčený že dokáže uzavrieť s predstaviteľmi sudetských Nemcov dohodu.⁶²⁰ Prezidentov optimizmus však nebol reálny. Henlein, v súlade s inštrukciami ktoré dostával z Berlína, nemal záujem na akejkol'vek úprave postavenia nemeckej minority v rámci ČSR. Stratégiu postupu SdP ilustruje rozhovor Henleina s Wernerom Lorenzom, ktorý stál na čele Volksdeutsche Mittelstelle, organizácie koordinujúcej činnosť nemeckých komunít za hranicami Nemecka. Úlohou SdP bolo stupňovať požiadavky a dosiahnuť, aby boli pre predstaviteľov republiky neprijateľné.⁶²¹

28. augusta uverejnila *Slovenská politika* článok, v ktorom informovala o hrozbe vojenskej agresie Nemecka voči ČSR. Nemeckí diplomati údajne „v rôznych európskych metropolách ohlásili, že Nemecko vsúvisie so sudetonemeckou otázkou urobí proti Československu vojenské opatrenia, ak pražská vláda nevyhovie požiadavkám sudetských Nemcov.“⁶²² Minister financií Veľkej Británie, John Simon, prehlásil že Československo predstavuje „skutočný problém, ktorý vyžaduje naliehavého riešenia.“⁶²³

Slovák venoval pozornosť poradám britskej vlády s britským vyslancom v Berlíne Neville Hendersonom o situácii v Československu.⁶²⁴ S odvolaním na výsledky rozhovorov v Londýne, *Slovenský deník* hodnotil stanovisko Veľkej Británie ako vyvážené, pričom „Podstatným cieľom britskej politiky vzhľadom k sudetonemeckému problému je zachovanie európskeho mieru. V Londýne panuje presvedčenie, že je možno nájsť mierumilovné a kompromisné riešenie, ak sa o to pričinia všetky stránky.“⁶²⁵ Predstavitelia britskej vlády sa síce vyhýbali priamemu nátlaku na ČSR, bolo však zrejmé, že čas na vyriešenie krízy sa krátil.

2. Rumunsko, Juhoslávia a Sovietsky zväz

Malá dohoda vznikla ako spojenecký zväzok Československa, Rumunska a Juhoslávie v cieľom koordinovať obranu v prípade agresie Maďarska proti ktorémukoľvek členskému

⁶¹⁹ Štátnym orgánom, povereným kontrolou tlače bolo uložené, aby „pri tlačových prehliadkach venovali zvýšenú a bedlivú pozornosť všetkým správam o aktuálnych otázkach zahraničnej politiky. Bezpodmienečne nech sú potlačené také zprávy, ktoré by mohli byť vykladané ako skomplikovanie jednaní o tých problémoch, alebo ktoré by skutočnú situáciu skresľovali, alebo vyvolávali náladu odlišnú od objektívneho, zodpovedného a kludného posudzovania. Upozorňuje sa na možnosť uverejnenia článku o tom, že komunisti chystajú občiansku vojnu. Tieto správy nech sú bezpodmienečne potlačené.“ SNA Bratislava, f. PR v Bratislave, k. 335, , č. 335/138.

⁶²⁰ „Beneš to osobnímu sekretáři P. Drtinovi 27. srpna vysvětlil tak, že vláda jako jednací partner selhala, 'Tak jsem se toho musel chopit sám, jednal jsem s Kundtem a za dve hodiny jsem viděl, že se můžeme dohodnout na podkladě. Tvrdil s mylným optimizmem.“ KLIMEK, ref. 284, s. 605.

⁶²¹ Podľa zápisu W. Lorenza, počas rozhovu 3. júna 1938 v Berlíne, K. Henlein nastolil otázku: „Jak se mám chovat, když Češi najednou, pod tlakem ze zahraničí, přijmou všechny mé požadavky a budou jako protihodnotu žádat můj vstup do vlády?“ Henlein údajne sám navrhol odpoveď: „Když mi Češi dají vše, odpovím 'ano', ale budu žádat, aby se změnila česká zahraniční politika. Na to Češi nikdy nepřistoupí.“ ČELOVSKÝ, Boris. Řešení české otázky podle německých dokumentů 1933-1945. Tilia, 2002, s. 150 – 151.

⁶²² *Slovenská politika*, 28.VIII.1938. *Celý svet sa díva do Londýna: Čo povie Anglia*.

⁶²³ *Robotnícke noviny*, 28.VIII.1938. *Výstraha Anglie odznela*.

⁶²⁴ *Slovák*, 31.VIII.1938. *Osudové porady na Downing Street*.

⁶²⁵ *Slovenský deník*, 31.VIII.1938. *Schôdzka anglických ministrov*.

štátu.⁶²⁶ Ako nástroj neutralizácie vojenskej hrozby zo strany Maďarska, Malá dohoda plnila svoj účel dokonale. Hlbšej integrácii dohodových štátov však prekážali protichodné hospodárske záujmy a od polovice tridsiatych rokov tiež rastúce hospodárske prenikanie Nemecka do Rumunska a Juhoslávie. Ochrannárske opatrenia, presadzované najsilnejším politickým zoskupením v ČSR – agrárnou stranou, obmedzovali dovoz poľnohospodárskych produktov z Rumunska a Juhoslávie a stali sa prekážkou ekonomickej integrácie dohodových štátov. Naproti tomu Nemecko, závisle na dovoze potravín a surovín, malo možnosti absorbovať export poľnohospodárskych produktov oboch štátov a využilo túto skutočnosť pre svoje politické ciele. Hospodársky význam Nemecka pre krajiny juhovýchodnej Európy vzrástol po zavedení štátneho monopolu zahraničného obchodu, ktorý implementoval minister Hjalmar Schacht v roku 1934.⁶²⁷ Významným nástrojom v arzenáli nemeckej obchodnej politiky bolo aj znižovanie cien priemyselných výrobkov, dovážaných Rumunskom a Juhosláviou z Nemecka o približne štvrtinu v porovnaní s cenami na európskom trhu. Nárast obchodnej výmeny a následné politické zbližovanie Rumunska s Nemeckom vyvolali negatívnu reakciu Francúzska.⁶²⁸ Nemecká obchodná stratégia bola úspešná aj vo vzťahu k Juhoslávii a vyústila do podpísania obchodných zmlúv medzi oboma štátmi.⁶²⁹

Oslabovanie väzieb v rámci Malej dohody priznal tiež Beneš. Konštatoval, že počas konferencie Malej dohody 6. a 7. júna 1936 v Rumunsku, „objevila se tu už tehdy první jasná trhlinka vinou jugoslávského regenta prince Pavla, který proti stanovisku ministra Titulesca a proti stanovisku mému a ministra dr. Krofty odmítl každou akci, která podle nás ostatních měla vzhledem k blížící se krizi naše malodohodové společenství zesílit.“⁶³⁰ K oslabeniu jednoty Malej dohody prispel aj nedobrovoľný odchod Nicolaea Titulesca z postu ministra zahraničných vecí Rumunska.⁶³¹

Ešte výraznejšie ako Rumunsko sa prikláňala na stranu Nemecka Juhoslávia. Beneš sa pokúsil zvrátiť zbližovanie Juhoslávie s Nemeckom počas návštevy Belehradu začiatkom

⁶²⁶ Proces utvárania Malej Dohody odštartovala zmluva o vzájomnej pomoci, ktorú uzavreli Československo a Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov (neskôr premenované na Juhosláviu) 14. augusta 1920. Obe krajiny uzavreli tajnú vojenskú konvenciu, zaväzujúcu v prípade útoku jednej zo zmluvných strán na Maďarsko, aby spojenecká krajina udržiavala na hraniciach Maďarska najmenej dve divízie. Nasledovala spojenecká zmluva medzi Československom a Rumunskom, podpísaná 23. apríla 1921 a zmluva medzi Juhosláviou a Rumunskom z 17. júna 1921. KLIMEK, Antonín – KUBŮ, Eduard. *Československá zahraniční politika. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*. Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1999, s. 25.

⁶²⁷ JANČÍK, Drahomír. *Německo a Malá dohoda. Hospodářské pronikání Německa do Jugoslávie a Rumunska v první polovině 30. let*. Praha : Universita Karlova, 1990, s. 59.

⁶²⁸ A-Zet informoval o varovaní francúzskeho vyslanca Thieryho, ktorý počas návštevy Bukurešti, prehlásil: „Bukurešť musí počítat se změnou francouzského stanoviska kdyby se Rumunsko sblížilo s politikou Řím-Berlín. Thierry prý též pravil, že v takovém to případě by Francie zastavila dodávku zbraní a nákup petroleje...Přes tento tlak nemohl francouzský vyslanec dosáhnout ujištění, že Bukurešť neuzná anexi Habeše.“ A-Zet, 7.I.1938. *Zárok Francie a Anglie v Rumunsku*.

⁶²⁹ „Obchodní smlouvou z května 1934 se nacistické Německo pevně zachytilo v Jugoslávii. Spojenci Belehradu, Francie a Československo sledovali jeho hospodářskou expansi ze značným znepokojením, ale nebyli schopni se proti tomu účinně postavit...Proto bělehradský tisk, když komentoval návštěvu jugoslávského ministra zahraničí Bogoljuba Jeftiće v Paříži, konanou ve dnech 10.-13. 6. 1934, nespokojeně poukazoval na nepatrné hospodářské styky s Francií.“ A-Zet, ref. 628.

⁶³⁰ BENEŠ, Paměti, ref. 349, s. 49.

⁶³¹ „králi Carolovi a ministerskému předsedovi Tătăreskovi, se opět potvrzovalo jejich dřívější přesvědčení, že nejúčinnější garanci Rumunska před maďarským revizionizmem je přátelství s Německem...Proto Carel, Tătăresku a další se klonili k neutralistické politice, pro níž obětovali Titulesca a s ním jedinou reálnou koncepci na udržení míru v Evropě – kolektivní bezpečnost. Ještě 15.7.1936 rumunská vláda schválila Tituleskův výklad o zahraniční politice. Ve skutečnosti však již byl odepsán.“ JANČÍK, ref. 627, s. 157.

apríla 1937. Chladné prijatie a priznanie ministerského predsedu Milana Stojadinovića, že v prípade vojenského konfliktu medzi veľmocami bude Juhoslávia neutrálna, bolo pre Beneša sklamaním: „Byla to pro mě za osmnáct let první, okolnostmi i celým průběhem návštěvy velmi nepříjemná, ba trapná cesta do Jugoslávie.“⁶³² Uvoľnenie spojeneckých väzieb v rámci Malej dohody zvýšilo hrozbu zo strany Nemecka. Plán vybudovať systém kolektívnej bezpečnosti prestal byť reálny. Hrozbu pre Československo predstavovalo aj oslabenie odmietavého postoja členských štátov voči územným zmenám v Európe.⁶³³

Informácie o nepriaznivom vývoji v rámci dohody sa dostávali do tlače len zriedka. Naopak, provládne periodiká význam paktu nadsadzovali. Návštevu rumunského ministra zahraničných vecí Istrata Minesscu v januári 1938, *Robotnícke noviny* prezentovali ako dôkaz spojenectva, ktoré nepodlieha zmenám. Krofta vyjadril presvedčenie, že Minesscuova návšteva dokladá odhodlanie Rumunska pokračovať „v politike naj dôvernejšej spolupráce s obidvoma druhými štátmi Malej dohody...“⁶³⁴ V úradnej správe o výsledkoch rozhovorov Minesscu s Benešom, Hožom a Kroftom je zdôraznená „úplná zhoda“ medzi dohodovými štátmi.⁶³⁵ Ako potvrdenie stability Malej dohody komentoval Minesscuovu návštevu *Slovenský juh*.⁶³⁶ V samotnom Rumunsku však rástlo politické napätie. Hrozbou bola najmä fašistická organizácia Železná garda. Karol sa rozhodol zasiahnuť. 11. februára vymenoval novú vládu a vyhlásil výnimočný stav. Bola zastavená činnosť politických strán, moci sa ujala armáda.⁶³⁷ V úvahe *Nemecko a Rumunsko*, *Politika* priznala obmedzenie demokratických princípov, ale celkove hodnotila politický vývoj v Rumunsku pozitívne: „kráľ Karol ukázal, že nie je bábkou v rukách politických hazardérov svojej zeme, ale že vie ochrániť štát i proti nezodpovednému radikalizmu. Máme vitálny záujem na vojensky i hospodársky silnom a konsolidovanom Rumunsku. Musí nás preto len tešiť, že kráľ Karol chce tohto nášho spojenca viesť energicky týmto smerom – i keď sa tak bude diať po prípade za cenu monarchistickej diktatúry.“⁶³⁸ Slováč označil opatrenia implementované po vyhlásení výnimočného stavu za „drakonické“.⁶³⁹

Nová rumunská ústava bola zverejnená v nočných hodinách 20. februára. Podľa *Robotníckych novín* bola ústava síce formulovaná „príliš všeobecne, ale zdá sa z nej, že obmedzujú sa ňou práva parlamentu v prospech kráľa a parlament má dostať stavovský ráz.“ Ústava mala byť predložená „ľudovému schváleniu“. Demokratický charakter volieb však spochybňoval spôsob ich prevedenia - mali byť verejné a povinné.⁶⁴⁰ 23. februára bola ústava

⁶³² „V létě roku 1937 jsem už jasně viděl do politické hry prince Pavla. Mířil tehdy zcela záměrně na linii Berlín a Řím a proti linii: Francie lidové fronty a Sovětský svaz.“ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 50.

⁶³³ „Navenek dodávala Malá dohoda větší autoritu Benešovi při jeho maření všech pokusů o takovou konfiguraci velmocí, která by sloužila k prosazení územních změn ve střední a východní Evropě. Beneš potíral tyto snahy zjevně i potají, skrátka, kde vůbec bylo jen možno.“ MASARIK, ref. 125, s. 134.

⁶³⁴ *Robotnícke noviny*, 11.I.1938. Na pevnosti Malej dohody sa nič nemení.

⁶³⁵ *A-Zet*, 11.I.1938. Úplná shoda názorů v politice naší a rumunské.

⁶³⁶ „Návšteva Minesscuova v Prahe a v Belehrade vyvrátila dokonale akékoľvek prípadné pochybnosti o trvalosti kurzu zahraničnej politiky rumunskej.“ *Slovenský juh*, 22.I.1938. Veci stredoeurópske.

⁶³⁷ *A-Zet*, 12.II.1938. Stav obležení v Rumunsku.

⁶³⁸ *Politika*, 15.II.1938.

⁶³⁹ „vzhľadom na odloženie parlamentných volieb, zakázal minister vnútra všetky zhromaždenia a prejavy, ktoré by mohli byť podnetom k novým politickým bojom. V prípade nutnosti budú uzavreté všetky politické kluby. Rozširovanie manifestov alebo iného propagačného materiálu je zakázané...Prípadné pokusy obísť tento výnos...je trestné podľa štátarálneho zákona.“ Slováč, 16.II.1938. Vrenie v Rumunsku neustáva.

⁶⁴⁰ *Robotnícke noviny*, 22.II.1938. Nová rumunská ústava vyhlásená.

schválená a slávnostne vyhlásená v kráľovskom paláci.⁶⁴¹ Karol odvrátil hrozbu fašistického prevratu, avšak za cenu nastolenia autoritatívneho režimu.

Razia 19. apríla 1938, počas ktorej boli príslušníci Železnej gardy pozatýkaní,⁶⁴² vyvolala negatívnu reakciu v Nemecku. Vzájomná hospodárska závislosť oboch krajín však viedla k urovnaniu napätia. Novosti informovali o návšteve odborníkov z Nemecka, ktorí mali „študovať hospodárske pomery v Rumunsku“. Cieľom delegácie bolo preskúmať možnosti zvýšenia obchodnej výmeny v novej geopolitickej situácii po anšluse Rakúska.⁶⁴³

S Nemeckom sa zblížovala tiež Juhoslávia. Počas návštevy Nemecka v januári 1938, ministerský predseda Milan Stojadinović, hodnotil hospodárske styky oboch krajín ako „veľmi významné.“⁶⁴⁴ Beneš priznal, že Juhoslávia bola ochotná splniť svoje záväzky v rámci Malej dohody len v prípade maďarskej agresie.⁶⁴⁵

Záujem Malej dohody urovnať vzťahy s Maďarskom naznačilo zasadnutie Stálej rady Malej dohody, konané 21. - 22. augusta 1938 v Blede, ktorého sa zúčastnili Krofta, Stojadinović a rumunský minister zahraničných vecí Petrescu-Comnen. Predmetom rokovania bol najmä pomer členských štátov k Maďarsku, kde išlo „predovšetkým o to, aby sa sami malodohodoví ministri dohodli o ďalšom postupe vo veci uznania maďarskej rovnoprávnosti v zbrojení a vo veci menšín.“⁶⁴⁶ V spoločnom komuniké, zverejnenom 23. augusta 1938, Stála rada priznala Maďarsku právo budovať ozbrojené sily. Rozhodnutie negovalo klauzulu trianonskej zmluvy, ktorá zakazovala Maďarsku zbrojiť a zaviesť všeobecnú brannú povinnosť.⁶⁴⁷ Pre Slovenskú politiku bolo spoločné vyhlásenie „zásadným úspechom, pretože ešte pred troma-štyrmi dňami zdalo byť neuskutočniteľné.“⁶⁴⁸ Maďarsko a členské štáty Malej dohody sa zároveň zriekli použitia násillia vo vzájomných vzťahoch.⁶⁴⁹

Rokovania v Blede boli nesporne diplomatickým úspechom Maďarska i Malej dohody. K formulácii záväzkov členských štátov mimo rámec vzťahov s Maďarskom a k ochote utvoriť aspoň základy kolektívnej bezpečnosti však nedošlo. Keďže v prípade nemeckej agresie s aktívnou pomocou Juhoslávie a Rumunska Československo rátať nemohlo, stúpol význam spojenectva so Sovietskym zväzom. Beneš v memoároch, napísaných už po vojne keď kritika Sovietskeho zväzu bola vylúčená, zdôrazňoval význam ZSSR a úzke vzájomné vzťahy oboch krajín: „Se Sovětským svazem byla naše spolupráce po

⁶⁴¹ V závere slávnostného aktu, počas ktorého členovia vlády zložili prisahu, Karol vyjadril uspokojenie, že verejnosť schválila ústavu a pasoval sa za jej „prvého strážcu pre blaho národa.“ A-Zet, 28.II.1938. *Prohlášení nové ústavy v Rumunsku.*

⁶⁴² „Naprosto neočekávaně a s překvapující rychlostí byla v celém Rumunsku provedena pravá razie na vůdce rumunské fašistické organizace Železná garda, která v poslední době, zejména po provedení anšlusu Rakouska k Německu vyvíjela v Rumunsku velkou činnost. Během velikonočních svátků bylo v Rumunsku provedeno přes 2000 zatčení.“ A-Zet, 20.IV.1938. *Zatýkaní fašistů v Rumunsku.*

⁶⁴³ Novosti, 21.IV.1938. *Nemecko chcelo by sympatie Rumunska získat za hospodárske výhody.*

⁶⁴⁴ A-Zet priznal „že Německo přejalo velikou část někdejších obchodních vztahů mezi Itálií a střední a jihovýchodní Evropou“, uistil však, že „Přes živé hospodářské styky s Německem nechce si Jugoslávie odciziti dávne své přátele, Československo, Rumunsko a Francii.“ A-Zet, 19.I.1938. *Jugoslávie zůstane věrná Malé dohodě a Francii.*⁶⁴⁴

⁶⁴⁵ „Jugoslávsky ministerský předseda Stojadinović, mluvič dne 16. března 1938 v belehradském senátě, ujišťoval Československo, že Jugoslávie stojí sice za svými závazky, ale jen – pokud jsou obsaženy v malodohodové smlouvě, t. j. pokud se vztahují na Maďarsko.“ BENEŠ, Paměti, ref. 349, s. 47.

⁶⁴⁶ *Robotnické noviny*, 21.VIII.1938. *Malá dohoda sa radí.*

⁶⁴⁷ *Slovenská politika*, 24.VIII.1938. *Maďarsko sa bude musieť rozhodnúť: Bled alebo Kiel?*

⁶⁴⁸ *Slovenská politika*, 25.VIII.1938. *Maďarsko sa rozhodlo.*

⁶⁴⁹ *Robotnické noviny*, 24.VIII.1938. *Čiastočná dohoda s Maďarskom.*

dohodě o smlouvě z roku 1935 vcelku normální, trvalá a důsledná. Politicky jsme byli ve stálem styku a loyální výměna názorů jak o situaci všobecné, tak i o jisté koordinaci politiky s obou stran nebyla nikdy ničím porušena.“ Beneš písal o návštevách československých generálov v Sovietskom zväze – generála letectva Fajfra a náčelníka štábu generála Krejčího a ich obdiv k sovietskej armáde. Krejčí, po návrate z cesty do ZSSR v septembri 1935, údajne vyhlásil: „*Rudá armáda, její disciplína, její vysoká úroveň morální a její motomechanická výzbroj...musí vzbudit obdiv u každého vojenského odborníka.*“ Beneš priznal, že „*k podobným projevům a manifestacím různého druhu i k praktické spolupráci na poli letectví, zbrojní výpomoci, vzájemných informací politických i vojenských atd., docházelo pak v letech 1936 a 1937 ještě častěji a dávalo ovšem propagandě německo-polsko-maďarské stále častější záminky, aby na Československo co nejpustěji útočila a pokoušela se nás jako 'hlavní šířitele bolševizmu v Evropě' zdiskreditovat v očích západoevropských velmocí.*“⁶⁵⁰

Nezastupiteľnú úlohu ZSSR v obrane republiky stávala do popredia obzvlášť ľavicová tlač. Napriek decimácii dôstojníckeho zboru počas stalinských čistiek, sovietska armáda bola prezentovaná ako neporaziteľná, schopná rozdrviť každého nepriateľa.⁶⁵¹ Skutočnosť, že likvidácia väčšiny velenia oslabila bojaschopnosť sovietskej armády, bola ľavicovými periodikami obchádzaná. Veľkou stratou pre sovietsku armádu bola poprava maršala M. N. Tuchačevského, ku ktorého zavraždeniu údajne prispel nevedomky aj Beneš. Historik J. Tesař hodnotil obvinenie Tuchačevského z kolaborácie s Nemeckom ako najväčší úspech nemeckej tajnej služby: „*Aféra Tuchačevského je pravdepodobne najväčším Hitlerovým vojenským úspechom pred vypuknutím války: skončila tím, že Stalin vybil 651 nejvyšších velitelů armády a loďstva a tisíce dalších generálů. Hiler se zbavil nejen nejlepší soudobé armády, ale také mocenské skupiny, která proti němu aktivně pracovala. Jak víme od Chruščova, předal dr. Beneš Stalinovi materiály proti Tuchačevskému, které mu prý podstrčili Němci. Ale je-to vůbec pravda, není to pravda celá. Podle nejnovějších výzkumů byla aféra inspirována v každem případě v Moskvě (Stalinem a Ježovem) a NKVD se Sicherheitsdienstem na ni spolupracovali ve vzájemné kooperaci a přebíjení se, které překračují každou fantasií.*“⁶⁵²

Slovenské periodiká, s výnimkou *Slováka*, nikdy nekomentovali, aké katastrofálne dôsledky malo masové vraždenie na celú sovietsku spoločnosť. Nech už sa dialo v ZSSR čokoľvek, bol spojencom. V úvahe *Náš sovietsky spojenec*, *Robotnícke noviny* vyjadrili presvedčenie, že Čechom a Slovákom je najbližší ruský národ a ZSSR bezpochyby splní

⁶⁵⁰ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 65 – 66.

⁶⁵¹ Nadšenými slovami opísal silu a početnosť sovietskej armády Jiří Beneš: „*Armáda sovietskeho Ruska – najobávanejšia armáda na svete - je podľa jednotného názoru odborníkov najsilnejšou armádou sveta. Najsilnejšia počtom. Ale v mnohých smeroch najsilnejšia i výzbrojou. Jeden a pol miliona mužov je v prezenčnej službe...Pre výcvik v zbrani je mládež pripravovaná dôkladnou vnútornou propagandou a povinnou vojenskou výchovou.*“ J. Beneš sa stotožnil s nezmyselnou kritikou vznesenou proti maršalovi Tuchačevskému, jednému z najlepších sovietskych stratégov, autorovi koncepcie modernej tankovej vojny: „*Za éry Tuchačevského bola výzbroj armády veľmi jednostranná. Ťažká útočná vozba – tiež päťdesiatonové tankové nestvory – bola favorizovaná bez ohľadu na to, že nie je pre ňu dosť únosných mostov, že sovietska hranica je takmer všade v bažinatých lesoch, kde ťažký tank je bezcenný. Ťažké delostrelectvo bolo veľmi zanedbané a podozrenie a isté dôkazy, že chyby boli umele organizované v dohode s nemeckým generálnym štábom, priviedli maršala Tuchačevského na smrť.*“ V závere článku J. Beneš pranieroval nedostatok „*slušnosti k spojencom*“: „*Koľko útokov už bolo u nás spáchané proti francúzskej ľavici, a predsa všetci chceme a všetci toľko potrebujeme priateľstvo Francie, pravej i ľavej...Koľko útokov štvanic a podozrievavých senzácii je v československej tlači proti SSSR a jeho vodcom! A predsa chceme sa s jeho vojakmi zísť v jednom zákope, keby došlo k najhoršiemu a spoločne s nimi bojovať za svoju slobodu.*“ A-Zet, 5.V.1938. *Ruská armáda – oceľový kolos.*

⁶⁵² TESAŘ, Jan. *Mnichovský komplex*, Praha : PROSTOR, 2000, s. 56 – 57.

zmluvné záväzky.⁶⁵³ *Slovenská vlast'* prevzala tvrdenie sovietskej propagandy, že „*ruská veľmoc vo vzduchu nebude mať súpera*“, priznala však negatívny dopad čistiek na vývoj a produkciu lietadiel v ZSSR.⁶⁵⁴

Preferovanou témou provládnej tlače boli uistenia o pripravenosti ZSSR prísť Československu v prípade nemeckej agresie na pomoc. Citované boli vyhlásenia sovietskych predstaviteľov, ktorí deklarovali odhodlanie splniť spojenecké záväzky. A-Zet citoval predsedu najvyššej rady ZSSR, Michaila Kalinina, ktorý v rozhovore s členmi zahraničnej robotníckej delegácie potvrdil pripravenosť ZSSR splniť svoje záväzky voči Francúzsku a Československu „*do posledného písmena*“. Denník však priznal, že Sovietsky zväz zasiahne len v prípade, ak ČSR bude napadnutá a Francúzsko jej prispeje na pomoc.⁶⁵⁵ Podľa *Slovenských zvestí* tiež vyslanec ZSSR v USA Alexander Trojanovský uistil, že: „SSSR zachová vernosť zásadám a zmluvám, ktoré ho zaväzujú, aby Rudá armáda nastúpila, keby Československo a Francúzsko boli napadnuté.“⁶⁵⁶

Ubezpečenia o pomoci ZSSR Československu obchádzali prakticky neriešiteľný problém - ako sa sovietska armáda presunie na územie republiky. Bez akéhokoľvek dôkazu *Slovenské zvesti* uverejnili správu, že medzi Poľskom a Rumunskom prebiehajú rokovania o preprave sovietskych jednotiek a vojenského materiálu, ktorých sa údajne zúčastňovalo aj Francúzsko.⁶⁵⁷

Sovietski predstavitelia nikdy nekonkretizovali spôsob vojenskej asistencie Československu v prípade konfliktu. Keď nemecký vyslanec v Moskve, Friedrich von Schulenburg, 22. augusta položil sovietskemu ministrovi zahraničných vecí Maximovi Litvinovi otázku, akú formu pomoci ZSSR zvolí v prípade konfliktu, „*Litvinov sa vyhol odpovedi*.“⁶⁵⁸ Odpovede sa nedočkal ani francúzsky vyslanec v Moskve, Jean Payart, ktorý Litvinova žiadal o vysvetlenie, ako by Moskva zasiahla v prípade konfliktu Francúzska a Československa s Nemeckom. Litvinov otázku obišiel s poukazom, že podľa zmluvy bolo Francúzsko povinné pomôcť ČSR bez ohľadu na sovietsky zásah a teda on by mal položiť túto otázku vyslancovi. Účinný spôsob zabráneniu nemeckej agresie, minister videl v prijatí spoločnej deklarácie Veľkej Británie, Francúzska a ZSSR, avšak bez toho aby formuloval jej konkrétny obsah.⁶⁵⁹

Diametrálne odlišne interpretovala Litvinovu odpoveď *Slovenská politika* – ZSSR by údajne splnil svoju povinnosť do všetkých dôsledkov. Redakcia informovala o diplomatickej

⁶⁵³ „*Vie sa, že máme spojenca v národe francúzskom, ktorému by zas Angličania pomáhali, ale národ, Slováci a Česi, zároveň na vlastnej koži cítia, ruská pomoc je nám najbližšia, najpotrebnejšia, najsošnejšia. Takto to presne pociťujú masy, len v tlači sa to nebárs prízvukuje. Vraj, aby sme nedráždili...Teda čo tu ľutovať? Čo šetriť? Prečo na plné ústa nepriznať národu, že má plne veriť v družnosť národov SSSR, ktoré opätovnými osvedčeniami svojich vládnych predstaviteľov prisľúbili, že keď bude vlast' naša napadnutá, dostoja spojeneckému záväzku a prídu pomáhať.*“ *Robotnícke noviny*, 21.VIII.1938. *Náš sovietsky spojenec*.

⁶⁵⁴ „*Veľmi rýchly rozmach ruského letectva v poslednom desaťročí bol umožnený hlavne niekoľkými vynikajúcimi silami konštruktérov a organizátorov leteckej výroby. Predovšetkým je to slávny Tupolev a jeho spolupracovníci Grigorovič a Policarpov. Tito a ich vedecké ústavy boli osou celého obdivuhodného tempa pokroku. Politická čistka v minulom roku však zmietla mnoho týchto osobností, a nových ľudí, plne schopných pokračovať v diele, predbežne niet.*“ *Slovenská vlast'*, 17.VI.1938. *Nemecký strach pred ruským letectvom*.

⁶⁵⁵ A-Zet, 11.V.1928. *Rusko splní všetky záväzky*.

⁶⁵⁶ *Slovenské zvesti*, 27.V.1938. *SSSR o dňoch krízy*.

⁶⁵⁷ *Slovenské zvesti*, 6.IX.1938. *V prípade útoku Nemecka: Ako sa dostane Rudá armáda na západ*.

⁶⁵⁸ LAFFAN, ref. 235, s. 277. Tiež ČELOVSKÝ, Řešení, ref. 621, s. 165 – 166. *Zpráva vyslance v Moskvě v.d. Schulenburga o rozhovoru se sovětským minister zahraničních věcí Litvinovem*, 22.VIII.1938; *ADAP*, D II, 396.

⁶⁵⁹ LUKES, ref. 1, s. 196 – 197.

iniciatíve Nemecka, vrátane odpovede Litvinova na otázku nemeckého vyslanca: „Dnes vie už celý svet, že Nemecko v týchto dňoch dopytovalo sa prostredníctvom svojich diplomatických zástupcov u rôznych vlád, ako by sa zachovali, keby Nemecko bolo 'donútené' vojensky zakročiť voči Československu...Ohľadne Československa vyhlásil Litvinov s mimoriadnou pevnosťou, že mocnosti, ktoré majú zmluvu s Československom, splnia svoje záväzky z tejto zmluvy plynúce až do posledného punktika, keby sa Československo malo stať predmetom útoku.“⁶⁶⁰ Rovnako Robotnícke noviny, bez vysvetlenia akú konkrétnu formu by mala sovietska pomoc, uistovali o zásahu ZSSR v prípade konfliktu.⁶⁶¹

Vstup sovietskych pozemných jednotiek na územie ČSR bol možný len vytvorením koridoru cez Rumunsko alebo Poľsko. Predstavitelia oboch krajín pri viacerých príležitostiach túto možnosť vylúčili a Sovietsky zväz o prechod jednotiek nikdy nežiadal.⁶⁶² V prípade Poľska boli neprekonateľnou prekážkou nielen územné nároky voči ČSR, ale aj nenávisť siahajúca do čias konfliktu medzi Poľskom a ZSSR začiatkom dvadsiatych rokov.⁶⁶³

Predstavitelia Rumunska, jediného zmluvného spojenca s ktorým mala ČSR spoločnú hranicu, síce naznačili že voči preletu sovietskych lietadiel nezakročia, avšak akceptovať vstup sovietskych jednotiek na územie Rumunska odmietli.⁶⁶⁴ Nová rumunská ústava, prijatá 20. februára, ponechala bezo zmeny článok pôvodnej ústavy, podľa ktorého bolo možné povoliť vstup cudzích jednotiek len na základe prijatia zvláštného zákona.⁶⁶⁵ Rumunsko považovalo za potrebné informovať o svojom postoji Nemecko. 9. septembra rumunský vyslanec v Berlíne Radu Djuvara uistil štátneho tajomníka Ernsta von Weizsäckera, že rumunská vláda urobí všetko, aby sa vyhla účasti na vojne proti Nemecku a že nepovolí prechod sovietskych vojsk. Možnosť súhlasu so vstupom sovietskych pozemných jednotiek vylúčil v diskusii s Bonnetom v Ženeve 11. septembra tiež Petrescu-Comnen. Priznal, že vzhľadom na slabosť rumunskej protileteckej obrany, by prelet sovietskych lietadiel nebolo možné prekaziť, sovietske vojská však nikdy nedostanú povolenie prekročiť rumunské hranice. Podľa vyslanca by súhlas bol prekročením záväzkov Rumunska v rámci Malej dohody a ohrozením poľsko-rumunského spojenectva.⁶⁶⁶

⁶⁶⁰ Slovenská politika, 31.VIII. *Ruská odpoveď Nemecku: Do posledného punktika.*

⁶⁶¹ „V sovietskej verejnosti nikto nepochybuje, že hneď, ako Československo požiada o pomoc, dá sa rudá armáda na pochod. Všeobecne sa súdi, že letectvo by mohlo zakročiť okamžite, hádam, v niekoľkých hodinách, avšak ani ostatná pomoc nie je veľkým problémom.“ Robotnícke noviny, VIII.1938. Rudá armáda pripravená.

⁶⁶² ČELOVSKÝ, Mnichovská, ref. 543, s. 149.

⁶⁶³ Český publicista Ferdinand Peroutka v súvislosti so sporom o Tešínsko napísal „V létě 1919 narostla vášnivost mezi Čechy a Poláky na Tešínsku do takových rozměrů, že nová a opět marná válka stávala se skutečným nebezpečím. Český tisk, dostavší informace, že Dohoda se přiklání k polskému stanovisku, vypovídal Polákům nepřátelství na věčné časy, stane li se po jejich.“ PEROUTKA, Ferdinand. *Budování statutu 1/2*. Praha : ACADEMIA, s. 799.

⁶⁶⁴ Kráľ Karol československému diplomatovi A. Heinrichovi údajne naznačil, že „Rumunsko nemůže povolit přelet sovětských letadel nad svým územím expressis verbis, že však, dojde-li k přeletům, zahmouří 'všechny tři oči'. Ale průchod sovětských oddílů za žádných okolností nestrpí. Železniční trať je prý jen jednokolejná a přeprava jedné divize by trvala asi týden. Je třeba předpokládat, že by Sověti – pod záminkou zabezpečení svých transportů a transportních zařízení – obsadili velkou část rumunského území, a kdo může zaručit, kdy je opět vyklidí. Praze svou připravenost pomoci prý jen předstírají. Nemají údajně ani vůli ani možnost pomoci.“ ČELOVSKÝ, Mnichovská, ref. 543, s. 169.

⁶⁶⁵ „Kráľ Carol, který ústavu oktrojoval, neby v té době očividně nakloněn tomu průchod povolit. Rumunské spojenectví s Polskem, namířené proti Sovětskému svazu, bylo v roce 1938 pro Rumunsko rozhodující.“ ČELOVSKÝ, Mnichovská, ref. 543, s. 168.

⁶⁶⁶ LUNGU, B. Dov. *Romania and the Great Powers, 1933 - 1940*. Durham and London : Duke Univesity Press, 1989, s. 129.

Optimizmus slovenskej provládnej tlače o sovietskej pomoci teda nemal reálne opodstatnenie. Vyhranene negatívne stanovisko k aliancii so Sovietskym zväzom zaujali *Národné noviny*, ktoré „papierové spojenectvo“ so ZSSR považovali za chybu: „*To nám narobilo viac galiby, ako by sme sa domnievali. Prišlo nám veľmi draho a nevhodne. To uznávajú hádam aj tí, ktorí sa oň zaslúžili a istotne by boli dnes radšej, keby vôbec nejestvovalo. Bol to najzbytočnejší ťah našej diplomacie, z ktorej aj história vyvodí určité dôsledky.*“⁶⁶⁷

Nemohla byť ignorovaná ani ideologická doktrína, podľa ktorej Sovietsky zväz sa nehodlal zapojiť do konfliktu „*imperialistických štátov*“ skôr ako a navzájom vyčerpajú. Tento zámer otvorene priznal Litvinov v rozhovore s vyslancom Arnoštom Heidrichom v Ženeve v máji 1938. Podľa Litvinova bola vojna nevyhnutná, pričom západné mocnosti si želali, aby sa Hitler a Stalin vzájomne zničili. „*Tentokrát*“, prehlásil Litvinov, „*to budú Sovieti, ktorí vyčkajú takmer do konca a v závere presadia spravodlivý a trvalý mier.*“⁶⁶⁸

3. Poľsko, Maďarsko a Nemecko

Vážnu hrozbu republike predstavovali jej bezprostrední susedia – Poľsko, Maďarsko a predovšetkým Nemecko - štáty otvorene nepriateľské voči Československu. Spor o Tešínsko znepriatelil Československo a Poľsko už v roku 1919. Veľmoci, na ktorých rozhodnutí záviselo usporiadanie povojnovej Európy, sa s výnimkou Francúzska prikláňali na stranu Poľska. Ani Francúzsko však nemalo záujem ohroziť vzťahy s Poľskom a nepodporovalo ČSR jednoznačne.⁶⁶⁹ Kompromis, ktorý presadili dohodové štáty, neuspokojil ani jednu stranu a trvale zaťažil vzťahy medzi oboma krajinami. K prehĺbeniu nepriateľstva prispel konflikt Poľska so sovietskym Ruskom. V čase vrcholného ohrozenia Poľska, keď sovietske vojska stáli pred Varšavou, zverejnili 11. augusta 1920 predstavitelia českej a nemeckej sociálnej demokracie spoločnú deklaráciu, v ktorej vyhlásili podporu sovietskemu Rusku. Pod silným politickým tlakom ľavice, československá vláda, napriek nátlaku Francúzska, vyhlásila neutralitu. Ľavicoví železniční zamestnanci však blokovali transport vojenského materiálu z Francúzska do Poľska.⁶⁷⁰

K zlepšeniu československo – poľských vzťahov nikdy nedošlo a po uzavretí zmluvy medzi Poľskom a Nemeckom, ktorú podpísali A. Hitler a J. Piłsudský 26. januára 1934, rozpúťali poľské periodiká nenávistnú kampaň proti ČSR.⁶⁷¹

Územné nároky Poľska na Tešín však neboli jediným neuralgickým bodom vo vzájomných vzťahoch. Boli to aj nároky Poľska na časť severného Slovenska a zámer zriadiť spoločnú hranicu s Maďarskom.⁶⁷²

⁶⁶⁷ *Národné noviny*, 15.II.1938. *Nie Horthy, ale Beneš*.

⁶⁶⁸ LUKES, ref. 1, s. 38.

⁶⁶⁹ KLIMEK, – KUBŮ, ref. 626, s. 41.

⁶⁷⁰ „*Přes ČSR přitom vedla klíčová trasa dodávek zbraní pro polskou armádu. K průvozu výzbroje do Polska se stavěl odmítavě též prezident Masaryk. 23. července 1920 – už v době velké sovětské ofenzívy – řekl dle vlastnoručního záznamu britskému vyslanci G. Clerkoví, že přes ČSR 'sotva bude možné převážet Polákům munici' A dodal tvrdě: 'My jim pomohli tím, že jsme je teď neatakovali.'*“ PEROUTKA, ref. 663, s. 312 – 314.

⁶⁷¹ „*A brzo potom se začala tisková kampaň z Polska proti nám. Byla tak prudká, že sám německý vyslanec v Praze, dr. Koch, pokládal za nutné ke mně osobně přijít a ujistit mne, že s kampaní tou nemá Německo nic společného, neboť při ujednání paktu německo-polského nic takového dohodnuto nebylo.*“ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 40.

Po anšluse Rakúska poľská tlač zintenzívnila útoky proti Československu.⁶⁷³ V plánoch Poľska na rozbitie ČSR mala významné miesto HSLS. V marci 1938 poľský konzul v Bratislave odovzdal Hlinkovi stanovisko poľskej vlády vo vzťahu k Slovensku. Slovensko malo postupovať spoločne s Poľskom a poľskí predstavitelia očakávali, že na južnej hranici budú mať „*priateľa a silného suseda*“.⁶⁷⁴ Zámer akceptovať Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu ako jediného politického reprezentanta slovenského národa, dokumentoval už uvedený rezervovaný postoj k československej oficiálnej delegácii v protiklade k pozornosti venovanej členom HSLS počas uvítacieho ceremoniálu pripraveného delegátom americkej Slovenskej ligy.

Pre slovenské periodiká nebol politický vývoj v Poľsku predmetom tak rozsiahlej pozornosti, ako situácia v Nemecku a Maďarsku. To však neznamená, že štátne orgány dianie v Poľsku nesledovali. K zdrojom informácií patrilo, okrem iného, odpočúvanie varšavského rádia. Záznamy deponované v Archíve ministerstva zahraničných vecí Českej republiky dokladajú nepriateľsky zahrotené vysielanie poľského rozhlasu. O náraste nacionalistických vášni na Sliezsku medzi mládežou informoval program varšavského rádia zaznamenaný policajným komisárstvom v Braníku 17. júna 1938.⁶⁷⁵ 27. júna varšavské rádio vysielalo správu o odmietnutí poľského sokolského zväzu zúčastniť sa na sokolskom zlete s odôvodnením, že český sokolský zväz sa údajne podieľa na protipolských aktivitách.⁶⁷⁶ Kriticky vyznel aj komentár varšavského rozhlasu z 26. augusta 1938, v ktorom redakcia referovala o výsledkoch konferencie Malej dohody v Bledě.⁶⁷⁷ Nadnesene boli interpretované konflikty medzi ľuďmi a vládou a vysielané nepravdivé správy o prenasledovaní opozície

⁶⁷² „Tým, že Poľsko neratifikovalo Trianonskú zmluvu, odmietlo vstúpiť do Malej dohody a neschvaľovalo protimaďarské akcie, ostentatívne dávalo najavo, že je rozhodnuté udržiavať dobré styky s Maďarskom... Celkovo poľskej politike išlo o to, aby revidovaním česko-slovensko-maďarskej hranice dosiahla spojenie s Maďarskom, oddialila Česko-Slovensko od Ruska a tým pripravila pôdu pre realizovanie vlastných stredoeurópskych koncepcií.“ DEÁK, Ladislav. Hra o Slovensko. Bratislava : VEDA, 1991, s. 22.

⁶⁷³ „Poľské vládne kruhy, ako sme očakávali, zahájili proti nám kampaň. Nečakali sme len, že táto kampaň bude tak naivná a že bude vedená tak starými, otrieskanými prostriedkami ako to poľská vládna tlač robí. Ved' kto chce dnes hovoriť o boľševickom Československu, musí byť veru človek padlý na hlavu, alebo ničomník, ktorý má proti nám nepriateľské úmysly.“ A-Zet, 15.IV.1938. Otrieskaným kyjom za starým cieľom.

⁶⁷⁴ DEÁK, Hra, ref. 672, s. 123.

⁶⁷⁵ „V cele řadě míst na Slezsku za Olzou, jako v Trinci, Jablonkově, Frýštátu atd., konaly se včera manifestační schůze polské vlády... Na těchto schůzích řečníci... domáhali se pro polské obyvatelstvo v Československu rovnoprávnosti v každém směru... Za upřímného nadšení byla schválena rezoluce, podle níž polská mládež na Slezsku za Olzou, jako nerozlučná část polského národa, usnáší se neústupně bojovati za práva Poláků v Československu. Rezoluce vypočítává celou řadu českých nařízení, jenž svědčí o zřejmé neLOYALITĚ českých úřadů vůči polské menšině.“ AMZV ČR, f. Kabinet, k. 47, Čís. jedn. 171/143/XVII-P. Čís. desky 198/38-b.

⁶⁷⁶ „Zvaz polského sokolstva v Československu /Związek sokolstwa polskiego w Czechosłowacji/ odřekl účast na sokolském sletě, jež koná se obecně v Praze. Polské sokolstvo odůvodňuje své rozhodnutí tvrzením, že český sokol se hojně zúčastňuje všech akcí, majících účel vyhlazení polského živlu a znemožnění-stežení životních podmínek Polákům v Československu.“ AMZV ČR, f. Kabinet, k. 47, Čís. jedn. 199/170/XVIII-P.R./38. Čís. desky 233/38-a.

⁶⁷⁷ „Jak vysvětlila ze zpráv rumunské tiskové kanceláře, potvrzuje se zpráva, že současně Rumunsko a Jugoslávie dorozuměly se s Maďarskem ve věcech menšinových a toliko Československo tento problém nevyřešilo... Pokud se týče dalších bodů jednání Malé dohody na Bledu, dlužno upozorniti na formulaci poměrů států Malé dohody vůči Společnosti národů. Komuniké potvrzuje, že Rada Malé dohody jest si toho úplně vědoma, že Společnost národů nemůže úplně splniti svého poslání, jaké předpokládali tvůrcové států Malé dohody. Malá dohoda bude spolupracovati se Společností národů toliko v mezích možnosti. Tato formulace jest výsledkem kompromisu mezi realistickým názíraním na poměr ke Společnosti národů Rumunska a Jugoslávie a doktrinárního nerozhodného stanoviska Československa.“ AMZV ČR, f. Kabinet, k. 47, Čís. jedn. 364/336/XVIII – P.R./38. Čís. desky: 441/38 – B, A.

na Slovensku.⁶⁷⁸ Nepriateľská politika poľskej vlády sa vystupňovala v krízových dňoch na sklonku septembra 1938 a vyústila do otvorenej hrozby agresie voči republike.

Rovnako neuspokojivé boli vzťahy s Maďarskom. I keď vzhľadom na slabosť maďarskej armády vojenský zásah Maďarska nehrozil, existencia početnej maďarskej minority a otvorene revizionistická politika maďarských vlád pútali pozornosť štátnych orgánov, tlače i verejnosti.

Maďarskí politici s obavami nazerali na mocenský vzostup Nemecka a rast jeho vplyvu na Taliansko. Na druhej strane, túžba po revízii Trianonskej zmluvy, ktorá bola prvoradým cieľom maďarskej politiky, mohla byť realizovaná len ako súčasť teritoriálnych zmien v strednej Európe, presadzovaných Nemeckom. Dilemu maďarskej vlády dokumentovali výsledky konferencie signatárov tzv. rímskych protokolov – Talianska, Rakúska a Maďarska. Maďarsko odmietlo jednoznačnú orientáciu na Taliansko a Nemecko. V záverečnej správe z konferencie, vydannej 12. januára 1938, síce obe krajiny „*vítali protikomunistický pakt*“, ale stať sa jeho členmi neprejavili záujem. I napriek odmietnutiu zámer Maďarska vybudovať armádu získal podporu Talianska a Rakúska.⁶⁷⁹

Začiatkom februára 1938 navštívil regent Miklós Horthy Poľsko. V správe Ministerstvu zahraničných vecí v Prahe, československý vyslanec v Budapešti, Miloš Kobr, informoval o priebehu návštevy. Počas rozhovorov predstavitelia oboch štátov potvrdili tradične priateľské vzťahy, avšak jednoznačný príklon k štátom Osi nepovažovali za „*nutné*“.⁶⁸⁰ V správe z 18. februára Kobr opísal obsah rozhovoru s ministrom zahraničných vecí Kálmánom Kányom, ktorý vyjadril obavy z „*ľahostajnosti*“ Francúzska a Veľkej Británie voči rastúcej agresivite Nemecka.⁶⁸¹ V správe z 15. marca Kobr hodnotil dopad

⁶⁷⁸ V zázname Okresného policajného komisariátu v Braníku je uvedené: „*Varšava vysílala dne 28. června 1938 ve 12.15 mezi jiným i následující správu: V Československu jest i nadále situace napjatá. Delegace slovenské strany pátera Hlinky podala premiérovi Hodžovi protest proti šikanování, jakému jsou vystaveni slovenští autonomisté ze strany úřadů. Delegace zdůraznila, že v nynější době ludova strana nemůže převzít odpovědnost za vývoj událostí a jestli v nejbližší době nenastoupí zlepšení, to strana pátera Hlinky bude nucená sahnouti ve své vlastní obraně k nejradiálnějším prostředkům.*“ AMZV ČR, f. Kabinet, k. 47. Čís. jedn. 203/174/XVIII-P.R/38. Čís. desky 238/38-a. Záznam vysielania varšavského rozhlasu z 30. júna: „*v posledních dnech antislovenské represie činěné českými administrativními činiteli se ešte více zesílily. Policie provádí zatýkání mezi slovenskými autonomistami, čeští zaměstnavatelé propouštějí z práce slovenské dělnictvo a na stranách slovenských časopisů jeví bílé skvrny. Časopis preláta Hlinky Slovenská Pravda byl zastaven pro uveřejnění bouře protestů za slovenská práva.*“ AMZV ČR, f. Kabinet, k. 47. Čís. jedn. 203/183/XVII-P.R/38. Čís. desky 238/38-B.

⁶⁷⁹ „*Zástupcovia Rakúska a Itálie znovu uznali právo Maďarska na rovnoprávnosť v novom ozbrojení a zástupcovia všetkých troch vlád považujú za nevyhnutné uskutočnenie tohto princípu v krátkom čase.*“ *Robotnícke noviny*, 14.I.1938. *Zbrojenie Maďarska a ochota k spolupráci so susedmi.*

⁶⁸⁰ Kobr informoval, že obe strany „*vázané stejným poutem přátelství k Německu, precisovaly shodně svoje stanovisko k velikým aktuálním problémům světové politiky; tím se také dociluje, že staré přátelské vztahy maďarsko-poľské, založené na historických a sentimentálních vzpomínkách, dostávají určitou reálně-politickou výplň. V otázce antikomintern-paktu bylo souhlasně zjištěno, že nepozůstává nutnosti pro žádného z obou k tomuto paktu přistupovati; oba státy budou ovšem na svém území souhlasně potíratí komunismus...Pokud' jde o Společnost národů, nevidí oba státy zatím ještě důvodu, aby z ní vystoupily.*“ Postoj maďarských predstaviteľov k vývoju situácie v Rakúsku bol podľa Kobru poznačený obavami - „*Ve skutečnosti jsou vývojem věcí v Rakousku znervosnělí a postrašení, vyhlídka míti na svých hranicích kolos 80 milionové německé říše a jejím vypjatým nacionálním dynamismem není pro ně ničím uklidňujícím. Mají již tak dosti starosti se svou německou menšinou čítající 600 000 lidí a se svými extrémně-pravicovými skupinami šípových křížů.*“ AMZV ČR, Sekce MZV 1918 – 1939, f. VIII/1, Vyslanectví Československé republiky v Budapešti, k. 27. Věc: *Návšteva Horthyho v Polsku.*

⁶⁸¹ „*Pokud se budoucího vývoje věcí v Rakousku týče, jevil se maďarský zahraniční ministr pesimistickým, ba resignovaným: Mussolini nepodnikne dnes už ničeho, aby zabránil postupnému výboji, který spěje k*

anšlusu na verejnú mienku a vládnych predstaviteľov v Maďarsku. Maďarská vláda, ktorá údajne očakávala skôr „*prirodený*“ vývoj smerujúci k anšlusu, bola zaskočená „*brutálnym*“ postupom Nemecka.⁶⁸²

Oficiálne Kánya vystupoval solidárne s Nemeckom. Už 12. marca boli maďarskej tlači vydané pokyny zdržať sa akýchkoľvek negatívnych správ a komentárov v súvislosti s okupáciou Rakúska. 14. marca vyslanec Sztójayi v mene maďarskej vlády gratuloval nemeckým predstaviteľom k anšlusu. V prejave začiatkom apríla charakterizoval anšlus ako spojenie „*dvoch starých priateľov, ktorí sa v dôsledku mierových zmlúv ocitli v nemožnej situácii.*“⁶⁸³

Zmenou politických pomerov v strednej Európe v dôsledku anšlusu sa zaoberal Kánya v expoze prednesenom v zahraničnej komisii maďarskej poslaneckej snemovne. V otázke postavenia maďarskej menšiny informoval, že ho Hodža uistil o chystaných opatreniach, ktoré zlepšia situáciu Maďarov na Slovensku.⁶⁸⁴ V rozprave vystúpil aj vplyvný maďarský politik, knieža István Bethlen, podľa ktorého v záujme Maďarska bolo prispieť k dosiahnutiu spolupráce slovenských autonomistov s predstaviteľmi maďarskej komunity na Slovensku.⁶⁸⁵

Plán vytvorenia spoločnej politickej platformy s menšinami zvažovala aj HSĽS. Novosti priniesli správu o zasadnutí predsedníctva strany 24. marca, kde počas rozpravy „*bolo žiadané rozšírenie autonomistickej fronty na maďarskú, nemeckú a rusínsku menšinu. Spolupráca na tomto politickom poli bude podľa rozhodnutia predsedníctva realizovaná*

'Anschluss'...Francie a Anglie projeví dle všeho budoucnosti stejnou míru lhostejnosti, s kterou kdysi přijaly obě obsazení Porýní; a až tu bude 80 milionové Německo, nikdo už nezamezí jeho politické a hospodářské hegemonii ve střední Evropě. Z těchto slov je dosti jasno, že p. Kánya si sobě je vědom hrozícího nebezpečí, předvídá však německou expansi s jistým odevzdáním do vůle boží jako věc, na které ani on ani Maďarsko za dnešních poměrů ničeho nemůže změnit.“ AMZV ČR, Sekce MZV 1918 – 1939, f. VIII/1, Vyslanectví Československé republiky v Budapešti, k. 27. Věc: Rozhovor s p. Kányou o schůzce na Obersalzbergu z 12. t. m. o rekonstrukci rakouské vlády.

⁶⁸² Maďarskí predstavitelia nemali údajne ešte jasnú predstavu o dôsledkoch anšlusu, ale predbežne „*úřední kruhy ji posuzují asi takto: 1/ Posunutí německé hranice na bývalé rakousko-maďarské hranice má po stránce politické pro Maďarsko ohromný význam, jelikož jde v podstatě o úplnou změnu, která porušila dosavadní rovnováhu střední Evropy. 2/ Fakt, že Rakousko, stát, který byl členem římslé skupiny najednou zmizel, vyvolal v maďarském zahraničně politickém systému mezeru, kterou jest třeba vyplnit. 3/ Právě pro způsob, jakým se Itálie zachovala k Rakousku v jeho boji na život a na smrt, roste značně nedůvěra k Italii ba vzniká tu dokonce i jistá zloba a nenávisť. 4/ Po stránce vojenské se poukazuje na to, že zmizením Rakouska jako nárazníkového státu, vznikla situace, která vyžaduje pokud možno nejrychlejší ozbrojení armády. 5/ Po stránce národohospodářské se poukazuje na to, že Německo dostalo v Rakousku do rukou některé nesmírně důležité suroviny, které mu dosud scházely, jako například železnou rudu, dřevo celulosu atd., což bude znamenati přirozeně nový vzrůst německé moci.*“ AMZV ČR, Sekce MZV 1918 – 1939, f. VIII/1, Vyslanectví Československé republiky v Budapešti, k. 27. Věc: Ohlas „Anšlusu“ ve veřejném mínění v Maďarsku.

⁶⁸³ SAKMYSTER, Thomas, L. Hungary, the Great Powers, and the Danubian crisis, 1936 – 1939. University of Georgia Press : 1980, s. 134.

⁶⁸⁴ AMZV ČR, Sekce MZV 1918 – 1939, f. VIII/1, Vyslanectví Československé republiky v Budapešti, k. 27. Věc: Zasedání zahraniční komise obou sněmoven – exposé ministra Kányi.

⁶⁸⁵ „*pokud jde o menšinovou otázku, žádal hrabě Bethlen vládu, aby si všímala co se dnes děje v Československu. Vyslovil obavu, že Československo bude spíše ochotno přijmouti jakékoliv podmínky, které mu v této věci indirektně postaví německá říše a že bude ochotno sa státi raději vasalským státem Německa, nežli dáti postnaté výhody menšině nebo Maďarsku. Přesto však opětovně žádá vládu, aby si všímala událostí v Československu a aby skoumala zdali by nebylo možno spojití požadavek sudetských Němců o autonomii s požadavky Slováků a Maďarů o autonomii Slovenska. Kdyby se německé, slovenské a maďarské požadavky o autonomii daly spojití, bylo by více výhledů na úspěch.*“ AMZV ČR, Sekce MZV 1918 – 1939, f. VIII/1, Vyslanectví Československé republiky v Budapešti, k. 27. Věc: Ohlas „Anšlusu“ ve veřejném mínění v Maďarsku.

z iniciatívy slovenskej strany ľudovej“.⁶⁸⁶ Rozhodnutie predsedníctva HSĽS vyvolalo búrlivú reakciu v poslaneckej snemovni a negatívne odozvy v provládnej tlači. Zatiaľ čo bez invektív informoval o zasadnutí denník A-Zet,⁶⁸⁷ hanlivými prívlastkami na adresu predstaviteľov Hlinkovej strany nešetřili *Robotnícke noviny*.⁶⁸⁸ Podľa Slováka však „V radoch vládnych poslancov nevyvolala deklarácia taký dojem, ako to chceli vidieť centralistické časopisy. V hlavách niektorých českých poslancov začína svitať a uvedomujú si, že bez vyriešenia slovenského problému nedostane sa republika ani v 20. roku o krok ďalej.“⁶⁸⁹

Neočakávaná okupácia Rakúska postavila maďarských predstaviteľov pred dilemu, ako postupovať vo vzťahu k maďarskej minorite na Slovensku.⁶⁹⁰ Podľa informácie získanej z „dôverného prameňa“, K. Kánya vyjadril názor, že „Maďarsko v dôsledku udalostí bude nútené priblížiť sa k Československu, lebo inak by bolo vydané na pospas Veľkému Nemecku.“⁶⁹¹

Trpkou voľbou pre maďarskú vládu bola otázka postoja k spišským Nemcom. Spišskonemecká strana (ZDP), ktorá mala určujúci politický vplyv v prostredí nemeckej komunity na Spiši, sa po anšluse ocitla pod rastúcim tlakom Karpatonemeckej strany (KdP), v tej dobe už bezvýhradného epigóna Sudetonemeckej strany. ZDP strácala členov, obzvlášť v radoch mladej generácie. Veľkonemecká propaganda získavala prívržencov medzi spišskými Nemcami do takej miery, že to ohrozovalo samotnú existenciu strany. Nekompromisným zástancam orientácie na Maďarsko zostával len predseda strany Andor Nitsch spolu s úzkym okruhom starších členov. Vystavené tlaku KdP, vedenie Zjednotenej maďarskej strany rozhodlo prestať Nitscha podporovať. Keďže pokračujúca podpora

⁶⁸⁶ Novosti, 26.III.1938. *Ľudáci do autonomistickej fronty s Nemcami a Maďarmi.*

⁶⁸⁷ „V poslaneckej snemovni došlo včera odpolednia k búrlivým demonštráciám všetkých československých poslancov proti práve zjednocovanému frontu henleinovcov, ľudákov a maďarských nacionalistov. V snemovni urobili prehlásenie za Maďarov poslanec Szüllő, za henleinovcov Kundt a za ľudákov dr. Tiso.“ Rozhorčenie vládnych i komunistických poslancov podnietil najmä Géza Szüllő, ktorý počas svojho prejavu, z polovice predneseného slovensky, použil výraz „bratia Slováci“. Podľa A-Zet pobúrenie v senáte vyvolalo tiež vystúpenie Jozefa Budaya: „Prvá schôdza jarného zasadnutia senátu, do ktorého sa dostavil ministerský predseda dr. Hodža a nový minister Ježek, bola neobyčajne búrlivá o čo sa pričínili zástupcovia autonomistického bloku. Ľudácky senátor Buday prečítal prehlásenie svojej strany k aktuálnym politickým udalostiam... V prehlásení ľudová strana, ktorá sa v ňom vyhlasuje za reprezentanta slovenského národa, predkladá známe maximalistické požiadavky, uznanie samobytnosti slovenského národa a jeho národnej individuality, odstránenie centralizmu a právo na politickú autonómiu... Napriek tomu, že prehlásenie oplývalo slovnými prejavmi lojality, vyvolalo veľké pohoršenie v laviciach senátorov a bolo doprevádzané búrkou nesúhlasu.“ A-Zet, 30.III.1938. *Búrlivé demonštrácie koalície.*

⁶⁸⁸ „V popredí úvah stojí dnes maďarská požiadavka pokojnej revízie mierových zmlúv a odčinenie krívd. Popri tom objasňujú vedúce maďarské časopisy podrobne otázku Slovákov, pričom Hlinkova požiadavka autonómie označuje sa ako rozhodujúca požiadavka... Ako z toho všetkého vidno, maďarskí revizionisti veľkú nádej skladajú v ľudáckych rozvratníkoch a s veľkým záujmom sledujú čo vyváždzajú na Slovensku ľudácki porazenci.“ *Robotnícke noviny*, 30.III.1938. *Ľudáci nádejou maďarských revizionistov.*

⁶⁸⁹ Slováč, 30.III.1938. *Jednota a svornosť slovenského národa zaistí nám víťazstvo.*

⁶⁹⁰ V správe Policajného riaditeľstva v Košiciach, odoslanej 28. marca 1938 Ministerstvu vnútra v Prahe, je uvedené že predstavitelia maďarskej komunity na Slovensku, Géza Szüllő, János Esterházy a Andor Jaross boli pozvaní na porady do Budapešti. Údajne im bolo „uložené, aby maďarská menšina v Československu zaujala vyčkávacie stanovisko, svoj opozičný smer zdôraznila, ovšem tak, aby si tým neuzavrela dvere k vyjednávaniu s vládou.“ NA ČR, f. Presidium ministerské rady 1918 – 1945 (PMR), k. 575, č. 9256.

⁶⁹¹ Podľa citovanej správy „Maďarský konzul v Bratislave nedostal ešte žiadne pokyny a stanovisko maďarskej vlády nepozná. Sám však považuje za nutné, aby ešte teraz, keď vláda československá bude nútená jednať s menšinami, v čelo maďarskej menšiny boli postavené také osoby, ktoré by poskytovali záruku, že jednanie povedú úspešne a docielia pre maďarskú menšinu čo najväčšie úspechy.“ NA ČR, ref. 690.

Spišskonemeckej strany, ktorá bola už beztak v rozklade, hrozila vyvolať roztržku s SdP, rovnaký postoj zaujala aj maďarská vláda.⁶⁹²

Anšlus Rakúska sa stal impulzom k nárastu revizionizmu v Maďarsku. V tom zmysle hodnotila vzostup revizionizmu *Politika*.⁶⁹³ Pre *Robotnícke noviny* však nebola príčinou nacionalistického vzplanutia nádej na revíziu trianonskej mierovej zmluvy, ale snaha maďarskej vlády predísť sociálnej revolúcii, ktorú by pre svoje ciele zneužili nacisti.⁶⁹⁴

Analogicky k politickému vývoju v rámci nemeckej komunity v Čechách, i maďarskí aktivisti na Slovensku sa ocitli v kríze. Vládne periodiká však prezentovali maďarských aktivistov ako neochvejne stojacich na pôde republiky. *Robotnícke noviny* tvrdili, že maďarskí sociálni demokrati výzvam Maďarskej zjednotenej strany odolávajú.⁶⁹⁵ Odchod údajne malého počtu príslušníkov maďarskej minority z agrárnej strany bagatelizoval *Slovenský juh*.⁶⁹⁶ Novosti vyzdvihli „úprimne statočné stanovisko našich aktivistických Maďarov, ktoré zaujali k zvodom i hrozbám maďarskej opozície na strane jednej, k udalostiam okolo republiky na strane druhej.“⁶⁹⁷ Ako zvyčajne, protikladne hodnotil situáciu *Slovák*. Podľa redakcie bol negatívny dopad anšlusu na maďarský aktivizmus evidentný. *Slovák* pripisoval krach maďarského aktivizmu v agrárnej strane neúspechu strany získať stúpencom v radoch maďarských roľníkov materiálnymi výhodami: „Z okruhu agrárnikov v Bratislave dostávame správu, ktorá je svedectvom úplného krachu tzv. maďarského aktivizmu...Dnes je situácia tá, že po príklade Nemcov tie organizácie agrárnej strany v maďarských obciach, ktoré mali slúžiť agrárnej strane, úplne prechádzajú do radov spojených maďarských opozičných strán...títo, za výhody získaní voliči, pri prvej príležitosti opustili stranu, pravda, výhody už

⁶⁹² Košické policajné riaditeľstvo informovalo, že „Poslanec Nitsch v r. 1920 uzavrel s kresťansko-sociálnou stranou maďarskou dohodu, podľa ktorej bude s ňou v maďarofilskom smere na Slovensku spolupracovať. Túto dohodu schválili rišskomadarské kompetentné kruhy a dosiaľ sa na nej nič nezmenilo. Od tej doby, čo Henlein začal pracovať i na Slovensku, bol poslanec Nitsch viackrát v Maďarsku a tamojšie kruhy jeho odhodlanie, chrániť spišských Nemcov od pangermanistického hnutia Henleinovského, schvaľovali. V poslednom čase však Esterházy a Jaross začali jednať s Henleinom v dôsledku čoho sa Nitsch dostal do neprijemnej situácie. Viackrát žiadal vedenie zjednotenej strany, aby s Henleinom bola uzavretá dohoda, podľa ktorej by Spiš prenechal Deutsche Zipser Partei. To sa nestalo, takže Nitsch bol viackrát nútený hľadať pomoc ako u československých úradov, tak aj politických kruhov, v dôsledku čoho musel svoju opozičnú politiku mierniť.“ NA ČR, ref. 690.

⁶⁹³ „Toto oživenie je v priamom vzťahu k udalostiam rakúskym, ktoré vyvolali veľkú nervozitu v Maďarsku.“ *Politika*, 1.V.1938. Nová vlna maďarského revizionizmu.

⁶⁹⁴ „V Maďarsku šíri sa revolučné vrenie, hladujúci proletariát, najmä na vidieku, nevie odolať radikálnym sociálnym sľubom maďarských hitlerčikov...Panstvo s hrôzou vidí už ako doplatí na bezmedznú biedu svojich poddaných a preto chce odviesť pozornosť inam a predísť hakenkrajclerský prevrat veľkými akciami revizionistickými.“ *Robotnícke noviny*, 22.IV.1938. Susedstvo Hitlerovho Nemecka a Hlinkovo spojenectvo s Henleinom a Esterházy vyvolali nové vzplanutie revizionizmu v Maďarsku.

⁶⁹⁵ „Maďarské spojené opozičné strany (národná a kresť. sociálna) robia v maďarských krajoch republiky veľký nátlak (a to nie vždy duševný) na maďarských aktivistov, aby opustili celoštátne československé strany a tak ako Nemci, spojili sa maďarskými opozičníkmi a zjednotili všetkých Maďarov. Úspechy maďarských opozičných strán však sú nepatrné – len kde-tu podarilo sa im získať nejakých maďarských agrárnikov, ale **menovite robotníctvo organizované v soc. dem. strane stojí pevne.**“ *Robotnícke noviny*, 26.IV.1938. Národnostnú otázku nemožno riešiť iredentou a demagógiou.

⁶⁹⁶ „Maďarská opozícia vydala frázovitú výzvu, adresovanú stúpencom maďarského aktivizmu, ktorým sa odkazuje, že sa musia všetci Maďari v republike zjednotiť, a to prirodzene a výlučne v rámci zjednotenej maďarskej opozičnej strany...Táto výzva mala asi 20 veľmi kvetnatých viet – asi 20 ľudí sa dalo na ňu nachytať, a o každom z nich obšírne referovala maďarská opozičná tlač.“ *Slovenský juh*, 30.IV.1938. Maďarský aktivizmus.

⁶⁹⁷ *Novosti*, 28.IV.1938. Maďarskí opozičníci chytajú sa henleinovských metód.

*majú a to väčšinu na úkor Slovákov. Agrárna aktivistická politika s Maďarmi sa teda nevyplatila takisto, ako sa nevyplatila pražská politika s Nemcami.*⁶⁹⁸

Anexia Rakúska mala dopad aj na dianie na maďarskej politickej scéne. 13. mája 1938 ministerský predseda Kálmán Darányi podal demisiu s odporúčením, aby regent Miklós Horthy poveril zostavením novej vlády Bélu Imrédyho, dovtedajšieho prezidenta Národnej banky. Účelom reorganizácie vlády bolo podľa *A-Zet* znemožniť vodcovi maďarských nacistov, Ferencovi Szálasimu uchopiť moc v štáte.⁶⁹⁹ O transformácii politickej scény v Maďarsku, ktorej účelom bola neutralizácia krajnej pravice, informoval *Slovák*.⁷⁰⁰

V správe z 10. júna, Miloš Kobr hodnotil vývoj pomerov v Maďarsku neskrývane pesimisticky. Nárast nacionalizmu, tendenčné informácie o dianí na Slovensku a očakávanie rozkladu ČSR považoval za prekážky pre odstránenie napätia medzi oboma krajinami.⁷⁰¹ Ako určitá protiváha uvedenému trendu bol vnímaný Imrédy.⁷⁰² Imrédyho prejav na verejnom zhromaždení 26. júna 1938 v Debrecíne podľa *Slovenského deníka* dokazoval, že maďarský ministerský predseda je nepriateľom nacizmu.⁷⁰³

Politickí predstavitelia Maďarska neboli vo vzťahu k Československu jednotní. Odrážalo sa to predovšetkým v otázke, akú politiku má Maďarsko zvoliť k slovenským autonomistom, maďarskej minorite a ich vzájomnému vzťahu. Až 7. mája maďarský vyslanec

⁶⁹⁸ *Slovák*, 12.V.1938. *Krach maďarského aktivizmu na Slovensku*.

⁶⁹⁹ „Demise maďarské vlády je jen v souvislosti s vývojem situace v Německu. Vyžádalo si ji všeobecné napětí v zemi vyvolané řádním skupiny Szálasiho, čemuž je třeba čelit silnější rukou. Imrédy je katolík a protinacisticky založen. Úkolem jeho vlády bude vnitřní posílení Maďarska, aby mohlo čelit všem vnějším nebezpečím. Podle některých informací bude vláda Imrédyho orientovaná ke spolupráci s Malou dohodou.“ *A-Zet*, 14.V.1938. *Demise vlády v Maďarsku*.

⁷⁰⁰ „Súdiac podľa hlasov novin, v maďarskom politickom živote deje sa veľké preskupenie, nateraz ešte v zákulisí. Vláda Imrédyho chce sa opierať o širší vládny front, aby čeliť mohla rozmachu nacizmu, propagovaného a rozvíreného práve krajnou pravickou doterajšej vládnej strany NEP.“ *Slovák*, 20.V.1938. *Politické preskupenie v Maďarsku*.

⁷⁰¹ „Veřejné mínění v širokých kruzích zdejšího obyvatelstva je úplně fascinováno krizí vyvolanou požadavky SdP proti čs. vládě a napjetím z toho povstalým v celé mezinárodní situaci; vleklé jednání o úpravu národnostních poměrů v Československu, odraz, který má rozvíření sudetoněmecké otázky mezi ostatními národnostmi Československa, zejména manifestace Hlinkovy strany ludové a poslední projevy spojených maďarských stran na Slovensku, se tu sledují s krajní pozorností a zájmem s vědomím, že od řešení národnostních poměrů v Československu závisí do značné míry i částečné splnění maďarských politických aspirací. Všechny správy Československu nepříznivé se zveličují a komentují se škodolibou radostí: tak se v těchto dnech šíří pověsti o energickém zákroku obou západních velmocí v Praze, které prý jeví krajní nespokojenost se stálým odkládáním jednání o národnostní statut; stále se mluví o zásadních rozporech mezi prezidentem Československé republiky a ministerským předsedou, jehož nastávající demise se eskomptuje; o živlech, které v čs. armádě pracují k rozpoutání války patrně na popud SSSR atd., atd...Svatodušní schůze Hlinkovy katolické strany v Bratislavě a projevy při ní pronesené se tu posuzují jako neklamný doklad konečného rozkołu mezi Čechy a Slováky, zatím co o velkolepé manifestaci převážně většiny slovenského lidu, k níž došlo na svatodušní pondělí, se nestala ve zdejším tisku skoro ani zmínka. Tímto skreslováním dějinných událostí těchto dní se zde uměle pěstuje domněnka, že Slováci si přejí dualismus a že dojde buď násilím, či cestou pozvolného vývoje ke konečnému rozkladu Československa, který přinese implicitně i splnění maďarských územních aspirací.“ AMZV ČR, Sekce MZV 1918 – 1939, f. VIII/1, Vyslanectví Československé republiky v Budapešti, k. 28. Věc: Situace na počátku Imrédy-ho vlády.

⁷⁰² „L'Oeuvre“ sa zabýva československo-maďarskými vzťahy a píše: Pro Prahu je velmi příznivé, že maďarským ministerským předsedou je dnes Imrédy, který klade všemi prostředky odpor hitlerovským tendencím. Imrédy je ušlechtilý a statečný muž, který si zaslouží plné morální podpory Evropy.“ *A-Zet*, 15.VI.1938. Čs. maďarské vzťahy příznivé.

⁷⁰³ „Imrédy polozakryte síce, ale ostro hovoril – proti nacizmu v Maďarsku: reč tohto hnutia, z cudzozemska (t. j. z Nemecka) prenesená a do maďarčiny preložená je – ťažko zrozumiteľná pre poctivé maďarské uši, lebo znevažuje všetko, čo Maďarsko má a o čo sa usiluje.“ *Slovenský deník*, 28.VI.1938. **Maďarsko: Pripravovať obranu!**

v ČSR, János Wettstein, bol informovaný o rozhodnutí Budapešti poskytnúť v prípade rozpadu ČSR Slovensku autonómiu v rámci Maďarska.⁷⁰⁴

Dvojkoľajnosť maďarskej politiky dokumentovala snaha o dosiahnutie určitej vyváženosti medzi Nemeckom a štátmi Malej dohody. Predbežné rokovania⁷⁰⁵ vyústili do konferencie členov Malej dohody a Maďarska na juhoslovanskom Blede, zahájenej 21. augusta 1938. Stála rada Malej dohody vydala 23. augusta komuniké o uzavretí dohovoru medzi členskými štátmi Malej dohody a Maďarskom: „*Rokovanie vedené od lanska medzi Maďarskom z jednej strany a Rumunskom, Južosláviou a Československom zo strany druhej, preniknuté spoločným želaním, aby pôda bola zbavená všetkého, čo by mohlo brzdiť vývoj dobrého susedstva medzi Maďarskom a týmito tromi štátmi, umožnilo dospieť k predbežným dohodám. Tieto dohody obsahujú zo strany troch štátov Malej dohody uznanie rovnoprávnosti Maďarska v zbrojení a vzájomné zrieknutie sa akéhokoľvek používania násilia medzi Maďarskom a dotýčnými tromi štátmi.*“⁷⁰⁶ Slovenské zvesti oceňovali skutočnosť, že Maďarsko bolo donútené zriecť sa násilia aj vo vzťahu k Československu.⁷⁰⁷

Na základe pozvania Hitlera, Horthy, Imrédy a Kánia pricestovali 21. augusta, do Nemecka. Napriek srdečnému privítaniu – v prístave Kiel sa zúčastnili krstu krížnika Princ Eugen, pomenovaného po hrdinskej postave uhorských dejín, pobyt maďarskej delegácie bol pre Hitlera sklamaním. Maďarskí predstavitelia odmietli ozbrojený útok na ČSR. Podľa Horthyho, Hitler podráždený reagoval na neochotu prisľúbiť vojensky zásah proti Československu. Údajne sa správal ako „*pán Európy*“, prehlásil že je rozhodnutý zničiť Československo a žiadal, aby maďarská armáda vpadla na Slovensko. Horthy, síce „*zdvorilo, ale rozhodne*“, žiadosť odmietol s odôvodnením, že maďarské ozbrojené sily neboli dostatočne silné, aby prelomili opevnenia na južnej hranici Slovenska. Ani Hitlerova ponuka vyzbrojiť maďarskú armádu nezvrátila Horthyho rozhodnutie. Rovnako neúspešný bol Ribbentropov pokus presvedčiť Imrédyho a Kanyu. Ribbentrop varoval - neochota podieľať sa na agresii voči ČSR negatívne ovplyvní územné nároky Maďarska a poznamenal: „*Kto chce zasadiť k stolu, musí pomôcť v kuchyni.*“⁷⁰⁸ Neochotu Maďarska podieľať sa na agresii voči ČSR potvrdzovalo aj uzavretie uvedenej zmluvy s Malou dohodou.⁷⁰⁹

⁷⁰⁴ „J. Wettstein, maďarský vyslanec v Československu, do začiatku mája 1938 nedisponoval smerodajnými informáciami a inštrukciou o postoji maďarskej oficiálnej politiky v otázke autonómie Slovenska.“ DEÁK, Ladislav. Slovensko v politike Maďarska v rokoch 1938 – 1939. Bratislava : VEDA, 1990, s. 48.

⁷⁰⁵ „Medzi štátmi Malej dohody a Maďarskom je už dlhší čas v prúde diplomatické vyjednávanie o dohodu, ktorou by sa ich vzájomný pomer postavil na novú bázu. Hlavnými bodmi dohody malo byť uznanie práva Maďarska na vybudovanie brannej moci a súčasne uzavretie zmluvy o neútočení, pričom sa zamýšľalo vziať do dohody aj určitú úpravu otázky menšinovej.“ Slovenský denník, 14.VIII.1938. Dohoda s Maďarskom len s celou Malou dohodou.

⁷⁰⁶ Slovenská politika, 25.VIII.1938. Usmierenie v dunajskej kotline: **Dohoda s Maďarskom.**

⁷⁰⁷ „Zvlášť treba vyzdvihnúť tú okolnosť, že k dohode došlo aj za účasti Československa. Nie je totiž nijakým tajomstvom, že maďarské politické kruhy usilovali sa už celý rok dosiahnuť dôležitú dohodu s Južosláviou a Rumunskom. Pri súčasnom prenikaní nemeckého vplyvu do maďarskej politiky bola obava, že prípadné dôležité dohody by sa mohli stať nástrojom nemeckého imperializmu proti Československu.“ Slovenské zvesti, 25.VIII.1938. Dohoda Maďarska s Malou dohodou.

⁷⁰⁸ HORTHY, Nicholas. Memoirs. New York : Robert Speller and Sons Publishers, 1957, s. 162.

⁷⁰⁹ „Nevětší hněv Berlína však vzbudila jednání Maďarska s Malou dohodou...je jisté, že Maďaři jeli do Berlína s úmyslem nedat se Hitlerem strhnout k žádnému válečnému dobrodružství. Aniž by se vzdali svých revizionistických požadavků na Československu, doufali v jejich splnění bez rizika mírovou cestou – a vývoj jim dal za pravdu.“ ČELOVSKÝ, Mnichovská, ref. 543, s. 199. V zázname z rozhovorov je uvedené, že Imrédy

Bez možnosti získať informácie o rokovaní medzi predstaviteľmi Nemecka a Maďarska sa tlač zamerala na úvahy o budúcom vývoji vzťahu medzi oboma štátmi. Horthy, zrejme v snahe o urovnanie roztržky, vyjadril „*radostný obdiv*“ nad úspechmi, ktoré dosiahlo Nemecko za vlády Hitlera.⁷¹⁰ Novosti vnímali podráždenú reakciu Berlína na podpísanie dohody v Bledě ako indíciu, že Maďarsko nebude ochotné slepo nasledovať agresívne plány Nemecka.⁷¹¹ *Politika* hodnotila lavírovanie Maďarska medzi západnými demokraciami a Nemeckom ako snahu vyťažiť z existujúcej situácie maximum.⁷¹²

O postojoch maďarských predstaviteľov po návšteve v Nemecku a podpísaní dohovoru s Malou dohodou referoval vyslanec Kobr vo viacerých depešiach, odoslaných Ministerstvu zahraničných vecí v Prahe. V správe z 2. septembra 1938 opísal dojmy Kányu z návštevy Nemecka: „*V okolí Hitlerově a mezi rozhodujícími činiteli jsou dva směry: jeden je rozhodně pro zachování míru, druhý se neobává válečného rizika...Rozhodnutí závisí teď jedině od Hitlera; jaké bude, neví prozatím ještě nikdo, snad ani on sám.*“⁷¹³ Kánya netajil, že sporným bodom rokovaní v Berlíne bola otázka postoja Maďarska voči Československu. Vyhol sa priamej odpovedi, naznačil však, že i keď neutralita je údajne konštantou maďarskej politiky, mohlo by dôjsť k situácii, ktorá by si vynútila zmenu prístupu. V závere správy Kobr referoval o názoroch nemeckých predstaviteľov na riešenie postavenia sudetských Nemcov, tak ako ich vyjadril Kánya. Pre ČSR nebolo údajne inej alternatívy, ako akceptovať požiadavky formulované počas karlovarského zjazdu SdP.⁷¹⁴ V elaboráte datovanom 3. septembra, Kobr opísal priebeh jednania v Nemecku na základe informácií získaných od „*niektorých členov Imrédyho vlády*“. Po prehlásení, že Maďarsko sa nevzdá politiky neutrality, nemeckí predstavitelia žiadali, aby v prípade útoku na ČSR, vedenom cez maďarské územie, Maďarsko neprotestovalo. Maďarská strana údajne výslovne požiadavku

a Kánya rovnako vyhýbavo odpovedali na Ribbentropovu otázku, ako sa zachová Maďarsko v prípade nemeckého útoku na Československo. Maďarsko nemohlo zaútočiť na ČSR bez záruky juhoslovanskej neutrality a maďarská armáda mohla byť údajne bojaskopná až o jeden alebo dva roky. LAFFAN, ref. 235, s. 295.

⁷¹⁰ *Robotnícké noviny*, 26.VIII.1938. *Málomluvný Hitler a Horthy*.

⁷¹¹ „*Pokiaľ sa podarilo Nemcom získať maďarských štátnikov pre svoju politiku a v akom rozsahu, to sa svet až neskôr dozvie...Podľa špatnej nálady v Berlíne a po bledskej dohode máme dôvody k optimizmu. Môžeme dúfať, že Maďarsko dá prednosť hoci obťažnejšiemu, možno nepohodlnejšiemu, ale slobodnému životu samostatného štátu, ako byť poddajným vazalom i za hospodárske výhody.*“ *Novosti*, 27.VIII.1938. Horthy nepristal na nemecké návrhy.

⁷¹² „*je otázka, ako sa Maďarsko bude orientovať do budúcnosti. Jeho zahraničná politika je v situácii pomerne ľahšej než je tomu u jeho susedov, ale len do tých čias, kým sa Nemecko o svojich plánoch nevysloví jasnejšie a úprimnejšie. V Maďarsku si toho mnohí uvedomujú, pričom však chcú ťažiť aj zo situácie momentálnej. Tým sú odôvodnené vzájomné priateľské návštevy medzi Budapešťou a Berlínom, príp. Rímom a súčasné koketovanie so západnými mocnosťami demokratickými.*“ *Politika*, 1.IX. 1938. *Úspech na Bledě*.

⁷¹³ Kánya prehlásil: „*víte však, že volnost akce a zachování neutrality byly vždy axiomem mé politiky; situace by se však hned od prvopočátku mohla vytvořit tak, že by okolnosti byly mocnější než politické zásady a pakty.*“ AMZV ČR, Sekce MZV 1918 – 1939, f. VIII/1, Vyslanectví Československé republiky v Budapešti, k. 28. Věc: *Návštěva říšského správce a maďarských státníků v Berlíne; rozhovor s p. Kanyou*.

⁷¹⁴ „*Na podkladě toho co mu bylo řečeno v okolí Hitlerově, získal maďarský zahraniční ministr dojem, že Henleinův karlovarský program je jedinou přijatelnou základnou želané úpravy sudetsko-německé otázky a že integrální splnění těchto požadavek československou vládou je Hitlerovi a jeho okolí 'conditio sine qua non' . Položil mi proto otázku, bude li a jak dalece možno těmto požadavkům vyhověti. Odpověděl jsme...že o jednotlivých jeho bodech se vede diskuse a že tu bude nalezená praktická formule řešení; že však požadavek teritoriální autonomie v jeho totalitní formě při současném uznání svobody volného pěstění nacistické ideologie by ve svých důsledcích znamenal rozložení státu a postupné splynutí tzv. sudetsko německého území s III. říší.*“ AMZV ČR, Sekce MZV 1918 – 1939, f. VIII/1, Vyslanectví Československé republiky v Budapešti, k. 28. Věc: *Návštěva říšského správce a maďarských státníků v Berlíne; rozhovor s p. Kanyou*.

neodmietla, ale neprijala žiadne konkrétne záväzky. Predseda maďarskej vlády bol tiež jednoznačne proti návrhu, aby sa maďarskí nacisti mohli zúčastniť na budúcich voľbách.⁷¹⁵

Trvanie maďarských predstaviteľov na neutralite nezostalo v rozhovoroch s nemeckými štátnikmi utajené. Imrédy v interview pre denník *Daily Telegraph* otvorene definoval neutralitu ako základný princíp maďarskej politiky.⁷¹⁶ O dôsledkoch Imrédyho prehlásenia informoval Kobr v správe datovanej 7. septembra 1938: „*Toto interview...vzbudilo prirodzene v Budapešti veľký rozruch, poněvadž celý ton a směr jeho jest prodchnout duchem protiněmeckým.*“ Vyslanec vyjadril názor, že napriek dementi Budapešti „*poměr německo-maďarský utrpěl velmi vážnou ránu.*“⁷¹⁷ Neochota podporiť bezvýhradne politiku Nemecka bola jedným z dôvodov, že po Mníchove Hitler vyhovel maďarským teritoriálnym požiadavkám len čiastočne.

Pre budúcnosť Československej republiky mal rozhodujúci význam politický vývoj v Nemecku. Situácia v Nemecku začiatkom roka 1938 viedla *Robotnícke noviny* k obavám. Dôvodom bola čistka v nemeckej armáde: „*Faktom je, že Hitler a jeho strana ovládla teraz ešte viac aj armádu, zahraničnú politiku a hospodárstvo Nemecka a pozbavila vplyvu na nemecké veci mužov, ktorí tam ešte boli ostávali zo starého Nemecka a brzdili akcie hilerovcov...Hitlerovci dostávajú stále väčšiu moc do svojich rúk...Totalita Hitlerovho režimu sa dovršuje, ale s tým súčasne i nebezpečie, ktoré hrozí európskemu mieru.*“⁷¹⁸

Hitler sa menoval vrchným veliteľom nemeckých ozbrojených síl. Do hodnosti náčelníka generálneho štábu bol povýšený generál Walther Brauchitsch, hodnosť poľného maršala bola udelená Hermannovi Göringovi. K personálnym zmenám došlo aj na ministerstve zahraničných vecí a viacerých vyslanectvách. Novým ministrom zahraničia bol menovaný Joachim von Ribbentrop, ktorý nahradil Konstantina von Neuratha. Neurath sa stal predsedom tzv. Tajnej kabinetnej rady, úradu zriadeného ako Hitlerov poradný orgán, avšak bez akýchkoľvek právomocí.⁷¹⁹ Podľa *Slovenskej politiky*, účelom personálnych zmien bolo predísť chystanému prevratu v armáde a obnoveniu monarchie v Nemecku. Sprisahanie údajne odhalil veliteľ nemeckej tajnej polície (Gestapa), Heinrich Himmler, ktorý „*predložil Hitlerovi presné protokoly o sprisahaní.*“⁷²⁰ Odvolanie generálov bolo pre *Slovenské zvesti*

⁷¹⁵ „*Nemcům na věci velmi záleželo a proto se k ní vrátil i sám Hitler v rozmluvě, kterou vedl s říšským správcem Horthym na lodi v Kielu. Horthy prý řekl Hitlerovi, že on sám nemůže dáti podobného slibu, poněvadž říšský správce v Maďarsku nevládne, jelikož veškerá moc jest v rukou vlády.*“ AMZV ČR, Sekce MZV 1918 – 1939, f. VIII/1, Vyslanectví Československé republiky v Budapešti, k. 28. Věc: *Výsledky maďarské návštěvy v Německu.*

⁷¹⁶ *Slovenská politika*, 4.IX.1938. *Maďarsko - neutrálné.*

⁷¹⁷ AMZV ČR, Sekce MZV 1918 – 1939, f. VIII/1, Vyslanectví Československé republiky v Budapešti, k. 28. Věc: *Ministerský předseda Imrédy – poměr k Německu a k Němcům.*

⁷¹⁸ *Robotnícke noviny*, 6.II.1938. *Kam ide Nemecko?*

⁷¹⁹ Ako úplnú koncentráciu moci v rukách nacistov hodnotil personálne zmeny v armáde A-Zet: „*V pátek 4. února podepsal Hitler několik dekrétu, kterými odsunul celou německou armádu do rámce politiky nacionálně-socialistické strany. Od uchvácení vlády 10. ledna 1933 armáda a částečně i národní hospodářství nebyly zcela ve vlivu hakenkrajclerů a uplatňovali svůj vliv jak vojenští tak i hospodářští odborníci.*“ A-Zet, 6.II.1938. *Hitler větším pánem než Vilém.*

⁷²⁰ „*Z těchto protokolov vychádza najavo, že sprisahanci, ktorí podliehali generálovi Fritschovi, chceli dosadiť na trón druhorodeného syna bývalého korunného princa. Ba, v týchto protokoloch dokazuje Himmler i to, že sprisahanci stáli v spojení so sovietskym generálnym štáбом.*“ *Slovenská politika*, 8.II.1938. *Senzačná zvesť z Berlína: Chystali monarchistický prevrat!*

indikátorom krízy v Nemecku a neúspechom Hilerovej politiky.⁷²¹ *Slovenský denník* komentoval reakcie zahraničia na udalosti v Nemecku.⁷²² *Slovák* prezentoval penzionovanie generálov ako triumf Hitlera a krach predpovedí „*lavičiarkej a židovskej*“ svetovej tlače.⁷²³

Ovládnutím nemeckej armády sa Hitler zbavil poslednej významnej potenciálne opozičnej organizácie voči svojej vláde. Uspokojenie z dosiahnutých výsledkov na vnútropolitickej scéne a ciele Nemecka do budúcnosti boli obsahom Hitlerovho prejavu, ktorý predniesol na zasadnutí ríšskeho snemu 20. februára 1938. V úvode definoval uchvátenie moci nacistami ako jedinu možnú záchranu nemeckého národa: „*Keď som vstúpil 30. januára 1933 do ríšskeho kancelárstva, nebol som prvý kto bol povolaný, aby zachránil nemecký ľud, ale bol som posledný. Po mne nebolo už nikoho, nanajvyš chaos.*“⁷²⁴ Určujúca úloha Hitlera v procese prevzatia moci nacistami mu dala, v jeho vyjadrení, mandát stať sa vodcom nemeckého národa: „*Na zodpovedných miestach v tomto štáte niet nikoho, kto by pochyboval, že som autorizovaným vodcom tejto ríše a že národ mi dal svojou dôverou mandát, aby som ho zastupoval všade a na každom mieste.*“⁷²⁵ Ďalšiu časť prejavu venoval hospodárskym úspechom Nemecka.⁷²⁶ V otázke zahraničnej politiky Nemecka potvrdil odmietavé stanovisko k Spoločnosti národov, prehlásil, že Nemecko má nárok na „*životný priestor*“⁷²⁷ a vyznal sa z nenávisti k Sovietskemu zväzu: „*Nemecká ríša nie je dnes izolovaná ani hospodársky, ani politicky. K jedinému štátu sme nehľadali nijaký pomer a ani si nepravame vstúpiť s ním v žiadny tesný pomer: k Sovietskemu zväzu. Vidíme dnes viac ako kedykoľvek v bolševizme*

⁷²¹ „*Ešte stále nemožno mať podrobný přehled o všech udalostech, které sa v Nemecku odohrali v posledných dňoch a týždňoch. Je zřejmé, že režim robí všetko, aby doklady o jeho kríze do cudziny sa nedostali...Odstránenie 25 generálov a 60 plukovníkov a iné veľké osobné zmeny nemôžu priniesť ukludnenie, opačne, je prirodzené aj to, že tento hlboký otras Hitlerovho režimu, krach jeho totalizačných snáh a odhalenie slabín len zosilni a zjednotí hnutie demokratických síl.*“ *Slovenské zvesti*, 9.II.1938. *Hromadná demisia nemeckých generálov*.

⁷²² „*V Berlíne odmietajú chýry, rozšírené v zahraničných časopisoch v súvislosti s novým usporiadaním ríšskeho kabinetu a brannej moci. Menovite ide o chýry, vzťahujúce sa na činnosť tajnej štátnej polície a veliteľa nemeckej polície Himmlera, na politické stanovisko smerodajných kruhov nemeckej armády, na plány vojenského puču, monarchistické reidy a pod. Tieto zprávy vzbudili v Nemecku len veselost...Na politických miestach francúzskych, i keď pripúšťajú, že udalosti z 4. februára sú ešte zahalené určitým tajomstvom, prikladajú pomerne malú vieru správam o sprisahani a tvrdia, že ofenzíva vyšla od bojových predákov nacionálne – socialistickej strany, ktorí chceli sa zbaviť určitých živlov v armádnom vedení a v diplomacii.*“ *Slovenský denník*, 8.II.1938. *Nemecko dementuje chýry o Nemecku*.

⁷²³ „*Udalosti, čo sa odohrali 4. februára v Tretej ríši, pripravili neopísateľné sklamanie všetkým, čo si mysleli, že Hitler nie je skutočným pánom a vodcom dnešného Nemecka. Padli všetky prorocké a dokazovania svetovej lavičiarkej tlače, najmä židovskej tlače, že Hitler je len bábkou v rukách generálov ríšskej obrany, s nimi spolených veľkopriemyselníkov a pruských veľkostatkárov, zvaných »junkermi«. Liché sú i dnešné senzačné správy, slobodomurármi ovplyvňovanej tlače, podľa ktorej Hitlerovi sa len v poslednom momente podarilo znemožniť puč generálov na čele s Fritschom. Faktom je, že Hitler chystal sa už dávno zúčtovať s poslednými zvyškami predstaviteľov prežitého cisárskeho Nemecka, aby mohol v ďalšom uskutočňovať program národne-socialistickej strany.*“ *Slovák*, 8.II.1938. *Hitler zlomil moc pruských junkerov*.

⁷²⁴ *Slovenský denník*, 22.II.1938. *Sebavedomý prejav Hitlerov*.

⁷²⁵ *Slovenský denník*, ref. 724.

⁷²⁶ *Robotnícke noviny* priznali rapídny rast nemeckej ekonomiky, poukázali však na skutočnosť, že väčšina priemyselnej produkcie bola zameraná na zbrojenie a cenu, ktorú Nemci za to platili: „*Číslice, ktoré Hitler citoval ohľadne rozmachu produkcie v Nemecku sú nesporne imponujúce...Avšak každá vec má dve stránky. O tej druhej stránke nacionálne socialistického hospodárenia Hitler nehovoril skoro nič...To je tá stránka, ktorá sa javí v obmedzovaní spotreby obyvateľstva vo veľmi povážlivej miere. Niet tam dosť potravín, sadla, masla, mlieka, ale ani iných, pre normálnu výživu ľudí potrebných látok a zavedený je tam kartičkársky systém, skoro tak ako u nás za vojny.*“ *Robotnícke noviny*, 22.II.1938. *K prejavu A. Hitlera*.

⁷²⁷ *Slovenský denník*, 22.II.1938. *Hitler prehovoril; Slovenská politika*, 22.II. 1938. *Hitlerove ciele*.

vtelenie ľudského pudu po ničení.“⁷²⁸ Predzvest'ou agresívnych zámerov Nemecka bolo Hitlerovo prehlásenie, že považuje 10 miliónov Nemcov, žijúcich mimo Nemecka za organickú súčasť nemeckého národa. Bolo zrejmé, že mal na mysli občanov Rakúska a Československa. Otvorene sa vyhráždal Hermann Göring. Pri príležitosti „Dňa letectva“ 1. marca 1938 kladne hodnotil rapídny rozvoj nemeckého letectva, ktorý umožnilo víťazstvo nacionálneho socializmu v Nemecku. Podľa Göringa nemecké bojové letectvo nebolo vybudované pre vojenské prehliadky, ale ako najúčinnější bojová sila, pripravená zasiahnuť „na obranu vlasti“.⁷²⁹ Slovenská politika kládla do protikladu Hitlerov zdanlivo umiernený postoj mierotvorcu s bojovným prejavom maršala Göringa.⁷³⁰

Bezprostredne po anšluse Hitler prezentoval svoju verziu vývoja situácie v Rakúsku, ktorá ho údajne donútila vydať rozkaz k obsadeniu Rakúska nemeckou armádou. Minister propagandy Jozef Goebbels prečítal Hitlerovo vysvetlenie v nemeckom rádiu: „Nemci s hlbokou bolesťou prežívali osud svojich súkmeňovcov v Rakúsku...Politickému zneprávnieniu a spútaniu odpovedal hospodársky úpadok, ktorý stál v hroznom protivenstve k rozkvetu nového života v Nemecku.“ Hitler obvinil predstaviteľov Rakúska z porušenia zmluvy uzavretej Nemeckom a Rakúskom 11. júla 1937 a z prípravy plebiscitu, v ktorom sa mali rakúski občania vyjadriť o nezávislosti Rakúska. Prehlásil, že „takýto plebiscit by znamenal občiansku vojnu, a keďže nemôže strpieť, aby tiekla nemecká krv v bratovražednom boji, dal rozkaz hneď poskytnúť pomoc rakúskym Nemcom.“⁷³¹

V snahe znížiť nepriaznivý dopad anšlusu na bezpečnosť republiky, slovenské periodiká uverejňovali správy spochybňujúce možnosť agresie zo strany Nemecka. A-Zet prevzal komentár berlínskeho dopisovateľa denníka Times: „podle nacistického názoru není Československo v nynější době žádným vojensko-politickým problémem. Hospodářská závislost Československa na Německu a Rakousku a jeho trzích tvoří prý dostatečnou záruku, že Československo přispůsobí svou politiku, a to jak z vnitřních, tak i vnějších důvodů intencím mocného souseda.“⁷³² Rovnako rezolútne popreli možnosť ohrozenia Československa Robotnícke noviny: „Z absolutně spolehlivého nacistického pramene sme dostali správu, že Nemecko predbežne nepomýšľa na nové zahraničné extratury a všetky kombinácie, týkajúce sa Československa, sú neoprávnené a prehnané.“⁷³³

I keď účelom bolo predovšetkým eliminovať obavy z nemeckého útoku na ČSR, komentáre mali reálny základ. Nemecko potrebovalo konsolidovať situáciu v Rakúsku a upokojiť verejnú mienku v európskych štátoch. Značná časť členov Sudetonemeckej strany však predpokladala, že Nemecko bezodkladne zaútočí na ČSR.⁷³⁴ Napätie na československo-nemeckej hranici narastalo. Obvinenia zo stupňovania napätia vznášali obe strany.⁷³⁵

⁷²⁸ Slovák, 22.II.1938. Stalin a Hitler.

⁷²⁹ A-Zet, 2.III.1938. Göring hrozí německým letectvem.

⁷³⁰ Slovenská politika, 3.III.1938. Hitler hovorí o mieri a Göring hrozí.

⁷³¹ Slovák, 13.III.1938. Hitlerov manifest k Nemcom.

⁷³² A-Zet, 25.III.1938. Německo uklidňuje.

⁷³³ Robotnícke noviny, 24.IV.1938. Rakúsko pod hákovým krížom.

⁷³⁴ „Nadšení zfanatizovaných českých Němců bylo vystupňováno. Zavládlo mezi nimi přesvědčení, že jsou už na řadě oni. K.H.Frank reagoval prohlášením, že ČSR 'představuje ohnisko nebezpečí pro Evropu' a vytýčil program teritoriální autonómie na základě uzavřeného německého území (jež neexistovalo).“ KÁRNÍK, ref. 297, s. 503.

⁷³⁵ 3. apríla 1938 nemecký vyslanec v Prahe, Ernst Einsenlohr „přednesl Kroftovi stížnost na údajné vyzbrojování českých šovinistických organizací v pohraničí; sudetští Němci jmenovali zejména Národní stráž,

Dochádzalo k násilnostiam, ktoré mali za následok zásahy bezpečnostných orgánov. Henlein preto vydal proklamáciu, v ktorej vyzval sudetských Nemcov, aby sa dištancovali od „*bolševických štváčov*“ a zabránili výtržnostiam.⁷³⁶ Keďže väčšina sudetských Nemcov predpokladala skorú interferenciu Nemecka, rešpekt pred československými bezpečnostnými orgánmi sa vytrácal.⁷³⁷

Očakávania sudetských Nemcov neboli úplne bezdôvodné. Podľa svedectva generála Alfreda Jodla a štátneho tajomníka na ministerstve zahraničných vecí Ernsta von Wietzackera, nemecký diktátor, rozhnevaný československou mobilizáciou, počas porady 28. mája prehlásil že Československo je prekážkou expanzie Nemecka a musí byť eliminované.⁷³⁸ 30. mája vydal Hitler smernicu „*Vojna na dvoch frontoch s hlavným zameraním na juhovýchod (Strategické sústredenie 'Grün')*“.⁷³⁹ Zámer zaútočiť ČSR je obsiahnutý v úvodnej vete smernice: „*Je mojím nezvratným rozhodnutím zničiť v blízkej budúcnosti Československo vojenským úderom.*“⁷⁴⁰

O prípravách útoku na ČSR, s odvolaním na francúzsky denník *Petit Parisien*, informovali *Robotnícke noviny*.⁷⁴¹ Tiež pre *Slovenskú politiku* bolo dianie v Nemecku začiatkom leta 1938 indikátorom príprav na vojnu: „*V posledných týždňoch možno vôbec pozorovať v Nemecku horúčkovité prípravy...Obvykle jesenné manévry boli odrieknuté a nariadená zrýchlená výroba lietadiel tak, aby sa vyrobilo mesačne 400 lietadiel, čo znamená najvyššie vypätie vojenskej výroby, aká kedy v ktorom európskom štáte bola. V Nemecku bolo tiež nariadené urýchliť žatvu a chytro dobudovať tzv. Siegfriedovu líniu na francúzsko-nemeckej hranici, ktorá podľa mienky vojenských znalcov má byť nedobytná.*“⁷⁴²

oddíly Sokola; skupiny hraničárskych jednot, ale i nemecký levicový *Rothe Wehr*. Krofta to 5. dubna rozhodne dementoval, sám si sťažoval na provokácie skupin SA v blízkosti hraníc, na to, že vlaky z Nemecka do Rakouska prejíždějí území republiky s plakáty k 'všenněmecké volbě', a vyzvedl toleranci, kterou čs. strana projevila v době anšlusu Rakouska, kdy strpěla kupř. řadu porušení výsostného prostoru německými letadly.“ KLIMEK, ref. 284, s. 535.

⁷³⁶ *Slovenská politika*, 10.IV.1938. **Henlein vyzývá Nemcov k poriadku a k pokoju v deň rakúskeho plebiscitu.**

⁷³⁷ Ministerstvo zahraničných vecí, v správe odoslanej 19. mája 1938 ministerstvu vnútra, informovalo, že „Podle hlášení důvěrníků se mezi obyvatelstvem německé národnosti rozšiřují soustavně poplašné správy toho obsahu, že říšsky kancléř Hitler provede zcela určité během letošního roku připojení sudetoněmeckého území k německé říši. Příbuzní oněch osob, jež byly... zatčeny... již nenařikají, nýbrž jsou, zvláště po připojení Rakouska k Německu, hrdí na to, že k zatčení došlo a jsou tomu rádi, protože se domnívají, že všichni, kdož v Československu pro nějaký delikt nebo vojenskou zradu věznění, budou po připojení smíšeného území k Německu odměněni propůjčením nějakého místa ve straně nebo ve státní službě...Důvěrníci se zdráhají udati jména rozšiřovatelů poplašných správ, protože se obávají pomsty.“ AMZV ČR, II. sekce, III. řada, k. 278. SdP a Německo; důvěrná zpráva.

⁷³⁸ KLIMEK, ref. 284, s. 580.

⁷³⁹ Tzv. „*Fall Grün*“ (Případ zelený) bol plán útoku na ČSR. Prvá verzia bola vypracovaná už v roku 1937. Podľa Klimeka: „*Fakta říkají, že plán dostal konečnou podobu v dubnu 1938, právě v dramatických chvílích 20. května ho dostal Hitler ke schválení a snad také po zkušenostech z československé mobilizace předal náčelníku generálního štábu OKW Wilhelmu Keitlovi 28. května podrobné připomínky...Plán nabyl po přepracování konečné podoby 30. května. Tehdy padlo konečné datum akce, jež Hitler stanovil na 1. října 1938.*“ KÁRNÍK, ref. 397, s. 528 – 529.

⁷⁴⁰ ČELOVSKÝ, Řešení, ref. 621, s. 149 – 150.

⁷⁴¹ „francúzsky minister zahraničných vecí Bonnet podal v zahraničnom výbore snemovne výklad, v ktorom uviedol, že vyslanec v Berlíne Francois Poncet oznámil už 21. mája svojej vláde, že Nemecko pripravuje čiastočnú mobilizáciu svojej armády. Táto správa bola neskoršie plne potvrdená.“ *Robotnícke noviny*, 4.VI.1938. **Francúzsky minister zahraničia o nemeckých prípravách k útoku na Československo.**

⁷⁴² *Slovenská politika*, 17.VII.1938. *Horúčkovité prípravy v Nemecku.*

Pred útokom Nemecka na ČSR varovali *Slovenské zvesti*.⁷⁴³ K vystupňovaniu napätia malo údajne prispieť znemožnenie dohody medzi SdP a československou vládou na báze pripravovaného národnostného štatútu.⁷⁴⁴ Minister zahraničných vecí Francúzska Bonnet, znepokojený nárastom napätia medzi Československom a Nemeckom, požiadal vyslanca Osuského o vysvetlenie, čo je pravdy na tvrdení nemeckej tlače o pripravách ČSR na mobilizáciu armády. Osuský uistil, „že v Československu je naprostý pokoj a že nijaké vojenské presuny a mobilizačné prípravy neboli nariadené.“⁷⁴⁵

Rastúcu nevraživosť Nemecka voči ČSR potvrdzovali útoky nemeckého rozhlasu a tlače. Nemecké periodiká boli detailne kontrolované ministerstvom propagandy, na čele ktorého stál Jozeph Goebbels. Na metódy nacistickej propagandy vrhajú svetlo Goebbelsove denníky, v ktorých opísal svoje názory na politické dianie v Nemecku i za jeho hranicami a spôsob, akým má nemecká tlač tieto udalosti komentovať.⁷⁴⁶

Slovenska politika hodnotila extrémne nepriateľský tón nemeckej tlače ako účelový, zameraný na diskreditáciu Československa.⁷⁴⁷ Nepriateľskú kampaň dával denník do súvisu s prípravami Nemecka na vojnu - akceleráciou výstavby opevnení na hraniciach⁷⁴⁸ a rozsiahlych manévroch nemeckej armády.⁷⁴⁹

15. augusta zahájili nemecké ozbrojené sily rozsiahle cvičenie armády a záložníkov a začal sa nábor pracovných síl na stavbu opevnení na západnej hranici. Novosti informovali, že: „Jesenné nemecké manévry, ktoré boli zahájené v pondelok, neobmedzujú sa na určitý kraj...Kontingent záložníkov, povolaných k týmto manévrom, možno odhadnúť na 300 000 mužov. Povolanie sa deje na 12 týždňov...Počas týchto 12 týždňov bude trvale pod prápormi dovedna asi 1 350 000 mužov. Okrem toho opevňovacie práce sutreďujú 300 až 400 000 mužov, ktorí sú obecné zhromaždení v táboroch na západe Nemecka a ktorí môžu byť podľa Göringovho nariadenia o mobilizácii pracovných síl pre dôležité národné úlohy držaní až 6

⁷⁴³ „V týchto dňoch Československo prežíva zas dni najväčšieho napätia...Zahraničné kruhy hovorili o novej kríze. Nemecko chce prejsť znovu k útoku, aby napravilo neúspech z 21. mája...Toto nové rozvinutie útoku na Československo je v spojení s jednaním o národnostnom štatúte, atď. Berlín zrejme vidí tu možnosť zasahovania a podporenia svojich ďalších plánov.“ *Slovenské zvesti*, 19.VII.1938. Berlín stupňuje útoky proti ČSR!

⁷⁴⁴ *Slovenské zvesti*, 19.VII.1938. Berlín nepotrebuje ukludnenie.

⁷⁴⁵ *Robotnícke noviny*, 20.VII. Nemecka tlač zúri.

⁷⁴⁶ „3. května 1938 Češi udělali v Opavě další přehmaty. Dávám tisku signál k útoku; 22. května 1938 Alarmující správy z Čech: Mobilizace rezervistů, hloupá a dráždivě nevinná řeč Benešova, provokativní komuniké o zavraždění dvou Němců – byl to omyl – to vše přivolává bouři. Dávám tisku pokyn, aby rozcupoval Benešovu řeč a aby se co nejostřeji vypořádal s tímto prolhaným českým komuniké; 24. května 1938 Češi si teď dávají mimořádně pozor. Momentálně nechám tisk trochu přibrzdit; 25. května 1938 Opět incidenty na české hranici. Uděláme znovu rámus; 16. srpna 1938 Praha se znovu pokouší zapřít štvavé provolání důstojníků. Ale to se nepodaří. Německý tisk vkládá prst do této otevřené rány.“ GOEBBELS, Joseph. *Denníky 1938*. Most : Dialog, 1992.

⁷⁴⁷ „to čo robí teraz nemecká tlač, to už ani nie je besnenie, to je ozajstná hystéria, ovšem hystéria zámerná, vopred starostlivo uvážená...Tento všeobecný nemecký pohon proti nám nemá nič iné za cieľ, ako očierniť nás pred svetom ako rušiteľa mieru, s ktorým susedské styky nie sú možné a ktorý by mal byť odstránený.“ *Slovenská politika*, 7.VIII.1938. Zase idú na nás.

⁷⁴⁸ „Nie sú tajnosťou zprávy, že vlastne celé Nemecko je v zimničnom stave zbrojenia a že všetci, ktorí doteraz nepracovali, alebo pracovali na málo dôležitých prácach, boli zapriahnutí do podnikov opevňovacích na západných i východných hraniciach Nemecka...Čierny les, kde pramení Dunaj, je premenený vlastne v pevnosť.“ *Slovenská politika*, 14.VIII.1938. Prekvapenie z Nemecka?

⁷⁴⁹ „Nemecko chystá v budúcich dňoch mobilizáciu a všetko, čo robí, nasvedčuje tomu, že chce nás strašiť a zastrážiť...Pritom predpokladá, že naši priatelia, aby sa Európa a svet vyhli vojne, budú nám radiť, aby sme henleinovcom dali všetko, čo si len žiadajú. Nemecko snáď nechce vojnu, ale hrozbami chce vynútiť to, čo by ináč mohlo získať len vojnou.“ *Slovenská politika*, 14.VIII.1938. Nemci hrozia.

mesiacov mimo svoj obor.“⁷⁵⁰ Slovenský deník považoval manévry za akt zastrašenia európskej verejnosti a „aby nemecký ľud v svojom celku bol podrobený akejsi generálnej skúške svojej trpezlivosti.“⁷⁵¹ Slovenská politika vnímala vojenské cvičenie ako súčasť propagandy zameranej na získanie ústupkov zo strany Československa.⁷⁵²

Protiváhou hrozby nemeckej agresie bol podľa Slovenských zvestí ZSSR - spoľahlivý spojenec, na ktorého pomoc sa republika mohla spoľahnúť: „demokratická Československá republika sa môže plne spoliehať na sympatie a pomoc Sovietskeho zväzu v ťažkom zápase o udržanie svojej nezávislosti.“⁷⁵³ Napätie vystupňovalo oficiálne oznámenie Berlína, že Nemecko chce zasiahnuť v prospech sudetských Nemcov „všetkými prostriedkami.“⁷⁵⁴ Na nemeckú hrozbu reagovala Veľká Británia zdržanlivo. Slovenský deník informoval o priebehu schôdze vládneho kabinetu 30. augusta: „Prítomní ministri vyslovili úplný súhlas s akciou, ktorá bola už podniknutá a s politikou, ktorá sa má uskutočňovať v budúcnosti“, teda s politikou zameranou na udržanie mieru v Európe.⁷⁵⁵ Rozhodnutie britskej vlády vyhnúť sa vojenskému konfliktu, s výnimkou nevyprovokovanej agresie Nemecka voči Československu, priznala Slovenská vlasť: „Na Anglicko možno sa spoľahnúť len potiaľ, že sa postaví a už stavia do všetkých dôsledkov proti násiliu v akejkoľvek podobe, to znamená prakticky, že nepripustí predovšetkým, pravda vojenský útok, po druhé však ani nič z toho, čo vojny akýmkoľvek spôsobom vyvoláva alebo podnecuje. Môžeme si teda byť istí, že budeme mať Angliu na svojej strane, keby Nemci tu, či za hranicami, chceli siahnuť k násiliu, aby využiteľovali presilu, ktorú majú nad nami, keby sme boli sami...Nemci môžu si byť práve tak istí tým, že britská vláda urobí všetko, aby sa vyhla vojenskej katastrofe...a urobí všetko možné, aby nemecké požiadavky uspokojila.“⁷⁵⁶

Sondovať možnosti diplomatického riešenia krízy bolo cieľom stretnutia vyslanca Veľkej Británie, Neville Hendersona, s nemeckými predstaviteľmi.⁷⁵⁷ Diplomatickú aktivitu

⁷⁵⁰ Novosti, 17.VIII.1938. Berlín o pravom význame manévrov.

⁷⁵¹ Slovenský deník, 17.VIII.1938. Na nemeckých manévroch je vyše milión vojakov.

⁷⁵² Redakcia odmietla pokladať účel manévrov za prípravu k vojenskej agresii, „lebo Nemecko dobre vie, že tým by vyvolalo dlhotrvajúcu vojnu svetovú, na ktorú nie je pripravené ani zásobami, ani dostatočnými silami. Je to teda v každom prípade pokus robiť nátlak, pokus vynútiť si od nás viac ústupkov, ako by sa zrovnávalo s našou štátnou a národnou bezpečnosťou a s našim neodvislým postavením medzi štátmi Európy.“ Slovenská politika, 17. VIII. 1938. Vojnové manévry.

⁷⁵³ Slovenské zvesti, 16.VIII.1938. Moskva, Paríž i Londýn: v auguste ako 21. mája.

⁷⁵⁴ „V minulých dňoch obrátila sa nemecká vláda úradne, prostredníctvom svojich vyslancov, na vlády niekoľkých mocností a oznámila im, že keď československá vláda neuskutoční do punktu to, čo Konrád Henlein žiada, je vláda nemeckej ríše rozhodnutá prispieť »sudetonemeckým bratom na pomoc všetkými prostriedkami.« Slovenské zvesti, 30.VIII.1938. Celý svet po našom boku.

⁷⁵⁵ „Vážna nálada, vzbudená v oficiálnych kruhoch londýnskych situáciou v strednej Európe, je hojne komentovaná politickými spravodajmi, ktorí zdôrazňujú, že britská politika nie je orientovaná priaznivo voči jednej alebo druhej strane v spore, ktorý svojim vnútropolitickým charakterom sa vymyká priamemu záujmu britskej vlády...Podstatným cieľom britskej politiky vzhľadom k sudetonemeckému problému je zachovanie európskeho mieru.“ Slovenský deník, 31.VIII.1938. Schôdzka anglických ministrov.

⁷⁵⁶ Slovenská vlasť, 1.IX.1938. Anglické prostredníctvo.

⁷⁵⁷ „Veľvyslanec Henderson priletel do Berlína už v stredu dopoludnia a vzájomné pojednávania sú v plnom prúde. Známe je o nich i to, že do Berlína nedoniesol žiadne písomné vyhlásenie zo strany anglickej vlády...vláda anglická nepodujíma nič takého, pri čom by ríšsky kancelár Hitler bol teraz práve stavaný pred konečné rozhodnutie, ktoré by od neho vyžadovalo odpoveď alebo áno, alebo nie. To by bol tuhý nátlak na jeho prestíž, čo by hatilo jeho vecné rozhodovanie.“ Slovenská politika, 2.IX.1938. Teraz!

vnímali *Slovenské zvesti* ako taktiku Veľkej Británie, ktorá mala umožniť Hitlerovi dosiahnuť svoj cieľ bez vyvolania vojenského konfliktu.⁷⁵⁸

Zámer Veľkej Británie prinútiť Československo, aby vyhovel požiadavkám SdP, dokladá správa vyslanca Mastného, v ktorej informoval o obsahu rozhovoru s Hendersonom 2. septembra 1938. Britský vyslanec netajil, že Anglicko by v krajnom prípade zvážilo možnosť plebiscitu, pokiaľ by československá vláda nepredišla takúto eventualitu „veľkorysým gestom“: „Resumé dnešního názoru Hendersonova jest toto: Československo chybuje, že neodhodlalo se dosud k opravdovému gestu, kterým zásadně by prohlásilo stanovisko přeměny státu národního v národnostní a přijetí systému kantonálního...V Československu, jak se zdá, nechápou dosud mnozí skutečnou vážnost situace. Nedospěje-li se právě nyní k zásadní dohodě, postaví se otázka plebiscitu. Britská říše je vybudována na principu 'selfdetermination' a má proň porozumění. Proto by Anglii také bylo těžko proti plebiscitu se vyjadřovati.“⁷⁵⁹

Rozhodnutý nájsť východisko z krízy, Beneš prevzal rokovania s predstaviteľmi Sudetonemeckej strany do vlastných rúk. Novosti hodnotili Benešovo rozhodnutie kladne.⁷⁶⁰ Prevzatím osobnej zodpovednosti za dosiahnutie dohody s SdP bol však nútený zmierniť nekompromisný postoj k požiadavkám sudetských Nemcov. Prezidentova ochota k ústupkom mala za následok konflikt s dôstojníckym zborom československej armády. Bez toho, aby bol požiadaný o vyjadrenie a fakticky narušiť Benešovu autoritu ako hlavného veliteľa armády, rozoslal hlavný štáb 9. septembra čelným politikom memorandum, v ktorom hodnotil pomer síl nemeckej a československej armády. Memorandum neobsahovalo hlbšiu analýzu stavu výzbroje a bojovej pripravenosti a malo skôr propagandistický charakter.⁷⁶¹

S napätím bol očakávaný X. zjazd nacionálno-socialistickej stany v Norimbergu.⁷⁶² Prejavy Goebbelsa a Göringa sa niesli v znamení nenávisti a hrozieb voči republike.⁷⁶³ 12. septembra, v deň keď zjazd vrcholil, rečnil Hitler. Prehlásil, že tak ako Veľká Británia a Francúzsko majú svoje záujmy, má ich aj Nemecko. Odmietol snahu Beneša o vyriešenie krízy a varoval, že nebude tolerovať utvorenie „druhej Palestíny“ v srdci Európy: „Pan Beneš taktizuje, snaží se organizovat jednání, podle ženevského vzoru chce vyjasnit procedurální

⁷⁵⁸ „Anglická politika ešte stále »odvracia nebezpečie« tým spôsobom, že dáva Berlínu nádeje, že čo chce, dosiahne úplne, alebo zväčša »suchou cestou«...Je jasné, že v tom momente, keď sa hovorí o »uvoľnení napätia«, je nebezpečie najväčšie.“ *Slovenské zvesti*, 2.IX.1938. Hitler v Reichstagu vyhlási požiadavky.

⁷⁵⁹ AMZV ČR, f. Kroftův archiv, k. 3. Vyslanec Dr. V. Mastný.

⁷⁶⁰ „Najnovšia aktivita prezidenta dra Beneša predstavuje ďalšieho činiteľa. Dosiaľ stavali v Berlíne proti sebe dve skupiny, na jednej strane umiernenú skupinu Hodžovu a Kroftovu a na druhej strane radikálnu skupinu, ktorá sa skladá z československých vojakov. Prezidenta dra Beneša ráтали k tejto skupine. Jeho terajšie rozhodnutie osobne zasiahnuť do rokovania je označovaná ako pozitívny príspevok na podporu vlády.“ *Novosti*, 2.IX.1938. Anglicko kľudné a pripravené na každú možnosť.

⁷⁶¹ Československá generalita patrila k najradikálnejším zástancom odmietania ústupkov Sudetonemeckej strane: 12. augusta zverejnil Svaz československého dôstojníctva proklamáciu, v ktorej odmietol akýkoľvek kompromis: „Autorita státu nesmí býti zmenšena...Můžeme žít, pracovat, bojovat a umřít, ale nemůžeme ustoupit. Ani o krok, ani o píď půdy.“ KLIMEK, ref. 284, s. 603.

⁷⁶² Pompéznosť nacistických podujatí demonštrovala organizácia zjazdu, na ktorom sa údajne zúčastnilo 600 000 osôb. *Slovenský deník*, 6.IX.1938. Hitler v Norimberku.

⁷⁶³ „První se obořil na Československo minister propagandy Goebbels, který představil První republiku jako rejdiště komunismu (sídli tu středoevropská kancelář Kominterny a Hrad to toleruje) a její reprezentaci jako prokomunistickou (Beneš byl zvolen díky hlasům komunistů). Tedy: Československo je komunistickým nebezpečím pro Evropu. Jako druhý se ozval 10. září Göring s obviněními dokonce historickými. Mluvil o 'trpasličím narůdku' o 'kterém nikdo neví, odkud přišel' a který oběžuje velký kulturní národ, o 'absurdních pidimužících'...za nimiž stojí Moskva a vůbec 'židobolševičtí štváči'.“ KARNÍK, ref. 297, s. 569.

*otázky a nabízi nám dárečky k uklidnění. Tak to dále nepůjde! Nejde zde o fráze, nýbrž o práva, o porušení práva. Němci chtějí právo seberurčení, jemuž se těší každý národ, nikoliv nějaké fráze. Beneš si může nechat své dárky, neboť sudetští Němci mají právo na svůj vlastní život jako každý jiný národ...Jde o německé soukmenovce. Nepřipustím, aby vychytralí politici vytvořili v samém srdci Evropy druhou Palestinu. Chudáci Arabové jsou bezbranní a snad i opuštění. Němci v Česko-slovensku nejsou ani bezbranní, ani opuštění. To by se mělo vzít na vědomí!*⁷⁶⁴

Prejav vyvolal odmietavé reakcie slovenskej tlače. *Slovenský deník* uverejnil časti prejavu, v ktorých sa zamerl na otázkou postavenia sudetských Nemcov v Československu.⁷⁶⁵ Podľa *Slovenskej politiky* poznanie, že tvrdeniam nemeckej propagandy o utlačaní Nemcov v ČSR medzinárodná verejnosť neuverila, bolo hlavnou príčinou Hitlerovho hnevu a hrozieb.⁷⁶⁶ *Robotnícke noviny* charakterizovali prejav ako „výbuch zlostnej nenávisti“, avšak „Obavy, že Hitler postaví svet pred hotové činy, na pr., že bude žiadať otvorene plebiscit, alebo že oznámi nejaké ultimátum Československu sa nesplnili.“⁷⁶⁷ *Slovenské zvesti* ostro odsúdili všetky časti Hitlerovho prejavu. Redakcia vyzvala slovenskú verejnosť, aby protestovala proti Hitlerovmu tvrdeniu, že okrem Čechov sú v republike utlačané všetky národy, teda aj Slováci.⁷⁶⁸ Podľa názoru *Politiky* účelom Hitlerových hrozieb bolo zastrašovať a zvýšiť nervozitu obzvlášť v Československu. V súvislosti s vývojom na domácej scéne však redakcia prekvapujúco ostro praniehovala vládnych predstaviteľov za zlyhanie získať ľudovú stranu pre vytvorenie jednotnej politickej platformy v čase tak vážneho ohrozenia republiky: „S Nemcami sa rokuje už skoro pol roka. Za celý tento čas neurobili rozhodujúci činitelia vážny pokus o vytvorenie československej fronty...A práve za týchto okolností vidíme úžasný nápor Hlinkovej ľudovej strany, sledujúci uskutočnenie jej požiadaviek. Nechceme sa ich zastávať...Musíme však žiadať, aby rozhodujúci činitelia konečne pochopili, že pacifikovať Slovensko bez aktívnej a pozitívnej účasti ľudovej strany nemožno...vláda...musí povedať verejnosti, ako si ona predstavuje riešenie tejto otázky. Nechceme predpokladať a nemôžeme predpokladať, že by jej existenciu neuznávala tak ako to robí ešte niekoľko vysoko postavených Čechov i Slovákov, ktorí sú za dnešný zlý stav pomeru Čechov a Slovákov vlastne v najvyššej miere zodpovední.“⁷⁶⁹

Novosti sumarizovali reakcie britskej a francúzskej tlače na vyhlásenia nemeckého diktátora.⁷⁷⁰ Citované stanoviská Veľkej Británie a Francúzska doplnil *Slovenský deník* o

⁷⁶⁴ Hitlerova reč na norimberském zjezdu NSDAP, 12.IX.1938; Dokumente der deutschen politik 1938, str. 293. In. ČELOVSKÝ, Řešení, ref. 621, s.172.

⁷⁶⁵ *Slovenský deník*, 14.IX.1938. Hitlerov prejav o Československu.

⁷⁶⁶ „Toto poznanie bolo hlavným jadrom pondelnajšej Hilerovej reči v Norimberku a stadiaľ vyteká jeho hnev, zloba i hrozby.“ *Slovenská politika*, 14.IX.1938. Hitler: Hrozby a urážky.

⁷⁶⁷ Denník citoval Benešovho blízkeho spolupracovníka, Huberta Ripku, podľa ktorého „Nemecko si zrejme nemôže teraz trúfať na násilný útok proti Československu. Silné slová a urážky kryjú tento ústup. Dátum 'dňa, ktorý príde' sa zas odkladá.“ *Robotnícke noviny*, 14.IX.1938. Hitlerove urážky a hrozby.

⁷⁶⁸ „Hitlerova reč nesmie ostať bez odpovede slovenského národa. Hitler si totiž dovolil hovoriť o československej demokracii tak, akoby potlačovala väčšinu obyvateľstva a okrem Čechov všetky národy republiky. Medzi »potlačené národy« počítal teda zrejme aj Slovákov. Celý slovenský národ do chlapa musí protestovať proti tomu...Hitler sa mýli, keď si myslí, že poniektorí zlosynovia slovenského národa mu dali právo zaraďovať Slovákov medzi nepriateľov republiky.“ *Slovenské zvesti*, 14.IX.1938. Odpoveď slovenského národa.

⁷⁶⁹ *Politika*, 15.IX.1938. I vláda je za to zodpovedná.

⁷⁷⁰ „V utorňajších anglických časopisoch prevláda všeobecne dojem, že Hitlerova reč ponechala svet v pochybnostiach o jeho pravých úmysloch. Časopisy súdia, že sa len predlžuje obdobie obáv o mier

postoj Poľska a Maďarska, Talianska a USA.⁷⁷¹ Reakciám európskej tlače venoval pozornosť tiež Slováč.⁷⁷² S odvolaním na „londýnske zodpovedné miesta“, Robotnícke noviny uviedli, že i keď Hitler nevzniesol nové požiadavky, „nielen v oficiálnych prejavoch, ale aj v tóne tlače a mobilizáciou, Nemecko, ako sa zdá, pokračuje v rozhodnutí nedovoliť sudetským Nemcom a Čechom, aby pokračovali v nerušených rokovaniach.“⁷⁷³

Hitlerov prejav, ktorým vyvrcholil zjazd nacistickej strany v Norimbergu, vyvolal vlnu násilia v lokalitách obývaných sudetskými Nemcami. Už niekoľko dní pred jeho vystúpením, na sudetskom území – v Chebe, Dečine a v Liberci, prepukli protesty, pri ktorých došlo k zraneniam v radoch polície i sudetských Nemcov.⁷⁷⁴ 11. septembra demonštrácie zintenzívnili: „Spievali sa na nich Deutschland über alles, Horst Wessel-lied, volalo sa po plebiscite a vykrikovali sa kadejaké heslá.“⁷⁷⁵

Z pondelka na utorok 12. -13. septembra demonštrácie a výtržnosti nadobudli masový charakter. Dochádzalo k obetiam na životoch. Vládne vyhlásenie, vydané 13. septembra, sumarizovalo udalosti z predošlej noci: „Na dnešok v noci došlo k celému radu incidentov, ktorých počet sa rozmnožil hlavne v neskorých hodinách nočných...Poľutovaniahodné incidenty, pri ktorých padli za obeť i ľudské životy, mali všetky dosiaľ známe charakteristické známky, spev nemeckých piesni, hanlivé výkriky atď. Okrem toho, ako príznak zvláštneho podráždenia treba uviesť ohrozovanie úradných osôb a budov a poškodzovanie štátneho majetku.“⁷⁷⁶

v Európe...Hitlerova reč bola prijatá v Paríži s rovnakým kľudom, ktorým sa vyznačuje francúzska verejná mienka od tej doby, čo československá kríza sa dostala do akútneho štádia.“ Novosti, 14.IX.1938. Ohlas Hitlerovej reči v zahraničí.

⁷⁷¹ „Poľské oficiálne miesta...Charakterizujú kancelárovu reč ako neobyčajne prudkú, zdôrazňujú, že ešte neobsahuje násilné rozhodnutie skončiť hneď a za každú cenu československú otázku, ako sa to vyskytovalo v obavách niektorých cudzích zemí.“ V Budapešti, „Všeobecný dojem je, že z reči kancelára Hitlera je možno jasne konštatovať obrovské rozhorčenie, ktoré sa kancelára Hitlera zmocnilo po 21. máji, keď Česi si vymysleli lož o nemeckej mobilizácii...V maďarských kruhoch vyvolalo hlboký dojem to že Hitler energicky vyhlásil v svojej reči, že nebude trpieť opakovanie takého prípadu.“ Denník Giornale d'Italia citoval výňatky z Hitlerovho prejavu pod titulkom: „Ak Nemci nedostanú pomoc z inej strany, dostanú ju čoskoro od nás.“ V USA „New York Times prinášajú tento komentár z včerajšej reči Hilerovej: Hiler nevyhlásil vojnu, ale nik z tých kto počúvali jeho tvrdú a výbušnú reč, nebol presvedčený, že Hiler chce mier.“ Slovenský denník, 14.IX.1938. Ohlas Hitlerovej reči vo svete.

⁷⁷² Manchester Guardian napísal, že Hitlerov prejav charakterizoval predovšetkým hnev. Yorkshire Post podčiarkol nutnosť „bdelosti a pripravenosti všetkých štátov, ktoré stoja pri vláde zákona v medzinárodných stykoch.“ Daily Telegraph zastával názor „že bude nutné obdržať jasnejší výklad a presnejšiu definíciu 'samourčenia', ak odložená katastrofa má byť definitívne odložená.“ Podľa Times, „nemecké poslucháčstvo nemá nikdy dosť, keď počuje zatracovanie marxistov a Židov, z ktorého sa hlavne skladala prvá časť Hitlerovej reči.“ Ward Price, dopisovateľ denníka Daily Mail, s odvolaním na informácie Hitlerových „dôverníkov“, napísal, „Hitler zamýšľa naliehať na plebiscit.“ V Paríži Petit Parisien dospel k uzáveru, že „Hitler nezavrel dvere pred porozumením“. Pre rumunský Universul nebolo pochybností o Hitlerovom rozhodnutí „uskutočniť všetkými prostriedkami svoje ciele v ČSR i v strednej a východnej Európe.“ Prekvapujúco, Slováč citoval aj sovietsky Journal de Moscov, podľa ktorého „Politické napätie sa zo dňa na deň zhoršuje a možno od júlových dní roku 1914 nebolo nebezpečenstvo nikdy tak blízke, ako teraz.“ Slováč, 15.IX.1938. **Zrkadlo situácie v Európe.** Hlasy tlače – Nálada a názory po Hitlerovom prejave.

⁷⁷³ Robotnícke noviny, 14.IX.1938. Zahraničný ohlas Hitlerovej reči. Nebezpečie z Nemecka stále trvá.

⁷⁷⁴ KLIMEK, ref. 285, s. 619.

⁷⁷⁵ „V mnohých miestach na pohraničí boli v nedeľu henleinovské demonštrácie. Nápadné je, že všetky boli jednotne usporiadané.“ Slovenská politika, 13.IX.1938. Henleinovci provokujú. Autor citovanej piesne, Horst Wessel bol nacistickým aktivistom, ktorý zahynul v jednej zo šarvátok nacistov s komunistami. Pieseň sa stala symbolickou hymnou, spievanou počas slávností organizovaných nacistami.

⁷⁷⁶ Slovenské zvesti, 14.IX.1938. Po Hitlerovej reči – hromadné výtržnosti henleinovcov.

Reakciou vlády bolo vyhlásenie výnimočného stavu v 11 pohraničných okresoch. Napätá situácia podnietila horúčkovitú aktivitu vládnych strán.⁷⁷⁷ Zároveň boli bez výnimky zakázané verejné zhromaždenia.⁷⁷⁸ Predstavitelia SdP odpovedali na zákaz ultimátom. Karl Hermann Frank 13. septembra vo večerných hodinách zaslal vláde požiadavky, ktoré mali byť splnené, ak mali rokovania pokračovať – do šiestich hodín malo byť zrušené stanné právo, odvolaná štátna polícia zo sudetského územia, počet četníkov zredukovaný na stav pred vypuknutím nepokojov, vláda mala súhlasiť s tým, že zabezpečenie verejného poriadku budú prevádzať obecné zastupiteľstvá.⁷⁷⁹ Ultimátum zostalo bez odpovede.⁷⁸⁰ Po vypršaní lehoty, informoval *Slovák* o definitívnom ukončení rokovaní: „*Konrád Henlein rozpustil delegáciu sudetonemeckej strany, ktorá vyjednávala s vládou. Poďakoval sa delegácii za jej doterajšiu prácu a oznámil jej, že za terajšej situácie vyjednávanie je bezpredmetné a nemožné.*“⁷⁸¹

Henlein definitívne ukončil akékoľvek kontakty s československou vládou - otvorene deklaroval rozhodnutie rozbiť republiku a odišiel do Nemecka. Vláda prehlásila Henleinovo počínanie za zradu a SdP zakázala.⁷⁸² Energický zásah bezpečnostných orgánov navonok zlepšil pozíciu ČSR v konflikte s Nemeckom. Ochota Veľkej Británie a Francúzska vyhovieť Hitlerovým požiadavkám i za cenu narušenia územnej celistvosti Československa však v priebehu ďalšieho vývoja udalostí odsunula politických predstaviteľov republiky do roly štatistov.

⁷⁷⁷ Zrejme pod vplyvom vážnosti situácie, *Slovák* informoval o reakciách predstaviteľov vládnej koalície bez zvyčajného sarkastického komentára: „*Netreba ani podotýkať, že nervozita prešla i na české politické strany, ktoré zvolávajú do Prahy porady svojich najvyšších orgánov, aby mohli byť pre každú situáciu pripravené. Vláda je stále v permanencii. Minister vnútra mal poradu s ministerským predsedom dr. Hodžom o pripravení všetkých opatrení, ktoré by vstúpili v platnosť, ak by sa nervozita stupňovala.*“ *Slovák*, 14.IX.1938. V sudetonemeckých krajoch vyhlásili štatárium.

⁷⁷⁸ „*Podľa uznesenia vlády sa zakazujú a nesmú byť trpené zhromaždenia politického i nepolitického druhu...rátajúc v to sprievody a podobné podniky.*“ *Slovenský denník*, 14.IX.1938. Stanné právo v nepokojných okresoch. – Zákaz zhromaždení v celej republike.

⁷⁷⁹ *Slovák*, 15.IX.1938. Henleinovci prerušili s vládou všetky styky.

⁷⁸⁰ Slovenské zvesti odmietli ultimátum ako „*hlúpy figel*“: „*Pochybujeme o tom, že by sa našiel niekto, kto by neprezrel tento hlúpy figel. Vláda na opovážlive požiadavky henleinovských vodcov ani neodpovedala a verejnosť uistila, že mimoriadne opatrenia neodvolá.*“ *Slovenské zvesti*, 15.IX.1938. Vláda neodpovedala henleinovským vodcom.

⁷⁸¹ *Slovák*, 15.IX.1938. Henleinovci prerušili s vládou všetky styky.

⁷⁸² „*Dne 15. září, kdy pod tlakem čs. ozbrojených složek nepokoje zvolna utichaly, vysílal lipský rozhlas provolání vůdců SdP shromážděných v Aši, v němž se mluvilo o 'vraždění a loupení' v českém pohraničí, o stovkách mrtvých a raněných. Týž den přinesla německá ústřední zpravodajská kancelář Henleinovo provolání (zaslané mimochodem už předchozího dne Hitlerovi): Spolužití Němců a Čechů v jednom státě je nemožné vinou české strany. 'Chceme domů do Říše!' úřady to posoudili jako velezradu, 16. září zakázaly činnost SdP a rozpustili její oddíly Freiwilliger Schutzdienst. Vůdcové strany uprchli do Německa.*“ KLIMEK, ref. 284, s. 685. Činnost Karpatonemeckej strany na Slovensku ako súčasť SdP, rozhodnutím Prezídia Krajinského úradu v Bratislave bola 17. septembra 1938 zastavená. SNA Bratislava, f. PR v Bratislave, k. 249, č. 249/651.

X. Runcimanova misia

Neústupnosť Sudetonemeckej strany a odmietanie karlovarských požiadaviek československou vládou boli príčinou že rokovania medzi oboma stranami zostávali na mŕtvom bode. Ministerský predseda Veľkej Británie sa pokúsil nájsť východisko vo vyslaní prostredníka, ktorý by pricestoval do ČSR ako súkromná osoba.⁷⁸³ O zámere vyslať lorda Waltera Runcimana, informoval Halifax Daladiera a Bonneta počas návštevy v Paríži. Francúzski predstavitelia s návrhom súhlasili.⁷⁸⁴

Historik Róbert Kvaček nazval Runcimanovú misiu „osudovou“. Podobne, i keď menej dramaticky, definoval príchod Runcimana ako „neblahý“ Zdeněk Kárník. Beneš, podľa vlastného vyjadrenia, bol návrhom „krajne prekvapený a ohromený“ a súhlasil s propozíciou len po hrozbe, že Veľká Británia v prípade odmietnutia sa nebude na riešení krízy naďalej podieľať a ponechá Československo svojmu osudu: *„Byl to po mém soudu jednak dalekosáhlý zákrok do našich vnitřních věcí, jednak přebírání veliké části přímé zodpovědnosti za celou krizi německo-československou i když britský vyslanec stále a stále zdůrazňoval, že to nemá býti delegát britské vlády...Upozornil jsem ho, že nevidím jak může očekávat, že já jako president státu mohu dávat souhlas k takovému zákroku cizí moci...Vyslanec mi nato přesně formuloval stanovisko ministerského předsedy Chamberlaina takto: Vláda britská očekává, že Praha se rozhodne v této věci kladně a že to učiní co nejrychleji. Pro případ, že vláda československá posláni Runcimanovo odmítne, oznámí okamžitě ministerský předseda Chamberlain z tribuny parlamentní, že vláda britská chtěla touto misí pomoci vládě československé k smírnému vyřešení celého konfliktu, že však vláda československá to odmítla a že tudíž vláda Velké Británie nemá nadále zájmu ve věci krize československé.“*⁷⁸⁵

Kritický postoj k britskej iniciatíve zaujal aj československý diplomat Masařík, pre ktorého Runcimanová misia bola dôkazom, že Veľká Británia chce dosiahnuť dohodu

⁷⁸³ „3. června 1938 se obrátil na československou vládu lord Halifax s nevinným dotazem, zda by nepřijala v záležitosti německé menšiny britské pozorovatele...Vhodná osobnost se hledala samozřejmě s předstihem - a byla nalezena. Byl jí sir Walter Runciman, jeden z loďařských magnátů...Volba pocházela zřejmě od Chamberlaina, protože Runciman náležel mezi jeho blízké přátele; premiér mu důvěřoval. Runciman byl nyní mimo státní službu, a to bylo velmi výhodné, protože nebyl nabízen jako zástupce britské vlády, nýbrž jako 'nezávislá osobnost'“. KÁRNÍK, ref. 297, s. 550 – 551.

⁷⁸⁴ Podľa historika Laffana francúzski politici hodnotili britský návrh ako vítanú príležitosť zbaviť Francúzsko bezprostrednej zodpovednosti za riešenie krízy v ČSR, tým že Anglicko bude priamo zainteresované do riešenia problému. LAFFAN, ref. 235, s. 195. Na iluzórnosť nezávislosti Runcimanovej misie poukázal v svojich memoároch Krofta: „Přes všechno úřední ujišťování, že Runciman jde do Československa jako soukromá osoba, jejíž jednání žádnou vládu, tedy ani vládu britskou ani československou k ničemu nezavazuje, bylo jasno veřejnosti britské i naší, že na vlády obou států tím přece jen přešla nemalá odpovědnost. Z anglických listů vyslovil se o tom pozoruhodným způsobem 'Manchester Guardian'. Misi lorda Runcimana prohlásil za pádny důkaz britského zájmu o Střední Evropu a zejména o osud Československa, z něhož ovšem odvozoval také právo britské vlády k prostředkování ve vnitřních sporech československých. A dodal, že Anglie, bere-li na sebe riziko války pro Československo, získává tím právo říci své slovo do přítomných vyjednávání.“ KROFTA, ref. 50, s. 303.

⁷⁸⁵ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 148 – 149.

s Hitlerom a Runciman prichádza do republiky s vopred vypracovaným riešením, výhodným pre Nemecko.⁷⁸⁶

Ešte pred akceptovaním požiadavky Veľkej Británie, Osuský, požiadal Bonnetu o postoj Francúzska k britskému návrhu. Po porade s Daladierom Bonnet odporučil, aby Československo prijalo britský návrh bez výhrad a obmedzení.⁷⁸⁷ Po získaní súhlasu, Chamberlain 26. júla informoval poslaneckú snemovňu o rozhodnutí vyslať Runcimana do ČSR s odôvodnením, že v dôsledku neúspechu jednania medzi československou vládou a predstaviteľmi SdP, vláda Veľkej Británie zvážila možnosť dosiahnuť riešenie vyslaním nezávislého sprostredkovateľa.⁷⁸⁸

Tlač na Slovensku, s výnimkou *Slovenských zvestí*, zaujala k ohlásenej návšteve vcelku kladné stanovisko. *Slovenský deník* považoval Runcimanovú misiu za potvrdenie pripravenosti Francúzska a Veľkej Británie aktívne sa podieľať na riešení krízy.⁷⁸⁹ *Novosti* predpokladali, že „včlenením anglického poradcu do jednania...by mohol byť zaistený potrebný čas pre únosnú dohodu.“⁷⁹⁰ Denník hodnotil príchod Runcimana kladne aj preto, že údajne prisľúbil navštíviť Slovensko. V súvislosti s možnou cestou Runcimana na Slovensko, *Novosti* hodnotili situáciu na Slovensku ako neuspokojivú vinou politikov, ktorí preferovali stranícke záujmy pred potrebami celej republiky.⁷⁹¹ *Slovenská politika* prevzala výňatky z prejavu Chamberlaina, ktorý predniesol 26. júla v britskej dolnej snemovni. I keď, podľa názoru ministerského predsedu, nebolo isté či Runcimanova misia vyrieši krízu, mohla by prispieť k hlbšiemu pochopeniu problému verejnosťou a „otázky, ktoré sa dosiaľ javili nedotknutelnými, objavia sa pod vplyvom takéhoto sprostredkovateľa menej poburujúcimi, než sme si mysleli.“⁷⁹² *Slovenský deník* venoval pozornosť komentárom nemeckých novín *Angriff* a *Deutsche Allgemeine Zeitung*, ktoré hodnotili vyslanie Runcimana do ČSR ako „vynikajúce“ rozhodnutie, pretože sa Veľká Británia, i keď nepriamo, zapojila do riešenia krízy.⁷⁹³ *Slovák*, ako zvyčajne, podsúval do popredia postavenie Slovákov v ČSR: „Keď ide o prebudovanie štátu...tak musí ísť aj o vybavenie slovenského problému...Pousilujeme sa o to, aby poslanie lorda Runcimana sa neobmedzilo len na príspevok k vybaveniu česko-nemeckej otázky, ale i otázky slovenskej.“⁷⁹⁴ *Robotnícke noviny* prevzali výstrahu liberálneho poslanca Archibalda Sinclaira pred ústupkami „diktátorom“, pretože nakoniec bude musieť Veľká Británia čeliť vojne alebo kapitulácii. Redakcia však súhlas československej vlády s britským návrhom nekritizovala.⁷⁹⁵ V úplne inom tóne reagovali na Runcimanovu misiu *Slovenské*

⁷⁸⁶ MASARŽÍK, ref. 125, s. 222.

⁷⁸⁷ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 153.

⁷⁸⁸ ČELOVSKÝ, Mnichovská, ref. 543, s. 299.

⁷⁸⁹ *Slovenský deník*, 27.VII.1938. Lord Runciman – posol mieru?

⁷⁹⁰ *Novosti*, 27.VII. 1938. *Ako by sa zachráňovala situácia, keby stroskotalo rokovanie s nemeckou stranou.*

⁷⁹¹ „Len by sme si priali, aby aspoň teraz zapreli naši politici v sebe úzke stranícke vášne a sústredili všetku svoju pozornosť na vyriešenie podstaty slovenského problému v rámci reformy samosprávy.“ *Novosti*, 29.VII.1938. *Zodpovednosť slovenských zákonodarcov.*

⁷⁹² *Slovenská politika*, 28.VII.1938. *Po dlhom čakaní konečne Chamberlain prehovoril.*

⁷⁹³ Podľa *Deutsche Allgemeine Zeitung* malo poslanie W. Runcimana výrazne prevyšovať úlohu poradcu a Veľká Británia nepriamo priznáva zodpovednosť „na dnešných neudržateľných pomeroch.“ Pre *Angriff* bolo Runcimanovo poslanie ťažké, pretože „Češi sú veľmi tvrdohlaví a zlomyseľní partneri pri vyjednávaní, ktorí, súdiac podľa ich doterajšieho chovania, vôbec nepomýšľajú na to dať národnostiam práva...“ *Slovenský deník*, 28.VII.1938. *Runcimanovo poslanie.*

⁷⁹⁴ *Slovák*, 28.VII.1938. *Lord Runciman a slovenská otázka.*

⁷⁹⁵ *Robotnícke noviny*, 28.VI.1938. *Chamberlain o Československu a úlohe Runcimana.*

zvesti. V čiastočne cenzurovanom článku ostro napadli britskú iniciatívu, ako „útok spojených reakčných síl“, na nezávislosť republiky s cieľom zaistiť s „pomocou fašizmu kapitalistický poriadok.“⁷⁹⁶ Stotožnili sa s vyjadrením sovietskeho denníka *Izvestija*, ktorý Runcimanovu misiu odsúdil ako interferenciu do vnútorných vecí ČSR, „nezlučiteľnú s bezpečnosťou československého štátu“.⁷⁹⁷ Keďže nebolo isté, či národnostný štatút nebude po príchode Runcimana revidovaný, *Robotnícke noviny* predpokladali že dôjde k odkladu definitívneho schválenia národnostného štatútu.⁷⁹⁸ Prehlásenie československej vlády, že si Runcimanov príchod do ČSR vyžiadala, označili *Slovenské zvesti* za klamstvo. Otázkou, podľa redakcie, bolo, či „Chamberlainová vláda nie je odhodlaná pokúsiť sa, aby prostredníctvom Runcimanovým zaistila hitlerizmu úspech bez bombardovania Prahy. Spôsob, akým Chamberlain vystúpil v otázke československo-nemeckej a ako prinútil Prahu »žiadať« o Runcimana, tomu nasvedčuje.“⁷⁹⁹ Novosti sa vrátili k „slovenskému problému“ - úprava postavenia Slovenska musí byť vyriešená v spolupráci s ľudovou stranou na základe kompromisu. Odstrániť stranické rozdiely bolo povinnosťou slovenských politických predstaviteľov pred rozhovormi s Runcimanom počas jeho predpokladaného príchodu na Slovensko: „My nechceme robiť obhajcu ľudovej strane...Ale sme demokrati a rešpektujeme vôľu voličov ľudovej strany...Vychádzame teda zo stanoviska, že ľudová strana zastupuje viditeľne masu Slovákov...dnes slovenský problém musí byť vyriešený tak, ako si to žiada celé Slovensko...Je treba najprv dohodu na Slovensku. Keď túto dosiahneme, slovenský problém už bude vyriešený, lebo niet moci, ktorá by vedela nesplniť jednotné požiadavky Slovákov.“⁸⁰⁰ Pre *Slovenský deník* bol optimizmus britskej a francúzskej verejnosti v očakávaní úspechu Runcimana neoprávnený a dôvodom k obavám.⁸⁰¹ V reakcii na tvrdenia nemeckej tlače, že Runciman stráni Československu, redakcia zdôraznila lordovu nezávislosť.⁸⁰² O zvýšení nepriateľskej propagandy v Nemecku informoval vyslanec Mastný z Berlína.⁸⁰³

⁷⁹⁶ *Slovenské zvesti*, 27.VII.1938. Z Československa musí znieť jednotné a sebavedomé volanie: Nesiahajte na suverenitu ČSR!

⁷⁹⁷ *Slovenské zvesti*, 28.VII.1938. Čo bude robiť Runciman v Prahe?

⁷⁹⁸ Príchod lorda Runcimana mení pôvodné dispozície o postupe prejednávania národnostných osn. Politickí ministri síce neprestajne rokujú o osnovách a pripravujú ich znenie, ale v tomto týždni – na rozdiel od pôvodných plánov – sotva dôjde už k schváleniu týchto osnov ministerskou radou...Je pravdepodobné, že vláda vyčká príchod lorda Runcimana a až po rozhovoroch s ním a pokuse o dohodu najmä s henleinovcami, rozhodne o schválení osnov ministerskou radou a o ich predložení parlamentu.“ *Robotnícke noviny*, 29.VII.1938. Praha čaká lorda Runcimana.

⁷⁹⁹ *Slovenské zvesti*, 29.VII.1938. Neklamte ľud Runciman bol nanútený.

⁸⁰⁰ Novosti, 31.VII.1938. O jednotný prejav slovenskej vôle.

⁸⁰¹ „Optimizmus Francúzska a Anglicka dosahuje takých rozmerov, že máme z neho až – strach. Naši dobroprajníci a spojenci si myslia, že je všetko vyhrané. My však hovoríme: nie je isté, že za každých okolností sa nájde priaznivé riešenie.“ *Slovenský deník*, 31.VII.1938. Komu patrí lord Runciman?

⁸⁰² „Hilerovská tlač sa preteká v dokazovaní, že si Československo už prisvojilo anglického host'a ako 'svojho' človeka, ktorému sa už pripravili poľovné revíry, golf a rybačka na Slovensku...Prizvukujeme veľmi jasne: lord Runciman 'nepatrí' nikomu. Jeho poslanie je nadstranícke.“ *Slovenský deník*, ref. 801.

⁸⁰³ V depeši, odoslanej 30. júla 1938 Ministerstvu zahraničných vecí v Prahe, uviedol že „V dnešní tiskové konferenci říšského ministerstva propagandy bylo německým novinářům sděleno, že za přítomnosti lorda Runcimana v Praze bude zapotřebí obnoviti kampaň proti ČSR.“ AMZV ČR, f. Kroftův archiv, k. 3. *Robotnícke noviny* po príchode Runcimana do ČSR informovali, že „noviny v Nemecku ostro útočia proti Československu, berúc si za zámenku preletenie čs. lietadiel nad územie Nemecka. Nemecká tlač hrozí odvety opatreniami a potrestaním Československa, čo je najmenej vhodný sprievod k terajším vyjednávaniam.“ *Robotnícke noviny*, 7.VIII.1938. Rozhovory lorda Runcimana.

Dva dni pred príchodom Runcimana do Prahy uverejnila SdP obsiahly dokument, v ktorom odmietla národnostný štatút s odôvodnením, že sa jedná len o kodifikáciu už platných ustanovení. *Slovák* hodnotil rozdiely v postojoch vlády a SdP ako nepreklenuteľné: „Medzi stanoviskom vlády a Nemcov sú také diametrálne rozdiely, že niet nádeje na dohodu. Keby sa dohoda neuskutočnila, počíta pražská tlač s tým, že lord Runciman príde s vlastným návrhom, ktorý sa bude opierať o kantonálne prebudovanie republiky.“⁸⁰⁴ Vzhľadom na odmietnutie národnostného štatútu Sudetonemeckou stranou, *Slovenská politika* považovala pôsobenie Runcimana za určujúce v nájdení kompromisu.⁸⁰⁵ *Slovenský denník* pranieoval rezervovaný postoj ľavicovej tlače k Runcimanovej misii a predovšetkým útoky na lorda ako pomáča nacistického Nemecka. Motívom komunistov bolo podľa redakcie izolovať republiku od západných demokracií a priviesť Československo do sféry vplyvu ZSSR.⁸⁰⁶ Prepojenie Runcimana s britskou vládou priznali *Novosti*. Redakcia však hodnotila túto skutočnosť ako pozitívnu pre Československo a formálne nezávislé postavenie Runcimana, ktorý mal oficiálne pôsobiť ako „pozorovateľ“ a „vyšetrovateľ“ za zaužívanú formu anglickej diplomacie.⁸⁰⁷ *Novosti* citovali tiež dôvody odmietnutia národnostného štatútu Sudetonemeckou stranou: „Celý národnostný štatút vychádza z myšlienky 'národného štátu' a keďže čs. vláda sa tejto idei nevzdala, nemôže...národnostný štatút zabezpečiť plnosť práv menšinám. To je vedúce heslo henleinovskej kritiky.“⁸⁰⁸ V predvečer zasadnutia poslaneckej snemovne, 2. augusta 1938 klub poslancov a senátorov komunistickej strany adresoval slovenskej verejnosti znepokojenie nad zasahovaním „niektorých mocností“ do vývoja politickej situácie v republike. Autori vyhlásenia vyjadrili presvedčenie, že „Mier v Európe není ohrozený národnostnými otázkami Československa, ale fašistickými útočníkmi a ich plánmi na ovládnutie Československa, Podunajska a Balkánu“ a teda interferencia zo zahraničia len napomáhala nepriateľom republiky.⁸⁰⁹

3. augusta popoludní pricestoval Runciman do Prahy. Prehlásenia o súkromnom a na britskej vláde úplne nezávislom charakte re delegácie, spochybňovala skutočnosť, že jej členovia pracovali pred začlenením do Runcimanovho sprievodu v štátnych službách.⁸¹⁰ Významné miesto v skupine Runcimanových spolupracovníkov zastával Frank Ashton-Gwatkin, ktorého úlohou bolo viesť rokovania s predstaviteľmi SdP a zároveň udržiavať styk

⁸⁰⁴ *Slovák*, 3.VIII.1938. *Runcimanov kompromisný návrh: kantonálne riešenie*.

⁸⁰⁵ *Slovenská politika*, 3.VIII.1938. *Lord Runciman prichádza: Musí dôjsť k dohode*.

⁸⁰⁶ *Slovenský denník*, 3.VIII.1938. *Vítame lorda Runcimana*.

⁸⁰⁷ Je neodškriepiteľné, že Runcimanovo poslanie má tvorivú a usmerňujúcu tendenciu a že za ním stoja britské oficiálne kruhy. Pravda, anglická vláda oficiálne nevyhlásila, že stojí za Runcimanovým poslaním, alebo že inšpirovala jeho plán na riešenie národnostnej otázky v Republike. Ale to si možno vyložiť ako starý systém anglickej diplomacie, ktorá pracuje diskkrétne ale tým húževnatejšie.“ *Novosti*, 3.VIII.1938. *Jasnejšie slovo henleinovcov. Prečo a v ktorých bodoch nesúhlasia so štatútom*. Kritiky a dohady okolo Runcimanovho poslanca.

⁸⁰⁸ *Novosti*, ref. 807.

⁸⁰⁹ „Československo nie je žiadna kolónia ani domínium ktorejkoľvek veľmoci a posielanie sprostredkovateľov, ktorí majú jednáť s henleinovskými zradcami, ako s rovnocenným partnerom vlády, snižuje len autoritu vlády a posilňuje neústupnosť iredentistických živlov.“ *Slovenské zvesti*, 4.VIII.1938. **NEDÁME SA budeme sa brániť nech sa stane čokoľvek**.

⁸¹⁰ Členmi misie boli Runcimanov asistent Ashton F. Gwatkin, bývalý prednosta ekonomického oddelenia ministerstva zahraničných vecí, ktorý bol uvoľnený z funkcie aby pôsobil ako súkromná osoba; hovorca R. J. Stopford, ktorý pred menovaním za člena delegácie tiež pôsobil vo vysokých štátnych funkciách; G. Peto, bývalý člen parlamentu a I. L. Henderson vo funkcii oficiálneho pozorovateľa. LAFFAN, ref. 235, s. 211 - 212.

Runcimana s Chamberlainovou vládou.⁸¹¹ Lorda privítali v zastúpení prezidenta šéf diplomatického protokolu Jaromír Smutný a Petr Zenkl. SdP reprezentovali Wilhelm Sebekowský a Ernst Kundt. S odvolaním na britské zdroje, *Robotnícke noviny* odhadovali, že Runcimanova misia v ČSR potrvá do konca októbra: „Správy z Londýna hovoria, že lord Runciman ostane v Prahe aspoň do konca októbra, lebo jeho pražské pôsobenie potrvá dlho...Anglické vládne kruhy vraj dúfajú, že lord Runciman, i keď nebude vedieť úplne odstrániť rozpor medzi stanoviskom československej vlády a Berlína, aspoň čiastočnú dohodu dosiahne...Toto akési prímerie však malo by veľký význam, odložilo by nebezpečie vojny a umožnilo definitívne riešenie v rámci celkovej úpravy európskych otázok, pomeru Anglie a Francie k Nemecku a Itálii.“⁸¹²

Prvý deň po príchode venoval rozhovorom s ministrom zahraničných vecí Kroftom, predsedom vlády Hodžom, prezidentom Benešom a Zenklom. V hoteli Alcron, kde bol ubytovaný so svojou suitou, zhromaždeným novinárom vyhlásil, že misiu podnikol na základe uistenia predstaviteľov Veľkej Británie i Československa, že bude vítaný.⁸¹³

Bezprostredne po Runcimanovom príchode sa iniciatívy v nadväzovaní priateľských stykov s členmi delegácie ujala SdP. Významnú úlohu pritom zohrala nemecká šľachta v Čechách.⁸¹⁴ Naproti tomu postoj členov československej vlády boli síce korektný, ale rezervovaný.⁸¹⁵ *Slovenské zvesti*, ktoré zaujali k misii jednoznačne negatívne stanovisko, citovali sarkastický komentár britského časopisu *New Statesman and Nation*, že ak by československí vládni predstavitelia súhlasili s požiadavkami SdP, nebolo potrebné pozývať Runcimana, ale „mohli priamo požiadať o vyslanie vojenského pridelenca nemeckého vyslanectva v Prahe o dohovory.“⁸¹⁶

Citované boli aj reakcie zahraničnej tlače. *Slovenská politika* prevzala predpoklad denníka *Daily Mail*, že počas augusta a septembra, mesiacov považovaných za kritické, vďaka Runcimanovej prítomnosti nedôjde k konfliktu.⁸¹⁷ Pre *Manchester Guardian* bola Runcimanova misia potvrdením veľkého záujmu Veľkej Británie nielen na vyriešení postavenia sudetských Nemcov, ale aj na udržaní nezávislosti Československa.⁸¹⁸ Runciman prijal predstaviteľov Sudetonemeckej strany, Kundta, Sebekowského a ďalších členov SdP 4. augusta podvečer a rozhovor trval až do skorých ranných hodín. 5. augusta rokoval aj s predsedom nemeckej sociálnej demokracie, Jakschom, i keď v tom čase strana reprezentovala už len zlomok príslušníkov nemeckej komunity v ČSR.⁸¹⁹ 9. augusta sa Runciman opätovne stretol s predstaviteľmi SdP.⁸²⁰ Medzi členmi delegácie, ktorí rokovali

⁸¹¹ KÁRNÍK, ref. 297, s. 551.

⁸¹² *Robotnícke noviny*, 4.VIII.1938. Lord Runciman v Prahe. Podľa *Slovenského deníka* mal Runcimanov pobyt trvať dva až tri mesiace. *Slovenský deník*, 4.VIII.1938. Lord Runciman v Prahe.

⁸¹³ *Robotnícke noviny*, 5.VIII.1938. Prvé rozhovory lorda Runcimana.

⁸¹⁴ „Od počátku se vědělo (a nebyl to problém zjistit), že šéf mise velmi dbá na tituly, zvláště šlechtické...SdP to vystihla a provedla úplnou mobilizaci svých aristokratických stoupenců – a nebylo jich málo.“ KÁRNÍK, ref. 298, s. 552.

⁸¹⁵ „Vládní kruhy se dívaly na poslání mise se vši zvořilosti, třebaže okolnosti byly až ponižující...Pasivita, se kterou ponechaly péči o Runcimana a jeho lidi ve velké míře henleinovcům, byla pochopitelná, nicméně překvapuje.“ KÁRNÍK, ref. 297, s. 552.

⁸¹⁶ *Slovenské zvesti*, 5.VIII.1938. Lord Runciman zahájil činnost.

⁸¹⁷ *Slovenská politika*, 6.VIII.1938. Lord Runciman a svetová tlač.

⁸¹⁸ *Slovenská politika*, 7.VIII.1938. Anglicko a Českoslov. nezávislost.

⁸¹⁹ KÁRNÍK, ref. 297, s. 552.

⁸²⁰ LAFFAN, ref. 235, s. 218.

s Runcimanom nápadne absentoval Henlein. *Robotnícke noviny* pripisovali Henleinovu neochotu podieľať sa rokovaníach jeho obavám z možných nepríjemných otázok, na ktoré by musel odpovedať bez inštrukcií z Berlína: „*V politických kruhoch vzbudilo pozornosť, že hoci lord Runciman už všetky oficiálne rozhovory absolvoval, dosiaľ sa nestretol s pánom Henleinom. To bije do očí, hoci koniec koncov po stránke vecnej to málo rozhoduje. Ved' Henlein je figúrkou iba dekoratívnou, a práve jemu by bolo asi málo príjemné, stretnúť sa v tomto začiatočnom štádiu s mužom, ktorého úlohou je práve vniknúť hlboko do podstaty vecí a sporov a ťažko by asi odpovedal práve tento dekoratívny 'führer' na mnohé zložité a všetečné otázky bystrého, vzdelaného Angličana.*“⁸²¹

O možnosť predložiť požiadavky Zjednotenej maďarskej strany Runcimanovi žiadal predseda strany János Esterházy. 2. augusta vedenie strany rozhodlo vypracovať memorandum, nazvané Situácia menšiny v Československu. Autori dokumentu argumentovali, že požiadavky maďarskej minority sú v súlade s mierovými zmluvami a právom na sebaurčenie ukotvené v mierových zmluvách. Ako bezpodstatný hodnotili názor, že nerovnoprávne postavenie Maďarov je založené na ich a priori negatívnom postoji voči ČSR, keďže príslušníci maďarskej menšiny si plnia občianske povinnosti rovnako ako ich plnia Česi a Slováci – platia dane a bez obštrukcii slúžia v armáde.⁸²² 10. augusta Esterházy odovzdal memorandum Runcimanovi počas stretnutia v Prahe. 12. augusta Runcimana navštívili János Esterházy, Géza Szűllő a Andor Jaross. Runciman bol údajne toho názoru, že úprava postavenia menšín môže byť dosiahnutá v rámci ČSR na rovnakom princípe ako postavenie sudetských Nemcov.⁸²³

Napriek rokovaniam Runcimana so všetkými zainteresovanými stranami, dosiahnutie dohody medzi vládou a vedením SdP zostávalo v nedohľadne.⁸²⁴ *Slovák* obvinil vládnych predstaviteľov z priťahov a s odvolaním na zahraničnú tlač, uviedol že o riešení krízy v ČSR bude rozhodovať medzinárodná konferencia.⁸²⁵

Kritiku *Slováka* do určitej miery potvrdil Beneš, ktorý v memoároch priznal, že predstavitelia vládnych strán nechápali vážnosť situácie a vyhýbali sa zodpovednosti, „*aby pak v boji stran proti ostatním – a snad i proti mně, kteří budou nové koncese Nemcům*

⁸²¹ *Robotnícke noviny*, 10.VIII.1938. Lord Runciman započal.

⁸²² Dokument, napísaný v anglickom jazyku (The situation of the Hungarian Minority in Czechoslovakia), mal 15 častí, ktoré kriticky analyzovali situáciu maďarského obyvateľstva v politickej, hospodárskej, spoločenskej, kultúrnej a jazykovej oblasti.

⁸²³ SIMON Attila *The Hungarians of Slovakia in 1938*. New York : Columbia University Press, 2012, s. 190.

⁸²⁴ *Robotnícke noviny* prevzali komentár periodika *Yorkshire Post*, podľa ktorého „*správy o optimizme lorda Runcimana, pokiaľ ide o výsledky jeho poslanca, treba považovať za predčasné. Britskí pozorovatelia nemôžu si dosiaľ utvoriť nejaké definitívne názory o terajšej situácii národnostného problému. Sbírali iba informácie.*“ *Robotnícke noviny*, 12.VIII.1938. Lord Runciman u prezidenta republiky.

⁸²⁵ „*Nepoviem nič nového, keď napíšeme, že vláda sleduje oddialovaciu taktiku. Narobila výborov, šestiek a komisií toľko, že je z toho celý chaos. Dnes, vo štvrtok predpoludním, mala sudetonemecká strana rokovať s takzv. koalíčnou šestkou, ale podľa informácií českých novín so šestkou Nemci rokovať nechcú. Oni chcú vyjednávať priamo s vládou a nie s nezodpovednými výbormi a komisiami. Výkonný výbor sudetonemeckej strany podal súčasne Runcimanovi správu, v ktorej poukazuje na zosťrenie pomeru v sudetských krajinách...Vo svojich súkromných informáciách zahraničná tlač podotýka, že definitívne bude vybavený spor medzi Prahou a sudetskými Nemcami, ako i upravený lepší pomer Nemecka k ČSR na medzinárodnej konferencii zainteresovaných štátov, pre ktorú vraj lord Runciman zbiera v Prahe potrebný materiál a ktorú by svolali za dva alebo tri mesiace do Londýna.*“ *Slovák*, 12.VIII.1938. Na medzinárodnej konferencii má sa definitívne rozhodnúť o ČSR.

prijímati bez většího veřejného odporu, to mohli využít.“⁸²⁶ Situáciu komplikovala aj nedôvera členov vládneho kabinetu voči Hodžovi: „Členové vlády si mně opětovně a opětovně stěžovali na postup předsedy vlády Hodži. Říkali mi, že je o svých jednáních neinformuje...A zejména ho podezřívají, že vede zvláštní politiku a jednání i ve věcech slovenských a že za zády druhých se dohoduje o něčem zvláštním s lidovou stranou slovenskou...Sám jsem s postupem v jednání a s taktikou předsedy vlády také nebyl spokojen.“⁸²⁷

Obavy vzbudzovali neskrývané přípravy Nemecka na ozbrojený konflikt. Len tak sa dala vysvetliť intenzívna výstavba opevnení na hraniciach s Francúzskom. O stavebnej aktivite informovali Novosti,⁸²⁸ ktoré citovali názor denníka *Manchester Guardian*, že tvárou v tvár nemeckým prípravám má Československo právo mobilizovať.⁸²⁹ Opatrenia zamerané na zvýšenie bojaskopnosti armády boli prejednávané počas zasadnutia Najvyššej obrany štátu 16. augusta.⁸³⁰

Medzitým rokovania s SdP prevzal Beneš.⁸³¹ 17. augusta jednali predstavitelia SdP s výborom politických ministrov. Delegáti SdP odmietli národnostný štatút v celom rozsahu a ako základ jednaní postavili 8 bodov karlovarského programu: „Ve svém výkladu shrnul stanovisko své strany poslanec Kundt politickým ministrům takto: Vy Češi pokládáte republiku za svůj stát a nechcete dáti druhým národnostem nic, leč podřízené postavení ve státě. Musíme vás varovati, že trpělivost německého národa, který až dosud neviděl ze strany státu ani toho nejmenšího znamení dobré vůle, je méně elastická než trpělivost naše.“⁸³² Po rokovaniach s predstaviteľmi československej vlády, ktoré neboli úspešné, Kundt tlmočil Runcimanovi Henleinovo stanovisko - bez uznania karlovarského programu Sudetonemeckej strany, dialóg s československou vládou nemá zmysel.⁸³³

Zarážala neúčast Henleina na jednaniach. Novosti vyjadrili údiv nad Henleinovou pasivitou, ktorej dôvody neboli známe.⁸³⁴ Henlein ukončil dohady, keď sa 19. augusta stretol

⁸²⁶ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 164.

⁸²⁷ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 163. Beneš, ktorý spravidla hodnotil politikov podľa vzťahu a vernosti k sebe, nepovažoval Hodžu za nepriateľa: „Bylo by však – myslím – nespravedlivé obviňovat ho z neloajálnosti ke mně.“ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 165.

⁸²⁸ „Od istého času dejú sa v Nemecku veľmi podozrivé veci. Nemecko vo dne v noci opevňuje hranice proti Francii i proti našej Republike. Mnohé dediny, ktoré boli na týchto hraniciach, zbúrali, obyvateľstvo vysťahovali a nastavali tam vojenské opevnenia...V ďalšej činnnej službe zadržali celý ročník prezenčne slúžiacich, ktorí mali ísť teraz do civilu. V továrňach na zbrane a muníciu zarazili všetky dovolenky a pracuje sa nepretržite.“ Novosti, 14.VIII.1938. Československo musí byť pripravené na všetko.

⁸²⁹ Novosti, ref. 828.

⁸³⁰ „PRAHA, 17. augusta...V predsedníctve minist. rady sišla sa včera na dvojhodinovú poradu Najvyššia rada obrany štátu za predsedníctva dr. Hodžu. Bola to obvyklá mesačná porada a nebola vyvolaná udalosťami vnútropolitickými alebo zahraničnými, ako sa niekde v zahraničí domnievali. Údajne rokovalo sa na tejto porade o zvýšení prezenčnej služby na tri roky, ale správa o obsahu rokovaní vydaná nebola.“ Robotnícke noviny, 18.VIII.1938. Rokovanie vlády a šestky s henleinovcami.

⁸³¹ Beneš prehľasil, že vyjednávania s SdP zahájil po dohode s Hodžom: „když po příchodu Runcimanově jsem byl okolnostmi přinucen převzít vlastně největší část jednání z rukou Hodžových – za plného jeho souhlasu -, a plnit tak některé povinnosti, které jemu náležely, jsem byl ním vždycky loajálně kryt dle předpisů naší konstituce a zvyklostí parlametně politických.“ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 165.

⁸³² BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 168.

⁸³³ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 169 – 170.

⁸³⁴ „Zdvornilostná návštěva zástupcu vodcu sudetonemeckej strany posl. Franka u lorda Runcimana oživila na politických miestach otázku, čo je s Konrádom Henleinom. Konrád Henlein sa dosiaľ s lordom Runcimanom nesišiel a vôbec sa v poslednom čase neobjavuje pri akciach sudetonemeckej strany. Tiež na poslednej schôdzi politického výboru strany Konrád Henlein nepredseda.“ Novosti, 14.VIII.1938. Záhada okolo Henleina.

s Runcimanom a Ashtonom-Gwatkinom, spolu s poslancami Frankom a Kundtom. Stretnutie sa však nekonalo v Prahe, ale v súkromí loveckého zámku Rothenhaus pri Chomutove.⁸³⁵

Priebeh rokovaní SdP s Runcimanom bol utajovaný. I vláde bezvýhradne lojálne *Robotnícke noviny* vyjadrili presvedčenie, že „verejnosť naša, domáca má právo byť informovaná vecne, sústavne a spôsobom vyčerpávajúcim, o všetkom čo sleduje, skúma a zamýšľa muž ku ktorého činnosti je obrátená pozornosť celého sveta.“⁸³⁶

Pokusom o zblíženie stanovísk vlády a SdP, bol Runcimanov návrh, aby prezident, ako akt dobrej vôle, menoval v okresoch s nemeckou väčšinou štyroch prednostov okresných úradov a nemeckého prednostu krajského súdu v Chebe. Beneš súhlasil, ale Henlein údajne prehlásil, že táto koncesia je bezvýznamná a pre SdP irelevantná.⁸³⁷ Pre *Robotnícke noviny* však bolo ohlásené vymenovanie Nemcov do úradných postov dôkazom ústretovosti vlády.⁸³⁸ Lord Runciman zdôrazňoval svoju nestrannosť, ale vzhľadom na jeho dôverné vzťahy s príslušníkmi nemeckej šľachty, mohli byť pochybnosti o jeho objektivite oprávnené.⁸³⁹

Okrem sťažností praniejúcich snahu štátnych orgánov o počesenie sudetského územia, predstavitelia SdP kritizovali najmä hospodársku politiku vlády, ktorá poškodzovala priemysel v sudetských oblastiach a viedla k neúmernému rastu nezamestnanosti. Ako príklad diskriminačnej politiky československej vlády bol uvedený výnos ministra obrany Machníka, prijatý 28. januára 1936. Štátne objednávky tradične tvorili významnú časť produkcie súkromných firiem. Na základe uvedeného výnosu mali byť štátne zákazky pridelené len podnikom, ktoré nezamestnávali členov strán „nepriateľských štátov“. Bol to úder nemeckým sociálnym demokratom a voda na mlyn Sudetonemeckej strane. Strana klasifikovala výnos ako zjavné porušenie záväzku ČSR o ochrane národnostných menšín a paragrafu 128 ústavy Československej republiky o rovnosti občanov.⁸⁴⁰ Členom Runcimanovej misie bol ukázaný

⁸³⁵ *Robotnícke noviny*, 19.VIII.1938. Runciman sa sišiel s Henleinom.

⁸³⁶ *Robotnícke noviny*, 20.VIII.1938. Ešte o misii lorda Runcimana.

⁸³⁷ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 170 – 171.

⁸³⁸ „Podľa tohto rozhodnutia vlády prídu v čelo pôst viacerých nemeckých miest Nemci, podobne Nemci boli vymenovaní za okresných náčelníkov v Aši a v Trutnove a za predsedu krajského súdu v Chebe a ďalšie podobné menovania prídu v najbližšom čase.“ *Robotnícke noviny*, 21.VIII.1938. Vláda sa ďalej snaží o dohodu.

⁸³⁹ Policajné orgány, ktoré venovali Runcimanovej misii detailnú pozornosť a informovali štátne úrady o aktivitách Runcimana a jeho sudetonemeckých hostiteľov. Napr. v správe policajnej expozitúry vo Vansdorfe je uvedený: „Během neděle 14.8. 1938 navštívil Runciman ve zdejší správě obvodě také útulek pro mládež „Berggut“ v Dolní Chřibské, okres Varnsdorf, který před krátkým časem věnoval velkostatkář Ulrich Kinsky straně SdP, za přítomnosti krajského vedoucího strany SdP z České Lípy, poslance Františka Maye.“ V správe je ďalej uvedený, že „uspořádalo německé obyvatelstvo SdP-příslušnosti Runcimanovi během jeho odpoledního pobytu v neděli na zámku Balzhütte ovace a sborovým voláním jej konečně přimelo, aby se ukázal na terase, kde byl uvítan voláním 'Heil' a 'Sieg Heil'. Při této příležitosti vystoupila jedna místní učitelka, která ovládá částečně anglický jazyk a vznesla na lorda Runcimana tuto prosbu v anglické řeči: 'My doufáme v brzké, spravedlivé řešení a vkládáme ve Vás celou naši důvěru, lordo Runcimane.' Lord Runciman se prý usmál a prohlásil tak, že to bylo slyšeti i v davu: 'Bude-li Bůh chtít, já chci učiniti vše, co jest v mé moci.'“ AMZV ČR, II. sekce 1918 – 1939, III. řada, k. 458 A.

⁸⁴⁰ „Dokonce i orgány které stály blízko vládě, jako Prager Tagblatt zaujímaly stanovisko, že národnostně politický prvek nemá v hospodářském životě co pohledávat a že ministerstvo se ocitlo v rozporu s rovností všech občanů ve státě, která je zakotvena ve všech právních rádech civilizované střední Evropy – o to skandálnější je to vzhledem ke skutečnosti, že daně a vojenská služba ležely na všech národnostech státu.“ BOYER, Christoph. Přidělování státních zakázek v ČSR ve 30. letech – prostředek likvidace sudetoněmeckého hospodářství? In KOLEKTIV. Ztroskotání spolužití Češi, Němci, Slovinci v První republice. 1918 – 1938. Praha : Ministerstvo zahraničních věcí, 1993, s. 150.

neutešený stav sudetských priemyselných podnikov počas ich návštevy výstavných trhov v Liberci.⁸⁴¹

Náznamy, že československá vláda bude ochotná pristúpiť na požiadavky SdP i keď ich splnenie by mohlo ohroziť suverenitu republiky, podnietili kritiku *Slovenských zvestí*.⁸⁴² Opačný názor zastávala *Slovenská politika*: „Všetko poukazuje na to, že vo vyjednávaní sa došlo k určitému punktu, kedy sa bude treba odhodlať k novým krokom.“⁸⁴³

K záveru, že je nutné pristúpiť na požiadavky SdP dospel zrejme i Beneš, keď súhlasil s návrhom Runcimana, z 23. augusta, koncipovaného na základe podmienok SdP. Návrh – tzv. „tretí plán“⁸⁴⁴, pozostával zo siedmych častí, upravujúcich postavenie nemeckej komunity v samosprávnej, administratívnej, rozpočtovej, finančnej, legislatívnej, propagačnej a bezpečnostnej oblasti.⁸⁴⁵

Proklamovaná nezávislosť Runcimana na britskej vláde bola len fikciou. Potvrdila to cesta Ashtona-Gwatkina do Veľkej Británie za účelom konzultácií s ministrom zahraničných vecí Halifaxom. *Robotnícke noviny* napísali, že účelom cesty bolo vypracovanie novej stratégie pre postup Runcimana.⁸⁴⁶ Podľa názoru periodík *Slovák* a *Národných novín* však k žiadnej výraznej zmene situácie, ktorá by si vynútila Ashton-Gwatkinovu cestu do Británie, nedošlo a o motíve cesty sa bolo možné len dohadovať.⁸⁴⁷

Po svojom návrate z Londýna 27. augusta, Runciman konzultoval postoj predstaviteľov Veľkej Británie s Benešom. Varoval, že nemeckí vyslanci v Moskve, Bukurešti a Belehrade oficiálne oznámili rozhodnutie Nemecka donútiť Československo k ústupkom aj vojenskou intervenciou. V takomto prípade, vyhlásil Runciman, by ČSR bola rozbitá a Veľká Británia, vzhľadom na vojenskú nepripravenosť by nedokázala nemeckej agresii zabrániť. Runciman preto žiadal československú vládu, aby k požiadavkám SdP zaujala „veľkorysý“ prístup.⁸⁴⁸

K prehĺbeniu napätia prispelo memorandum Sudetonemeckej strany - „Prevolanie o práve k sebaobrane“, uverejnené 26. augusta. S odôvodnením, že sudetští Nemci sa musia brániť pred útokmi „marxistických teroristov“, vedenie strany vyzvalo, aby sa, za dodržania

⁸⁴¹ „Podľa súkromnej informácie navštívila misia tiež kúpele Libverdu a funkcionári sudetonemeckej strany ukázali členom misie v jednej obci tri továrne, v ktorých sa následkom svetovej krízy už päť rokov nepracuje.“ *Novosti*, 24.VIII.1938. Poslanie lorda Runcimana do významnejšieho štádia, ale správy o jeho vlastnom pláne sú predčasné.

⁸⁴² „najdôležitejšie je teraz to, že Henlein – zrejme na berlínsky podnet – je neústupný a rozhodnutý hnať veci do krajnosti...A čo vláda? Je ešte viac ako predtým odhodlaná...preukazovať »dobrú vôľu« pre dorozumenie s henleinovcami...Je vláda nútená takto postupovať? Keď arcireakčný »Venkov« priznáva, že tým vystavuje »čsl. verejnosť ďalším skúškam trpezlivosti a kludu«, hovorí priamo, že v ustupovaní henleinovcom má vláda verejnosť proti sebe. Vnútropolitický teda nemá žiadu príčinu vláda aj naďalej ustupovať, naopak má všetky dôvody jednať s veľkorysou rozhodnosťou.“ *Slovenské zvesti*, 23.VIII.1938. Plňte, čo ľud chce a svet od nás čaká v ústupkoch neslobodno pokračovať.

⁸⁴³ *Slovenská politika*, 26.VIII.1938. Medzi nádejou a beznádejnosťou: Zúži sa „priepasť“.

⁸⁴⁴ Beneš definoval ako „prvý plán“ svoje memorandum predložené predstaviteľom Francúzska a Anglicka počas konferencie 26. apríla 1938, „druhým plánom“ bola prvá verzia národnostného štatútu, vypracovaná Hodžom a doručená Sudetonemeckej strane 30. júla 1938. BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 173.

⁸⁴⁵ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 175 – 176.

⁸⁴⁶ *Robotnícke noviny*, 26.VIII.1938. Runcimanov spolupracovník u Halifaxa.

⁸⁴⁷ *Slovák*, 27.VIII.1938 Ashton Gwatkin u lorda Halifaxa; *Národné noviny*, 27.VIII.1938. *Nikto nechce válku.*

⁸⁴⁸ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 183.

„zákonných podmienok a hraníc“, proti útokom bránili. Vláda síce proklamáciu zabavila, ale v dokument bol publikovaný v Nemecku.⁸⁴⁹

Prezident odovzdal tzv. tretí plán Runcimanovi 29. augusta. Sebekovský a Kundt návrh prevzali 30. augusta. Beneš nepredpokladal, že bude prijatý bez výhrad, ale stane sa podkladom pre ďalšie vyjednávanie. Runciman však, k Benešovmu „ohromnému prekvapeniu“, plán odmietol s vysvetlením, že nezodpovedá požiadavkám SdP a časový rozvrh implementácie by spôsobil „zbytočné odklady“. Na negatívny postoj Runcimana k tretiemu plánu malo vplyv stretnutie s Henleinom 28. augusta.⁸⁵⁰ Ostro kriticky sa na adresu Beneša vyjadril britský minister zahraničných vecí Halifax.⁸⁵¹

Intenzívne rokovania medzi SdP a Runcimanom, viedli *Slovenskú politiku* k názoru, že kríza sa dostala do kritického štádia.⁸⁵² Ako sprievodný znak rastúceho napätia hodnotili *Robotnícke noviny* násilné incidenty v pohraničí a vyzývali k rozvahe.⁸⁵³ Novosti priznali, že vzhľadom na nezmieriteľnosť stanovísk, prelom v riešení krízy nenastal.⁸⁵⁴

K prekvapujúcej udalosti došlo 1. septembra – Henlein navštívil v Berchtesgadene Hitlera, kde zotrval aj nasledujúci deň. Henleinovu cestu do Nemecka, ktorú navrhol Runciman, Beneš vnímal ako akt namierený proti záujmom Československa: „Když jsem s Runcimanovým postupem...projevil rozhodný nesouhlas a protestoval proti tomu, zdůrazňuje, že převádí otázku na pole nepřipustné a přímo Hitlera vyzývá, aby zasahoval do našich vnitřních věcí, prohlásil, že to učinil jen za sebe a na svou zodpovědnost. Učinil prý toto rozhodnutí proto, aby v této rozhodné chvíli Hitlera postrašil, že nedojde-li k dohodě mezi Němci a Prahou, mělo by to osudné důsledky mezinárodní a celý spor by přešel na pole řešení mezi velmocemi.“⁸⁵⁵ O výsledkoch stretnutia neboli zverejnené informácie. Komuniké len konštatovalo zhodu názorov, bez uvedenia o akú zhodu sa konkrétne jedná. V správe o stretnutí s Hitlerom, ktorú Henlein odovzdal Ashton-Gwatkinovi 4. septembra, však uviedol že navrhol dve riešenia – autonómiu v rámci ČSR, alebo plebiscit o pripojení sudetského regiónu k Nemecku a že si želá dosiahnutie oboch riešení mierovou cestou. Hitler údajne súhlasil.⁸⁵⁶ Pokiaľ to vôbec bola pravda, zmienka o autonómnom riešení mala zrejme len zakryť Hitlerove skutočné úmysly. Medzitým politický výbor SdP rozhodol, že „tretí plán“ nezodpovedá požiadavkám strany. 2. septembra Kundt a Sebekovský prezidentovi oznámili odmietnutie predložených návrhov. Podľa Beneša, Kundt vyhlásil, že v Čechách nieto porozumenia pre „epochálnu“ revolúciu, ktorá prebieha v Nemecku a varoval, že pokiaľ

⁸⁴⁹ ČELOVSKÝ, Mnichovská, ref. 543, s. 238.

⁸⁵⁰ KÁRNÍK, ref. 297, s. 556.

⁸⁵¹ „Ministr lord Halifax pak sdělil vyslanci Francie v Londýne Corbinovi, 'že práce lorda Runcimana je nemožná, dokud president Beneš se nerozhodne zaujmouti konkrétní a rozumné stanovisko'.“ KLIMEK, ref. 306, s. 610.

⁸⁵² „Odrázom kritických dní je aj zvýšená činnosť lorda Runcimana. Vzbudilo mimoriadnu pozornosť, že lord Runciman náhle prerušil v nedeľu svoj weekend, aby sa sišiel s Konrádom Henleinom k 'rozhodujúcemu a dôležitému' vraj rozhovoru...“ *Slovenská politika*, 30.VIII.1938. *Rozhodujúce chvíle!*

⁸⁵³ *Robotnícke noviny*, 30.VIII.1938. V československo-nemeckom pomere a pre celú Európu nastávajú chvíle, rozhodujúce o mieri.

⁸⁵⁴ „Československá vláda sa zatiaľ na žiadnych nových návrhoch neusniesla. Ide len o základné myšlienky, ktoré by sa mohli stať novou základňou pre ďalšie vyjednávanie...Ostatne vláda nemôže prísť už vzhľadom k húževnatému odmietavému stanovisku sudetonemeckej strany s návrhmi novými.“ *Novosti*, 31.VIII.1938. Len územná autonómia uspokojí Nemcov. Ťažké dni. Štátna autorita musí byť udržiavaná na celom území Republiky.

⁸⁵⁵ BENEŠ, Paměti, ref. 349, s. 195.

⁸⁵⁶ ČELOVSKÝ, Mnichovská, ref. 543, s. 239.

Československo nevyvodí zo situácie včas nutné konzekvencie a nezmení vnútorné i zahraničné politické smerovanie, „dojde brzo k událostem, za něž vina nebude spočívat na Němcích.“⁸⁵⁷

Optimizmom neoplývali ani *Robotnícke noviny*. Denník hodnotil situáciu ako neistú a dohodu nepovažoval za pravdepodobnú, i keď prebiehali intenzívne rokovania medzi predstaviteľmi vlády, delegátmi SdP a Runcimanom.⁸⁵⁸ *Slovenská politika* kladla otázku, aké obete bude musieť republika podstúpiť a či bolo nebezpečenstvo konfliktu definitívne zažehnané: „Zdá sa teda, že najhoršie veci sú dočasne zažehnané. Tým ale v ničom sa neodľahčuje problém, základne dôležitý pre vnútorné usporiadanie našich štátnych a národnostných pomerov pri plnom zaistení našej suverenity a bezpečnosti. Zmocnela dôvera, že mier európsky a zachráni sa cenu našej ochoty ku kompromisu a našich vnútropolitických ústupkov. Áno, ale teraz prichádza otázka: Ako veľká veľká bude táto výkupná cena a koľké môžu a musia byť tieto ústupky?“⁸⁵⁹ Odmietnutie „tretieho plánu“ viedlo *Slovenský deník* k predpokladu, že nové návrhy môžu nanajvýš rozšíriť určite klauzuly už obsiahnuté v predošlých návrhoch vlády a prípadne začleniť niektoré body karlovarského programu.⁸⁶⁰ Možnosť dosiahnutia kompromisu bola však vo svetle vyjadrení niektorých predstaviteľov SdP, ktorí stupňovali nacionalistickú rétoriku, nereálna.⁸⁶¹ Pre *Robotnícke noviny* bol prejav poslanca Wollnera dôkazom, že SdP je rozhodnutá odmietnuť vládne návrhy.⁸⁶²

Neochota emisárov SdP akceptovať „tretí plán“ a naliehanie Veľkej Británie na ďalších ústupkoch,⁸⁶³ viedla prezidenta k radikálnemu rozhodnutiu - počas stretnutia s Kundtom a Sebekowským 4. septembra, ich vyzval aby spísali zoznam požiadaviek SdP s poznámkou, že budú splnené. Keď odmietli, požiadali aby formulovali svoje žiadosti ústne,

⁸⁵⁷ BENEŠ, Paměti, ref. 349, s. 198.

⁸⁵⁸ „Praha, 2. septembra...V Prahe sa i za takejto situácie stále ďalej rokuje. Včera bol lord Runciman dopoludnia na dlhšom rozhovore u prezidenta Republiky dr. E. Beneša. Predseda vlády dr. Hodža radil sa včera s viacerými členmi vlády. Prezident republiky dr. Beneš prijal dnes znovu zástupcov sudetonemeckej strany, poslanca Kundta a dr. Sebekowského. Pokračovalo sa v poslednej súkromnej rozprave z 29. augusta o úprave národnostných pomerov.“ *Robotnícke noviny*, 3.IX.1938. Henleinovci čakajú na rozhodnutie Nemecka.

⁸⁵⁹ *Slovenská politika*, 4.IX.1938. Za akú cenu?

⁸⁶⁰ *Slovenský deník*, 4.IX.1938. Vyčkávacie stanovisko Československa.

⁸⁶¹ „Tých osem bodov karlovarských požiadaviek, vyhlásených Henleinom na shromaždení dôverníkov, sa ešte zostruje. Poslanec Wollner na dožinkovej slávnosti pri Aši za prítomnosti Henleina povedal reč, ktorá hovorí nie o kompromise, ale o odboji voči Prahe. Wollner vyhlásil, že karlovarské požiadavky, v ktorých sa hovorí o autonómnom území sudetských Nemcov a o ich odškodnení za utrpenú škodu od roku 1918, sú len začiatkom...Wollner vyhlásil, že všetci Česi, čo sa prisťahovali do krajov sudetských Nemcov od prevratu, musia sa vystahovať. Súdi sa, že poslanec Wollner nebol by takto hovoril v prítomnosti Henleinovej, keby mu tento nebol zradil obsah rozhovorov v Berchtesgadene.“ *Slovák*, 6.IX.1938. Karlovarské požiadavky platia. Tiež *Slovenská politika*, 6.IX.1938. Nemecké plány: Vyjednávajú alebo – diktovať?

⁸⁶² *Robotnícke noviny*, 6.IX.1938. Henleinovci ostávajú neústupní.

⁸⁶³ Newton varoval 3. septembra Beneša, že ak bude musieť Veľká Británia voliť medzi karlovarským programom a vojenským konfliktom, jednoznačne zvolí mierové riešenie v súlade s požiadavkami SdP. LAFFAN, ref. 235, s. 238. Podľa Benešovej interpretácie Newton ho upozornil, že v prípade konfliktu by bola republika zničená a „je prý více než pochybné, že by i v případě vítězného skončení války bylo možno obnoviti Československou republiku v tom rozsahu, jaký má nyní.“ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 203. Na rozdiel od predstaviteľov Veľkej Británie, ktorí otvorene odmietli poskytnúť záruky Československu, postup ministra zahraničných vecí Francúzska Bonneta bol v podstate identický, ale navyše pokrytecký. 25. augusta Bonnet Halifaxovi oznámil, že bude akceptovať Runcimanovo rozhodnutie bezvýhradne a v prípade, že ho československí predstavitelia odmietnu, Francúzsko by sa pokladalo za zbavené svojich záväzkov voči ČSR. 3. septembra však verejne potvrdil odhodlanie Francúzska dodržať zmluvné záväzky za každých okolností. KLIMEK, ref. 284, s. 614.

písomne ich zaznamenal, podpísal a kópiu dokumentu im odovzdal.⁸⁶⁴ Nová verzia dostala pomenovanie „štvrtý plán“: Prezident priznal, že „Tzv. čtvrtý plán znamenal v podstatě téměř úplné přijetí karlovarských osmí bodů Henleinových československou státní správou“, nebol však ochotný akceptovať požiadavku uznania nemeckej národnosti ako právnej osoby, s vysvetlením, že „naprostá neurčitost tohto pojmu a možnost vyvozovati z něho dalekosáhle požadavky, které nejsou jasné a které by jednotu státu mohli eventuálně ohrozit, brání jeho uznání.“⁸⁶⁵

Plán schválil výbor politických ministrov a bol predložený Runcimanovi. Podľa Beneša Runciman potvrdil, že plán spĺňal karlovarské požiadavky SdP: „Ve správě o své misi, kterou dal dne 21. září 1938 ministerskému předsedovi Chamberlainovi...napsal lord Runciman, že čtvrtý plán podle jeho přesvědčení i podle mínění zodpovědných vůdců československého Deutschtumu obsahoval vše podstatné z toho, co bylo obsaženo v osmi karlovarských bodech.“⁸⁶⁶ 7. septembra boli s plánom oboznámení predstavitelia SdP a Henlein.⁸⁶⁷ Keďže konkrétny obsah plánu nebol verejne známy, *Robotnícke noviny* sa obmedzili na konštatovanie, že vyjednávanie sa dostalo do rozhodujúceho štádia a československá vláda predložila svoje konečné návrhy.⁸⁶⁸ *Slovák* informoval o stanovisku českých a britských periodík.⁸⁶⁹ Možnosť dosiahnuť dohodu na báze „štvrtého plánu“ spochybnil úvodník denníka *Times*, uverejnený 7. septembra. Autor článku, hlavný redaktor Geoffrey Dawson, vyjadril názor, že pre Československo by snáď bolo výhodnejšie stať sa viac homogénnym štátom, tým že bude akceptovať stratu kontroly nad sudetskými regiónmi. Dawson fakticky navrhol riešenie, ktoré ani Hitler dovtedy tak radikálne neformuloval.⁸⁷⁰ Československý vyslanec v Londýne, Masaryk, protestoval a žiadal, aby sa ministerstvo zahraničných vecí Veľkej Británie od článku dištancovalo.⁸⁷¹ Žiadosti bolo vyhovené, Halifax označil článok za „nešťastný“, ale britské dementi dosiahol Masaryk až po dvoch intervenciách u lorda Halifaxa.⁸⁷² Nemenej znepokojivo vyznel článok, uverejnený 6. septembra v periodiku *République* z pera popredného politika radikálnej strany, Émile Rocheho. Podľa autora, vzhľadom na neschopnosť nájsť vôľu k spolužitiu, by mali byť obe

⁸⁶⁴ LAFFAN, ref. 235, s. 238 – 239.

⁸⁶⁵ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 210.

⁸⁶⁶ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 214.

⁸⁶⁷ KLIMEK, ref. 284, s. 611.

⁸⁶⁸ *Robotnícke noviny*, 7.IX.1938. Vyšše štvorhodinová porada politických ministrov u prezidenta Republiky schválila definitívne vládne návrhy.

⁸⁶⁹ „O štvrtom pláne vedúce české noviny, ktoré majú hodne blízko k vládnym činiteľom píše, že je dôverný a niet v ňom presných informácií. Hovorí sa o akejsi novej úprave župného zriadenia, o súhlase so sriadením národnostných katastrov a o rýchlom uskutočnení obsadenia miest podľa zásad národnostnej pomernosti vo verejnej službe. Nemá sa však dovoliť Henleinovej strane slobodne hlásať národno-socialistické učenie, ďalej rozhodovanie o brannej moci má ostať naďalej v právomoci ústrednej vlády...Londýnske noviny na okraj štvrtého plánu poznamenávajú, že pražská vláda pri tomto prijala za základ rokovania všetky karlovarské požiadavky. Týmto vraj vynúti sa zo strany Henleina osvedčenie, či ide o uspokojenie Nemcov v rámci ČSR bez narušenia jej samostatnosti a integrity, alebo či Henlein sám stojí v službách nemeckej územnej expanzivity. Keď neprijme tento plán, ktorý je so strany pražskej vlády posledným slovom, pravdu budú mať tí, čo hovoria, že konflikt dá sa vyriešiť len zbraňou.“ *Slovák*, 8.IX.1938. Praha povedala posledné slovo?

⁸⁷⁰ LAFFAN, ref. 235, s. 251.

⁸⁷¹ ČELOVSKÝ, Mnichovská, ref. 543, s. 250.

⁸⁷² BRUEGEL, ref. 154, s. 252.

komunity oddelené. Závažnosť názoru umocňovala skutočnosť, že Roche bol Daladierovým a Bonnetovým blízkym priateľom.⁸⁷³

Udalosťou, ktorá ukončila rokovania medzi SdP a československou vládou boli uvedené násilnosti ku ktorým došlo medzi nemeckými a českými demonštrantami 7. septembra v meste Moravská Ostrava.⁸⁷⁴ S odôvodnením, že za týchto okolností je pokračovanie v jednaní bezpredmetné, poslanci Frank a Kundt rokovania prerušili. Chronologický sled udalosti opísali *Novosti*.⁸⁷⁵ Beneš charakterizoval incident ako zinscenovaný, s cieľom eliminovať akúkoľvek dohodu s SdP pred vystúpením Hitlera na pripravovanom zjazde nacistickej strany v Norimbergu: „*Záminka byla tedy šťastně nalezena. Zpráva byla hned sudetoněmeckou stranou nafouknuta a rozeslána do světa jakožto katastrofální událost.*“⁸⁷⁶ Vo vzácnnej zhode s prezidentom i Runciman zdieľal názor, že poslanci SdP boli zneužití so zámerom pozastaviť, alebo dokonca jednostranne ukončiť rokovania.⁸⁷⁷ *Slovenské zvesti* prirovnali incident v Moravskej Ostrave k provokáciám, ktoré predchádzali anšlus Rakúska.⁸⁷⁸ Podľa názoru *Robotníckych novín* existovala len malá nádej že predstavitelia SdP budú chcieť pokračovať v rokovaniach pred Hitlerovým prejavom v Norimbergu. Redakcia vysvetľovala nekompromisný postoj SdP ako dôsledok uverejnenia článku v periodiku *Times*, proti ktorému mal údajne výhrady aj lord Runciman.⁸⁷⁹

10. septembra odvysielal československý rozhlas Benešov prejav. Prezident priznal, že sa prihovára k občanom v čase najväčšej krízy od založenia republiky. Politický vývoj ČSR za uplynulé dve desaťročia označil za pokojný, vinúci sa v rámci demokratických zvyklostí a inštitúcií. Jediným problémom bolo vyriešenie národnostnej otázky. S optimizmom, ktorý charakterizoval jeho prejavy a verejné vystúpenia, deklaroval presvedčenie, že „*na základe pripravených návrhov sa dnešná vládna väčšina so všetkými národnosťami dohodne a ďalší zdarný vývoj republiky zaistí.*“ V závere prejavu prehlásil: „*Mám nezlomnú vieru v náš štát,*

⁸⁷³ ČELOVSKÝ, Mnichovská, ref. 543, s. 250.

⁸⁷⁴ 7. septembra bolo uväznených 82 členov SdP na základe obvinenia z pašovania zbraní do ČSR. Predstavitelia SdP navštívili budovu okresného súdu a žiadali vysvetlenie. Medzitým sa pred budovou zhromaždil dav Nemcov, zväčša študentov, ktorí žiadali prepustenie uväznených. Skandovanie podnietilo protidemonštráciu Čechov. Medzi oboma skupinami došlo k zrážke. Zasiahla polícia a jeden z členov jazdnej polície udrel poslanca Maya bičom. Podľa nemeckej verzie, napriek Mayovmu upozorneniu, že ako poslanec má imunitu, policajt vykrikol, že je mu to jedno. LAFFAN, ref. 235, s. 253.

⁸⁷⁵ „*V stredu dopoludnia odovzdal predseda vlády dr. Milan Hodža sudetonemeckej strane prostredníctvom poslanca Kundta oficiálny návrh dohody na riešenie národnostných otázok...Tlačový úrad sudetonemeckej strany vydal v stredu odpoľudnia sdelenie, že delegácia sudetonemeckej strany skúmala v stredu vládny návrh. V tejto správe sudetonemeckej strany sa zaznamenáva, že bolo rozhodnuté, aby na základe tohto návrhu v jednaní s vládou sa pokračovalo. Behom schôdze však prišla správa o incidente v Moravskej Ostrave...ktorý dal podnet k prehláseniu, že v súvislosti s týmto incidentom nemôže sudetonemecká strana v jednaní pokračovať. O pol 7. hod večer dostavili sa poslanci Kundt a dr. Rosche k dr. Hodžovi a oznámili mu usnesenie delegácie sudetonemeckej strany...Predseda vlády sdelil obom intervenujúcim poslancom, že príslušní rezortní ministri dali už odpoľudnia pokyn, aby ostravský incident bol čo najprísnejšie vyšetrovaný...V stredu o 17.15 hod. prijal lord Runciman a členovia jeho misie oficiálnu delegáciu sudetonemeckej strany a dostali informáciu o strednejších udalostiach v Moravskej Ostrave.*“ *Novosti*, 9.IX.1938. **Sudetonemecká strana prijala nový program** ale len ako podklad k ďalšiemu vyjednávaniu. *Porady prerušené pre incident v Mor. Ostrave.*

⁸⁷⁶ BENEŠ, Paměti, ref. 349, s. 219.

⁸⁷⁷ LAFFAN, ref. 235, s. 255.

⁸⁷⁸ *Slovenské zvesti*, 9.IX.1938. *Výroba „incidentov“.*

⁸⁷⁹ *Robotnícke noviny*, 10.IX.1938. *Prezident republiky prehovorí do rozhlasu.*

v jeho zdravosť, v jeho silu, v jeho odolnosť, v jeho skvelú armádu a v nezdolného ducha a oddanosť všetkého jeho ľudu. A viem, že náš štát z dnešných ťažkostí vyjde víťazne.“⁸⁸⁰

Dva dni po Benešovom prejave znela v éteri reč s radikálne odlišným obsahom. Vystúpenie ríšskeho kancelára Hitlera bolo vyvrcholením zjazdu nacistickej strany v Norimbergu. Hitler prekvapil. Na rozdiel od predrečníkov Goebbelsa a Göringa, ktorí na adresu Československa nešetřili urážlivými výrokmi, nemecký diktátor sa zdržal invetív a zameral pozornosť na údajné krivdy spáchané na nemeckom obyvateľstve republiky.⁸⁸¹ I keď

Hitler nevyzval sudetských Nemcov k ozbrojenému odporu expressis verbis,⁸⁸² bezprostredne po prejave začalo nemecké obyvateľstvo demonštrovať a dochádzalo k roztržkám, ktoré prerástli do rozsiahlych násilností. Došlo k obetiam na životoch. Bezpečnostným zločkám sa podarilo obnoviť poriadok.⁸⁸³ Henlein odišiel do Nemecka a v nemeckom rádiu akúkoľvek možnosť dohody s československou vládou vylúčil.⁸⁸⁴ Henleinov prejav znamenal zároveň aj koniec Runcimanovej misie. 15. septembra o polnoci bolo zverejnené oznámenie: „Na pozvanie britského ministerského predsedu Chamberlaina vracia sa lord Runciman, sprevádzaný pánom Ashtonom-Gwatkinom, na niekoľko dní do Londýna k poradám s ministerským predsedom a jeho kolegami v súvislosti s berchtesgadenskými rozhovormi. Z toho dôvodu vyzýva lord Runciman všetky strany a osoby, aby sa zdržal akejkoľvek činnosti, ktorá by mohla obťažovať terajšiu situáciu, kým sa nedosiahne výsledkov ďalších rozhovorov, ktoré budú uskutočnené v blízkej budúcnosti medzi ministerským predsedom Veľkej Británie a nemeckým ríšskym kancelárom.“⁸⁸⁵ Do Československa sa lord Runciman už nevrátil.

⁸⁸⁰ Slovenský denník, 11.IX.1938. Prezident republiky národom republiky.

⁸⁸¹ Podľa A. Klimeka bola Hitlerova reč „obsahově mlhavá, bez konkrétních požadavků a termínů.“ KLIMEK, ref. 284, s. 620.

⁸⁸² „Hitlerova řeč neobsahovala žádné přímé oznámení o útoku Třetí říše na Československo ani konkrétní výzvy k povstání sudetských Němců...Ve skutečnosti šlo ale o další Hitlerovu lest. Plán vojenského útoku na ČSR platil; ještě v době konání sjezdu se radil Hitler s generály OKW a dojednávány byly již technické podrobnosti agrese.“ KÁRNÍK, ref. 297, s. 570.

⁸⁸³ Slovenský denník, 15.IX.1938. Poriadok obnovený – napnutie trvá; Slovák, 15.IX.1938. Búrľivé udalosti na česko-nemeckom pohraničí a v Prahe; Slovenská politika, 17.IX.1938. Odrazený útok.

⁸⁸⁴ „PRAHA, 16. septembra. Říšskoněmecké rozhlasové stanice vysílaly včera dva projevy, projev Henleinov a projev vodcov jeho strany. Henlein v svojom prejave vyhlasuje dohodu s čs. vládou za definitívne nemožnú a volá po návrate Nemcov z Československa do Nemeckej ríše, lebo vraj sudetskí Nemci nemôžu ďalej žiť v jednom štáte. Vodcovia henleinovcov, shromáždení v Aši, vyzývajú zas v druhom prejave sudetských Nemcov, aby sa bránili všetkými prostriedkami a ľúbe očierňujú Československo, že na jeho území sa lúpi a vraždí nemecké obyvateľstvo.“ Robotnícke noviny, 17.IX.1938. Henlein po úteku do Nemecka dovršuje svoju vlastizradu.

⁸⁸⁵ Slovák, 17.IX.1938. Lord Runciman sa vracia do Londýna.

XI. Berchtesgaden

Potlačenie násilností československými bezpečnostnými orgánmi vyvolalo dojem, že nebezpečenstvo konfliktu pominulo. Existovali síce obavy z budúceho vývoja, ale tlač hodnotila situáciu optimisticky. Podľa *Slovenských zvestí* vďaka rozhodnosti vlády a podpore spojencov boli Hitlerove plány zmarené.⁸⁸⁶ *Slovenská politika* poukázala na rozdiely v rámci vedenia SdP, ktoré dávali nádej, že rokovania budú môcť pokračovať: „*Viacerí sudetonemeckí poslanci ostali v Prahe a iste nie je náhoda, že títo patria k umiernenému krídlu strany. Medzi nimi sú Kundt a dr. Peters (obidvaja boli tiež vyjednávači s vládou i s lordom Runcimanom).*“⁸⁸⁷ Denník zároveň informoval o upokojení situácie v sudetských regiónoch, čo pripisoval sklamaniu nemeckého obyvateľstva z nesplnených očakávaní invázie nemeckej armády do ČSR.⁸⁸⁸ Pre *Slovenský denník* bolo potlačenie násilnosti dôkazom schopnosti štátnych orgánov odolať pokusom o rozvrat. Redakcia optimisticky predpokladala, že útek Henleina a jeho spoločníkov za hranice povedie k obnove nemeckého aktivizmu.⁸⁸⁹ *Robotnícke noviny* písali o sklamaní členov zakázanej SdP a hromadnom vstupe sudetských Nemcov do nemeckej sociálno-demokratickej strany.⁸⁹⁰

Napriek snahám vládnej tlače prezentovať udalosti posledných dní ako porážku rozvratníckej politiky SdP, znepokojivé komentáre uverejňovali bulvárne denníky v Čechách, kde cenzúra bola miernejšia ako na Slovensku. *Slovenský denník* pranieroval údajne nezodpovedný spôsob písania tzv. šestákových novín, usilujúcich vzbudiť záujem čitateľov senzačnými správami i za cenu zásahov cenzúry.⁸⁹¹

⁸⁸⁶ „Energické činy československej vlády, ktoré si žiadal ľud a pohotovosť našich spojencov a priateľov pokoja dosiaľ zachránili pokoj. Hitler sa neodvážil poskytnúť »pomoc« henleinovcom, lebo videl, že sme odhodlaní sa brániť a že obrovská prevaha sveta je na našej strane.“ *Slovenské zvesti*, 16.IX.1938. Henlein utiekol do Nemecka.

⁸⁸⁷ *Slovenská politika*, 17.IX.1938. Zmätok v sudetonemeckej strane!

⁸⁸⁸ „Netreba azda ani poznamenať, že v sudetonemeckom kraji vládne už druhý deň úplný pokoj. K revoltovaniu nemá už nikto chuti...Hitler im sľuboval v norimberskom rozhlase okamžitú pomoc, keby sa dostali do konfliktu s čs. republikou. Nespravil však nič. Nedodrжал svoj sľub. Z toho sudetskí Nemci uzatvárajú, že sa Hitler proste neodvážil vyvolať vojnu s Československom.“ *Slovenská politika*, ref. 887.

⁸⁸⁹ „Naša štátna moc ukázala celému svetu a menovite Nemecku, že tendenčne šírené chýry o vnútornej slabosti nášho štátu boli nepravdivé, že vieme si urobiť na svojom území poriadok a že sa nevyplatí našu silu podceňovať...Dôsledky likvidácie revolty sa iste prejavia v sudetonemeckom obyvateľstve vo veľkom merítke v smere priaznivom pre záujmy štátu a pre možnosti nového vzostupu nemeckého aktivizmu, čo určite by nebolo bez veľkého významu aj pre zahranične-politickú stránku nášho národnostného problému.“ *Slovenský denník*, 17.IX.1938. Vzbura na celej čiare zlikvidovaná.

⁸⁹⁰ „Medzi svedenými a sklamanými členmi Henleinovej strany už aj pred jej rozpustením nastal veľký zmätok a roztrpčenie. Tí, ktorých henleinovci len terorom prinútili vstúpiť do sudetonemeckej strany, na mnohých miestach si vydýchli teraz a utekajú z nej. Do nemeckej soc. demokracie hromadne sa hlásia noví členovia, najmä z robotníctva.“ *Robotnícke noviny*, 18.IX.1938. Rozklad a rozpustenie Henleinovej strany.

⁸⁹¹ „Nikdy nebol taký veľký záujem o noviny v celom štáte ako tieto dni politického napätia a neistoty. Seriózne časopisy sa svedomite starajú, aby svojich čitateľov informovali o najzávažnejších udalostiach a rozhodnutiach zodpovedných činiteľov...Každý deň sme svedkami najprotichodnejších správ veľmi zhubne pôsobiacich najmä na neinformované čitateľstvo. Živnou pôdou na sériové vyrábanie falošných a zbytočne znepokojujúcich správ je hlavne Praha, kde vychádza niekoľko lacných šestákových poludníkov a večerníkov...Nervy našej verejnosti podrobované každodenne novým skúškam nemožno prepínať do nekonečna. Vo vzrušených časoch neslobodno robiť také novinárske experimenty, aby 3-krát denne musel štátny zástupca aplikovať paragrafy o konfiškácii.“

Zásah bezpečnostných orgánov v sudetských regiónoch a útek radikálneho krídla SdP nevyústil do vojenského konfliktu s Nemeckom. Bolo však pravdepodobné, že Hitler daný stav vecí akceptovať nebude. S obavami očakávali hroziacu inváziu nemeckej armády Daladier a Bonnet. Britský vyslanec v Paríži, E. Phipps, 13. septembra informoval Londýn, že podľa názoru Bonneta, hrozba konfliktu je „otázkou skôr minút než dní“ a je nutné okamžite prijať opatrenia, ktoré odvrátia vojnu s Nemeckom.⁸⁹² V správe z 13. septembra, poľský vyslanec v Paríži, Julius Łukasiewicz, charakterizoval Bonneta ako deprimovaného a bezradného človeka, ktorý sa obával hroziaceho konfliktu, pretože „európska vojna by bola absurditou a musí jej byť zabránené“.⁸⁹³ Bonnet požiadal Chamberlaina, aby „za každú cenu“ zabránil vstupu nemeckých vojsk do Československa. Navrhoval zvolanie konferencie Nemecka, Veľkej Británie a Francúzska s cieľom vyriešiť sudetskú otázku mierovou cestou. Chamberlain súhlasil.⁸⁹⁴

V oficiálnom komuniké britskej vlády z 14. septembra je uvedené, že Chamberlain, „v dôsledku prehlbenia kritickej situácie“ navrhol stretnutie s Hitlerom v Nemecku, aby sa dospelo k mierovému vyriešeniu konfliktu. Hitler bol ochotný sa s Chamberlainom stretnúť 15. septembra.⁸⁹⁵ Oznam vyvolal vlnu údivu. Prekvapujúce bolo najmä Daladierovo priznanie, že iniciátorom návrhu bol on. Podľa Beneša, v prípade vpádu nemeckej armády do ČSR by Francúzsko nemohlo zostať stranou, ale Daladier „Do války 'pro české Němce' však za žádnou cenu nechtěl jít a Bonnet sám celé nědele a měsíce už usilovně pracoval o to, aby k tomu dojít nemohlo. Většina francouzského kabinetu byla rozhodně téhož mínění. V této situaci vyzval Daladier – jak sám se k tomu veřejně hlásil – ministerského předsedu Chamberlain, aby navštívil Hitlera a zjistil si u něho přímo, jak by bylo možno tzv. československou krizi řešit bez mezinárodního konfliktu.“⁸⁹⁶

Britská tlač, výňatky z ktorej uverejnil *Slovenský deník*, reagovala na správu o stretnutí pozitívne.⁸⁹⁷ *Robotnícke noviny* predpokladali, že Chamberlain odcestoval do Nemecka s cieľom vyriešiť všetky sporné otázky a navrhnúť zvolanie medzinárodnej konferencie, ktorá by položila základy nového usporiadania vzťahov medzi európskymi štátmi.⁸⁹⁸ Pred odletom do Nemecka⁸⁹⁹ ministerský predseda vyjadril presvedčenie, že stretnutie s Hitlerom bude

Slovenský deník, 17.IX.1938. *Šestákové noviny zvyšujú nervozitu. Štátne zastupiteľstvo hromadne nariaďuje konfiškácie.*

⁸⁹² LAFFAN, ref. 235, s. 323.

⁸⁹³ ŁUKASIEWICZ, Julius. *Diplomat in Paris 1936 1939*. New York and London : Columbia University Press, 1970, s.125.

⁸⁹⁴ LAFFAN, ref. 235, s. 323 – 324.

⁸⁹⁵ LAFFAN, ref. 235, s. 325.

⁸⁹⁶ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471. s. 241 – 242.

⁸⁹⁷ *Times* – „V každom prípade návšteva ministerského predsedu v Nemecku je korunou neprestajných snáh britskej vlády o usmierenie a zastavenie neblahého vývoja. Snahy britskej vlády získaly Veľkej Británii titul Strážce slobody a mieru“; *Daily Herald* – „Chamberlain urobil opatrenia nielen smelé, ale vysoko múdre“; *Daily Telegraph* – „bolo by čudné, keby sa Chamberlainovi a Hitlerovi nepodarilo odstrániť všetky nedorozumenia a protivy, ktoré až dosiaľ sa stavali v cestu každému riešeniu“; *News Chronicle* – „Chamberlain získava zásluhu o najodvážnejšiu a najdramatickejšiu iniciatívu v dosavadnej histórii modernej diplomacie“; *Daily Express* – „Keďže sa sídu Chamberlain s Hitlerom, môžu sa odobrať na odpočinok armády štátov, ktoré mobilizovali“; *Daily Mail* – „Celý svet sa zaručuje zo schôdzky obidvoch štátnikov a bude očakávať s napnutím ich jednatie“. *Slovenský deník*, 16.IX.1938. Chamberlain u Hitlera.

⁸⁹⁸ *Robotnícke noviny*, 16.IX.1938. Chamberlain priletel k Hitlerovi.

⁸⁹⁹ N. Chamberlain odletel 15. septembra o 8.35 ráno, v sprievode prednostu sekcie ministerstva zahraničných vecí pre strednú Európu, W. Stranga a poradcu H. Wilsona.

cestou k vyriešeniu krízy.⁹⁰⁰ *Národné noviny* hodnotili Chamberlainovo rozhodnutie ako dôkaz výnimočnosti britského premiéra, ktorý dokázal ísť do krajnosti v úsilí zabrániť vojne.⁹⁰¹

Odhodlanie britského ministerského predsedu získať Hitlera pre mierové riešenie, dokladala ochota cestovať až do Hitlerovho horského sídla v Berghofe. Po prilete do Mníchova a ceste vlakom do Berchtesgadenu, Chamberlain pokračoval autom do Berghofu.⁹⁰²

S výnimkou tlmočníka ríškeho ministerstva zahraničných vecí Paula Schmidta sa rozhovor, ktorý trval tri hodiny, konal bez svedkov.⁹⁰³ Väčšinu času hovoril Hitler. V súlade s „rasovou príslušnosťou“ bolo nevyhnutné, argumentoval Hitler, aby sa sudetskí Nemci stali súčasťou ríše. Vyhlásil, že o „Čechov“ nemá záujem, avšak je neakceptovateľné, aby Československo bolo „kopijou zabodnutou do boku Nemecka“. Navrhol, že v prípade britského súhlasu s pripojením sudetských oblastí k Nemecku, bol ochotný upustiť od vojenského zásahu. Chamberlain nemal zásadné výhrady. 16. septembra sa ministerský predseda vrátil do Londýna.⁹⁰⁴

V obavách, že Francúzsko i Veľká Británia budú súhlasiť s Hitlerovými požiadavkami, Beneš apeloval na francúzsku vládu, aby zostala verná záväzkom voči ČSR. „Činím tento dôrazný apel na vládu francouzskou a věřím, že i ona v duchu naší spojenecké smlouvy zůstane s námi v tomto boji, ať se stane co stane.“⁹⁰⁵ Vyslanec de Lacroix 16. septembra tlmočil Benešovi Bonnetovo uistenie, že francúzska vláda nehodlá porušiť spojeneckú zmluvu s Československom, tak ako to bolo garantované československému vyslancovi v Paríži 17. júla 1938. V zmysle uvedenej deklarácie však ČSR mala vyjsť požiadavkám menších v ústrety významnými ústupkami. V opačnom prípade by Francúzsko bolo nútené prehodnotiť svoje záväzky. De Lacroix priznal, že sa nedá vylúčiť možnosť, keď pod tlakom okolností Francúzsko nebude schopné dodržať spojenecké záväzky. Beneš vyjadril s odpoveďou nespokojnosť: „Dal jsem vyslanci jasně najevo, že mne odpověď francouzská neuspokojila a že Československo opět neví na čem v přicházející rozhodné chvíli mezinárodní krize je.“⁹⁰⁶ Nadchádzajúce dni mali priniesť prezidentovi republiky ďaleko väčšie sklamanie.

Konkrétne informácie o výsledkoch stretnutia Chamberlaina s Hitlerom neboli známe a komentáre slovenských periodík, odkázaných na správy zahraničnej tlače, sa niesli len vo všeobecnej rovine.⁹⁰⁷

⁹⁰⁰ Novosti, 16.IX. Anglia odvrátila vojnu.

⁹⁰¹ „Svetová politická kapacita, člověk, který vo svete vel'a znamená a jeden z prvých Angličanov, ministerský predseda Neville Chamberlain rozhodol sa v záujme mieru ku kroku veľmi ráznemu, ktorý podnikol len v záujme zachovania pokoja a udržania svetovej rovnováhy.“ *Národné noviny*, 17.IX.1938. Chamberlain u Hitlera.

⁹⁰² *Slovenský deník*, 16.IX.1938. Chamberlain u Hitlera.

⁹⁰³ Konzekventne, jedinými zdrojmi informácií o priebehu rozhovoru sú poznámky P. Schmidta a Chamberlainov záznam konverzácie. LAFFAN, ref. 235, s. 328 – 329.

⁹⁰⁴ LAFFAN, ref. 235, s. 329 – 331.

⁹⁰⁵ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 243.

⁹⁰⁶ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 244- 245.

⁹⁰⁷ *Slovenský deník* citoval *Daily Mail*, podľa ktorého „Hitler dôrazne trval na riešení sudetonemeckej otázky v zmysle norimberskej reči...Vysvetlil tiež, ako si toto rozriešenie predstavuje. Tento plán nesie so sebou Chamberlain do Londýna.“ Redakcia prevzala tiež správu parížskeho periodika *L'Oeuvre*: „Z Paríža 16. septembra. Včera o polnoci uisťovali kruhy, blízke lordovi Halifaxovi, že medzi Chamberlainom a Hitlerom nedošlo k roztržke, že však Hitlerove požiadavky sa zdaly byť tak ťažkými k riešeniu, že Chamberlain považoval

Po príchode do Londýna, 16. septembra podvečer, Chamberlain zvolal tzv. užší kabinet.⁹⁰⁸ Účastníci si vypočuli Runcimanove názory na riešenie krízy v ČSR.⁹⁰⁹ Kolaps rokovaní medzi československou vládou a vyjednávačmi SdP pripisoval Runciman prevahe radikálneho krídla SdP na čele s Henleinom. Keďže konflikt sa dostal do roviny medzi Československom a Nemeckom, sudetské územia s prevahou nemeckého obyvateľstva by mali získať samosprávu bez prietáhov. Radil, aby kríza bola riešená zmenou politickej orientácie Československa. ČSR sa mala stať neutrálnym štátom po príklade Švajčiarska. 17. septembra Runciman zopakoval svoje odporúčanie počas zasadnutia britskej vlády. V svojich záveroch šiel Runciman fakticky ďalej než Hitler. Chamberlain získal súhlas vládneho kabinetu s Hitlerovými požiadavkami. Vláda zároveň rozhodla pozvať 18. septembra Daladiera a Bonnetu k poradám do Londýna.⁹¹⁰

O malom záujme francúzskych i britských predstaviteľov vziať do úvahy názor ČSR, svedčí skutočnosť, že tak Osuský v Paríži ako aj Masaryk v Londýne, nedostali príležitosť vyjadriť stanovisko československej vlády k záverom porád.⁹¹¹

Po počiatočných výhradách Daladier súhlasil, že jedinou možnosťou ako zabrániť vojne, je akceptovať Hitlerove požiadavky. V skorých ranných hodinách 19. septembra francúzsky a britský vyslanec v Prahe predložili prezidentovi republiky memorandum vlád oboch krajín. Rozhodnutie bolo jednoznačné - pre udržanie mieru v Európe a k ochrane vlastnej existencie musí Československo prijať obeť a vzdať sa sudetských oblastí, v ktorých žije viac ako 51% nemeckého obyvateľstva.⁹¹² Ešte v ten deň popoludní de Lacroix a Newton predložili Benešovi tzv. britsko-francúzsky plán, ktorý konkretizoval rozsah sudetských oblastí, ktoré mali byť odovzdané Nemecku. V prípade nutnosti mali byť teritoriálne zmeny doplnené výmenou obyvateľstva. Britská vláda súhlasila garantovať nové hranice republiky, za predpokladu nahradenia existujúcich obranných zmlúv, kontrahovaných Československom v minulosti, „všeobecnou zárukou“. Keďže Chamberlain sa mal stretnúť s Hitlerom 21. septembra, vyslanci žiadali aby odpoveď bola odoslaná čo najskôr.⁹¹³

Podľa vlastného vyjadrenia bol Beneš návrhom „ohromený“, pretože nepredpokladal tak radikálne rozhodnutie v neprospech ČSR bez konzultácie s Prahou. Odpovedal, že požiadavku musí predložiť vláde k prerokovaniu. Porady trvali celý deň bez toho aby sa dospelo ku konkrétnemu stanovisku. 20. septembra prezident predložil vláde koncept odpovede, v ktorej nótu odmietol. Členovia vládneho kabinetu odmietavú odpoveď schválili. V odpovedi prezident zdôraznil, že: „*Návrhy ty byly učiněny bez dotázaní zástupců*

za užitočné vstúpiť okamžite do styku so svojimi kolegami a poradiť sa s vládou francúzskou.“ Slovenský denník, 17.IX.1938. O čom sa shovárali? Podľa Robotníckych novín, „Z krátkeho pomerne trvania rozhovoru a z oznámeného pokračovania v ňom možno súdiť, že rozdielnosť názorov bola väčšia, než aby bol výhľad hneď na nejaké dorozumenie. Údajne Hitler vyhlásil, že trvá na plebiscite sudetských Nemcov a chce ich všetkými prostriedkami hájiť a Chamberlain plebiscit rozhodne odmietol. Ako pozitívny výsledok rozhovoru označuje sa to, že aspoň do budúceho rozhovoru, určeného na budúci týždeň, možno očakávať, že Hitler nesiahne k neodčiniteľným útočným vojenským operáciám.“ Robotnícke noviny, 17.IX.1938. Chamberlain sa už vracia od Hitlera.

⁹⁰⁸ Prítomní boli členovia britskej vlády Halifax, Simon, Hoare, Vansittart a Cadogan.

⁹⁰⁹ Závery misie sumarizoval Runciman v správe, ktorú odoslal Benešovi a Chamberlainovi. AZV ČR, f. Kroftův archív, k. 3. Runcimanova správa Benešovi

⁹¹⁰ LAFFAN, ref. 235, s. 334 – 337.

⁹¹¹ LUKES, ref. 1, s. 219.

⁹¹² LUKES, ref. 1, s. 221.

⁹¹³ Preklad nóty do českého jazyka je deponovaný v AMZV ČR, f. Kroftův archív, k. 3.

Československa a bylo ujednáno proti němu, aniž bylo slyšeno, ač československá vláda upozornila, že nemůže přijmou odpovědnost za prohlášení učiněné bez něho... Vláda československá nemůže z důvodů ústavních učiniti rozhodnutí, které se týká hranic... Podle názoru vlády přijetí návrhu takového druhu rovnalo by se dobrovolnému a úplnému zmrzačení státu ve všech směrech. Z hlediska hospodářského a dopravního bylo by Československo docela ochromeno a z hlediska strategického dostalo by se do postavení svrchovaně těžkého; dříve nebo později by upadlo pod úplný vliv Německa.“⁹¹⁴ Odmietnutie nóty predstavitelia oboch štátov neakceptovali. 21. septembra, o druhej po polnoci, de Lacroix a Newton navštívili Beneša s demaršom, ktorý mal charakter ultimáta. Britsko-francúzsky návrh bol prezentovaný ako jediná možnosť odvrátiť okamžitý útok nemeckej armády. Obsahom demarše, predloženej Newtonom v písomnej forme, bolo varovanie, že odmietnutie by znemožnilo dosiahnuť kladný výsledok pripravovaného stretnutia Chamberlaina s Hitlerom a viedlo by k následkom, za ktoré by britská vláda nemohla nieť zodpovednosť.⁹¹⁵ Podľa Beneša, na rozdiel od britského vyslanca, de Lacroix formuloval ultimátum len ústne, avšak ešte viac nekompromisne: „Závěr jeho sdělení, jež ve svém dosahu daleko přesahovalo sdělení britské a týkalo se především také vztahů franko-československých, zněl velmi kategoricky: 'Jestliže vláda československá návrhy franko-britské nebude moci okamžitě přijmouti a odmítne je a jestliže z takto vytvořené situace vznikne válka, bude za ni zodpovědná Československo a Francie se k této válce nepřipojí.'“⁹¹⁶ Prezident žiadal, aby aj de Lacroix predložil písomnú formu demarše. Po konzultácii s Bonnetom vyslanec žiadosti vyhovel. Text bol štylizovaný miernejšie, ale obsah sa od ústnej verzie v zásade nelíšil.⁹¹⁷ Počas rokovania členov vlády a predstaviteľov politických strán, ktorých Beneš zvolal o ôsmej hodine ráno, sa spočiatku väčšina prítomných vyslovila za odmietnutie demarše. Prítomní boli aj generál Syrový a náčelník štábu generál Krejčí. Obaja prehlásili, že armáda bude rešpektovať rozhodnutie vlády, priznali však, že v existujúcich podmienkach – nepriateľského postoja Poľska a Maďarska a bez pomoci Veľkej Británie a Francúzska, armáda dokáže vzdorovať len krátku dobu. Prezident predložil členom vlády, zástupcom politických strán a armády k schváleniu text odpovede, v ktorom podmienky Veľkej Británie a Francúzska akceptoval. Napriek námietkam niektorých členov, nakoniec vláda prezidentovu odpoveď schválila.⁹¹⁸ Minister zahraničných vecí Krofta informoval československé vyslanectvá o znení odpovede: „*Francouzskému a anglickému vyslanci byla dnes o 17. hodině odevzdána tato odpověď česl. vlády. Přinucena okolnostmi a mimořádným nátlakem francouzské a anglické vlády přijímá československá vláda s bolesti franko-anglické návrhy, předpokládajíc, že obě řečené vlády učiní vše, aby při jejich aplikaci byli chráněny životní zájmy Československa. Vláda konstatuje s politováním, že tyto návrhy byli vypracovány bez jejího předběžného souhlasu. Vláda...přijíma návrhy jako jeden celek a klade zvláštní důraz na princip slíbených garancí.*“⁹¹⁹ Velenie armády sa pokúsilo znemožniť prijatie požiadaviek i za cenu štátneho prevratu, avšak nie bez Benešovho súhlasu. Prezident zámer

⁹¹⁴ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 254 – 256. Text odpovede československej vlády je deponovaný v AMZV ČR, f. Kroftův archiv, k. 3. *Odpověď vlády československé vládám britské a francouzské z 20. IX. 1938.*

⁹¹⁵ Demarš britskej vlády na čsl. notu z 20.IX.1938. AMZV ČR, f. Kroftův archiv, k. 3.

⁹¹⁶ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 260.

⁹¹⁷ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 260 – 263.

⁹¹⁸ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 267 – 273.

⁹¹⁹ Text prehlásenia je deponovaný v AMZV ČR, f. Kroftův archiv, k. 3.

odmietol. 21. septembra podvečer, Krofta informoval vyslancov o rozhodnutí vlády akceptovať britsko-francúzske návrhy.⁹²⁰

V predtuche hrozivého vývoja *Slovenská politika* apelovala na verejnosť, aby zachovala rozvahu, „*nesadala na lep pašovateľom cudzej propagandy*“ a šéfiteľov poplašných správ oznámila úradom.⁹²¹ Dohady, ako bude reagovať vláda na britsko-francúzske návrhy, o ktorých sa už vedelo že obsahovali požiadavku úpravy hraníc, bola predmetom komentára denníka *Slovák*.⁹²² Akékoľvek ústupky odmietali *Slovenské zvesti*. Redakcia prirovnala návrhy vznesené po poradách v Londýne k podmienkam, ktoré by ČSR musela splniť po prehranej vojne. Za rozhodujúcu považovala reakciu Francúzska v prípade že vláda návrhy odmietne.⁹²³ *Robotnícke noviny* rekapitulovali vývoj situácie a úradné oznámenie, že odpoveď československej vlády vzhľadom na prebiehajúce rokovania nebola v čase uzávierky doručená.⁹²⁴

Postoj Francúzska spochybňoval aj prípadnú pomoc ZSSR, keďže sovietski predstavitelia opakovane deklarovali ochotu ZSSR zasiahnuť do konfliktu len v zmysle československo-sovietskej zmluvy, teda ak bude vojensky intervenovať Francúzsko. Podľa Benešovho tajomníka Drtinu, však prezident ochote Sovietskeho zväzu pomôcť Československu beztak neveril: „*V pondělí ještě asi kolem 7. hodiny večerní byl u pána presidenta sovětský vyslanec Alexandrovský. Alexandrovský se mnou při odchodu prohodil několik slov...která vyznívala v ten smysl, že je zapotřebí abychom my, Československo, byli teď pevní...President se mně ptal, co mně Alexandrovský říkal, a na mou odpověď, že Alexandrovský povzbuzuje...mávl rukou a řekl: 'Já vím. Však oni hrajou přirozeně také svoji hru. Ono jim také není možno věřit bez výhrad, a kdyby nás do toho dostali, tak nás v tom nechají.*“⁹²⁵ Po porážke Nemecka Beneš však tvrdil: „*Ja sám jsem neměl o postupu Sovětského svazu nikdy žádné pochybnosti. Byl jsem jist, že své závazky splní.*“⁹²⁶

Ľavicové periodika, i za cenu uverejňovania nepravdivých správ, uisťovali o neochvejnom odhodlaní ZSSR brániť republiku.⁹²⁷ *Slovenský deník* síce priznal, že prúd

⁹²⁰ Pred odovzdaním súhlasnej odpovede, „se dostavilo k Benešovi několik generálů v čele s radikálem v těchto kruzích, náčelníkem hlavního štábu, nyní hlavním velitelem gen. Krejčím. Žádali zatčení Hodžovi vlády, rozpuštění stran a nastolení vojenské diktatury, která by se neváhala i přes postoje Západu Německu postavit na ozbrojený odpor, v němž by Československu mohl pomoci SSSR. Přezident návrhy odmítl.“ KLIMEK, ref. 284, s. 638.

⁹²¹ „Dnes naši nepřítelia usilujú zlomiť našu jednotu a súdržnosť, ktorá je naistejšou zárukou, že obstojíme v teraších ťažkých skúškach...To znamená, že všetci musíme zachovať rozvahu a súdnosť a odmietat všetky zprávy, čo môžu pôsobiť poplašne a ktoré nepochádzajú zo zodpovedných miest, ktoré sú jedine povolené k tomu, aby informovali verejnosť o situácii.“ *Slovenská politika*, 21.IX.1938. Pozor!...Pozor!

⁹²² „Už druhý deň žije obyvateľstvo našej republiky v neistote o osude londýnských návrhov. Ako je známo, v noci s nedele na pondelok dohodli sa anglickí a francúzski štátnici odporúčať pražskej vláde namiesto Nemcami požadovaného plebiscitu pristúpiť dobrovoľne na »zásadu revízie hraníc«...Pražské rádio zmienilo sa o nej už vo svojej prvej relácii v pondelok ráno o 7. hodine. Pri tom upozornené bolo občianstvo republiky, aby zachovalo pokoj, lebo vraj text návrhu ešte nie je úplný a vláda spolu s prezidentom republiky skúma londýnske odporúčania. Čo sa týka Anglicka a Francúzska, ministerské rady oboch štátov v pondelok popoludní schválili celú dohodu Daladiera a Chamberlaina, takže teraz očakáva svet čo povie Praha.“ *Slovák*, 21.IX.1938. Pred rozhodnutím!

⁹²³ *Slovenské zvesti*, 21.IX.1938. „Čo urobí Francúzsko, keď povieme 'nie'?“

⁹²⁴ *Robotnícke noviny*, 22.IX.1938. Smierlivá odpoveď našej vlády a nový zárok Francie a Anglie v Prahe.

⁹²⁵ DRTINA, Prokop. *Československo můj osud*. Melantrich : 1991, s. 106.

⁹²⁶ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 316.

⁹²⁷ Bez uvedenia konkrétneho zdroja *Robotnícke noviny* napísali: „V sovietskej verejnosti nikto nepochybuje, že hneď, ako Československo požiada o pomoc, dá sa rudá armáda na pochod. Všeobecne sa súdi, že letectvo by

udalostí nie je možné postihnúť v celom rozsahu, vyzdvihol však odhodlanie vlády i obyvateľstva zvládnuť krízovú situáciu.⁹²⁸ *Robotnícke noviny* publikovali výzvu, v ktorej apelovali na funkcionárov a členov sociálno-demokratickej strany, aby sa i v čase celoštátneho zákazu verejných zhromaždení⁹²⁹ stali „duchovnými vodcami svojho okolia“.⁹³⁰

Ešte pred odovzdaním britsko-francúzskeho ultimáta, M. Hodža v rozhlasovom prejave, vysielanom 18. septembra, obhajoval potlačenie nepokojov v sudetských oblastiach ako oprávnenú reakciu na ochranu právneho poriadku v štáte. Možnosť riešiť postavenie nemeckej minority formou plebiscitu definitívne zamietol.⁹³¹ Priznal však, že Československo sa ocitlo „pred veľkou dejinnou skúškou“ a vyzval všetkých občanov republiky k jednote a odhodlaniu nenechať sa zvyklat’ „rozsievačmi pochybností a našuškávačmi nedôvery“.⁹³² Správy o možnosti konania plebiscitu v sudetských oblastiach podnietili demonštrácie v Budapešti, účastníci ktorých protestovali proti trianonskej mierovej zmluve a žiadali plebiscit na Slovensku.⁹³³

Výsledky rozhovorov v Londýne neboli oficiálne zverejnené, ale znepokojivé správy o súhlase Veľkej Británie a Francúzska s Hitlerovou požiadavkou teritoriálnych zmien prenikali na verejnosť. Rešpektujúc úradne obmedzenie,⁹³⁴ *Robotnícke noviny* informovali

mohlo zakročiť okamžite, hádam, v niekoľkých hodinách, avšak ani ostatná pomoc nie je veľkým problémom.“ *Robotnícke noviny*, 10.IX.1938. **Rudá armáda pripravená ísť hneď na pomoc napadnutému Československu.** Slovenské zvesti sa neštítali fabrikovať „dôkazy“ o sovietskej pomoci. Denník uverejnil mapu, ktorá mala potvrdiť, že ZSSR chystá presun armády na československé územie. V pripojenom texte redakcia informovala o trase presunu, ako aj o údajnom súhlase Rumunska so vstupom sovietskych vojsk: „Zástupcovia Sovietskeho zväzu už neraz nás uistili, že Rudá armáda splní do puntíka svoje spojenecké záväzky voči nám a v prípade napadnutia nám príde na pomoc...No vyskytly sa otázky, že kade k nám príde pechota a ostatná pomoc. Mapa ukazuje, kde k nám príde Rudá armáda na pomoc. Ako na nej vidieť, spojuje jedna železničná trať Kyjev-Cernaui a Odesa-Jassy Sovietsky zväz s Podkarpatskou Rusou. Okrem toho je tam niekoľko spojovacích hradských. Význam tejto mapy je o to väčší, že minulý týždeň prešli zprávy o tom, že Rumunsko povolilo Rudej armáde prechod cez svoje územie.“ *Slovenské zvesti*, 18.IX.1938. Kade by prišli na pomoc...

⁹²⁸ „Pri terajšom tempe udalostí rýchle za sebou nasledujúcich, nie je možné v dennom časopise zhodnotiť plný význam ďalekosiahlych zmien...Postačí však, keď z vývoja na udalostiach posledných dní zaregistrovaného odvodíme, ako najcennejšiu výslednicu ten fakt, že československý štát vedel v kritickom štádiu existenčného zápasu prvú chvíľu vydať zo seba predtým skryté a preto netušené schopnosti vlády a seba vlády...Možno túto našu všeobecnú pohotovosť a vystupňovanú aktivitu nazvať generálnou skúškou pre nastávajúce rozhodujúce dni a možno konštatovať, že sme sa držali všetci, vláda i ľud, strany a orgány štátu, ako málokde vo svete by to dokázali.“ *Slovenský denník*, 18.IX.1938. **Na tejto línii zostaneme! K situácii.**

⁹²⁹ 17. septembra vláda schválila predlohu vládneho nariadenia, vypracovanú prezidentom republiky „o mimoriadnych opatreniach celoštátneho rozsahu“, na základe ktorého boli obmedzené alebo zrušené na dobu troch mesiacov občianske práva, zaručené ústavou Československej republiky. Popri obmedzeniach osobnej a domovej slobody boli nariadené aj sprísnené pravidlá pre vydávanie periodík, vrátane povinnosti predkladať výtlačky do dvoch hodín pred tlačou. Verejné zhromaždenia, s výnimkou schôdzi konaných v čase volieb do Národného zhromaždenia, mohli byť poriadané len so súhlasom štátnych bezpečnostných úradov. AMZV ČR, f. II. sekce 1918 – 1939, III. řada, k. 463. *Vládní nařízení, kterým se činí mimořádná opatření pro obvod celého státu.*

⁹³⁰ *Robotnícke noviny*, 16.IX.1938. **Funkcionárom a všetkým príslušníkom čs. soc. demokratickej strany robotníckej na Slovensku.**

⁹³¹ *Slovák*, 20.IX.1938. *Prejav dr. Milana Hodžu v rádiu.*

⁹³² *Robotnícke noviny*, 30.IX.1938. **Prejav predsedu vlády dr. M. Hodžu. Čím väčší tlak zvonka, tým tvrdšia naša jednota.**

⁹³³ *Slovenská politika*, 20.IX.1938. *Demonštrácie v Budapešti.*

⁹³⁴ 19. septembra vydalo Vrchné štátne zastupiteľstvo v Bratislave nariadenie podľa ktorého „V dennej tlači lze citovať zprávy anglickej a francúzskej tlače o výsledku porad londýnskej konferencie len ako dohady. Oficiálne stanovisko anglickej a francúzskej vlády nebolo dosiaľ sdelené. Ohľadom výsledkov anglicko-francúzskych porad nutno prepúšťať v dennej tlači len ony správy, ktoré dal k dispozícii minister propagandy.“ SNA Bratislava, f. PR v Bratislave, k. 334, č. 334/21. *Tlačová prehliadka; správy o výsledku londýnskej konferencie.*

o možnom, na dohadoch založenom, odstúpení československého územia.⁹³⁵ Oficiálne komuniké, ktoré však neobsahovalo žiadne konkrétne informácie o záveroch konferencie v Londýne, vysielal 19. septembra československý rozhlas.⁹³⁶ Aj keď len ako nepotvrdené fámy, *Slovenské zvesti* vcelku správne informovali o výsledkoch rokovania v Berchtesgadene. Podľa predbežných správ mali byť územia na západných hraniciach republiky odovzdané Nemecku. Proti urovnaniu konfliktu na takom základe redakcia ostro protestovala.⁹³⁷

Aby nedošlo k zhoršeniu vzťahov s Veľkou Britániou a Francúzskom v dôsledku možnej kritiky západných mocností a ZSSR opozičnou tlačou, Prezídium krajinského úradu v Bratislaveuložilo bezpečnostným orgánom na Slovensku, „aby pri tlačovej prehliadke neprepúšťali štvavé útoky na vlády francúzske, anglickú, ruskú. Pokiaľ ide o Rusko, nech je tiež potlačené tendenčné vychvaľovanie jeho postupu.“⁹³⁸ K jednote vyzvali slovenskí poslanci vládnych strán v závere porady o súčasnej politickej situácii 20. septembra v Bratislave.⁹³⁹

Snaha prehliť politickú jednotu štátu viedla k rokovaniam Hodžu a Beneša s predstaviteľmi HSES o vstupe strany do vlády.⁹⁴⁰ Podstatou rozhovorov však podľa *Slováka* neboli podmienky vstupu strany do vlády, ale vyriešenie „slovenskej otázky“.⁹⁴¹

21. septembra popoludní prestal byť súhlas československej vlády s britsko-francúzskym návrhom tajomstvom. *Slovenský denník* sumarizoval vývoj situácie v uplynulých 24 hodinách a hodnotil udalosť ako katastrofu.⁹⁴² *Slovenská politika*, s odvolaním na článok „Delenie Československa“ uverejnený v periodiku *Manchester Guardian*, komentovala

⁹³⁵ „Zdá sa, že anglickí vodcovia nadobudli presvedčenia, že by bolo nebezpečné držať rozkolnícke živly proti ich vôli v spoločnom súžití s Československom. Uvažovalo sa vraj teda v Londýne o pripojení k Nemecku tých pohraničných okresov, patriacich až dosiaľ k Československu, v ktorých okresoch má nemecké obyvateľstvo väčšinu.“ *Robotnícke noviny*, 20.IX.1938. V nadchádzajúcich chvíľach osudových rozhodnutí stojíme za prezidentom a vládou v obrane Republiky.

⁹³⁶ „Po zakončení londýnskej konferencie ministrov Veľkej Británie a republiky Francúzskej vracajú sa členovia francúzskej vlády dnes, v pondelok dopoludnia do Paríža, kde bude ihneď kabinetná rada. Upozorňujeme a zdôrazňujeme opätovne, že dosiaľ nie je žiadnych bezpečných správ o obsahu návrhov, ktoré vláda anglická a francúzska urobí vláde československej a že všetky doterajšie správy sú zrejme nepresné a nemôžu, ako je pochopiteľné, reprodukovať konkrétny obsah usnesení londýnskych.“ *Novosti*, 20.IX.1938. Čo sa rozhodlo v Londýne.

⁹³⁷ „Vo svete sa rozšírila zvesť, že Chamberlain získal Daladiera a Bonnetu pre takýto plán: Československo má vydať Tretej ríši nemecké územia, má zrušiť svoje smluvy o vzájomnej pomoci s Francúzskom a so SSSR a až potom by mali Nemecko, Anglicko a Francúzsko ešte s niektorými inými štátmi »garantovať« (zaručiť) nové hranice ožobráčeného Československa. Táto zvesť vzbudila nesúhlas vo Francúzsku a v Anglicku a u nás v Československu vyvolá jedinu odpoveď: NIE!“ *Slovenské zvesti*, 20.IX.1938. Londýnske „návrhy“ sú nesplniteľné.

⁹³⁸ Tlačová prehliadka; útoky na cudzie vlády. SNA, f. PR v Bratislave, k. 334, č. 334/65. .

⁹³⁹ *Novosti*, 21.IX.1938. *Slovenský národ je jednotný.*

⁹⁴⁰ „Podpredseda ľudovej strany dr. Tiso a gen. tajomník dr. Sokol predniesli v utorok dopoludnia v Kolovratskom paláci predsedovi vlády dr. Hodžovi stanovisko strany k slovenskej otázke a k všeobecnej situácii štátu. Poslanec dr. Tiso bol večer prijatý prezidentom republiky dr. Benešom. Dnes o 9. hod. sišlo sa užšie predsedníctvo ľudovej strany...užšie predsedníctvo ľudovej strany bude rokovať o ďalšom postupe strany, čo sa týka vstúpenia do vládnej koalície. Cesta ľudovej strany k aktivizmu je už vraj natoľko pripravená, že dnešná porada vyznie kladným výsledkom.“ *Slovák*, 22.IX.1938. *Ľudová strana do vlády?*

⁹⁴¹ *Slovák*, 22.IX.1938. V terajších historických chvíľach Hlinkova Ľudová strana na stráži!

⁹⁴² „Teraz o 16. hodine, vo chvíli, keď sa odovzdáva nota vlády československej vyslancom Anglie a Francie, môžeme sdeliť verejnosti, čo sa stalo. Sú to správy, ktoré predstihujú najpesimistickejšie dohady...Je známe, že britský ministerský predseda Chamberlain, zmocnený tiež Franciou, v Berchtesgadene bez nášho vedomia dohovorel s nemeckým ríšskym kancelárom Hitlerom propozície o územných zmenách v Československej republike...Vývoj situácie v najbližších hodinách sa nedá za uvedených okolností vôbec odhadnúť.“ *Slovenský denník*, 22.IX.1938. *Buďme pripravení na všetko.*

negatívne dôsledky postoja Francúzska na štáty strednej Európy.⁹⁴³ *Slovenský deník* prevzal úvodník periodika *Populaire*, v ktorom Léon Blum pranieroval rezignáciu Francúzska na zmluvné záväzky voči Československu. Noviny citovali tiež trpkú výčitku publicistu De Kérillisa, adresovanú francúzskej verejnosti a menovite Daladierovi. De Kérillis pripomenul Daladierov prejav z 12. júla 1938, v ktorom potvrdil nemennosť záväzkov Francúzska Československu a opakované uistenia politikov, že Francúzsko dostojí svojim sľubom. V závere prehlásil: „*Pýtam sa Francúzov, či pred svedomím sveta nie sme teraz postavení do najponíženejšej situácie, akú si možno predstaviť pre veľký národ.*“⁹⁴⁴

Šok, vyvolaný prijatím britsko-francúzskeho návrhu, viedol k masovým demonštráciám v Prahe a ďalších mestách ČSR.⁹⁴⁵ Obyvatelia Prahy sa začali zhromažďovať už popoludní 21. septembra. Vo večerných hodinách dav zamieril k sídlu prezidenta republiky. Časť demonštrantov žiadala nastolenie vojenskej vlády na čele s generálom Jánom Syrovým. Podľa Prokopa Drtinu, generál Syrový len neochotne súhlasil s návrhom, že prednesie prejav, v ktorom zdôraznil, že zhoršeniu už beztak vážnej situácie môže zabrániť len rozvaha. Keď však vyzval zhromaždených k rozchodu, ozvali sa výkriky nesúhlasu. Napätú situáciu vyriešil populárny spevák Karol Hašler, ktorý navrhol aby sa demonštranti vydali k hrobu Neznámeho vojaka. Časť demonštrantov sa okolo polnoci vrátila k sídlu prezidenta, boli však rozohnaní políciou.⁹⁴⁶ Demonštrácie pokračovali 22. septembra. Pred parlamentom k zhromaždenému davu prehovorili medzi inými Ladislav Rašín a Klement Gottwald, ktorí vyzývali k obrane ČSR. Ako prejav vôle Čechov a Slovákov brániť republiku interpretovali demonštrácie *Slovenské zvesti*.⁹⁴⁷ Riešením kulminujúcej krízy mala byť demisia vlády a jej nahradenie úradníckym kabinetom, na čele s generálom Syrovým. *Slovenský deník* citoval oznam Československého rozhlasu, vysielaného v poľudňajších hodinách 22. septembra, o rozhodnutí vlády podať demisiu a utvorení kabinetu zloženého s civilistov a vojakov.⁹⁴⁸ Pre Slováka bola demisia vlády a dramatický sled udalostí posledných dní príčinou, že slovenská verejnosť hľadala „s nádejou na vedenie Hlinkovej

⁹⁴³ „Tým, že opustila svoju alianciu s Československom, rozbila Francia východoeurópsky a stredoeurópsky poriadok. Jej aliancia s Poľskom, Juhosláviou a Ruskom sa stala bezcennou práve tak, ako urobila ona bezcennú svoju alianciu s Československom.“ *Slovenská politika*, 23.IX.1938. *Nové komplikácie?*

⁹⁴⁴ *Slovenský deník*, 23.IX.1938. *Rana dýkou do chrbta*.

⁹⁴⁵ Slováč informoval o nevelkej demonštrácii v Bratislave, ale, v Prahe „Zástupy tiahly Václavským námestím a ostatnými hlavnými ulicami...vykrikovaly bojové heslá, tiahly k pražskému hradu. Niekoľko demonštrantov vniklo do budovy Rádiožurnálu a jeden z nich pristúpil k mikrofónu a začal rečniť, že ľud chce vládu vojakov.“ *Slovák*, 23.IX.1938. *Po veľkom rozhodnutí*.

⁹⁴⁶ DRTINA, ref. 925, s. 127.

⁹⁴⁷ „Vo štvrtok ráno...robotníctvo všetkých fabrik so svojich stanovišť prichádzalo v pevných radoch do stredu mesta a k parlamentu, strhovalo so sebou ostatné obyvateľstvo a žiadalo pevne a jednomyselne novú vládu pevnej obrany republiky. Obdobne sa choval ľud aj v ostatných mestách republiky...Okolo desiatej hodiny vystúpili na parlamentný balkón poslanec Gottwald s posl. Hamplom a Krosnářom a oznámil ľudu pod balkónom, že vláda odstúpila.“ *Slovenské zvesti*, 23.IX.1938. **Nová vláda** opierajúca sa o ľud a armádu.

⁹⁴⁸ „Praha, 22. septembra...Vláda republiky, ktorej pripadla bolestivá úloha podrobiť sa diktátu západných veľmocí, rozhodla už včerajšieho dňa, že ponúkne prezidentovi republiky svoju demisiu...Nová vláda bude zostavená zo všetkých stránok štátotvorenej verejnosti a budú do nej pribraní aj činitelia vojenski, lebo úlohou dneška je ukázať pracovať v naprostej jednote všetkých činiteľov a složiek verejnej a armádnej správy. Prezident republiky započal už rokovania, ktoré povedú k utvoreniu novej vlády národnej jednoty.“ *Slovenský deník*, 23.IX.1938. *Hodžova vláda podala demisiu*.

*slov. ľud. strany, ktoré je v permanentnej činnosti, aby vydobylo a zabezpečilo konečne vládu Slovákov nad Slovenskom.*⁹⁴⁹

Názory na význam zmien vo vláde sa rôznia. Antonín Klimek považoval demisiu vlády a jej nahradenie skôr za politickú rošádu než opatrenie, ktoré by viedlo k zásadnej zmene situácie v ČSR.⁹⁵⁰ Zdeněk Kárník však vyjadril názor, že výmena vlády mala hlbší význam.⁹⁵¹ Benešov blízky spolupracovník Hubert Ripka síce považoval menovanie novej vlády za významné z vnútropolitického hľadiska, ale keďže členovia bývalej vlády si podržali vplyv na rozhodovanie vo funkcii „poradcov“ v hodnotení Ripku sa teda na akceptácii ultimáta nič podstatné nezmenilo.⁹⁵²

⁹⁴⁹ *Slovák*, 23.IX.1938. *Hodžova vláda padla*.

⁹⁵⁰ „Za neskúseným kabinetom stála politická skupina bývalé majority. Prezident Beneš informoval už ráno 22. září francouzského vyslanca, že Hodžova vláda odstupuje, do čela kabinetu bude zřejmě postaven generál, což ale neznačí ustavení nějaké vojenské či válečné vlády a je to spojeno i se záměry 'uklidnit masy a zvládnout ulici'.“ KLIMEK, ref. 284, s. 638.

⁹⁵¹ „Neobstojí myšlenka, že šlo jen o další výměnu vlády První republiky a na místo vlády sedmnácte přijde další osmnácta. Šlo o mnohem víc...to byl signál vyslaný jak k obyvatelstvu republiky, tak k evropské veřejnosti.“ Ale, dodal Kárník, nominácia generála do čela vlády podnietila negatívnu reakciu Nemecka: „V Berlíne byla přirozeně pochopená jako spupnost a Hitler ji přijal jako drzou výzvu.“ KÁRNÍK, ref. 294, s. 602 – 603.

⁹⁵² RIPKA, Hubert. *Munich: Before and after*. London : Victor Gollanz LTD, 1939, s. 110.

XII. Bad Godesberg

Ako miesto ďalších rozhovorov medzi Hitlerom a Chamberlainom bol určený Bad Godesberg, malebné mestečko situované na brehoch Rýna. Pred odletom do Nemecka, 22. septembra, Chamberlain prehlásil, že vyriešenie československej otázky je predpokladom pre dorozumenie medzi anglickým a nemeckým národom a upevnenie mieru v Európe.⁹⁵³ Pompéznosť privítania ministerského predsedu Veľkej Británie, nedávala tušiť dramatický priebeh rokovaní.⁹⁵⁴

Rozhovor začal Chamberlain. S uspokojením konštatoval, že československá vláda prijala podmienky dojednané v Berchtesgadene. Premier, istý pozitívnym zavŕšením sporu, načrtol riešenie – sudetské oblasti, kde počet nemeckého obyvateľstva presahuje 65%, budú prevzaté Nemeckom bez plebiscitu. Transfer národnostne zmiešaných oblastí s nižším zastúpením Nemcov mal byť posúdený komisiou zloženou s predstaviteľov Nemecka, Československa a neutrálneho štátu, určeného dohodou. Zmluvy Československa s Francúzskom a ZSSR mali byť nahradené medzinárodnou garanciou, chrániacou ČSR proti nevyprovokovanému útoku.

Hitlerova odpoveď naplnila Chamberlaina úžasom a zlosťou. Vodca Nemecka vyhlásil, že v posledných dňoch sa situácia zmenila a dojednané podmienky už nevyhovujú. Vzhľadom na teror, ktorému sú údajne sudetští Nemci vystavení, mal byť transfer sudetských oblastí realizovaný najneskôr 1. októbra. To ale nebolo všetko. Faktorom, ktorý musel byť zohľadnený, boli aj teritoriálne požiadavky Maďarska a Poľska. V otázke garancií mala Veľká Británia právo konať podľa vlastného uváženia, avšak Nemecko by sa pripojilo ku garantom bezpečnosti ČSR len v prípade, ak štáty susediace s Československom a mocnosti, vrátane Talianska, budú ochotné zaručiť bezpečnosť republiky. Rozhovor, ktorý trval tri hodiny, mal pokračovať nasledujúci deň.⁹⁵⁵

23. september začal kurióznou výmenou listov medzi Chamberlainom a Hitlerom bez väčšej zmeny postoja zo strany nemeckého diktátora. V neskorých večerných hodinách došlo k druhému stretnutiu. Hitler odovzdal Chamberlainovi memorandum doplnené mapou. Vyznačené oblasti mali byť odovzdané Nemecku 28. septembra, na spornom území prevedený plebiscit a definitívna hraničná čiara mala vymedziť nemecko-česká, prípadne medzinárodná komisia. Chamberlain bol ochotný predložiť memorandum československej vláde a bez toho, aby sa pokúsil o zmiernenie požiadaviek, 24. septembra ráno odletel do Londýna.⁹⁵⁶

⁹⁵³ ČELOVSKÝ, Mníchovská, ref. 543, s. 319 – 320.

⁹⁵⁴ „V mestečku Godesberg boli už ráno (22.IX.) všetky prípravy pre návštevu ríšskeho kancelára Hitlera a britského ministerského predsedu Chamberlaina dokončené. Celé mesto bolo bohate vyzdobené zástavami...Nemecký ríšsky kancelár Hitler, spolu s ministrom zahraničia Ribbentropom a ministrom propagandy Goebbelsom došli do Godesbergu už o 10. hod. dopoludnia, aby urobili všetky prípravy na Chamberlainovo prijatie...Lietadlo s Chamberlainom, Halifaxom a jeho sprievodom pristálo na letišti v Kolíne niečo po 13. hod. Chamberlainovi pripravili skvelé privítanie.“ Slovák, 23.IX.1938. Chamberlain v Godesbergu.

⁹⁵⁵ LAFFAN, ref. 235, s. 377 – 379.

⁹⁵⁶ LAFFAN, ref. 235, s. 384 – 391.

Godesbergské memorandom znemožnilo akékoľvek vyhliadky na mierové urovanenie konfliktu. Tak aspoň uvažoval Chamberlain. 23. septembra popoludní britský vyslanec informoval československého vyslanca v Haagu, Ivana Krna, že po konzultácii s francúzskymi predstaviteľmi sa obe vlády vzdávajú odporúčania, aby Československo nemobilizovalo. Radil však, aby československá vláda zvážila tento krok a vyhla sa tak „*nežiaducej publicite*“.⁹⁵⁷ Následne oznámil totožné stanovisko svojej vlády i francúzsky vyslanec.⁹⁵⁸

Zmenu postoja Veľkej Británie a Francúzska hodnotil kladne Beneš: „*Pokládaje tudíž situaci v tomto smyslu za zachráněnu a vlastně rozřešenu, svolal jsem ihned v pátek dne 23. září v 8 hodin večer na Hrad schůzi ministerské rady společně se zástupci politických stran a armády. Dal jsem jim zprávy o vývoji událostí v uvedenem smyslu a žádal o souhlas s vyhlášením mobilizace... Usnesení o okamžité mobilizaci a urychlenému provádění všeho, co bude třeba k válce, stalo se pak jednomyslně.*“⁹⁵⁹

S vedomím, že sa rozhoduje o osude republiky, slovenské periodiká sledovali rokovania v Godesbergu s mimoriadnou pozornosťou. Novosti citovali oficiálne oznámenie o stretnutí Chamberlaina s Hitlerom.⁹⁶⁰ *Slovenský denník* vyjadril obavu, ako sa ukázalo opodstatnenú, či Nemecko nebude klásť ešte väčšie požiadavky, než s akými súhlasila československá vláda.⁹⁶¹ 23. septembra vo večerných hodinách Beneš predniesol v československom rozhlase prejav. Vyhlásil, že tak ako v minulosti, ani v týchto chvíľach nemá strach. Zdôraznil dôležitosť zachovania pokoja a rozvahy a predovšetkým jednoty. Uistil, že má situáciu pod kontrolou: „*Mám svoj plán pre všetky prípady a nedám sa ničím myliť.*“⁹⁶² Po rozbití ČSR bol Beneš za tento výrok kritizovaný a v memoároch sa snažil vysvetliť dôvody vyhlásenia. Priznal, že „*zmíněný rozhlasový projev, který tehdy pro okamžik, zdá se, v naší veřejnosti dobře působil a dodal mnohým našim vlastencům naděje, ale později se stal velmi komentovaným mým projevem, zvlášť německou propagandou proti mně v nejhorších dobách německého útaku u nás používaným. I části národa byl mi později vytýkán, jako bych jím byl záměrně uvedl náš lid v omyl, uklidňuje jej naplano...*“ Beneš v memoároch uviedol, že: „*Povinnosti naší vlády – hroznou povinností v dnešní těžké situaci – je však zachovati za každou cenu stát, třeba i zkomolený, a to až do chvíle, kdy dojde k další krizi s Německem. Ta jistě musí přijít, a v ní pak dojde k všeobecné válce. Ta nám pak zase vrátí vše co bychom stratili nyní. To byl ten tzv. můj plán.*“⁹⁶³

Napriek prezidentovým výzvam, neistota zahalujúca rokovania v Godesbergu neprispievala k upokojeniu napätej situácie. O komplikovanom priebehu rozhovorov

⁹⁵⁷ AMZV ČR, f. Kroftův archiv, k. 3.

⁹⁵⁸ KLIMEK, ref. 284, s. 640.

⁹⁵⁹ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 294 – 295.

⁹⁶⁰ „V utorok večer bolo úradne oznámené, že ministerský predseda Chamberlain a rišsky kancelár Hitler sa dohodli, že vo štvrtok o 12. hodine budú pokračovať v Godesbergu v rozhovoroch, ktoré zahájili v Berchtesgadene.“ Novosti, 22.IX.1938. Chamberlain vo štvrtok ráno k Hitlerovi.

⁹⁶¹ „Zostáva ešte otázka, či sa Nemecko týmto svojim dnešným stanoviskom uspokojí a či nebude jeho úžasný úspech ponúkať, aby kladlo stále nové a nové a iné požiadavky a podmienky.“ Slovenský denník, 23.IX.1938. Za čo nás opustily záp. demokracie?

⁹⁶² Robotnícké noviny, 24.IX.1938. *Prezident Republiky dr. Beneš volá: Nebojte sa o národ a štát.*

⁹⁶³ BENEŠ, Mnichovské, ref. 471, s. 276 – 280.

informoval *Slovák*.⁹⁶⁴ Roztrpčene reagoval na správy, ktoré prenikali z Godesbergu *Slovenský denník*.⁹⁶⁵ Neochotu francúzskych predstaviteľov splniť spojenecké záväzky voči Československu vysvetľovali *Novosti* ako dôsledok pacifistických nálad vo Francúzsku, ktoré mali základ v „ohromnej podvratnej propagačnej akcii proti Československu“. Tie údajne spôsobili, že zachovanie mieru v Európe i za cenu odovzdania sudetských oblastí Nemecku, bolo pre francúzsku verejnosť „temer všeobecne prijateľné“.⁹⁶⁶ Prevažná väčšina pravicových strán bola za dohodu s Hitlerom bez ohľadu na teritoriálnu celistvosť Československa. Ale ani ľavicové organizácie neboli bez výnimky proti snahe dosiahnuť mierové riešenie konfliktu akceptovaním ústupkov.⁹⁶⁷

Po zverejnení Hitlerovho ultimáta, nádeje na zabránenie vojenského konfliktu pohasli. Memorandum bolo predložené československým predstaviteľom v noci z 24. na 25. septembra.⁹⁶⁸ Československá vláda memorandum odmietla. V nedeľu popoludní 25. septembra Masaryk tlmočil Chamberlainovi a Halifaxovi nótu, v ktorej charakterizoval memorandum ako „ultimátum“ a nie ako návrh, ktorý môže byť predložený suverénnemu štátu. V závere deklaroval: „Má vláda chce prohlásiti co nejslavnostněji, že požadavky pána Hitlera v jejich nynější formě jsou naprosto a bezpodmínečně nepřijatelné mojí vládě. Proti těmto novým a ukrutným požadavkům cítí má vláda jako svou povinnost postavit se k nejzazšímu odporu a my tak učiníme s boží pomocí. Národ Sv. Václava, Jana Husa a Tomáše Masaryka nebude národem otroků.“⁹⁶⁹

Slovenské periodiká reagovali na memorandum unisono odmietavo. Ako bezohľadný pokus o zmrzačenie republiky charakterizovali memorandum *Robotnícke noviny*. Splnenie požiadaviek, ktoré presahovali tzv. anglo-francúzsky plán, by podľa názoru redakcie znamenalo hospodárske a poškodenie dopravnej siete v takom rozsahu, že republika by nemohla existovať ako suverénny štát a stala by sa závislá na Nemecku.⁹⁷⁰ *Slovenské zvesti*

⁹⁶⁴ „Po utorkových a stredňajších udalostiach v Prahe upierajú sa teraz zraky celého sveta ku Godesbergu, kde v štvrok na poludnie prišiel so svojim 13-členným sprievodom anglický ministerský predseda Chamberlain...Dnešný deň nezačal sa v Godesbergu najlepšie...Zavčas rána sa rozšírila medzi zahraničnými novinármi, ktorých je tu niekoľko desiatok, správa že na pol 12. hod. určená schôdzka bola odložená. Medzi zahraničnými novinármi, ktorí mali možnosť prísť do styku s niektorými členmi Chamberlainovej delegácie, prevládala mienka, že nie je vylúčené, že v Godesbergu nastala úplne nová situácia, následkom ktorej predpoklady zachránenia pokoja sa zmenšujú.“ *Slovák*, 24.IX.1938. *Kríza v Godesbergu?*

⁹⁶⁵ „Porady...podľa zahraničných novín nevzťahujú sa na požiadavky Maďarska a Poľska, ale výhradne na londýnsky plán, vypracovaný pred týždňom. Podľa iných prameňov dochádza sa k úsudku, že v Godesbergu bude 'nové delenie Európy na záujmové sféry'. Nevieme bezpečne, ako sa vyvinie ďalšia situácia. Isté je iba to, že západná Európa bezradne ustupuje. Celistvosť Československa má byť obetovaná nenásytnému a expanzívnemu germánstvu. Zhasínajú ideály humanity, práva, pravdy a spravodlivosti.“ *Slovenský denník*, 24.IX.1938. ***Republika volá: Každý na svoje miesto!***

⁹⁶⁶ *Novosti*, 24.IX.1938. ***Pod náporom úžasnej propagandy kapitulovalo priateľstvo Francie.***

⁹⁶⁷ H. Ripka napísal, že jednou z organizácií apelujúcich na mierové riešenie boli aj „Socialistickí učitelia“, ktorí vyslali k Bonnetovi deputáciu so žiadosťou, aby vláda pokračovala v rokovaní a mala na pamäti „hlbokú túžbu francúzskeho národa po mieri“. RIPKA, ref. 952, s. 188 – 189.

⁹⁶⁸ „Priateľské rozhovory ríšskeho kancelára s britským ministerským predsedom boli dnes skončené tým, že britskému ministerskému predsedovi bolo odovzdané nemecké memorandum obsahujúce definitívne stanovisko Nemecka k situácii v sudetskom území. Britský ministerský predseda svolil, že odovzdá toto memorandum československej vláde.“ *Slovenský denník*, 25.IX.1938. *Čo sa dialo v Godesbergu. Tiež Slovenský denník*, 25.IX.1938. *Hitlerovo memorandum v Prahe.*

⁹⁶⁹ AMZV ČR, f. Kroftův archiv, k. 3. *Nota, odevzdaná vyslancem Janem Masarykem předsedovi britské vlády N. Chamberlainovi dne 25.IX.1938, č. 27.*

⁹⁷⁰ „Všetky priemyselné odvetvia, na ktorých je založený československý vývoz, by boli by zničené, alebo zmrzačené...Odstúpenie územia, požadovaného Hitlerovým memorandumom, pretrhalo by hlavné železničné

nazvali memorandum „šialenstvom“, pričom „Dnes Londýn a Paríž nemôžu žiadať od Československa vydanie ani jediného centimetra územia.“⁹⁷¹ Sériu správ o dramatickom vyústení Chamberlainových rokovaní s Hitlerom v Godesbergu zavŕšila informácia o mobilizácii československej brannej moci.⁹⁷²

Rozhodnutie mobilizovať sa stalo ústrednou témou slovenskej tlače. Na základe mobilizačnej vyhlášky, ktorú v plnom znení uverejnili viaceré denníky vrátane *Robotníckych novín*, boli do činnej služby povolaní muži v zálohe mladší ako 40 rokov. Mobilizácia sa vzťahovala aj na dopravné prostriedky – konské povozy a motorové vozidlá (osobné autá, nákladné autá, autobusy, vrátane motocyklov).⁹⁷³ Podľa *Slovenských zvestí* Francúzsko a Veľká Británia s mobilizáciou vyjadrili súhlas.⁹⁷⁴ I keď to bolo málo pravdepodobné, *Slovenská politika* napísala, že Československo mobilizovalo na pokyn britskej vlády.⁹⁷⁵ *Novosti* informovali o pripravách na hroziaci konflikt vo Veľkej Británii⁹⁷⁶ a prerušení telefonického a telegrafného spojenia so zahraničím i v rámci republiky.⁹⁷⁷

Priebeh mobilizácie bol novinami prezentovaný ako dôkaz spontánneho odhodlania občanov brániť republiku. Mobilizácia na Slovensku, napísali *Robotnícke noviny*, bola obyvateľstvom prijatá s pochopením. V Bratislave „po celú noc putovali záložníci, plní nadšenia, k stanici“ a „Mobilizačná výzva v Košiciach a v okolí prebieha v úplnom pokoji.“⁹⁷⁸ V pozitívnom tóne, ktorý sa nelíšil od vládnych periodík, komentoval mobilizáciu tiež *Slovák*.⁹⁷⁹

Ako „bezvadnú“ charakterizoval mobilizáciu Beneš. Krofta odoslal československým diplomatickým zastupiteľstvám v Paríži, Londýne a Moskve prezidentov odkaz: „Průběh

i silničné spoje Republiky. Priame spojenie Prahy s južným a severným Slovenskom by bolo znemožnené, rovnako ako spojenie Prahy s juhovýchodnou a severnou Moravou. Celá Republika bola by vôbec roztrhnutá dopravne na tri kusy bez riadneho a priameho spojenia.“ *Robotnícke noviny*, 28.IX.1938. Brutálna snaha zničiť Československo.

⁹⁷¹ *Slovenské zvesti*, 27.IX.1938. Celý svet odmieta Hitlerovo „memorandum“.

⁹⁷² „Medzinárodná situácia sa v noci vyvinula tak, že bolo treba z čs. strany prikročiť k uskutočneniu prvej fázy v rozhlase oznámeného 'prezidentovho plánu pre všetky prípady', mobilizácie všetkých ročníkov až do 40 rokov pre vojakov a nástup uskutočniť do 6 hodín po vylepení a publikovaní mobilizačných opatrení.“ *Slovenský denník*, 25.IX.1938. Namiesto bleskového napadnutia – blesková mobilizácia.

⁹⁷³ *Robotnícke noviny*, 25.IX.1938. Mobilizačná vyhláška.

⁹⁷⁴ „Praha, 23. septembra. O pol 11. hod večer hlásil československý rozhlas: Vyhlasuje sa všeobecná mobilizácia pre celé územie Československej republiky pre všetkých dôstojníkov, poddôstojníkov a mužstvo do 40 rokov. Táto mobilizácia nariaďuje sa v súhlase s francúzskou vládou. Francúzsky ministerský predseda Daladier vyhlásil, že Francúzsko splní svoje záväzky voči Československu. Podľa predbežných, dosiaľ nepotvrdených zpráav, koná sa mobilizácia súčasne aj vo Francúzsku a Anglicku.“ *Slovenské zvesti*, 25.25.1938. Všeobecná mobilizácia.

⁹⁷⁵ „Anglický oficiálny rozhlas oznamuje svetu, že československá mobilizácia stala sa na priamy pokyn anglickej vlády.“ *Slovenská politika*, 25.IX.1938. Mobilizujeme na pokyn anglickej vlády.

⁹⁷⁶ „Od dnešnej noci nadobudli opatrenia pre protiletadlovú obranu naraz viditeľných foriem. Pre zajtrajšok oznámili zatemňovacie práce pre celé štvrte. Takéto pokusné poplachy, aké sa robia vo všetkých európskych mestách, doteraz v Londýne neboli. V mnohých štvrtiach začalo sa dnes rozdeľovanie plynových masiek pre obyvateľstvo. Včerajšie vysielanie anglického rozhlasu neskoro večer bolo skoro celkom vyhradené inštrukciám obecnstva pre prípad leteckého útoku.“ *Novosti*, 25.IX.1938. Po nás mobilizujú aj iné štáty.

⁹⁷⁷ „Prijímanie súkromných telegramov tuzemských a medzinárodných je zatiaľ zastavené a súčasne sa zastavuje súkromný medzimiestský telefónny styk tak vo vnútri štátu, ako aj s cudzinou.“ *Novosti*, ref. 976.

⁹⁷⁸ *Robotnícke noviny*, 25.IX.1938. Všade vzorný priebeh mobilizácie.

⁹⁷⁹ „Redakcia »Slováka« dostala dnes so všetkých strán republiky, hlavne však z celého nášho Slovaka, zprávy o pokojnom priebehu mobilizácie...Na staniciach i pri veľkom návale mobilizačný rozkaz splnený bol čo najhladšie, takže možno povedať, že disciplína zachovaná bola na celej čiare.“ *Slovák*, 25.IX.1938. Pokojný priebeh mobilizácie.

*mobilizace bezvadný, lid absolutně pevný, vláda plným pánem situace, naši Němci dosud klidne rukují.*⁹⁸⁰ O plynulom priebehu mobilizácie na Slovensku informoval Krajinský úrad v Bratislave.⁹⁸¹ Súčasne mobilizačnou vyhláškou bol vyhlásený stav brannej pohotovosti, ktorý zvýšil právomoci vlády.⁹⁸²

Idylický popis mobilizácie však nezodpovedal v plnom rozsahu realite. Branci z radov národnostných menšín, predovšetkým Nemci v oblastiach susediacich s Nemeckom, nástup k vojenským posádkam ignorovali. V sudetských regiónoch došlo v mnohých prípadoch k úmyselnému poškodzovaniu motorových vozidiel.⁹⁸³ Ale ani branci nemeckej národnosti, ktorí sa hlásili k útvarom neboli považovaní za spoľahlivých. S cieľom predísť ich prípadným dezerciam boli zaradení do tylových jednotiek, čo malo negatívny dopad na bojaschopnosť armády.⁹⁸⁴

Možnosti obrany ČSR v septembri 1938 sú dodnes predmetom protichodných názorov. Príchod Hitlera k moci a transformácia Nemecka na totalitný štát zmenili obranné priority ČSR. Pôvodnú orientáciu na zabezpečenie obrany proti Maďarsku, začali zatláčať do pozadia obavy z rastúcej hospodárskej a predovšetkým vojenskej moci západného suseda. Základ stratégie obrany v prípadnom konflikte s Nemeckom vychádzal z predpokladu, že až do príchodu spojeneckých jednotiek bude úlohou československej armády zvädzať obranné boje na západnej hranici štátu. Dôsledkom bolo rozhodnutie vybudovať súvislý pás opevnení, ktoré by sťažili nemecký útok.⁹⁸⁵ Postaviť systém opevnení, schopný byť účinnou prekážkou

⁹⁸⁰ AMZV ČR, f. Kroftův archiv, k. 3. *Zpráva presidenta republiky pro vyslance Československé republiky v Paříži, Londýne a Moskvě ze dne 24. září 1938, č. 23.*

⁹⁸¹ „Mobilisace pokračuje nerušeně v klidu a pořádku na celém území Slovenska...Mobilizace byla přijata u obyvatelstva československé a židovské národnosti s povděkem, u obyvatelstva maďarské národnosti vyvolala náladu skleslou.“ AMZV ČR, f. II. sekce 1918 – 1939, III. řada, k. 502. Věc: Mobilizace – situační zpráva ze Slovenska.

⁹⁸² Vláda bola zmocnená vydávať vládne nariadenia s mocou zákona. V hospodárskej oblasti získala právomoc zvyšovať dane, clá, získavať úvery a zavádzať ďalšie opatrenia za účelom získania nutných finančných prostriedkov.

⁹⁸³ „Už 28. září mohl prohlásit gen. Krejčí, že armáda je ve všech hlavních směrech připravena úspěšně čelit německému útoku. Jak ale ukázala pozdější analýza hlavního štábu, doprovázely mobilizaci i zvláštní vážné problémy, které mohly přinést řadu rizik a komplikací. Nejvýznamnějším bylo, že v nacionálně vypjaté atmosféře ze zhruba třetiny vojáků německé národnosti, kteří se nedostavili k útvarům, část dokonce vstoupila do sudetoněmeckých Freikorps...Dále se kupř. při předávání dopravních prostředků pro vojenské účely čs. armádě u strojů získaných v oblasti českého pohraničí objevovala záměrná poškození.“ KLIMEK, ref. 284, s. 649 – 650.

⁹⁸⁴ „Velkou slabinou mobilizované čs. armády ovšem stále zůstávalo její pestré národnostní složení. Pochopitelná snaha hlavního štábu zařazovat k rozhodujícím zbraním jen vojáky československé národnosti vedla k tomu, že se tylové složky do značné míry vytvářely z nespolehlivých vojáků, hlavně Němců. Například u automobilového vojska dosahoval německý podíl zhruba 25 %, z technických útvarů ženijného vojska 31 % a u jiných složek, u kterých se nepodařilo dokončit výměny, i více. Útvary, které vlivem své teritoriální polohy vykazovaly vyšší systematické počty sudetoněmeckých Němců, vesměs mobilizovaly s obtížemi.“ JOHN, Miloslav. *Září 1938. II. Díl, Přípravy nacistického Německa na přepadení Československa v roce 1938*. Brno : Nakladatelství Bonus, 1997, s. 187. Štátne orgány citlivo reagovali na správy o možných dezerciách brancov z radov nemeckej menšiny. O pripravovanej dezercii brancov nemeckej národnosti, ktorú údajne organizovala SdP, informoval Zemský úrad v Brne Krajinský úrad v Bratislave. Krajinský úrad následne žiadal, „aby na túto informáciu boli vhodným spôsobom upozornené podriadené štátnobezpečnostné orgány a aby všetky kladné poznatky, týkajúce sa uvedenej akcie bez meškania hlásili.“ Bezpečnostné orgány boli povinné voči osobám, ktoré by dezerciu organizovali, čo najprísnejšie zakročiť. Brancom nemeckej národnosti mala byť venovaná „zvýšená pozornosť“ a v prípade pokusu o dezerciu “. ŠA Banská Bystrica, p. Kremnica, f. OÚ Nová Baňa, k. 22, prez. Zamýšľaný útek odvedencov 1938 do Nemecka.

⁹⁸⁵ „První známou úvahu na vysoké úrovni koncipoval v té věci náčelník vojenské kanceláře prezidenta republiky brigádní generál Silvestr Bláha v přípisu adresovanému Masarykovi 19. září 1933; v červenci 1934 operační oddelení Hlavného štábu ČSA načrtnulo potřebné organizační změny, jež by byly potřebné ve velení, a v srpnu toho

útoku mechanizovaných jednotiek, podporovaných letectvom, kládlo obrovské nároky na finančné a technické možnosti republiky a vyžadovalo čas. Celkové náklady boli odhadované na viac ako 10 miliárd korún a prvá etapa, v rámci ktorej malo byť vynaložených 62 % plánovaných prostriedkov, mala byť ukončená až v rokoch 1941 – 1942.⁹⁸⁶ Na jeseň 1938 pripomínala línia pevností skôr stavenisko, než vzájomne prepojený systém objektov.⁹⁸⁷ V septembri 1938 nebolo zriadené vzájomné prepojenie jednotlivých pevností, nutné pre koordináciu bojových operácií, nedoriešené bolo ani zásobovanie.⁹⁸⁸ Situáciu skomplikovala okupácia Rakúska, ktorá si vynútila redukciu stavebných prác na západných hraniciach ČSR a presun časti kapacít na nedostatočne chránenú hranicu s Rakúskom.⁹⁸⁹

V horúčkovitom tempe nestavalo opevnenia len Československo. Konštrukčné práce veľkého rozsahu prebiehali aj na nemecko-francúzskej hranici. S cieľom odradiť Francúzsko od rozhodnutia poskytnúť vojenskú pomoc ČSR v prípade konfliktu, Nemecko urýchlene stavalo systém opevnení, tzv. Siegfriedovú líniu. Slovenské periodiká sporadicky informovali o rozsahu a intenzite opevňovacích prác.⁹⁹⁰ V dôsledku stupňovania politického napätia práce na hranici s Francúzskom dramaticky vzrástli.⁹⁹¹

Denníky vládnych strán zdôrazňovali technickú vyspelosť a vysokú morálku československej armády. V niektorých prípadoch mali články opisujúce výnimočné

roku již odjela do Francie na studijní stáž skupina důstojníků...Přípravné práce vrcholili ustavením Rady pro opevňování a Ředitelství opevňovacích prací (ŘOP) 20. března 1936.“ KÁRNÍK, ref. 297, s. 456 – 457.

⁹⁸⁶ KÁRNÍK, ref. 297, s. 463 – 464.

⁹⁸⁷ „Dokončené úseky, kde měly pevnostní objekty alespoň částečně obrannou hodnotu, jaká se po nich požadovala po úplném dokončení stavby, od sebe oddělovaly desítky kilometrů široké mezery, kde stavební práce ani nezačaly.“ KLIMEK, ref. 284, s. 641. M. John uviedol, že „Celý opevňovací program měl být dle německých názorů splněn až v roce 1945 a jeho rozsáhlejší členění do hloubky ještě později. Tyto názory odpovídaly čs. představám...Podle názorů německého generálního štábu...neměla čs. armáda při absenci spojenců naději strategicky neúnosné hranice státu uhájit. Mohla se jistě určitou dobu úspěšně bránit na mnohá úsecích, ale v žádném případě ne na všech. Průlom do vnitrozemí dosažený jinde musel znamenat rychlý konec.“ JOHN, ref. 984, s. 364.

⁹⁸⁸ „Jedním z hlavních nedostatků čs. opevnění bylo nedokončení vzájemného spojení objektů mezi sebou a s velitelstvím úseků. Kabelová síť byla sice v úsecích těžkého opevnění všude rozpracována, ale ani u jednoho objektu dosud nebyla uvedena do provozu...Je nutno otevřene říci, že vlastně ani jeden objekt v čs. opevnění nebyl v září 1938 kompletně vybaven a zásoben.“ JOHN, ref. 984, s. 290.

⁹⁸⁹ KLIMEK, ref. 284, s. 641.

⁹⁹⁰ „Nemecko robí na západnej hranici Ríše ďalekosiahle prípravy pre obranu, ktoré teraz pokračujú v urýchlenejšom tempe...Opevňovacie práce pokračujú od východu na západ. Robotníci sú väčšinou mladí ľudia z ríšskej pracovnej služby, ale i vojsko sa zúčastňuje týchto prác.“ Novosti, 15.VII.1938. Francia je i naďalej verná Československu; „Berlínsky dopisovateľ“ časopisu „Journal“, G. Blun píše, že dňom i nocou pokračujú nemecké práce na opevneniach pozdĺž francúzskych hraníc, ktoré majú byť nepredýšne uzavreté. Všetky obce na brehu Rýna sú plné nemeckého vojska...V západnom a južnom Nemecku bolo množstvo hradských uzavreté z vojenských dôvodov.“ Robotnícke noviny, 3.IX.1938. Hitlerova zodpovednosť.

⁹⁹¹ „Postup nemeckých opevňovacích prací na západe dobře ilustrují zveřejněná čísla o nasazení pracovních sil a technických prostředků. Je samozřejmě třeba předpokládat, že byla z propagačních důvodů silně zveličena, ale i jejich zlomek ohromí svým rozsahem. Od konce května 1938 pracovalo na západním opevnění nejdříve jen 9 000 dělníků. Od 13. června jejich počet stoupl téměř na 20 000, koncem července na 50 000, od 17. srpna 121 000 a v polovině září na 213 000 a ve dnech nejvyššího napětí, koncem září 1938, dosáhl stav 241 000 pracovníků.“ Napriek rozsahu prác, John hodnotil schopnosť opevnení zastaviť útok ako diskutabilnú: „V září 1938 tvořila ve skutečnosti německý „Westwall“ ...narychlo zbudovaná opevnění pochybné ceny, související jen místy, hlavně v blízkosti přechodů přes vodní toky a kolem průchodů do vnitrozemí, s prolukami jen částečně vyplněnými opevněním polním...Postup spojeneckých vojsk za II. světové války linie Westwallu, i když byla nepochybně koncem války zesilována, vůbec nepozastavila.“ JOHN, ref. 984, s. 208 - 209.

schopnosti československých vojakov priam absurdný charakter.⁹⁹² O vysokých bojových kvalitách brancov boli presvedčení príslušníci veliteľského zboru a dávali to pri každej príležitosti najavo. Kritika armády v tlači bola v dôsledku cenzúry prakticky vylúčená.⁹⁹³

Realistické zhodnotenie možnosti ozbrojených síl klásť odpor dlhší čas bez účinnej podpory spojencov však nevyznievalo tak pozitívne. Z geografického hľadiska bolo Československo krajinou úplne nevhodnou pre statickú obranu. Hranica s Nemeckom mala 1 545 km. Postaviť opevnenia, zaručujúce účinnú obranu v takejto dĺžke bolo nad finančné možnosti republiky. Po anšluse Rakúska sa spoločná hranica s Nemeckom predĺžila o ďalších 558 kilometrov. Nemenej hrozivá bola možnosť útoku poľskej a maďarskej armády, štátov ktoré sa netajili nepriateľskými úmyslami voči ČSR. Rozhodnutie nasledovať francúzsky príklad nebolo z uvedených dôvodov vhodným riešením, i keď bolo zvolené za predpokladu, že republika sa bude môcť spoľahnúť na rýchlu a ráznu pomoc spojencov. Voľba stratégie statickej obrany, teda koncentrácia na výstavbu opevnení, limitovala zdroje potrebné na investície do mechanizovaných jednotiek a letectva.⁹⁹⁴ Modernizácii armády stáli v ceste aj politické prekážky. Požiadavka eliminácie jazdeckých oddielov narazila na odpor konzervatívnej časti dôstojníckeho zboru, ako aj predstaviteľov agrárnej strany. Kompromis mal za následok ponechanie jazdeckých jednotiek a konských povozov v armáde.⁹⁹⁵ Mobilitu peších útvarov obmedzoval tiež nedostatočný počet aut. V dôsledku limitovaných prostriedkov mali prioritu terénne ťahače, používané delostrelectvom a tanky.⁹⁹⁶ Nevyhovujúce bolo cestné a najmä železničné spojenie medzi českými krajinami a Slovenskom, ktoré by umožnilo ústup armády v prípade prelomenia opevnení na západnej hranici.⁹⁹⁷

Po odmietnutí godesbergského memoranda a mobilizácii československej armády sa vojenský konflikt javil ako nevyhnutný. Tlač uistovala, že Francúzsko a Veľká Británia zasiahnu v prospech Československa. Podľa *Národných novín* lord Halifax údajne varoval Hitlera, že „*Veľká Británia by v prípade útoku na Československo nemohla zostať neutrálnou.*“⁹⁹⁸ *Slovenský denník* informoval o rozhodnutí francúzskej ministerskej rady

⁹⁹² Podľa Slovenskej vlasti „Každý Čechoslovák je rodený guľometčík. Niet preto divu, že vyzbrojení až po zuby, mohli by Čechoslováci postaviť tak mohutnú armádu, že sami Nemci musia priznať, že bude treba najmenej mesiac, skôr ešte viac, než sa im podari zdolať svojho malého suseda... Preto otázka mieru v Európe a v celom svete závisí predovšetkým a zásadne na čs. armáde a nie na sľuboch spojencov ČSR.“ *Slovenská vlast'*, 23.IX.1938. *Našu armádu obdivuje celý svet.*

⁹⁹³ Prezídium krajinského úradu v Bratislave vydalo 26. septembra pokyny pre prevádzanie tlačovej prehliadky: „Štátne zastupiteľstvá nech sú poukázané, aby pri výkone preventívnej cenzúry zamedzili akékoľvek prejavy proti štátnej tendencii. Zvýšenú pozornosť treba najmä venovať takému, zdanlivé pravdivému registrovaníu správ československých časopisov, ktorého vlastným účelom je denuncovať Československú republiku v očiach spojencov, alebo rozleptávať rozširovaním paniky branné sily národa. To sa týka najmä tlače nemeckej, maďarskej, poľskej a vôbec opozičnej.“ SNA Bratislava, f. PR v Bratislave, k. 334, č. 334/54. Predmet: *Tlačová prehliadka; tlačový pokyn.*

⁹⁹⁴ „Veliká stavba hořečně prováděná upoutala všechny natolik, že se zapomnělo skoro na všechno ostatní. V kritické chvíli se pak nedostávalo bezmála všeho, včetně některých zbraní masově v ČSR vyráběných.“ TESAR, ref. 652, s. 44.

⁹⁹⁵ KÁRNÍK, ref. 297, s. 470 – 471.

⁹⁹⁶ JOHN, I., ref. 81, s. 98.

⁹⁹⁷ Tesar pranieval zanedbanie výstavby železničnej siete východo-západným smerom - „*Jak málo bylo k nápravě tohto stavu vykonáno za dvacet let první republiky, je opravdu nepochopitelné!... A tak v září 1938 stále měla životní význam jediná hlavní tepna, bohumínska – ohrožena Němci a vedoucí těsně při polské hranici po území požadovaném Poláky. Přerušení této tepny označil ge. Syrový za jeden z rozhodujících důvodů vylučujících obranu.*“ TESAR, ref. 652, s. 58.

⁹⁹⁸ *Národní noviny*, 1.IX.1938. *Anglicko v případě útoku na ČSR nezůstane neutrálné.*

vyhlásiť čiastočnú mobilizáciu a vyhlásení Daladiera, že Francúzsko v prípade napadnutia Československa by neváhalo vykonať „*hned' všetky opatrenia nutné pre pomoc*“.⁹⁹⁹ *Robotnícke noviny* prevzali správu periodika *Daily Telegraph*, podľa ktorého náčelník generálneho štábu francúzskej armády Maurice Gamelin deklaroval pripravenosť Francúzska zaútočiť na Nemecko.¹⁰⁰⁰

K obavám verejnosti z bezprostrednej hrozby vypuknutia konfliktu prispievalo, v hodnotení štátnych orgánov, vysielanie zahraničných rádiových staníc. Aby zamedzilo šíreniu poplašných správ, Policajné riaditeľstvo v Bratislave nariadilo odovzdanie rádiových prijímačov.¹⁰⁰¹

Možnosti ako odvrátiť konflikt konzultovali britskí a francúzski predstavitelia v Londýne. Rozhovory, ktoré trvali dva dni (25. – 26. septembra), mali búrlivý priebeh. V úvode Chamberlain oboznámil prítomných s priebehom rokovaní v Godesbergu a požiadal Daladiera o názor. Francúzsky ministerský predseda považoval Hitlerovo ultimátum za neakceptovateľné. Vyhlásil: - v prípade konfliktu sa francúzska armáda pokúsi prelomiť opevnenia za podpory letectva, ktoré by zaútočilo na strategické ciele v Nemecku. Daladierovo tvrdenie, že francúzske jednotky zaútočia na nemecké línie, pokiaľ bolo myslené vážne, bolo v rozpore so stratégiou veliteľského zboru.¹⁰⁰² Chamberlain vyjadril pochybnosti o možnosti francúzskych tovární nahradiť lietadlá zostrelené v prvých dňoch bojov. Spochybnil tiež pravdepodobnosť sovietskej pomoci. Daladier chcel vedieť, aké stanovisko zaujme Veľká Británia ku godesbergským požiadavkám. Chamberlain sa vyhol konkrétnej odpovedi a poznamenal, že zodpovednosť leží na pleciach Československa a Francúzska. Požiadal, aby sa konferencie zúčastnil náčelník generálneho štábu Maurice Gamelin a zhodnotil pomer síl štátov, ktoré by boli zatiahnuté do konfliktu.¹⁰⁰³ V neskorých nočných hodinách sa obe strany uzhodli pokračovať v rozhovoroch nasledujúci deň.¹⁰⁰⁴ Porady zavíril

⁹⁹⁹ *Slovenský denník*, 25.IX.1938. *Francia pomôže*.

¹⁰⁰⁰ „Z generálovho výkladu je patrné, že Francia sa nezamýšľa spokojiť s tým, že zostane za opevnenou Maginotovou líniou. Bude *hned'* zahájená ofenzíva spôsobom, ktorý podľa presvedčenia generála Gamelina bude veľmi účinne môcť zmenšiť tlak na Československo.“ *Robotnícke noviny*, 28.IX.1938. Francia nezostane za Maginotovou líniou. Podľa Čelovského boli informácie o mobilizácii francúzskej armády skôr varovným gestom, než prejavom odhodlania zaútočiť na Nemecko: „*Francouzi vystupňovali 24. září přípravy k mobilizaci započaté v první půli měsíce. Nebyly však výrazem skutečného rozhodnutí pro válku. Jejich cílem bylo ukázat pouze Hitlerovi – jak se vyjádřil Daladier – že je Francie připravena zasáhnout. Bluf, který nemohl Hitlera ohromit.*“ ČELOVSKÝ, Mníchovská, ref. 543, s. 334.

¹⁰⁰¹ *Robotnícke noviny*, 28.IX.1938. *Odovzdať rádiové prijímače*.

¹⁰⁰² „V prípade osamocenej války s Německem předpokládal francouzsky generální štáb přechod do strategické obrany za mohutnou Maginotovou linií a teprve po vyčerpání protivníka marnými útoky a po získání dalších spojenců uvažoval o protiofenzivě. Se zahájením ofenzívy hned na počátku války se zprvu nepočítalo... Tato francouzská doktrína byla ovšem v příkrem rozporu s úkoly vyplývajícimi s případného plnění spojeneckých závazků s Polskem nebo Československem.“ JOHN, I., ref. 81, s. 32.

¹⁰⁰³ „Chamberlain zodpovedel otázky v pořadí, jak je Daladier položil. 1. Je na Praze, zda Hitlerův plán přijme, či odmítne. 2. Prahu nelze k přijetí nutit, nejsou k tomu prostředky. 3. Je na Francii, aby se rozhodla; toto rozhodnutí se však hluboce týká britské vlády, takže i v této otázce musí mít jasno. Poté požádal Daladiera, aby nazítří poslal do Londýna generála Gamelina. Ráno příštího dne měl Chamberlain rozhovor s Gamelinem v Daladierově přítomnosti. Gamelin soudil, že je francouzské vojsko v převaze nad německým, ale s válečným letectvem je to naopak. O italské armádě a její morálce se vyjádřil opovržlivě. O vyhlídkách československé armády v boji proti Německu bylo jeho stanovisko dost optimistické.“ ČELOVSKÝ, Mníchovská, ref. 546, s. 336.

¹⁰⁰⁴ Napriek protichodným stanoviskám, ktoré charakterizovali prvý deň konferencie, *Slovák* informoval, že „*Ked' Daladier odchádzal, vyslovil pred novinármi uspokojenie nad priebehom nočných porád.*“ *Slovák*, 27.IX.1938. *Pokoj visí už len na vlásku*.

Chamberlain návrhom, že skúsi poslednú možnosť ako zabrániť konfliktu – vyšle svojho poradcu Sira Horace Wilsona s písomným odkazom Hitlerovi, obsah ktorého zostane predbežne nezverejnený. Daladier s vyslaním Chamberlainovho poradcu súhlasil.

Pre francúzskych predstaviteľov bol však postoj Veľkej Británie sklamaním. Jednalo sa predovšetkým o schopnosť zasiahnuť účinne do pozemných operácii v prípade konfliktu. Podľa Bonneta prísľub vojenskej pomoci Francúzsku mal symbolický význam – v prvých šiestich mesiacoch vojny mohla britská armáda poskytnúť len dve divízie a 150 lietadiel.¹⁰⁰⁵ Indikátorom neochoty Veľkej Británie a Francúzska ísť do vojny s Nemeckom bola skutočnosť, že nevyhlásili všeobecnú mobilizáciu, i keď, ako informovali *Slovenské zvesti*, v oboch krajinách prebiehali prípravy na hroziaci konflikt.¹⁰⁰⁶

Hitler prijal Wilsona 26. septembra o piatej popoludní. Henderson, britský vyslanec v Berlíne, ktorý bol účastníkom stretnutia, zaznamenal že rozhovor mal „búrlivý priebeh“. Hitler reagoval na odmietnutie memoranda československou vládou návalom hnevu. Neochotne pristúpil na návrh zvolať nemecko – československú konferenciu, avšak len za predpokladu, že predstavitelia ČSR budú akceptovať memorandum.¹⁰⁰⁷

Niekoľko hodín po rozhovore s britskými emisármi, v berlínskom športovom paláci Hitler predniesol reč, ktorá mala byť predzvesťou budúceho vývoja. V prejave rezonovali dva protipóly – nenávisť voči Benešovi a kladné hodnotenie Chamberlainovej snahy o udržanie mieru. *Robotnícke noviny* označili Hitlerov prejav za celý rad „vyložených nepravd“, hoci jeho obsah „ani neprekvapil, ale ani nikoho nezastrašil“. ¹⁰⁰⁸ Slováč citoval výňatky z prejavu, menovite tvrdenie, že zdrojom všetkých problémov je prezident Beneš: „Vám všetkým je známa otázka, ktorá nás v posledných mesiacoch a týždňoch tak hlboko vzrušovala. Nevola sa ani tak otázkou českou, vlastne sa volá pán Beneš. V tomto mene sa spojuje všetko, čo dnes vzrušuje milióny ľudí, čo ich doháňa k zúfalstvu, alebo ich naplňuje fanatickým rozhodnutím.“¹⁰⁰⁹ Novosti prevzali rozsiahle pasáže z vystúpenia, okrem iného uistenie, že anexia sudetských oblastí je poslednou územnou požiadavkou Nemecka.¹⁰¹⁰ Chamberlain, polichotený Hitlerovým ocenením jeho úsilia o mier, zopakoval odhodlanie dosiahnuť dorozumenie s ríšskym kancelárom.¹⁰¹¹

27. septembra večer, v rozhlasovom prejave, Chamberlain emocionálne zvolenými slovami vyjadril nezmyselnosť hroziacej vojny: „Aké strašné, neskutočné je, že musíme kopat’

¹⁰⁰⁵ LAFFAN, ref. 235, s. 395 – 398.

¹⁰⁰⁶ „Hoci v Anglicku nebola mobilizácia ešte vyhlásená, iba loďstvo uvedené do stavu vojnovej pohotovosti, odvodné úrady a centrá pre dobrovoľné pomocné služby sú obliehané davmi. Robia už prípravu na čiastočnú evakuáciu Londýna. V parkoch Londýna sa kopú zákopy pre prípad leteckých útokov...Vo Francúzsku okrem čiastočnej mobilizácie boli urobené všetky prípravy pre evakuáciu Paríža a železnice s veľkými zlavami, vychádzajú v ústrety tým, ktorí chcú Paríž opustiť.“ *Slovenské zvesti*, 28.IX.1938. Svet sa pripravuje.

¹⁰⁰⁷ LAFFAN, ref. 235, s. 401.

¹⁰⁰⁸ *Robotnícke noviny*, 28.IX.1938. Hitler neslýchane urážal a vyhrážal.

¹⁰⁰⁹ *Slovák*, 28.IX.1938. Hitlerova ostrá reč.

¹⁰¹⁰ „Teraz je pred nami problém posledný, ktorý môže byť rozriešený a rozriešený bude. Je to posledný územný požiadavok, ktorý musím predložiť Európe.“ *Novosti*, 28.IX.1938. Hitler neústupne trvá na memorande.

¹⁰¹¹ „Čítal som reč ríšskeho kancelára Hitlera a oceňujem jeho poukaz na úsilie, ktoré som vynaložil na ochranu mieru...Je zrejme, že ríšsky kancelár nemá dôvery, že dané sľuby neboli dané priamo nemeckej vláde, ale vládam francúzskej a britskej. Hovoriac menom britskej vlády, považujeme sa za mravne zodpovedných za to, aby sme sa starali, aby tieto sľuby boli prevedené...Dôverujem, že ríšsky kancelár neodmietne tento návrh, ktorý som urobil v tom duchu priateľstva, v akom som bol prijatý v Nemecku a ktorý, ak bude prijatý, uspokojí nemecké želania po spojení sudetských Nemcov s ríšou bez krviprelievania v ktorejkoľvek časti Európy.“ *Slovenský denník*, 28.IX.1938. Chamberlain pre riešenie bez krviprelievania.

*zákopy a skúšať plynové masky tu, následkom konfliktu v ďalekej krajine medzi ľuďmi o ktorých nevieme nič.*¹⁰¹²

Ultimátum malo vypršať 28. septembra o 14.00. Hitler však nebol jednoznačne rozhodnutý rozpútať vojnu bez možnosti presadiť svoje požiadavky rokovaním. Približne dve hodiny po prejave, Chamberlainovi zaslal odpoveď na Wilsonom doručený list. Ríšsky kancelár zdôvodňoval požiadavku obsadenia sudetských oblastí, ako nutné bezpečnostné opatrenie a následok „*neznesiteľných podmienok*“, v akých sa nachádza nemecké obyvateľstvo. Po splnení godesbergských podmienok bol ochotný garantovať politickú nezávislosť zvyšku Československa. V otázke postavenia Čechov v obsadených oblastiach Hitler uistil, že nebude s nimi zachádzané tak brutálne, ako údajne postupovali československé orgány voči Nemcom. V závere poďakoval Chamberlainovi za snahu dosiahnuť mierové riešenie.¹⁰¹³

Počas prejavu v dolnej snemovni britského parlamentu Chamberlain vyhlásil, že v dôsledku minimálnych rozdielov a nejasností nie je možné, aby sa nedospelo k dohode. Britský vyslanec Henderson bol poverený oznámiť Hitlerovi, že ministerský predseda je opätovne ochotný cestovať do Nemecka.¹⁰¹⁴

V mierovej iniciatíve Chamberlain získal spojenca. Mussolini sa obával vojny, na ktorú Taliansko nebolo pripravené a ochotne podporil Chamberlaina v úsilí zabrániť útoku na Československo.¹⁰¹⁵ 28. septembra ministerský predseda navrhol Mussolinimu konferenciu, na ktorej by sporné otázky boli definitívne vyriešené. Mussolini s návrhom súhlasil. Hitler privolil pod podmienkou, že nedôjde k žiadnym priesťahom a konferencia sa bude konať nasledujúci deň, buď vo Frankfurte alebo v Mníchove, podľa Mussoliniho rozhodnutia. Štvrtým účastníkom malo byť Francúzsko. Göring požiadal francúzskeho vyslanca Ponceta, aby Daladiera pozval na pripravovanú konferenciu. Premiér pozvanie prijal. Československí predstavitelia na konferenciu pozvaní neboli.¹⁰¹⁶

¹⁰¹² LUKES, ref. 1, s. 247.

¹⁰¹³ LAFFAN, ref. 235, s. 420 – 423.

¹⁰¹⁴ LAFFAN, ref. 235, s. 426.

¹⁰¹⁵ 28. septembra, pár hodín pred vypršaním ultimáta, britský vyslanec v Ríme, Lord Perth, kontaktoval ministra zahraničných vecí Galeazza Ciana, s odkazom pre Mussoliniho. Fašistický diktátor mal požiadať Hitlera o odklad ultimáta. Mussolini návrhu vyhovel. Taliansky vyslanec v Berlíne, Bernardoy Attolico informoval Hitlera, že Mussolini v plnom rozsahu podporuje jeho požiadavky, ale považuje za vhodné predĺžiť ultimátum o 24 hodín. Hitler súhlasil. LAFFAN, ref. 235, s. 430 - 431.

¹⁰¹⁶ LAFFAN, ref. 235, s. 432.

XIII. Mníchov

Prezident Beneš trávil posledné dni predmníchovskej ČSR v horúčkovitej aktivite. 27. septembra vo večerných hodinách odovzdal britský vyslanec prezidentovi Chamberlainov odkaz, v ktorom varoval pred útokom nemeckej armády. Ak ČSR neprijme Hitlerovo ultimátum, útok začne nasledujúci deň o 14.00, zhodou okolností v deň zasvätený Sv. Václavovi. Vláda Veľkej Británie, stálo v depeši, síce nemôže prevziať zodpovednosť za odporúčanie ako postupovať, ale útok by nezvratne viedol k zničeniu Československa a mocnosti by katastrofu nemohli odvrátiť. Beneš považoval depešu za súčasť taktiky, ktorou chcel Chamberlain presadiť svoju uzmierovaciu politiku. Rovnakému cieľu mal poslúžiť aj nový odkaz britskej vlády, odovzdaný ministrovi Kroftovi, obsahujúci „*podrobný výklad*“ odovzdania územia obývaného nemeckou menšinou s dodatkom, že len takto je možné sa vyhnúť vojne.¹⁰¹⁷

Slovenské periodiká pokračovali v uverejňovaní článkov, potvrdzujúcich solidaritu mocností s Československom. Optimistický tón správ bol výsledkom interferencie štátnych orgánov. Články spochybňujúce podporu západných mocností republike, pranierovanie ich predstaviteľov, ale na druhej strane tiež nekritické uistenia o pomoci Sovietskeho Ruska, uverejňované ľavicovými periodikami, mali úrady poverené cenzúrou eliminovať.¹⁰¹⁸

Slovenská politika citovala vyhlásenie britského zahraničného úradu, že v prípade nemeckého útoku, môže ČSR rátať s pomocou Francúzska, Veľkej Británie a ZSSR.¹⁰¹⁹ Podľa *Slovenského deníka*, napriek úsiliu o mier, v Británii prebiehali prípravy na vojnu.¹⁰²⁰ Maximálnu snahu vyhnúť sa vojne s Nemeckom však naznačil už uvedený Chamberlainov prejav z 26. septembra. *Slovenský deník* uverejnil časti prejavu. Názov článku „*Anglicko rozhodnuté bojovať*“, snád v snahe vyhnúť sa zásahu cenzúry, je v priamom rozpore s jeho obsahom. Redakcia, okrem iného, citovala časť, v ktorej ministerský predseda dal otvorene najavo, že je absurdné aby obyvatelia Londýna kopali zákopy kvôli konfliktu vo vzdialenej krajine o ktorej nevedia nič a pri všetkej sympatii s „*malým národom*“, sa Veľká Británia nemôže „*za žiadnych okolností zaplietť do vojny*“. Ak by mala bojovať, muselo by byť „*pre väčšiu vec*“. Každý, kto čítal tieto riadky si musel byť vedomý, že Chamberlain urobí všetko, aby sa konfliktu vyhol.¹⁰²¹ *Slovenské zvesti* kládli otázku, či Hitler rozpúta

¹⁰¹⁷ BENEŠ, ref. 471, s. 330 – 332.

¹⁰¹⁸ V druhej polovici septembra vydalo Ministerstvo vnútra v Prahe a následne Prezídium krajinského úradu v Bratislave viacero tlačových pokynov s cieľom vylúčiť správy, ktoré by mohli prispieť k rastu obáv a neistoty obyvateľstva. PKÚ, na základe pokynu MV nariadilo 21. septembra 1938 úradom kontrolujúcim periodickú tlač, aby „*obmedzili vydávanie periodických tlačív v tom smere, že nesmú byť vydávané žiadne zvláštne vydania periodických tlačív*.“ 22. septembra 1938 PKÚ uložilo uvedeným úradom, „*aby pri tlačovej prehliadke nepripúšťali štvavé útoky na vlády francúzske, anglickú a ruskú*.“ V prípade ZSSR však PKÚ nariadilo „*nech je tiež potlačené tendenčné vychvaľovanie jeho postupu*.“ V separátnom tlačovom pokyne, vydanom v ten istý deň, nariadilo „*aby akékoľvek nepriaznivé a menovite štvavé kritiky vládneho a koaličného rozhodnutia, pokiaľ ide o odpoveď na anglofrancúzske návrhy, boli potlačené*.“ SNA, f. PR, k. 334, mat. 334/42; 334/65.

¹⁰¹⁹ *Slovenská politika*, 28.XI.1938. Svetové veľmoci stoja za nami.

¹⁰²⁰ „*Oficiózna mienka v Anglii je, že v nastávajúcich štyroch dňoch treba vynaložiť najkrajnejšiu snahu o najmožnejšie zaistenie mieru v poslednej hodine, ale súčasne aj robiť najkrajnejšie a najrozmernejšie prípravy k vojne*.“ *Slovenský deník*, 29.IX.1938. Anglické prípravy k vojne.

¹⁰²¹ *Slovenský deník*, 29.IX.1938.

vojnu, alebo ráta s ochotou mocností udržať mier i za cenu obetovania teritoriálnej integrity Československa.¹⁰²²

Beneš sa o rozhodnutí zvolať konferenciu do Mníchova dozvedel večer 28. septembra. Cestou britského vyslanectva v Prahe Chamberlain informoval prezidenta o stretnutí v Mníchove a uistil, že bude mať „záujmy Československa na mysli a že bude usilovať o dosiahnutie dohody medzi Nemeckom a ČSR“.¹⁰²³ 29. septembra rozoslal Krofta československým vyslanectvám pokyny, v ktorých bol definovaný oficiálny postoj vlády k mníchovskej konferencii. Vláda súhlasila s odovzdaním území, kde žilo viac ako 50% obyvateľov nemeckej národnosti, ale žiadala určenie hranice tak, aby republika bola schopná obrany. Akceptovaný bol princíp postupného odovzdávania územia s ukončením 15. decembra, prípadne už 31. októbra. Opevnenia však mali byť odovzdané až po splnení určitých podmienok, medzi iným až po transfere obyvateľstva, ktoré sa mohlo stať terčom represálií nacistického režimu a po zaistení medzinárodných garancií ČSR: „Informujte vládu, tisk, jednotlivce, že čsl. vláda pred mníchovskou konferenciou čtyr prijala ďalšie ústupky...Prijíma jednaní o demobilisaci, odvolání vojsk a revisi svého smluvního systému. Ale v zájmu své obrany, v zájmu obrany českých a demokratických německých menšin a židů v předávaném území nemůže evakuovat, demobilisovat, opustit opevnění, dokud hranice nebudou vymezeny, zaručena výměna obyvatelstva a dokud nebude zajištěn nový system mezinárodních záruk.“¹⁰²⁴ Skôr želaním než reálnou možnosťou bola záverečná časť pokynov: „Kdyby i v tak pokročilém stavu jednání nastaly překážky nepřekonatelné, ČSR navrhuje, aby celý spor (byl) projednán mezinárodní konferenci nebo byl předložen arbitráži presidenta Roosevelta a předem se jí zcela podrobujeme.“¹⁰²⁵

Hrozivým a ponižujúcim bolo rozhodnutie nepozvať predstaviteľov ČSR k účasti na rokovaní, napriek tomu že sa rozhodovalo o osude republiky. Len na Chamberlainovu žiadosť dostali povolenie cestovať do Mníchova Mastný a Masařík ako súčasť britskej delegácie.¹⁰²⁶ Masaříkovo privítanie na letisku v Mníchove, kam priletel 29. septembra popoludní, neveštilo nič dobré. Podľa jeho slov pôsobilo „trápnym a skľučujúcim dojmom“.¹⁰²⁷

¹⁰²² „Hitler stále ešte dúfa, že sa mu podarí zastrašiť svet, aby nechal na pospas zbrani jeho armády to Československo, ktoré sa zastrašiť nedalo. Pravdepodobne všetky tie posledné mierové apely predstaviteľov demokratických mocností si vysvetľuje tak, že sú to prejavy strachu z neho a že sa mu nakoniec predsa len podarí vynútiť si v Londýne aj v Paríži rešpekt voči svojim plánom na rozdrážďovanie Československa...Celý svet vo zbrani čaká na slovo Adolfa Hitlera. Čo povie? Pôjde proti Československu, t. j. proti celému svetu, alebo sa pokúsi vyklznúť z katastrofy niektorými z tých dvierok, ktoré mu nechávajú otvorené diplomacie západných demokracií.“ Slovenské zvesti, 29.IX.1938. Celý svet vo zbrani čaká na Hitlerovo rozhodnutie.

¹⁰²³ AMZV ČR, f. Kroftův archív, k. 3.

¹⁰²⁴ AMZV ČR, f. Kroftův archív, k. 3. Cirkuklační telegram všem československým vyslanectvím ze dne 19. září 1938, č. 42.

¹⁰²⁵ AMZV ČR, ref. 1023.

¹⁰²⁶ „prezident usiloval o to, aby se v Mnichově byl přítomen aspoň co nejvhodnější zástupce Československa...Jednalo se účasti Jana Masaryka nebo vyslance Osuského. Oba však po trpkých zkušenostech jak s britskou, tak s francouzskou diplomacií, která je nechávala stát přede dveřmi, odmítli do Mníchova jet. Nakonec bylo rozhodnuto, že tam pojede vyslanec dr. Mastný s dr. Masaříkem.“ DRTINA, ref. 926, s. 1030.

¹⁰²⁷ „Proti všem mezinárodním zvyklostem jsme byli na letišti za křiku nepřátelsky naladěného davu „Češi přileteli“ („Die Tschechen kommen“) uvítání pouze a výhradně německou policií a gestapem...Policejní důstojník nám oznámil, že má rozkaz zavést nás nikoliv do místa jednání konference – Hnědého domu, nýbrž pouze do hotelu Regina, vyhrazeného anglické delegaci...V hotelu nás policisté zavedli až do našich pokojů. Před ně se pak posadili členové policie nebo gestapa. Prakticky jsme byli internováni.“ MASAŘÍK, ref. 125, s. 241.

V Prahe medzitým Beneš čelil nátlaku generálov,¹⁰²⁸ ktorí žiadali, aby sa armáda postavila na odpor. Stretnutie malo podľa Beneša dramatický priebeh.¹⁰²⁹ Prezident naliehanie zamietol s poukazom, že nie je len vrchným veliteľom armády, ale je zodpovedný za celý národ. Nádeje o vstupe Francúzska a Veľkej Británie do konfliktu, prehlásil Beneš, sú nereálne a bolo by z jeho strany nezodpovedné „viest' národ na jatky v tejto chvíli v izolovanej vojne.“¹⁰³⁰

Dôvodom Benešovho rozhodnutia vyhnúť sa vojne bez ohľadu na následky, bol aj postoj Poľska a Maďarska. Nenávistné výpady poľských médií proti ČSR v ničom nezaostávali za hystériou Goebblesovej propagandy.¹⁰³¹ Poľsko vznieslo teritoriálne požiadavky v oblasti Tešínska. V memoároch Beneš opísal bezohľadný nátlak poľskej vlády: „Dne 21. září předložil polský vyslanec Papée ministru Kroftovi nótu oznamující, že vláda polská vypovídá (!) platnost vzájemné dohody z 23. dubna 1925, kterou byly upraveny mezi námi a Polskem všechny hraniční otázky, a žádal o okamžité vyřešení otázky tešínské ve svůj prospěch.“ 27. septembra vyslanec Papée odovzdal Kroftovi nótu, v ktorej minister zahraničných vecí Poľska, Józef Beck, „žádal okamžité odstoupení některých našich krajů tešínských, které by byly hned polskou armádou obsazeny, a ve zbylé části Tešínska – a to i v naprosto českých obcích a krajích – žádal plebiscit na základě situace, jaká tam byla v roce 1919.“¹⁰³² Pre svoje územné požiadavky Poľsko údajne získalo podporu Francúzska. Vyslanec Łukasiewicz pri viacerých príležitostiach žiadal Bonnetu, aby podporil nárok Poľska na Tešínsko. V depeši odoslanej do Varšavy 28. septembra Łukasiewicz oznámil, že Bonnet ho uistil o plnej podpore Francúzska poľským teritoriálnym požiadavkám.¹⁰³³

Tiež Maďarsko považovalo situáciu za vhodnú pre nastolenie územných požiadaviek voči ČSR. 22. a 28. septembra žiadala maďarská vláda o „vrátenie“ Maďarmi obývaných častí Slovenska. Vznesená bola žiadosť o priznanie autonómie Slovensku a Podkarpatskej Rusi. Maďarskí predstavitelia sa pokúsili uplatniť svoje nároky aj počas mníchovskej konferencie. Maďarský vyslanec v Berlíne, Sztójay Döme kontaktoval 28. septembra Göringa, aby zistil, či územné nároky Maďarska budú súčasťou programu konferencie. I keď to nebola pravda, Göring uistil vyslanca, že Nemecko bude maďarské požiadavky podporovať. Sztójay následne informoval Budapešť o Göringovom prísľube a navrhol, aby István Csáky pricestoval do Mníchova. Csáky sumarizoval maďarské požiadavky v dvoch bodoch – Maďarsku mali byť odstúpené oblasti obývané príslušníkmi maďarskej menšiny určenými na základe sčítania v roku 1919 a plebiscit konaný v štyroch regiónoch na Slovensku a Podkarpatskej Rusi.¹⁰³⁴ Počas audiencie 29. septembra, Mussolini Csákiho uistil, že okamžite po vyriešení postavenia

¹⁰²⁸ Podľa Beneša sa audiencie zúčastnili generáli Krejčí, Wojcechovský, Luža, Prchala, Syrový a Bláha. BENEŠ, Mníchovské, ref. 471, s. 340.

¹⁰²⁹ „Byl to rozhovor velice pohnutý. Viděl jsem slzy v očích některých generalů a slyšel jsem z jejich úst slova prosby, výstrahy i hrozby. Nepřešli nikde dovolenou mez ve svém postoji generalů k vrchnímu veliteli; ale byly to prosby i výstrahy důrazné.“ BENEŠ, Mníchovské, ref. 471, s. 341.

¹⁰³⁰ BENEŠ, Mníchovské, ref. 471, s. 341.

¹⁰³¹ „Konaly se stále četnější protičeské demonstrace a polské ministerstvo zahraničí ustavilo dokonce podle německého vzoru polský 'freikorps'. A také podle německého vzoru rozšiřovala polská propaganda lživé správy o incidentech na tešínském Slezsku, hlásil 'těžké boje' polského 'freikorpsu' s Čechy a přinášela zprávy o mrtvých.“ ČELOVSKÝ, Mníchovská, ref. 543, s. 351.

BENEŠ, ref. 471, s. 303 a s. 306.

¹⁰³³ ŁUKASSIEWICZ, ref. 893, s. 140.

¹⁰³⁴ SIMON, ref. 823, s. 220.

sudetských Nemcov bude žiadať, aby sa stali maďarské nároky predmetom rokovania. Mussolini však zaradenie maďarských požiadaviek na program konferencie nepresadil. Hitler návrh odmietol. Bol si vedomý, že po uzavretí dohody bude jediným arbitrom teritoriálnych zmien v strednej Európe a bude môcť využiť túto pozíciu maximálne v prospech svojich cieľov.¹⁰³⁵ *Robotnícke noviny* pranierovali sebeckú krátkozrakosť oboch štátov: „Dnešní spojenci Hitlera proti Československu poznajú chytrú panovačnosť Nemecka na svojej koži.“¹⁰³⁶

Beneš nedokázal akceptovať, ako málo mali účastníci konferencie na zreteli záujmy Československa. Svedčí o tom pokyn odoslaný Mastnému 30. septembra. Podľa pokynov, vyslanec nemal tiež pripustiť, aby bol plebiscit prevedený v lokalitách mimo regiónu Sudet, kde žilo nemecké obyvateľstvo, ako bolo Brno alebo Jihlava. Mal naliehať, aby sa pri určení hranice vychádzalo z etnického rozhrania platného v roku 1938 a nie z roku 1918 ako žiadali Nemci. V blahej nádeji, že Mastnému bude umožnené participovať na rokovaníach, prezident radil, aby vyslanec poukázal „na možnosť voľnejšej a kludnejšej spolupráce v budúcnosti.“¹⁰³⁷

Hitler nečakal na účastníkov konferencie v Mníchove. Rozhodol, že prenechá zdanlivo hlavnú úlohu pri rozhodnutí o odstúpení československého územia Mussolinimu. Aby nedošlo k prípadným neprijemným omylom, vycestoval ráno, 29. septembra k hraniciam Rakúska, kde talianskeho diktátora privítal. Zvyšok cesty strávili prípravou spoločného postupu počas rokovaní.¹⁰³⁸ Chamberlain a Daladier, ktorí pricestovali do Mníchova 29. septembra na poludnie, svoje stanoviská nekoordinovali. Pred začatím úvodnej časti konferencie, ktorá trvala od 12.45 do 15.00 sa pokúsili presadiť prítomnosť československých predstaviteľov, Hitler však žiadosť odmietol.¹⁰³⁹

Mníchovská konferencia, ktorá mala rozhodnúť o osude Československa, bol očakávaná s nádejou ale i s obavami. *Robotnícke noviny* predpokladali, že „Hitler by bol asi veľmi ťažko svolil k účasti na tejto konferencii, bez toho že by bol pripravený urobiť nejaké kompromisné ústupky.“¹⁰⁴⁰ Podľa *Slovenskej politiky* celý svet nazeral na konferenciu „s oprávnenou nádejou“, pretože Hitler sa vzdal zámeru uprednostniť vojenské riešenie krízy, ale zostávala otázka, akú cenu zaplatí Československo za mier.¹⁰⁴¹ K mierovému riešeniu vyzval Hitlera 29. septembra aj prezident Spojených štátov amerických Franklin D. Roosevelt. *Slovenský denník* mylne považoval Rooseveltovu výzvu za dôvod odkladu mobilizácie nemeckej armády.¹⁰⁴² Väčší vplyv na Hitlera mal Mussolini. Mussolini si bol

¹⁰³⁵ JUHÁSZ, Gyula. *Hungarian foreign policy*. Akadémiai kiadó : Budapest, 1979, s. 142.

¹⁰³⁶ *Robotnícke noviny*, 23.IX.1938. Hoci vedia, že príde teraz rad na nich Poliaci i Maďari siahajú s Hitlerom po našom území.

¹⁰³⁷ AMZV ČR, II. sekce 1918 – 1939, III. řada, k. 459.

¹⁰³⁸ SHIRER, ref. 3, s. 414.

¹⁰³⁹ LAFFAN, ref. 235, s. 438 – 439.

¹⁰⁴⁰ *Robotnícke noviny*, 30.IX.1938. Hitler pripravený na ústupky?

¹⁰⁴¹ „Pre nás je veľmi dôležité zistiť, či Nemecko ustúpilo od svojich požiadavkov, ktoré smerovali k hospodárskej, politickej, dopravnej a strategickej záhube Československa. Mníchovská konferencia má už teraz jednu dobrú stránku: odsunula vojenské nebezpečenstvo, kým sa účastníci konferencie nerozídu od zeleného stolu. Naproti tomu – s našou stanoviská – je takmer nepochopiteľné, že môžu štyri veľké mocnosti v susedstve nášho štátu rokovať o nás bez nás.“ *Slovenská politika*, 30.IX.1938. Čo prinesie mníchovská konferencia?

¹⁰⁴² „Mierová výzva amerického prezidenta hneď zaučinkovala: Nemci odložili mobilizáciu o 24 hodín“ *Slovenský denník*, 30.IX.1938. Mníchovská konferencia chce odvrátiť novú svetovú vojnu.

vedomý vyhranene odmietavého stanoviska talianskej verejnosti k hroziacemu konfliktu¹⁰⁴³ a nabádal Hitlera, aby presadil svoje požiadavky rokovaním. Novosti citovali správu Havasovej spravodajskej kancelárie, s akou radosťou obyvatelia Ríma reagovali na zvesť o mníchovskej konferencii.¹⁰⁴⁴

Pozitívne hodnotili zvolanie konferencie tiež francúzske a britské periodiká. Stručný prehľad komentárov uviedol *Slovák*: *Le Petit Parisien* chválil Mussoliniho iniciatívu ako konanie „štátnika veľkého formátu“; denník *Figaro* vyjadril nádej že „to najhoršie bude zažehnané“ i keď neskrýval obavy z budúceho vývoja; *L'Epoque* vítal odstránenie bezprostrednej hrozby konfliktu, varoval však pred Hitlerovou taktikou zameranou na paralyzovanie odporu protivníkov;¹⁰⁴⁵ podľa periodika *Peuple* by po mníchovskej konferencii malo nasledovať stretnutie všetkých zainteresovaných štátov, s cieľom nájsť definitívne mierové riešenie.¹⁰⁴⁶ Reakcie britskej tlače charakterizoval „hlboký oddych spojený s opatrným optimizmom“. *Times* vyjadrili nádej, že účastníci konferencie budú schopní nájsť riešenie sporu medzi Nemeckom a Československom, ktoré zabezpečí mier v Európe;¹⁰⁴⁷ *Daily Telegraph* vystríhal pred „kupovaním mieru“ ak to privodí v budúcnosti ťažkosti a nabádal k ostražitosťi.¹⁰⁴⁸ *Slovák* citoval tiež komentár českých *Lidových novin*, ktoré považovali mníchovskú konferenciu za naplnenie „paktu štyroch“, svojho času odmietnutého všetkými stredoeurópskymi štátmi.¹⁰⁴⁹

Slovenské zvesti sa postavili k mníchovskej konferencii jednoznačne negatívne. Československá vláda by nemala ustupovať tlaku západných mocností.¹⁰⁵⁰ Vzhľadom na údajne vysokú morálku, bojaschopnosť a technickú vybavenosť československej armády, nemali obavy z nemeckého útoku opodstatnenie. Citovaný bol názor Bohuslava Laštovičku, veliteľa delostreleckej batérie bojujúcej v španielskej občianskej vojne, ktorý, odvolávajúc sa

¹⁰⁴³ „Búrlivý, ba šialený jasot, ktorým zdravilo rímske obyvateľstvo ministerského predsedu Mussoliniho pri jeho odchode do Mníchova, bol verným výrazom pocitu úľavy a radosti, ktorá sa naraz zmocnila italského ľudu. Rímske obyvateľstvo zachovalo až dosiaľ dokonalý klúd. Tento klúd bol však skôr výrazom rezignácie ako nedôvery, že vypukne konflikt, ktorého príčinu by italský ľud nechápal.“ *Slovenský denník*, 30.IX.1938. Uľahčenie vo Washingtone i v Ríme.

¹⁰⁴⁴ „Znepokojivé správy...že konflikt je takmer neodvratný, vytvorily v Ríme ovzdušie plné úzkosti...**Kolovaly povesti, že všeobecná mobilizácie v Itálii bude náhle vyhlásená v noci na štvrtok**...Ľudia sa zhromažďovali na uliciach a rokovali, či mier snád' je zachránený a keď sa naraz bez toho, že by kto bol vedel, rozšírila zpráva, oznamujúca, že Mussolinimu sa podarilo primäť Hitlera, aby sa zriekol myšlienky použiť sily, hneď prepukla všeobecná nesmierna radosť.“ *Novosti*, 30.IX.1938. Nový plán na konferencii 4 veľmoci.

¹⁰⁴⁵ „A okrem toho príliš často sme mali dojem, že nemecký kancelár staval Európu pred vypočítané alternatívy nádeje a sklamania, metódy to, vypočítané na to, aby naša nervová odolnosť bola zlomená.“ *Slovák*, 30.IX.1938. Tlač o mníchovskej konferencii.

¹⁰⁴⁶ „Chyby, ktoré nás priviedly na pokraj priepasti, sa nesmú opakovať. Mníchovská konferencia mala by byť začiatkom pre ďalšie rokovanie na záchranu mieru.“ *Slovák*, ref. 1044

¹⁰⁴⁷ „Dnes bol najpalčivejší zo všetkých sporov, t. j. spor rasový, prenesený na fórum rady štyroch národov, ktoré majú v moci a vari tiež vôľu nielen nájsť spravodlivé a mierumilovné riešenie, ktoré upokojí obavy ČSR i nemecké sťažnosti a uvedie konečne Európu na cestu včasnej a usporiadanej rekonštrukcie.“ *Slovák*, ref. 1044.

¹⁰⁴⁸ „Britský národ nemôže – ak je rozvážny – si dovoliť kúpiť terajší okamžitý úspech za cenu budúcich ťažkostí. Nebezpečie voči ktorému Chamberlain musí byť ostražitý, je nebezpečie, plynúce z uvoľnenia toho, čo musí byť pevne držané.“ *Slovák*, ref 1044.

¹⁰⁴⁹ „Lidové noviny na úvodnom mieste píšú...Už predtým, keď sa o pakte štyroch hovorilo, bol označovaný za pokus sriadiť európske direktorium, ktoré by ostatnej Európe diktovalo svoju vôľu.“ *Slovák*, 30.IX.1938. Európske direktorium.

¹⁰⁵⁰ *Slovenské zvesti*, 30.IX.1938. Od prstu k celej ruke.

na skúsenosti zo Španielska, zdôrazňoval prednosti československej armády v zrovnaní s nemeckou.¹⁰⁵¹

Dôkazom odhodlania všetkých zložiek československej spoločnosti bojovať za republiku bol pre *Slovenské zvesti* manifest organizácie ľavicovej inteligencie - Petičného výboru „*Věrní zůstaneme*“, podpísaný troma stovkami¹⁰⁵² významných predstaviteľov spoločenského života.¹⁰⁵³

30. septembra, v deň keď verejnosť na Slovensku s napätím očakávala výsledky konferencie, bolo o osude republiky už rozhodnuté. Nedostatok času potrebného na prípravu konferencie poznačil jej priebeh. Rokovania, ktoré začali 29. septembra popoludní mali spontánny, miestami chaotický priebeh. Základom konkrétnych jednaní sa stal návrh, predložený Mussolinim, vopred prediskutovaný s Hitlerom. S obsahom návrhu súhlasili Chamberlain i Daladier.¹⁰⁵⁴ Konflikt vyvolala Chamberlainova reakcia na druhý bod návrhu, ako môžu Veľká Británia, Francúzsko a Taliansko garantovať, že na území, ktoré malo byť evakuované do 10. októbra, nedôjde poškodeniu objektov a inštalácií, keď ešte nebolo isté, či československá vláda bude súhlasiť s touto požiadavkou. Hitler reagoval výbuchom nadávok na Čechov, na čo sa Daladier podráždene spýtal, či účelom konferencie je zničiť ČSR.¹⁰⁵⁵ Hitlerovu nevôľu podnietila aj Chamberlainova otázka, ako bude českým roľníkom, ktorí budú nútení opustiť obsadené územia, umožnené odviesť svoj dobytok. Hitler údajne s neskrývanou zlosťou odvetil: „*Náš čas je príliš vzácny, než aby sme ho márnili na také triviality!*“¹⁰⁵⁶

Záverečný dokument z konferencie, ktorý vstúpil do histórie ako Mníchovská dohoda, bol podpísaný v ranných hodinách 30. septembra.¹⁰⁵⁷

Chamberlain však nepovažoval Mníchovskú dohodu za konečný cieľ jeho cesty do Nemecka. Ešte v deň podpísania dohody požiadal Hitlera o súkromný rozhovor (prítomný bol len tlmočník Schmidt). Ministerský predseda navrhol, aby sa obaja písomne zaviazali uprednostniť vo vzájomných vzťahoch konzultácie, predchádzať nedorozumeniam a touto cestou zaručiť mier v Európe. Po určitom váhaní Hitler súhlasil a dokument, ktorý mal

¹⁰⁵¹ „*Naša armáda je technicky vybavená najmenej tak, ako armáda nemecká. Výcvikom a taktikou ju však prevyšuje a boj by ukázal, aký je rozdiel medzi našou a rišskonemeckou divíziou. Najväčšou slabinou hitlerovského vojska je to, že z politických dôvodov nemôže si dovoliť spoliehať sa na samostatnosť, podnetnosť a spoľahlivosť svojich príslušníkov, ako armáda československá.*“ *Slovenské zvesti*, 30.IX.1938. *Výhody našej armády, ktoré prevyšujú ich početnú prevahu.*

¹⁰⁵² Úplný zoznam signatárov KURAL, ref. 254, s. 106 – 109.

¹⁰⁵³ Redakcia sa stotožnila s prehlásením Petičného výboru „*Věrní zůstaneme*“, priznala, že „*Nikto rozumný iste nepoženie národ do vojny*“, ale „*Než by sme dali zničiť bez jediného výstrelu republiku odtrhnutím územia a rozbitím prirodzených hraníc, podstúpime radšej sebaťažší boj, v ktorom Francúzsko, Rusko, Anglicko a celý demokratický svet pôjde s nami a v ktorom nemôžeme podľahnúť.*“ *Slovenské zvesti*, 30.IX. 1938. *Keď sa jedná o Československu...Na čom trvá ľud neochvejne.*

¹⁰⁵⁴ Návrh pozostával z piatich bodov: 1. Evakuácia sudetských oblastí mala začať 1. októbra. 2. Veľká Británia, Francúzsko a Taliansko budú ručiť, že evakuácia bude ukončená 10. októbra bez poškodenia inštalácií na obsadených úemiach. 3. Podmienky evakuácie budú stanovené medzinárodnou komisiu zloženou s predstaviteľov Nemecka, Veľkej Británie, Francúzska, Talianska a Československa. 4. V regiónoch, kde nie je podiel obyvateľstva nemeckej a českej národnosti možné stanoviť bude prevedený plebiscit. 5. Regióny s prevažnou väčšinou nemeckého obyvateľstva začne obsadzovať nemecká armáda 1. októbra. LAFFAN, ref. 243, s. 440.

¹⁰⁵⁵ LAFFAN, ref. 235, s. 440

¹⁰⁵⁶ SHIRER, ref. 3, s. 416.

¹⁰⁵⁷ GRONSKÝ, Ján. *Komentované dokumenty k ústavným dejinám Československa I. 1914 – 1945.* Praha : Karolinum, 2005, s. 265.

Chamberlain už vopred pripravený, podpísal.¹⁰⁵⁸ Aký význam pripisoval Chamberlain separátnej dohode s Hitlerom indikuje skutočnosť, že hárok papiera, ktorým víťazne mával po príchode na londýnske letisko, nebola Mnichovská dohoda, ale uvedený dokument.¹⁰⁵⁹

V dôsledku Hitlerovho rozhodnutia Mastný a Masařík nemohli byť prítomní na rokovaníach. Až po uzavretí dohody boli oboznámení s jej výsledkom. Masařík opísal trápnu atmosféru, ktorá charakterizovala oznámenie o rozsudku nad Československom.¹⁰⁶⁰ Francúzsky vyslanec v Berlíne, André Francouis-Poncet, v memoároch uviedol že Daladier na rozdiel od Chamberlaina dával najavo podráždenie a odmietol blahopriania k uzavretiu dohody.¹⁰⁶¹

Európska verejnosť reagovala na uzavretie dohody prekvapujúco pozitívne. Ak Daladier očakával kritiku, po návrate do Paríža musel byť príjemne prekvapený. Davy na letisku Le Bourget neboli protestujúci demonštranti, ale obyvatelia Paríža, ktorí prišli vyjadriť vďaku za odvrátenie konfliktu. Novosti priniesli správu o kladnom postoji verejnosti a politických strán vo Francúzsku k Daladierovmu „úsiliu o zachovanie európskeho mieru“.¹⁰⁶² Podľa Bořivoje Čelovského: „Daladier byl vlastně jediný odpovědní západní státník, který veselost jen předstíral. Ve svém prohlášení tisku poděkoval Hitlerovi a Mussolinimu, pro Prahu v něm nenašel místa...Bonnet si k němu přisedl do auta a projeli Paříži stejně triumfálně, jako se to stalo v roce 1918. Opolední zasedání vlády schválilo dohodu jednomyslně a Daladierovi blahopřálo.“¹⁰⁶³ Slovák informoval, že po zverejnení správy o podpísaní dohody prepukla v Londýne všeobecná radosť.¹⁰⁶⁴ Obyvatelia Londýna privítali

¹⁰⁵⁸ LAFFAN, ref. 235, s. 448.

¹⁰⁵⁹ „Trochu symptomatické bylo, že bílý papír, jímž mával Chamberlain při svém triumfálním přiletu na londýnské letiště v Hestonu se slovy 'mír pro naši dobu', nebyla mnichovská dohoda, výbrž právě britsko-nemecké prohlášení. Originál mnichovské dohody si totiž na rozdíl od ostatních signatářů Britové vůbec sebou do Anglie nedovezli, což samo trochu dokumentuje míru zájmu britské strany o ní.“ KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan – ŠEBEK, Jaroslav. Dlouhé stíny Mnichova. Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo. Praha : Auditorium, 2011, s. 55.

¹⁰⁶⁰ „V jednu hodinu třicet minut v noci jsme byli zavoláni do konferenčního pokoje, kde nás čekal britský premiér Neville Chamberlain, francouzský ministerský předseda Edouard Daladier, sir Horace Wilson, generální ředitel francouzského ministerstva zahraničí Alexis Léger a Ashton-Gwatkin. Nálada byla tíživá. V této chvíli rozsudku si Daladier zřejmě uvedomoval, co to znamená pro francouzskou prestiž...Chamberlain nás krátkým úvodem seznámil s právě podepsanou dohodou čtyř velmocí a dal Mastnému k přečtení přesný text dohody...Zatímco Mastný mluvil s Chamberlainem o menších detailech – Chamberlain eustále zíval bez nejmenších rozpaků -, pak jsem se Daladiera a Légera (zeptal) , zda čekají nějaké vyjádření nebo odpovědi naší vlády na dohodu, kterou nám právě předložili. Daladier ve zřejmých rozpacích neodpověděl vůbec, zato Léger s poznámkou, že čtyři státníci neměli mnoho času, mi výslovně řekl, že žádnou naši odpověď již nečekají, že to považují samozřejmě za přijaté a že jen naše vláda musí dnes do pěti hodin odpoledne vyslat zmocněnce na schůzi mezinárodní komise do Berlína.“ MASAŘÍK, ref. 125, s. 243 – 244.

¹⁰⁶¹ PONCET – FRANCOIS, ANDRÉ. Berlín 1931 – 1939 vzpomínky diplomata. Praha : UNIVERSUM, 1947, s. 319.

¹⁰⁶² „Možno povedať, že v tejto snahe sústredil Daladier politicky okolo seba temer jednotu verejnej mienky vo Francii...Socialisti – Leon Blum – i pri niektorých kritikách ľavého krídla, dávajú Daladierovej politike voľný priebeh, rovnako ako strana republikánsko-socialistického sjednotenia...Parlamentné opozície skupín stredú a pravece zastavily všeobecnú kritiku. Komunisti...Daladierovu politiku tiež nerušia.“ Novosti, 1.X.1938. Uľahčenie vo Francúzsku nad odvrátením nebezpečia vojny.

¹⁰⁶³ ČELOVSKÝ, Mnichovská, ref. 543, s. 376.

¹⁰⁶⁴ „Keď v neskorých nočných hodinách prišla do Londýna zpráva o dohode v Mnichove, prerušili v londýnskych divadlách, kinách i kabaretoch program a oznámili obecnstvu radostnú správu, ktorú ľudia prijali s obrovským nadšením.“ Slovák, 1.X.1938. Historická mnichovská konferencia.

ministerského predsedu s nadšením. Známa sa stala fotografia, na ktorej Chamberlain so šťastným výrazom na tvári uisťoval, že prináša „mier pre našu dobu“.¹⁰⁶⁵

Na rozdiel od signatárov mníchovského verdiktu, rozhodnutie o odovzdaní pohraničných oblastí bolo pre československých predstaviteľov katastrofou. Prvú správu o dohode vysielala nemecká rádiová stanica Deutsches Nachrichten Bureau 30. septembra o druhej ráno. V ranných hodinách minister Krofta prijal chargé d'affaires nemeckého vyslanectva, ktorý odovzdal ministrovi text dohody.¹⁰⁶⁶ Keď sa o rozhodnutí dozvedel prezident Beneš, podľa Drtinu bol zdrvený do takej miery, že jeho bezprostrednou reakciou bol úmysel abdikovať.¹⁰⁶⁷

Ako historický úspech ministerského predsedu hodnotili Mníchovskú dohodu britské denníky.¹⁰⁶⁸ Slovenské periodiká však nevnímali dohodu jednoznačne pozitívne. V správach a komentároch síce rezonovala úľava z odvrátenia vojny, ale tiež trpkosť z ceny, ktorú musí republika zaplatiť za udržanie mieru. Pokiaľ to cenzúra umožňovala,¹⁰⁶⁹ jednoznačne negatívne sa stavala k dohode ľavicová tlač. *Slovenské zvesti*, ešte pred zverejnením Mníchovskej dohody, informovali o rozhodnutí, s odvolaním na pražské denníky.¹⁰⁷⁰ Mníchovskú dohodu nazvala redakcia „dielom zrady“, keď „nad právom zvíťazila moc, právo päste a násilia“, pričom „pre záchrancov tohto mieru chystajú sa už najvyššie vyznamenania a pripravuje sa aj Nobelová cena mieru.“¹⁰⁷¹ Podľa *Lidových novín*, bola zo strategického hľadiska najväčšou hrozbou pre Nemecko východná hranica. Len obsadením horského pásma na československo-nemeckých hraniciach Nemecko eliminovalo hrozbu útoku z východu, bez čoho Siegfriedova línia nemala význam. *Slovenské zvesti* doplnili uvedený názor tvrdením, že: „Československé hory rozhodujú o Maginotovej línii, sila alebo slabosť Československa rozhodujú o počte nemeckých armád, ktoré budú uvoľnené pre západný front.“¹⁰⁷² A-Zet videl

¹⁰⁶⁵ ROBBINS, Keith. *Munich 1938*. London : Cassel, 1968, s. 319. ČELOVSKÝ, Mníchovská, ref. 543, s. 377.

¹⁰⁶⁶ LUKES, ref. 1, s. 255.

¹⁰⁶⁷ „*President dostal mníchovské rozhodnutí ráno v koutě. Myslím, že mu jej dával Smutný, nebo dr. Remsa. Sám jsem k němu přišel záhy po 7. hodině...Řekl mně, že je to konec.*“ Drtina v memoárech napísal, že Beneš nadiktoval Josefovi Schieszlovi, prednostovi politického a legislatívneho odboru Kancelárie prezidenta republiky abdikáciu. Beneš však neskôr svoje rozhodnutie zmenil. DRTINA, ref. 925.

¹⁰⁶⁸ Historik Keith Robbins citoval komentáre niekoľkých britských mienkotvorných periodík: *The Times* – „*Ak by vláda Veľkej Británie bola menej rezolútna, je isté že by došlo k vojne nepredvídateľného rozsahu proti vôli ľudí, ktorých by postihla.*“; *The Daily Express*: „*milióny šťastných domovov a srdc sú zbavené bremena. Nech je ovenčený vavrínmi!*“; *The Daily Mail*: Chamberlain „*položil základy trvalého mieru v Európe*“; *The Daily Herald* „*poukázal na vážne nedostatky Mníchova, avšak bol toho názoru, že po prvýkrát, Hitler bol prinútený vziať na vedomie, že vo svete existujú sily mocnejšie než absolútna vôľa diktátora.*“ Ako jeden z mála, denník *The News Chronicle* pripomenul, že mier bol vykúpený na úkor Československa. ROBBINS, ref. 1065, s. 327.

¹⁰⁶⁹ V obežníku z 30. septembra Krajinský úrad v Bratislave informoval policajné orgány na Slovensku, že „*Ústredná cenzúrna komisia pri ministerstve vnútra vydala tento tlačový pokyn: „Podriadené úrady vykonávajúce tlačovú prehliadku nech sú bez meškania poukázané, aby pri tlačovej prehliadke bezpodmienečne potlačili všetky správy o obsahu dohody sjednanej 29. 30. septembra 1938 v Mníchove ako aj všetky komentáre k tomu sa vzťahujúce. Prepustiť možno len správy úradné.*“ SNA Bratislava, f. PR v Bratislave, k. 334, č. 334/69. Na základe rozhodnutia Krajinského úradu v Bratislave mali štátne orgány poverené cenzúrou eliminovať „*vyobrazenie máp, kde by bolo vyznačené národnostné rozvrstvenie obyvateľstva nášho štátu, alebo kde by boli zakreslené kraje, ktoré majú byť odstúpené cudziemu štátu.*“ SNA Bratislava, f. PR v Bratislave, k. 334, č. 334/69.

¹⁰⁷⁰ „*V piatok ráno nemohli ešte noviny uverejniť rozhodnutie mníchovskej konferencie štyroch, ačkoľvek neskoro v noci ho už vyhlasovalo nemecké rádio. Vláda nedovolila text úmluvy uverejniť, ale noviny boli písané pod dojmom jej smyslu.*“ *Slovenské zvesti*, 2.X.1938. *Smysel Mníchova*.

¹⁰⁷¹ *Robotnícke noviny*, 2.X.1938. *Pripravme sa na ďalšie*.

¹⁰⁷² *Slovenské zvesti*, ref. 1069.

v Mníchove obnovenie paktu štyroch veľmocí, rozhodnutých vylúčiť z rozhodovania o európskych záležitostiach malé štáty. Bez komentára informovali o nadšenom prijatí Daladiera na parížskom letisku *Robotnícke noviny*.¹⁰⁷³ S pocitom trpkosti reagovala na vylúčenie ČSR z mníchovskej konferencie *Slovenská politika*: „Ešte i úkladného vraha statočný súd vypočuje, dovoľuje mu predniesť svoju obranu, ale nás statočných, nevinných a verných ani len nevypočuli. Kam, pod ktorý stôl spadol ten zneuctený, pošpinený a roztrhaný zdrap papiera, ktorý sa volal – francúzsko-československou spojeneckou zmluvou?“¹⁰⁷⁴

Na mníchovský verdikt reagoval J. Tiso výzvou k svornosti a uistením, že „očistíme Slovenskú krajinu od cudzích živlov, upevníme si svoju národnú svätiňu, aby žil a spokojne sa v nej rozvíjal národ slovenský.“¹⁰⁷⁵

Nevďačná úloha zaujať oficiálne stanovisko k mníchovskému verdiktu pripadla ministerskému predsedovi, armádnemu generálovi Janovi Syrovému. V rozhlasovom prejave Syrový vyhlásil, že i keď vojaci boli pripravení „bez váhania obetovať životy“, jediným riešením je „cesta mieru“.¹⁰⁷⁶ Nasledoval rozkaz hlavného veliteľa armády, Ľudovíta Krejčího, adresovaný československej brannej moci. Napriek smútku, ktorý zdieľal s obyvateľmi republiky, bolo podľa Krejčího povinnosťou armády potlačiť cit a riadiť sa „chladným rozumom“, aby republika nebola ešte viac oslabená následkom „marných strát“.¹⁰⁷⁷

Skepsa ovládla i obyvatel'ov Prahy.¹⁰⁷⁸ Posledným pokusom o zvrátenie situácie bol pokus niekoľkých nacionalistických politikov získať predstaviteľov armády pre zostavenie vlády, ktorá by sa postavila na odpor. Vojaci však návrh odmietli.¹⁰⁷⁹

Pozitívne komentoval postoj Československa Chamberlain. Počas prejavu v dolnej snemovni britského parlamentu ocenil „zdržanlivosť“ s akou Československo prijalo mníchovský verdikt: „Uspokojenie, že sme unikli veľkému nebezpečenstvu vojny, je spojené

¹⁰⁷³ „Keď vystúpil z lietadla, vyhlásil Daladier: 'Vraciam sa z Nemecka. Vyjednávania bolo akiste veľmi ťažké, ale som presvedčený, že dohoda, ktorá bola uzavretá, je nezbytná pre zachovanie mieru európskeho'...Daladier urobil na letišti svoj prejav za nesmierného a neopísateľného nadšenia... 'Nech žije Francúzsko', 'Nech žije Daladier', 'Nech žije Bonnet' Tieto výkriky zaznievaly zo všetkých strán.“ *Robotnícke noviny*, 2.X.1938. Francia, Anglia a Itália plesá.

¹⁰⁷⁴ *Slovenská politika*, 2.X.1938. Po rozsudku...

¹⁰⁷⁵ *Slovák*, 2.X.1938. **Dr. JOZEF TISO: Padlo rozhodnutie.**

¹⁰⁷⁶ „Najvyšším cieľom mojím, tak ako každého z vás, je zachovať život národa...Naša úloha v tejto osudovej hodine bola rozvážiť všetko, vidieť a vidieť jasne, ktorá cesta vedie k tomuto najvyššiemu cieľu. Ako vojak vyhlasujem s plným vedomým svojej zodpovednosti. Je to cesta mieru. Cesta mieru preto, že pôjdeme do nového života, života s nezmenšenými národnými silami, s vedomým, že tvoríme národne mohutnejší a preto silnejší štát.“ *Slovák*, 2.X.1938. Česká verejnosť sa dozvedela najsmutnejšiu správu.

¹⁰⁷⁷ *Robotnícke noviny*, 2.X.1938. Armádny rozkaz hlavného veliteľa armády.

¹⁰⁷⁸ „Hloučky se slévaly ještě 30. září odpoledne dav, který vykřikoval radikální hesla. Byl v nich však cítit na rozdíl od minulého týdne silně hlas extrémní pravice i levice. Dav čítal však podle odhadů jen 8 000 hlav; lidé se cítili zaskočení a zrazení. V davu dávali o sobě vědet především radikálové. Ozývalo se silné „Nic než národ!“, stejně jako „Ať žije Sovětský svaz!“ Nadšení lidu nad tím, že se může bránit, vyprchalo – alespoň v těchto prvních okamžicích. Policie proti demonstrantům snadno zakročila.“ KÁRNÍK, ref. 297, s. 618.

¹⁰⁷⁹ „Ladislav Rašín z Národního sjednocení, prezidentův muž Hubert Ripka, legionářský (a národně socialistický) poslanec Josef Patejdl, národně socialistický poslanec Jožka David a další jednali ještě 3. října u Petra Zenkla, když už německá vojska zabírala pohraničí, s armádním generálem a náčelníkem hlavního štábu Čsa Ludvíkem Krejčím. Žádali ho, aby zastavil další opouštění pozic v pohraničních pevnostech a nabídlí mu údajně jménem výboru na obranu republiky křeslo premiéra a ustavení skutečné, nikoli formální vlády národní obrany, za jejímiž zády jednali kapitulanti. Generál Krejčí však odmítl dát se neústavní cestou (která by byla klasifikována jako vojenský puč) a po něm tak učinili další vojáci, kteří šli s ním a také odmítali kapitulovat, např. Generál Sergej Ingr, plukovník František Moravec.“ KÁRNÍK, ref. 297, s. 619 – 620.

s hlbokým citom sympatií k malému statočnému národu v okamihoch jeho národného zármutku...Hovorím, že Československo si získalo obdiv a úctu svojou zdržanlivosťou, dôstojnosťou a skvelou kázňou, ktorú prejavilo pri takomto zármutku, akým až dosiaľ bolo postihnuté len málo národov.“¹⁰⁸⁰ Novosti citovali Chamberlainov vyhlásenie, že najväčším víťazstvom konferencie bolo potvrdenie možnosti riešiť konflikty diskusiou a nie násilím.¹⁰⁸¹ Určitou kompenzáciou za stratu územia, ku ktorej bolo Československo donútené, mala byť pôžička, určená na financovanie nákladov spojených s odovzdaním sudetských území.¹⁰⁸²

Chamberlain prekvapujúco nevyjadril v prejave vďaka Benešovi osobne, keďže muselo byť zrejmé, že prezident sa rozhodujúcou mierou zaslúžil o prijatie Mníchovskej dohody. Vysvetlením môžu byť telefonické hovory, ktoré Beneš viedol s londýnskym vyslancom Masarykom a ktorých nahrávky poskytli Nemci Britom.¹⁰⁸³ Podľa historika Karla Pacnera, hovory medzi Benešom a Masarykom odpočúval tzv. Výskumný úrad ministerstva vzdušnej obrany. Prepisy hovorov, v ktorých Masaryk častoval predstaviteľov Veľkej Británie a Francúzska vulgárnymi nadávkami, Nemci odovzdali 27. septembra vyslancomi Neville Hendersonovi.¹⁰⁸⁴ K negatívnemu postojovi voči Benešovi nepochybne prispeli aj Benešove rozhovory s Masarykom. Počas konverzácie vyslanec informoval o svojej snahe prispieť k pádu britskej a francúzskej vlády.¹⁰⁸⁵ Podľa francúzskeho vyslanca v Berlíne, François – Ponceta, Göring a ďalší nemeckí predstavitelia netajili, že Benešove rozhovory s Masarykom nahrávali na gramofónové disky.¹⁰⁸⁶

¹⁰⁸⁰ Slovenská politika, 5.X.1938. *Ministerský predseda Chamberlain: Úcta a obdiv pre Československo.*

¹⁰⁸¹ „Opravdový triumf je v tom, že, že zástupcovia štyroch veľmoci zhľadali, že je možno sa dohodnúť o spôsobe, ako previesť diskusiu miesto strát životov nebezpečnou a chľostivou operáciou a tak odvrátiť katastrofu, ktorá by bola znamenala koniec civilizácie.“ Novosti, 5.X.1938. Chamberlain: obhajoba a objasňovanie.

¹⁰⁸² „Min. predseda Chamberlain potom oznámil, že čs. vláda predložila prostredníctvom svojho vyslanca v Londýne žiadosť, aby jej bola poskytnutá pod zárukou britskej vlády pôžička 30 miliónov funtov. Min. predseda vyhlásil: Som presvedčený, že je to žiadosť, na ktorú treba dať ušľachtilú odpoveď. Britská vláda dala zdeliť vláde čs., že je ochotná hneď zaplatiť zálohu 10 mil. funtov, ktorá bude daná čs. vláde k dispozícii pre súrne potreby.“ Slovenská politika, ref. 1080.

¹⁰⁸³ V memoároch Masařík poukázal na telefonické hovory vyslanca Masaryka s Benešom, v ktorých vyslanec urážkami a vulgarizmami častoval čelných britských politikov: „Důsledky oněch telefonických rozhovorů byly však horší než jsme se domnívali. Doklady o tom otiskl anglický autor Leonard Mosley ve své knize Velký odklad. 13. září 1938-3. září 1939 z roku 1969: 'Beneš a Masaryk měli časté telefonické hovory. Poněvadž mluvili česky, domnívali se, že žádní indiskrétní ucho nepochopí smysl jejich výroků. Zalíbilo se jim používat nekolika těžkých urážek na adresu Chamberlaina, Wilsona a Hendersona. Nazývaly je všemi jmény, od 'kretěnu' až po 'olizovače vysokých bot nacistů'. Na telefonní linku se zavěsila protišpionážní Göringová služba a záznamy a záznamy hovorů byly láskavě zaslány do Londýna...“ MASARÍK, ref. 125, s. 184 – 185.

¹⁰⁸⁴ „Brity a Francouze tam impulzivní vyslanec nazýval 'lumpy', 'pakáži', 'prasaty', premiéra Chamberlaina 'divokým starcem', jeho poradce Horace Wilsona 'sviní'. PACNER, ref. 285, s. 496.

¹⁰⁸⁵ „K politické izolaci Beneše a Masaryka, jejich úplnému vyřazení z politických jednání anglo-nemeckých mělo nepochybně sloužit i předání záznamů odposlouchaných telefonických rozhovorů Prahou, Londýnem a Paříží. Záznamy předal anglickému vyslanectví generál Bodenschatz. Později i Göring komentoval tyto záznamy v rozhovoru s Hendersonem. Podle jeho mínění plyne z nich závěr, že Beneš neměl nikdy v úmyslu vydat pohraniční území Německu a Masaryk prý pracoval pro pád anglické a francouzské vlády...“ KRÁL Václav. Dny, které otřásl Československem. Praha : DOKUMENTY, 1975, s. 230 – 231.

¹⁰⁸⁶ „Němečti vedoucí a zvláště Göring mi později příležitostně vypravovali, že německá naslouchací služba, využila okolností, že telefonické linky šly Německem a že odposlouchala a nahrála na desky noční hovory pražského kabinetu s londýnským a francouzským vyslanectvím a že v těchto hovorech byl projeven úmysl získat čas a pracovat na odstránění vlády Chamberlainovy a Daladierovy.“ PONCET – François, André. Berlin 1931 – 1938 vzpomínky diplomata. Praha : Universum, 1947, s. 311.

Avšak, bez ohľadu na nepriateľstvo predstaviteľov Veľkej Británie a Francúzska voči Benešovi, určujúcim faktorom v rozhodnutí obetovať Československo, bolo rozhodnutie vyhnúť sa za každú cenu, a bez ohľadu na dôsledky, vojne s Nemeckom.

Záver

Mníchovský verdikt znamenal koniec medzivojnového Československa. Republike nebolo dopriate vyriešiť nedostatky v politickej, hospodárskej a národnostnej oblasti a prehľbiť demokratické princípy na ktorých bola založená. Vládne strany, ktoré ešte v dňoch mobilizácie zdanlivo pevne držali moc v svojich rukách, sa otriasali v základoch. Necelý týždeň po podpísaní dohody, 5. októbra 1938, prezident E. Beneš abdikoval. Vedenie Hlinkovej slovenskej ľudovej strany sa chopilo iniciatívy a začalo presadzovať svoje mocenské ambície. Ústredná vláda na čele s generálom Syrovým súhlasila s legislatívnou úpravou postavenia Slovákov v ČSR – mala byť uznaná svojbytnosť slovenského národa. Radikálny zlom nastal aj v oblasti exekutívy – vláda akceptovala zriadenie Ministerstva pre správu Slovenska. Ochota vlády vyjsť v ústrety požiadavkám HSĽS ovplyvnila aj priebeh rokovaní predstaviteľov politických strán, ktoré 5. a 6. októbra 1938 v Žiline jednali o vývoji situácie na Slovensku. HSĽS dokázala pretaviť svoj politický cieľ – autonómiu Slovenska, do reality. Výsledkom rokovania bolo podpísanie Žilinskej dohody, ktorá anticipovala prijatie zákona o autonómii Slovenska a menovanie Jozefa Tisu do funkcie predsedu slovenskej autonómnej vlády. Vedenie HSĽS zároveň uverejnilo „Manifest slovenského národa“, obsahujúci požiadavku prevzatia vládnej moci na Slovensku. Československa republika ako unitárny štát prestala existovať. I keď formálne boli inštitúcie parlamentnej demokracie zachované, príklon k autoritatívnemu politickému systému naberal na intenzite. Politickí extrémisti v Čechách i na Slovensku sa dostávali do popredia. V Čechách sa zdvihla vlna kritiky voči Benešovi, ktorý sa stal terčom ostrých útokov, vinený za všetko čo postihlo republiku. Na Slovensku, bez ohľadu na potencionálne katastrofálne dôsledky osamostatnenia, volali po rozbití republiky radikáli v radoch HSĽS.

Podpísanie Mníchovskej dohody malo za následok radikálne zmeny v politickom dianí v Čechách i na Slovensku. Už 9. októbra 1938 zakázala slovenská autonómna vláda činnosť komunistickej strany. I napriek snahe o spoluprácu, rovnaký osud čakal sociálne demokratickú stranu. Strany vládnej koalície nedokázali vzdorovať tlaku ľudovej strany a 8. novembra 1938 sa agrárna strana, národne socialistická strana, národne zjednotenie, živnostníci a fašisti zlúčili s HSĽS. Likvidácii sa dokonca nevyhla ani Slovenská národná strana, ktorá zdieľala s ľudákmi program autonómneho Slovenska. Likvidáciu politických strán na Slovensku reflektovala aj zmena názvu strany: Hlinková slovenská ľudová strana – Strana slovenskej národnej jednoty.

Radikálnou zmenou prešla aj slovenská tlač. 10. októbra 1938 bolo zakázané vydávanie periodík vydávaných komunistickou stranou na Slovensku. 13. októbra prestali vychádzať *Slovenské zvesti* a 18. novembra *Robotnícke noviny*. 31. december bol posledným dňom oficiálneho tlačového orgánu agrárnej strany – *Slovenského deníka*. *Národné noviny* sice neboli zastavené, avšak prešli výraznou zmenou. Prestali byť periodikom Slovenskej národnej strany, vydavateľom sa stalo Konzorcium, ktorému predsedal Emil Stodola. Vedenie novín dokázalo, v rámci možnosti autoritatívneho štátu, informovať viac objektívne ako ľudácka tlač. Celkove však bola sloboda tlače výrazne obmedzená. Na súlad obsahu informácií s oficiálnou ideológiou režimu dozerali vládni komisári.

Logickým dôsledkom Mníchova bola subordinácia slovenského politického vedenia Nemecku. Necelých šesť mesiacov trvania druhej Česko-slovenskej republiky bolo obdobím narastania vplyvu Nemecka vo všetkých oblastiach politického, hospodárskeho a spoločenského života. Z vôle Nemecka vyhlásil slovenský snem 14. marca 1939 samostatnú slovenskú republiku, ktorá zostala nemeckým satelitom až do trpkého konca.

PRAMENE

Archívy

Národní archiv České republiky, Praha (NA ČR)

Archív zahraničních věcí České republiky (AZV ČR)

Slovenský národný archív, Bratislava (SNA)

Štátny archív (ŠA) Banská Bystrica, pobočka Kremnica

Štátny archív (ŠA) Banská Bystrica, pobočka Rimavská Sobota

Periodická tlač

A-Zet, 1938

Národné noviny, 1938

Novosti, 1938

Politika, 1938

Robotnícke noviny, 1938

Slovák, 1938

Slovenská politika, 1938

Slovenská vlasť, 1938

Slovenské zvesti, 1938

Slovenský deník, 1938

Slovenský juh, 1938

LITERATÚRA

- BENEŠ, Edvard. *Mnichovské dny*. Praha : Svoboda, 1968.
- BENEŠ, Edvard. *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha : Naše vojsko, 2004.
- BOYER, Christoph. Přidělování státních zakázek v ČSR ve 30. letech – prostředek likvidace sudetoněmeckého hospodářství? In KOLEKTÍV. *Ztroskotání spolužití Češi, Němci, Slováci v První republice. 1918 – 1938*. Praha : Ministerstvo zahraničních věcí, 1993.
- BROKLOVÁ, Eva. *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918 – 1938*. Praha : Univerzita Karlova v Praze Nakladatelství Karolinum, 1998.
- BRUEGEL, J. W. *Czechoslovakia before Munich. The German minority problem and British appeasement policy*. New York : Cambridge at the University Press, 1973.
- BYSTRICKÝ, Valerián. Národnostný štatút a štátotvorné programy na Slovensku 1938. In *Historický časopis*, roč. 40, č. 1, 1992.
- BYSTRICKÝ, Valerián. Politické rozvrstvenie spoločnosti na Slovensku vo svetle obecných volieb roku 1938. *Historický časopis*, 40, č. 4, 1992.
- ČELOVSKÝ, Bořivoj. *Mnichovská dohoda 1938*. Ostrava : Nakladatelství Tiliun, 1999.
- ČELOVSKÝ, Boris. *Řešení české otázky podle německých dokumentů 1933-1945*. Tilia, 2002.
- DEÁK, Ladislav. *Hra o Slovensko*. Bratislava : VEDA, 1991.
- DEÁK, Ladislav. *Slovensko v politike Maďarska v rokoch 1938 – 1939*. Bratislava : VEDA, 1990.
- DEJMEK, Jindřich. Edvard Beneš, Československo a Mnichov: reality a mýty okolo osudového rozhodování z konce září 1938. In NĚMEČEK, Jan (ed.). *Mnichovská dohoda cesta k destrukci demokracie v Evropě*. Praha : Univerzita Karlova v Praze Nakladatelství Karolinum, 2004.
- Dokumenty moderní doby. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1978.
- DRTINA, Prokop. *Československo můj osud*. Melantrich, 1991.
- ĐURKOVSKÁ, Mária. Činnosť Karpatonemeckej strany na Spiši v rokoch 1935-1938. In *Slezský sborník*, 2012, roč. 110, č. 3-4.
- GOEBBELS, Joseph. *Denníky 1938*. Most : Dialog, 1992.
- GORDON BROOK-SHEPHERD. *The anschluss*. Philadelphia and New York : J. B. Lippincott Company, 1963.
- HOENSCH Jörg, K. *Slovensko a Hitlerova východná politika. Hlinkova Slovenska ľudová strana medzi autonómiou a separatizmom 1938 – 1939*. Bratislava : VEDA.
- HORTHY, Nicholas. *Memoirs*. New York : Robert Speller and Sons Publishers, 1957.
- JANČÍK, Drahomír. *Německo a Malá dohoda. Hospodářské pronikání Německa do Jugoslávie a Rumunska v první polovině 30. let*. Praha : Universita Karlova, 1990.
- JOHN, Miloslav. *Září 1938. I. Díl, Přípravy nacistického Německa na přepadení Československa v roce 1938*. Brno : Nakladatelství Bonus, 1997.
- JOHN, Miloslav. *Září 1938. II. Díl, Přípravy nacistického Německa na přepadení Československa v roce 1938*. Brno : Nakladatelství Bonus, 1997.

- JUHÁSZ, Gyula. *Hungarian foreign policy*. Akadémiai kiadó : Budapest, 1979.
- KÁRNIK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918 – 1938) Díl třetí o přežití a o život (1936 – 1938)*. Praha : Libri, 2003.
- KLIMEK, Antonín – KUBŮ, Eduard. *Československá zahraniční politika. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*. Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1999.
- KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XIV. 1929-1938*. Praha Litomyšl : Paseka, 2002.
- KOVÁČ, Dušan. *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871 – 1945)*. Bratislava : VEDA, 1991.
- KRÁL Václav. *Dny které otřásl Československem*. Praha : DOKUMENTY, 1975.
- KROFTA, Kamil. *Z dob naší první republiky*. Praha : Laiter, J., 1939.
- KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan – ŠEBEK, Jaroslav. *Dlouhé stíny Mnichova Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*. Praha : Auditorium, 2011.
- KURAL, Václav. *Češi, Němci a mnichovská křížovka*. Praha : Karolinum, 2002.
- LAFFAN, R.D.G. *Survey of international affairs 1938 Volume II The Crisis over Czechoslovakia January to September 1938*. London New York Toronto : Oxford University Press, 1951.
- ŁUKASIEWICZ, Julius. *Diplomat in Paris 1936 1939*. New York and London : Columbia University Press, 1970.
- LUKES, Igor. *Czechoslovakia between Stalin and Hitler. The Diplomacy of Edvard Beneš in the 1930s*. Oxford University Press, 1996.
- LUNGU, B. Dov. *Romania and the Great Powers, 1933 - 1940*. Durham and London : Duke Univesity Press, 1989.
- MASAŘÍK, Hubert. *V proměnách Evropy Pamäti československého diplomata*. Praha : Paseka, 2002.
- NOGUÉRES Henri. *Munich „Peace for our time“*. London : George Weidenfeld and Nicolson Ltd., 1965.
- PERNES, Jiří. *Až na dno zrady*. Praha : Themis, 1997. PACNER, Karel. *Československo ve zvláštních službách. Pohledy do historie československých výzvědných služeb 19214 – 1989. Díl I. 1014 – 1939*. Praha : Themis, 2002.
- PONCET – Francois, André. *Berlín 1931 – 1938 vzpomínky diplomata*. Praha : Universum, 1947.
- PEROUTKA, Ferdinand. *Budování statutu 1/2*. Praha : ACADEMIA.
- ROBBINS, Keith. *Munich 1938*. Cassel : London, 1968.
- SAKMYSTER, Thomas, L. *Hungary, the Great Powers, and the Danubian crisis, 1936 – 1939*. University of Georgia Press : 1980.
- SIMON Attila. *The Hungarians of Slovakia in 1938*. New York : Columbia University Press, 2012.
- TESAŘ, Jan. *Mnichovský komplex*, Praha : PROSTOR, 2000.
- VEBER, Václav. *Dějiny Rakouska*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002.

Menný register

A

Alexandrovskij, Sergej, S., 28, 145

Ashton-Gwatkin, , Frank, T. A., 86, 130, 135, 140

B

Beck, Józef, 163

Beharka, Ján, 24

Beneš, Edvard, 27, 47, 57 – 59, 69, 71, 84, 88, 92, 94, 95, 100, 101 - 105, 123, 124, 131, 132, 134 - 136, 138, 142, 143, 144, 145, 146, 152, 159, 161 – 170 - 172

Bechyně, Rudolf, 23, 77

Beran, Rudolf, 59, 77

Bethlen, István, 111

Blum, Léon, 15, 28, 91, 149

Boncour, Paul, 27, 91, 93

Bonnet, Georges, 48, 95, 98, 99, 107, 121, 127, 128, 139, 144, 145, 159, 163

Brauchitsch, Walther, 116

Budaj, Jozef, 66

Bucharin, Nikolaj, I., 31

Bystrický, Valerián, 90

C

Crewe, Robert, 25

Cincik, Jozef, 70

Clementis, Vladimír, 19, 41, 62

Csáky, István, 163

Czech, Ludwig, 36

Č

Čelovský, Bořivoj, 167

Černý, Ján, 77

D

Daladier, Edouard, 91, 93 – 95, 98, 127, 128, 139, 142, 144, 149, 158, 159, 164, 166, 167, 169

Darányi, Kálmán, 114

Dawson, Geoffrey, 138

Delbos, Yves, 12, 27

Dérer, Ivan, 45, 52, 56, 60, 61
Djuvara, Radu, 107
Drtina, Prokop, 146, 149, 168

Ď

Ďurčanský, Ferdinand, 82

E

Eden, Anthony, 11
Esterházy, János, 52, 77, 132

F

Fajfr, Jaroslav, 105
Faure, Paul, 92
Flandin, Pierre, É., 91
Foyer, Lucie, Le, 93
Frank, Karl, H. , 89, 126, 139

G

Gamelin, Maurice, 158
Gottwald, Klement, 62, 149
Goebbels, Jozef, P., 14, 89, 119, 123, 138, 163
Gorkij, Maxim, 32
Göring, Hermann, 9, 83, 89, 97, 117, 119, 123, 128, 139, 160, 163, 170

H

Hacker, Gustáv, 34
Halifax, Lord, 26, 98, 99, 126, 136, 138, 153, 157
Hampl, Antonín, 20, 59
Hašler, Karol, 148
Haššík, Štefan, 50
Heidrich, Arnošt, 107
Henderson, Neville, 9, 28, 48, 97, 123, 123, 160, 170,
Henlein, Konrád, 34, 38 – 41, 52, 83, 85, 86, 87, 101, 119, 126, 131 - 134, 136, 138, 140, 141, 144, 161
Himmler, Heinrich, 117
Hitler, Adolf, 7 – 17, 22, 32, 55, 83, 86 – 89, 98, 99, 108, 115 – 119, 123 – 125, 136, 140 – 145, 147, 151 - 155, 159 - 161, 164 - 167

Hletko, Peter, 67, 68, 70, 71, 73 - 77
Hlinka, Andrej, 6, 24, 25, 37, 45, 57, 63 - 65, 70, 71, 73, 78, 109, 112
Hoare, Samuel, 11
Hodža, Milan, 19, 20, 24, 25, 42, 57, 59, 67, 70, 71, 74, 75, 78, 80, 82, 87, 91, 103, 111, 131, 132, 147, 148
Horst-Wessel, 125
Horthy, Miklós, 110, 114 – 116
Hronský, Jozef, 70
Hus, Ján, 153
Hušek, Jozef, 72

CH

Chamberlain, Neville, 11, 26, 28 - 30, 95, 98, 100, 127, 128, 129, 130, 138, 140, 142 – 145, 151 – 154, 158 – 162, 164, 166 - 170
Chautemps, Camille, 12, 15, 27
Churchill, Winston, 49
Chruščov, Nikita, S., 105

I

Imrédy, Béla, 114 - 117

J

Jagoda, Genrich, G., 32
Jaksch, Wenzel, 36, 37, 130
Jaross, Andor, 77, 132
Ježek, František, 77
Ježov, Nikolaj, I., 105
Jodl, Alfred, 120
Jouvenal, Bertrand, De, 92

K

Kalinin, Michael, I., 106
Kánya, Kálmán, 110, 112, 115, 116
Kárník, Zdeněk, 127, 150
Keppler, Wilhelm, 14
Kérilis, Henry, De, 93, 149
Kingskey-Wood, Howard, 11
Klimek, Antonín, 150
Kobr, Miloš, 110, 114, 116, 117
Kočiš, Aladár, 82

Korman, Michal, 69
Krejčí, Ludvík, 23, 47, 105, 145, 169
Krno, Ivan, 152
Krofta, Kamil, 28, 70, 77, 78, 96, 97, 103, 104, 130, 145, 146, 154, 161 – 163, 168
Kundt, Ernst, 85, 87, 90, 131, 133, 136, 137, 139, 141
Kvaček, Róbert, 127

L

Lacroix, Victor-Léopold, de, 90, 96, 143, 144, 145
Laštovička, Bohuslav, 165
Lettrich, Jozef, 71, 72, 76
Litvinov, Maxim, 31, 106, 107
Lebrun, Albert, 91
Lenin, Vladimir, I., 32
Lorenc, Werner, 101
Łukasiewicz, Julius, 142, 163

M

Machník, František, 23, 47, 49, 57, 77, 134
Major, Štefan, 62
Mamatey, Albert, 72
Malypetr, Ján, 77
Markovič, Ivan, 59
Masaryk, Ján, 138, 144, 153, 170
Masaryk, Tomáš, G., 65, 72, 153
Masařík, Herbert, 127, 162
Mastný, Vojtěch, 48, 92, 97, 123, 128, 162, 164
Mendl, Charles, 92
Miklas, Wilhelm, 14
Minulescu, Istrate, 103
Moravec, Emanuel, 24
Mussolini, Benito, 26, 160, 163, 166

N

Nečas, Jaromír, 60
Neurath, Konstantin, von, 117
Newton, Basil, C., 84, 96, 144, 145
Nitsch, Andor, 112

O

Ország, Jozef, 72

Osuský, Štefan, 25, 48, 92, 121, 128, 144

P

Pacner, Karl, 170

Papée, Kazimierz, 163

Payart, Jean, 106

Peters, Gustáv, 140

Petrescu-Comnen, 104, 107

Phipps, Eric, 142

Piłsudský, Jozef, K., 108

Poncet-Francois, A., 159, 167, 170

R

Rašín, Ladislav, 148

Rázus, Martin, 61

Ribbentrop, Joachim, von, 48, 115, 117

Roche, Émile, 138

Ripka, Hubert, 150

Rolík, Andrej, 70, 71

Roosevelt, Franklin, D., 164

Runciman, 86, 127 – 138, 140, 143, 144

S

Sebekowský, Wilhelm, 131, 136, 137

Seton-Watson, Robert, W., 62

Seyss-Inquart, Arthur, 9, 14, 15

Schlacht, Hjalmar, 102

Schmidt, Paul, 142, 166

Schulenburg, Friedrich, von, 106

Schuschnigg, Kurt, von, 7 - 10, 12 – 15, 17, 26

Sinclair, Archibald, 128

Simon, John, 101

Sidor, Karol, 25, 67, 69

Slávik, Juraj, 68

Smutný, Jaromír, 130

Sokol, Martin, 21, 66, 77, 82

Spina, Franz, 34

Stalin, Josif, V., 33, 105

Stano, Július, 51
Stodola, Emil, 171
Stodola, Kornel, 86
Stojadinovič, Milan, 103, 104
Szalasi, Ferencz, 113
Sztójay, Döme, 110, 163
Szüllő, Géza, 77, 132
Sylvov, Ján, 149, 169

Š

Široký, Viliam, 25, 40, 62
Škultéty, Jozef, 70
Štefánik, Milan, R., 76
Šverma, Ján, 11, 19

T

Tesař, Ján, 105
Tiso, Jozef, 37, 63, 169, 172
Titulescu, Nicolae, 102
Trojanovsky, Alexander, 106
Tuchačevsky, Michail, N., 105
Tusar, Vlastimil, 72

V

Veverka, Ferdinand, 28

W

Wiezsäcker, Ernst, von, 170, 120
Wettstein, János, 115
Wiedemann, Fritz, 98, 99
Wilson, Horace, 160
Wollner, Georg, 137

Z

Zenkl, Peter, 70, 131

Citáty sú uvedené v nezmenenej forme pri zachovaní dobových gramatických pravidiel.

Preklady z anglickej literatúry realizoval autor.